Kuram / İktisat Tarihi

Orhan Kurmuş

bir bilim olarak iktisat tarihinin doğuşu

Yordam Kitap

Bir Bilim Olarak

İKTİSAT TARİHİNİN DOĞUŞU

Orhan Kurmuş

Yordam Kitap
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç

Yayın Yönetmeni: Hayri Erdoğan

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
Çatalçeşme Sokağı No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul
www. yordamkitap. com
E: info@yordamkitap. com

Orhan Kurmuş

1946 yılında Milas'ta doğdu. 1968 yılında ODTÜ Ekonomi ve İstatistik Bölümü'nden mezun oldu. Londra Üniversitesi'nde doktora yaptı. 1983 yılı başına kadar ODTÜ'de öğretim üyeliği yaptı. O yıl, YÖK'ü protesto etmek için 11 arkadaşıyla birlikte üniversiteden istifa etti. 2002 yılında emekli olana kadar çeşitli bankalarda çalıştı.

Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi ve Bir Bilim Olarak İktisat Tarihinin Doğuşu yazarın yayınlanmış eserleridir.

Gözlerimin ışığı,

gönlümün sevinci eşim İnci’ye, oğlum Sinan’a,

kızım Zeynep'e...

Yeni Önsöz: Türkiye'de Neoliberalizm

Yordam Kitap, ilk baskısı 1982 yılı kasım ayında yapılmış olan bu kitabı yeniden basmak isteğini bana ilettiği zaman şaşırmadım desem yalan olur. Çok kısıtlı bir okuyucu grubuna hitap ettiği için ilk baskısı bile satmayan, yıllarca kitapçı raflarında toz tutarak sürünen bir kitabın yeniden basılmasının pek ticarî bir anlamı olmadığını anlatmaya çalıştım ama başarılı olamadım.

Yordam Kitap'ın 2008 yılında yayımladığı kitabıma[1] yazdığım yeni "Önsöz" bölümünün okuyucular tarafından ilgiyle okunduğunu (hattâ, kitabın değil Önsöz'ün daha çok okunduğunu) duyduğum için satışa katkısı olur düşüncesiyle bu yeni önsözü yazmayı önerdim. Bu önerimin ne kadar yararlı olacağını herhalde önümüzdeki aylarda görürüz.

Anlamayı kolaylaştırmak için yapılan ufak tefek kelime değişiklikleri ve baskı, yazım ve noktalama yanlışlarının düzeltilmesi dışında kitabın özgün baskısındaki yapı aynen korundu. Düzeltmeler için kitabı yeniden okurken bazı bölümlerin kısaltılabileceğini düşündüysem de hiçbir değişiklik yapmadım.

İlk baskıya yazdığım ve bu baskıda da aynen korunan Önsöz'de ayrıntılı olarak anlatılacağı üzere kitap, 1982 yılında doçentlik ünvanını kazanmak için Üniversitelerarası Kurul'a sunduğum tezin kitaplaştırılmış halidir. Aynı tez, aslında 1981 yılında sunulmuş ve hiç beklemediğim bir biçimde jüri tarafından oy çokluğu ile reddedilmişti. Tez'in her iki biçimi de: "Rikardo İktisadı'nın Soyut-Tümdengelimci Yöntemine Karşı İngiltere'de Tarihçi Tepki: İlk İktisat Tarihçileri" başlığını taşıyordu.[2] O zaman da ticarî olmadığına inandığım bir kararla tezi kitap olarak basmak isteyen Savaş Yayınları'nın sahibi Dr. Erhan Göksel, başlığın "Bir Bilim Olarak İktisat Tarihinin Doğuşu" biçiminde değiştirilmesini teklif etmiş, ben de kabul etmiştim. Açık söylemem gerekirse, tamamen akademik kaygılarla hazırlanmış, Türkiye'deki okuyucu kitlesinin üniversitelerin iktisadî düşünce tarihi konusunda uzmanlaşmış öğretim üyelerinden oluştuğu (ki sayıları iki elin parmaklarından fazla değildi) bir kitabın satılabileceğine inanmıyordum. Ama Erhan Göksel bu konunun sadece yayınevini ilgilendirmesi gerektiğine beni ikna etti.

Aradan geçen yıllar içinde kitap tümüyle satılmış olmalı ki, bende hiçbir nüshası kalmadığı ve kitapçılarda da bulunmadığı için, oğlum 2007 yılında açık artırma ile uğraşan web sitelerinden birinde bulduğu soluk ve lekeli bir nüshayı fahiş sayılabilecek bir fiyata satın alarak bana hediye etti.

Yordam Kitap'ın bastığı ilk kitabıma yazdığım Önsöz'de 1963-1974 yılları arasındaki ODTÜ ve Londra Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarımı, o yıllar için önemli olduğuna inandığım olaylarla birlikte anlatmaya çalışmıştım. Aynı şeyi bu kez de 1974-1983 ODTÜ yıllarım için deneyebilirim. ODTÜ'deki öğretmenlik yıllarımda karşılaştığım olayları; Milliyetçi Cephe hükümetleri yıllarında yaşananları; ODTÜ'nün gördüğü en demokrat rektörlerden biri olan Ilgaz Alyanak'ın Aydınlar Ocağı Başkanı Ahmet Sonel'in mütevelli heyetine karşı okulunu korumak için harcadığı çabaları; Hasan Tan boykotunu, işçi adı altında okula yerleştirilen silahlı MHP militanlarıyla, öğrenciler okula sokulmadığı için, başbaşa kalan öğretim üyelerinin onurlarını korumak için nasıl direndiklerini; Uğur Ersoy, Mustafa Doruk, Rona Aybay, Cahit Arf ve Arif Payaslıoğlu'nu anlatabilir, Arif Hoca'nın 12 Eylül sonrasında askerler tarafından okuluma rektör yapılan Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden Mehmet Gönlübol ve YÖK başkanı İhsan Doğramacı için yazdığı şiirlerden örnekler verebilir; her nedense hep demokrat olduğuyla övünülen SBF'den ODTÜ'yü "bitirmek" amacıyla itinayla seçilerek dekan, bölüm başkanı ve enstitü başkanı yapılanların ODTÜ'yü ne hale getirdiklerini yazabilirim.[3] Öldürülen arkadaşlarımı, Türkiye İşçi Partisi'ni, Yürüyüş'ü, Bilim ve Sanat'ı, Yurt ve Dünya'yı, Tüm Öğretim Üyeleri Derneği'ni, 1968'de bizim tutuşturduğumuz ateşte yanan, yanmak ne kelime, alay alay kırılan gerçek kahraman '78'lileri, Öğrenci Temsilcileri Konseyi'ni size tanıtabilirim. Daha kişisel bir planda, kızımız Zeynep'e hamile iken İnci'nin 12 Mart kalıntısı rektör, dekan ve bölüm başkanı tarafından nasıl üniversiteden atıldığını, yargı yoluyla nasıl geri döndüğünü; dört yaşındayken Zeynep'i yuvaya bırakmak için otomobilden indirdiğim sırada, beni öldürmek için görevlendirildiklerini daha sonra öğrendiğim iki faşist militan ile gözgöze gelişimi ve her nedense bana belki de Zeynep'e acıyarak ellerini ceketlerinin altındaki silahlarından çekerek yürümeye devam etmelerini; hakkımda açılan davaları; 113 kişilik sınıftan 102 kişiyi neden sınıfta bıraktığımı, bu nedenle geçirdiğim soruşturmanın eğlenceli taraflarını; bütün bu hengâmede mezun olabilen öğrencilerimizin başarılarını, hele 1979 yılı Ekonomi Bölümü mezunlarının iş hayatı ve

bürokraside nasıl en tepe noktalara geldiklerini anlatabilirim. Ama ben başka bir şey yapmayı deneyeceğim.

Elinizde tuttuğunuz bu kitabın ana temalarından biri olan ve “iktisat teorisinin göreliliği” olarak özetleyebileceğim kavramın, ülkemiz iktisadî düşünce hayatını uzun yıllar boğucu bir boyunduruk altına almış olan neoliberal düşünce karşısında nasıl bir öneme sahip olduğunu ortaya çıkarmaya gayret edeceğim.

Turgut Özal ile başlayan ve AKP iktidarının başladığı 2002 yılından bu yana giderek güçlenen bu düşünce akımının toplum hayatımızın her yönüne damgasını vurduğu aşikârdır. Karşısına çıkan her düşünceyi, bazen bu düşüncelerin ham ve iyi ifade edilmemiş olmalarından da yararlanarak, kategorik biçimde reddeden; çoğu kez akademik yollar dışında hakaret, tecrit ve sindirmeyle susturmaya çalışan ve bu haliyle “liberal” sıfatını hiç de hak etmeyen bu dünya görüşünün ülkemiz düşünce hayatını içine sürüklediği konumun eleştirisini yapmaya çalışacağım. Özal’ın başbakan olduğu 1983 yılı sonundan 1993 yılındaki ölümüne kadar olan süre içinde ve bu tarihten günümüze kadar liberal düşüncenin gelişme seyrini incelemek siyaset bilimi, sosyoloji ve özellikle medya sosyolojisi, felsefe, hâttâ psikoloji (biraz alaycı olmama izin verilirse, biraz da psikiyatri) bilmeyi gerektiriyor. Ben bu yeteneklere sahip değilim. Bu yüzden söyleyeceklerimi büyük ölçüde iktisat teorisi ile sınırlamaya çalışacağım. Ara sıra bu sınırın dışına taşarak medya, Internet, iletişim gibi konular üzerinde de duracağım ama bu konularda söyleyeceklerimin sadece bir iktisatçının izlenimleri gibi kabul edilmesi gerekir.

T.I.N.A.

Dan Brown'ın kitabının[4] yayımlandığı yıl olan 2003'den başlayarak ve kitabın filme alındığı 2006 yılından bu yana, özellikle gazetelerde, büyük bir "kod" ve "şifre" merakı aldı yürüdü.[5] Olur olmaz her şeyin şifresini buldular, en sıradan olaylarda gizli bir kod aramaya başladılar. Politikacıların el-kol hareketlerinin arkasındaki kodlar tartışıldı; eskiden "satır aralarının okunması" diye adlandırılan beceriyle uzaktan yakından bir ilgisi olmayan "şifre aramak ve çözmek" başlı başına bir uzmanlık alanı oldu. Bu konuda başarılı olduğuna inanılan kişiler televizyon programlarının vazgeçilmez misafirleri haline geldiler. Televizyon kanallarının birinde "Şehrin Şifreleri" adlı bir program halen gösteriliyor. İşte, bu bölümün başlığı da böyle bir kod. Aslında, İngilizce "There Is No Alternative" kelimelerinin baş harflerinden oluşan bir kısaltma. "Başka Seçenek Yok" demek. Söyleyen ve tarihe geçiren kişi de Margaret Thatcher. Neoliberalizmin zafere ulaştığını ve yerini artık hiçbir sistemin alamayacağını anlatan bu slogana Thatcher'ın demeçlerinde ve söylevlerinde sık sık rastlanıyor.[6] Sosyalist sistemin çözülmesiyle birlikte artık siyasal sistemler arasındaki mücadelenin sonuna gelindiğini, liberal demokrasinin geriye çevrilemeyecek bir zafer kazandığı yargısına varan Francis Fukuyama'dan[7] en az 15 yıl önce söylenmiş.

Thatcher 1970 yılında Edward Heath hükümetinde Eğitim Bakanı olduğu zaman ilk icraatından biri 7-11 yaşları arasındaki ilkokul çocuklarına devlet tarafından bedava sağlanan süt yardımını kesmek olmuştu. Kamuoyundan çok tepki çeken bu karar nedeniyle kendisine "Süt Hırsızı Thatcher"[8] adı takıldı. Muhafazakârlar 1974 yılında iki kez yapılan seçimleri art arda kaybedince 1975 yılında Muhafazakâr Parti başkanı oldu. 1979 yılında seçimleri kazanıp başbakan oluncaya kadar partiyi ılımlı Heath taraftarlarından temizledi ve liberal bir ekonomik politikanın temel kurallarını partide egemen kıldı. Sovyetler Birliği'ne yönelttiği ağır saldırılar karşısında SSCB Savunma Bakanlığının resmi yayın organı Krasnaya Zvezda onu "Demir Leydi" diye adlandırdı.[9]

Muhafazakâr Parti'nin su katılmadık bir liberal politikaya sahip olması için çaba sarfederken meydana gelen bir olay Thatcher'ın dünya görüşünün temelinde yatan fikirlerin nereden kaynaklandığını gösterir. Rivayete göre,

[10] partinin iktidara gelmesi durumunda izlenecek ekonomik politikaların tartışıldığı ve “orta yol” görüşünün ağırlık kazanmaya başladığı bir toplantıya giren Thatcher konuşmacının sözünü keser ve çantasından çıkardığı bir kitabı masanın üzerine vurur. “Biz buna inanıyoruz” diye haykırır. Kitap, Friedrich A. von Hayek’in The Constitution of Liberty adlı kitabıdır.[11]

Hayek’in Thatcher üzerindeki etkisinin boyutları birçok tartışmanın konusu olmuştur. Başbakanlığı sırasında Hayek’in bazı önerilerini Thatcher’ın kibarca geri çevirdiği biliniyorsa da[12] Thatcher gençlik yıllarından beri Hayek’in kendisini ne kadar etkilediğini çeşitli kereler belirtmek ihtiyacı duydu.[13] Hayek-Thatcher ilişkisi üzerinde bu kadar durmamın nedeni, Hayek’in Avusturya Okulu’nun önde gelen temsilcilerinden birisi olmasına rağmen bu okulun iktisat teorisinin gelişmesi açısından bakıldığı zaman artık bir kenara itildiği, görüşlerinin itibar kaybettiği bir dönemde, beklenmeyen bir biçimde, Nobel Ekonomi Ödülü’nü kazanması sonucunda, deyim yerindeyse, yeniden sahneye çıkmasıdır.[14] Avusturya Okulu’nun gözden düşmesinin nedenlerinin tartışılması başlı başına bir araştırma konusudur ve genel çizgileriyle iktisadî düşünce tarihi ders kitaplarında bulunabilir. Genellikle kabul gören açıklamalardan biri bu okulun iktisadî analizde nicel yöntemlerin kullanılmasını kesinlikle reddetmesidir. Bizim konumuz açısından ise önemi, bu kitabın neredeyse tümünün konusunu oluşturan yöntem sorunudur. Avusturya Okulu, aynen Rikardo Okulu gibi ampirik gözlemlerin teorilerin sınanmasındaki rolünü tamamen ihmal etmiş, “doğruluğu kendiliğinden belli olan” aksiyomlardan hareket ederek tümdengelim yoluyla[15] mantıki sonuçlara ulaşmayı temel yöntemsel amaç olarak benimsemişti.

Hayek’in, Avusturya Okulu’nun fiyat mekanizmasının kaynak dağılımındaki önemi ve belirleyiciliği ve aynı zamanda piyasada oluşan fiyatlara dayanmayan bir sosyalist ekonominin etkin bir kaynak dağılımı gerçekleştiremeyeceği tezi ile kişisel özgürlükler konusundaki görüşlerini birleştirirsek Thatcher’in Muhafazakâr Parti için aradığı liberalizm politikasının en olgun biçimini neden Hayek’te bulduğunu ve neden bu denli etkilendiğini anlayabiliriz. Doğrusunu söylemek gerekirse, Hayek’i 1940’ların ortalarından sonra bir iktisatçı olarak görmek giderek zorlaşır.[16] 1944 yılında yazdığı The Road to Serfdom ile başlayarak Hayek

giderek siyasal felsefe, epistemoloji, düşünce tarihi ve psikoloji konularında yazmaya başlamıştı. Serbest piyasalarda fiyatların oluşması mekanizması ise, Hayek için, bilinçli bir oluşumun egemenleşmesi değil, kendiliğinden ortaya çıkan ve toplum içinde ilişkileri sağlayan bir kurumdu. Bu haliyle de fiyat mekanizmasının bir toplumun ortak dilinden farkı yoktu. Fiyat mekanizması, üretici ve tüketicilere gönderdiği sinyaller aracılığıyla yalnız etkin bir kaynak dağılımı sağlamakla kalmaz, toplum üyelerinin piyasa tarafından sağlanan bilgiyi paylaşarak ve senkronize ederek kendi farklı amaçlarını gerçekleştirmek için kendiliğinden örgütlenmelerini yol açar. Keynesgil görüşlerin uzun yıllar süren etkisini silkeleyip atmak isteyen bir siyasal partinin yol göstericilik için bundan başka neye ihtiyacı olabilirdi ki?

Birleşik Krallık ekonomisinin nasıl bir yola gireceği, Thatcher'in 1979 yılında Hayek'in görüşlerini benimseyen Centre for Political Studies'in başkanı Keith Joseph'i Sanayi Bakanı olarak atamasıyla belli oldu. Atlas Okyanusu'nun karşı kıyısında Ronald Reagan'ın başkanlık seçimini kazanması ve inançlı bir Hayek hayranı olan Donald Stockman'ın Bütçe Komisyonu başkanlığına getirilmesiyle neoliberalizmin gelecek yıllardaki hızlı ve büyük başarıları için sahne hazırlanmış oldu.[17] Hiç tereddüt etmeden ve açık yüreklilikle kabul edilmesi gerekir ki son 30 yılın neredeyse tümü neoliberalizmin, toplum hayatının her cephesinde, uluslararası ilişkilerde, insan düşüncesinde ve günlük hayatımızdaki egemenliği altında geçmiştir. Bu öyle bir egemenliktir ki, konuştuğumuz dilden okuduğumuz kitaplara, ailemizden diğer insanlarla olan ilişkilerimize, çalışma hayatımızdan düşünme biçimimize, davranışlarımıza, yeni alışkanlıklar edinmemize kadar hayatımızın tüm yönlerini etkilemiş ve değişik derecelerde biçimlendirmiştir. Bu egemenlik, yandaşlarını ve kendisine iman etmek için eski düşüncelerini reddedenleri, maddi yönden düşlemeyi bile ummadıkları zenginliklere kavuştururken, karşıtlarını en basit geçimlikten bile yoksun bırakmış; kentleri, bölgeleri, hattâ ülkeleri ticarî amaçların hedefi ve deneme tahtasına çevirmiş; emekçi sınıfların uzun ve zorlu mücadeleler sonucunda kazanmayı başarabildiği hakları silip yok etmiş; eğitim, sağlık ve sosyal güvenliği mülkiyet ilişkilerinin aracı haline getirmiş; uzun yıllar akademik hayattan uzak kalmış olan benim gibi bir iktisatçı için bile çok acı bir gözlem olarak, üniversiteleri esir almıştır.

NEOLİBERALİZM

Neoliberalizmin tanımını yapmak kolay değil. Nereden baktığınıza bağlı olarak birçok tanım türetebilirsiniz. Hangi tanımı yaparsanız yapın, neoliberalizme başka bir açıdan bakan başka bir kişinin bu tanımınızı eksik veya yanlış bulacağına emin olabilirsiniz. Bu yüzden, bir tanım yapmaktansa, ABD Yüksek Mahkemesi yargıçlarından Potter Stewart'ın, 1964 yılında, ünlü Fransız yönetmen Louis Malle'in başrolünde Jeanne Moreau'nun oynadığı Les Amants adlı filminin, müstehcen olduğu gerekçesiyle, Ohio eyaleti tarafından gösteriminin yasaklanmasıyla açılan davada verilen karara yazdığı ünlü cümleyle yetinebiliriz: "...[neyin müstehcen olduğunu] tanımlayamam, ama gördüğüm zaman bilirim."[18] Neoliberalizmi tam olarak tanımlamakta karşılaşılan güçlük bu düşünce ve siyaset akımının önemli sayabileceğimiz eleştiricileri olan Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston tarafından da fark edilmiş ki neoliberalizmin eleştirisiyle ilgili çağdaş temel metinleri derledikleri kitap için yazdıkları "Giriş" bölümünde şöyle diyorlar: " [...] gerektiğinde uluslararası şantaj ve askeri güçle de desteklenen, yerel düzlemdeki siyasi, iktisadi, hukuki, ideolojik ve medya kaynaklı baskıların bir bileşkesi aracılığıyla yeni egemenlik alanlarına fütursuzca tecavüz eden, yoksulları ezip geçen, hak ve yetkileri zayıflatan, direnişi bozguna uğratan bu canavarı tanımak zor değildir."[19]

Teorik içeriğini ve ekonomi politikası önerilerini Klasik Okul, neoklasikler, parasalcı Chicago Okulu ve Avusturya Okulu'ndan alan neoliberalizm, özellikle Avusturya Okulu'nun Keynes eleştirisi ve serbest piyasa mekanizmasına dayanmayan bir sosyalist planlamanın imkansızlığı eleştirisinden yararlandı ve Hayek'in felsefi sistemi üzerine bina edildi; bu öğretilere, çok önemli sonuçlara yol açan ekonomi politikası reçeteleri ekleyerek ve uygulayarak egemenliğini pekiştirdi.

Neoliberalizmin günümüz dünyasını büyük ölçekte egemenliği altına almasına bakarak monolitik bir iç yapıya sahip olduğunu düşünmememiz gerekir. Ülkeden ülkeye, zamandan zamana, hâttâ aynı ülke içinde çeşitli zamanlarda farklılıklar gösterdi. En önemli temeltaşı olan devlet müdahaleciliğinin ortadan kaldırılması konusunda bile zaman ve mekâna bağlı olarak değişik uygulama biçimlerine sahip oldu. Ama, ekonomi

politikası açısından, ayırt edici nitelikleri hüküm sürdüğü tüm ülkelerde ve her zaman aynı kaldı. Bu niteliklerin bazıları klasik liberalizm ve neoklasik iktisat teorisi tarafından da içeriliyor. Neoliberalizmi klasik liberal ve neoklasik ekonomik politikalardan farklı biçimde ayırt eden unsur ise politika önerilerinin çeşitliliği ve bu politikaları uygulamada gösterdiği kararlılık, inat ve başarıdır. Neoliberalizmin aşağıdaki temel politika uygulamalarının sadece birincisi liberalizmin eskiden beri toplumu hem ekonomik hem politik olarak özgürleştireceğini iddia ettiği önermedir. Diğer politikalar, bu temel önerinin ileri sürüldüğü zamanlarda belirginleşmediği veya üzerinde kararlılıkla durulacak bir önem taşımadığı için ön plana çıkmamıştı:

1 Piyasanın egemenliği: Bu önermenin altında son derece yalın bir mantık yatar. Mal ve hizmetlerin tüketiminden sağladığı faydayı azamileştirmeyi amaçlayan akılcı[20] birey, belirli kısıtlar altında, piyasanın gönderdiği sinyalleri ve bilgiyi değerlendirerek üretim, tüketim, tasarruf, çalışma alanı ve çalışma süresi konusunda tercihler yapar. Bu tercihler sonunda da altında bulunduğu kısıtların elverdiği en iyi konuma gelir. Dolayısıyla, bireyin gelebileceği en iyi konuma gelmesini engelleyen her türlü engel kaldırılmalıdır. Bu önermeyi, çeşitli biçimlerde ve çeşitli adlar altında üretim, hizmetler, uluslararası ticaret, sermaye hareketleri, toplu iş sözleşmeleri, vb. konularda izlenmesi gereken ekonomi politikasının temeli olarak her yerde bulabiliriz. Önemli olan, piyasaların tüketicilere, şirketlere, devletlere gönderdiği bilginin oluşmasına yardımcı olunması ve engellenmemesidir. Birey, ancak bu takdirde önündeki seçenekleri akılcı bir biçimde değerlendirip karar vererek ulaşabileceği en iyi duruma ulaşır. Piyasanın bu rolünü yerine getirmede karşılaştığı güçlüklerin en başında devlet/hükümet tarafından konulmuş olan düzenlemeler gelir. Piyasaların serbest çalışmasını engelleyen her türlü engelin kaldırılması, mal ve hizmet üretiminde kullanılan kaynakların en iyi biçimde dağıtılmasını da sağlar. Böylece, hem üretim hem tüketim olanakları olabildiğince en iyi biçimde kullanılmış olur. Üniversitelerin birinci sınıflarında okutulan ders kitaplarında da bulunan bu önerme, yıllar boyu, akla gelebilecek her türlü biçimde geliştirilmiş, sayılamayacak kadar çok makale ve kitabın özünü oluşturmuş, üstüne inşa edilen teorik yapının ağırlığını artık taşıyamayacak hale gelinceye kadar kullanılmış ve günümüzde neoliberalizmin en önemli özelliği olmuştur.[21]

2 Özelleştirme: Kamusalcı ekonomi politikalarının (ve bir dereceye kadar da sosyalist sistemin etkisi altında kalınmasının) ürünü olan kamu girişimleri kaynakların olabildiğince en iyi biçimde dağıtılmasını engeller; bu yüzden piyasa kurallarına uygun olarak çalışmalarını sağlamak üzere özel girişime devredilmelidir. Piyasanın egemenliğinin tanınmasının birinci kuralı, engellenmemiş bir rekabetçiliğin ekonomide egemen kılınmasını gerektirir. Kamu girişimlerinin özelleştirilmesi rekabeti geliştirir ve, böylece, ekonomik etkinlik artar, kaynak dağılımı iyileşir.

3 Kamu yatırımlarının ve harcamalarının kısılması: Bu önerme, devletin/hükümetin ekonomiye müdahalesinin azaltılması, yani piyasanın egemen olması gerektiği önermesinin mantıki bir sonucudur. Rekabetçi piyasalarda üretilen mal ve hizmetler daha iyi bir kaynak dağılımının sonucunda ortaya çıkacakları için, devlet müdahalesi ile üretilen mal ve hizmetlerin mümkün olduğunca azaltılması gerekir. Eğitim, sağlık, bayındırlık, güvenlik ve hâttâ savunma hizmetleri rekabetçi bir ortamda daha iyi, daha çok ve daha nitelikli olarak üretilebilir. Bu önermenin doğrudan sonucu ise iktisat teorisinde “kamu malları”[22] veya “kamu malı benzeri” diye adlandırılan mal ve hizmetler kategorisinin giderek ortadan kaldırılması, bu tür mal ve hizmetleri kullananların “kendi başlarının çaresine” bakması diye özetlenebilir.

4 Deregülasyon (serbestleştirme, kuralsızlaştırma): Piyasaların serbestçe çalışmasını engelleyen devlet/hükümet kurallarının kaldırılması ve yerlerine yenilerinin konulmaması gerekir. Çeşitli zorunluluklara bağlı olarak koyulacak kurallar ise “piyasa dostu” olmalıdır. Piyasanın egemenliği önermesinden türetildiği izlenimini verse de deregülasyon, esas olarak, özelleştirmenin hayata geçirilmesi ve kamu girişimciliğinin sınırlandırılmasıyla ilgilidir. Deregülasyon rekabet düzeyini, ekonomik etkinliği ve üretkenliği artırır.

Neoliberalizmin yukarıda sayılan özellikleri en belirgin biçimde 1979-1990 yılları arasındaki Thatcher hükümetlerinin ekonomik politikalarında görülür. Bu özelliklere Reagan Amerika’sında uygulanan, gelirler ve menkul sermaye iradları üzerindeki artan oranlı vergi dilimlerinin azaltılmasını eklersek neoliberalizmin tamama yakın bir görünümünü elde edebiliriz.[23] Aslında, bu özellikleri Washington Mutabakatı’nda içerilen

10 ekonomi politikası önerisiyle karşılaştırmak da öğretici sonuçlar elde etmemizi sağlar:

1. Mali disiplin,

2. Kamu harcamalarının öncelik sıralamasının yeniden düzenlenmesi,

3. Vergi reformu,

4. Faiz oranlarının serbestleştirilmesi,

5. Rekabetçi döviz kuru,

6. Ticaretin serbestleştirilmesi,

7. Yabancı doğrudan yatırımların serbestleştirilmesi,

8. Özelleştirme,

9. Deregülasyon,

10. Mülkiyet hakları.[24]

Neoliberalizmin bu temel önermeleri, teorik planda iktisat teorisinde olduğu kadar ekonomi politikalarına yol göstericiliklerinin doğruluk derecesi yönünden de enine boyuna tartışıldı. (Türkiye'de bu tartışmaların nasıl cereyan ettiğine aşağıda değineceğiz). Bu tartışmaları lâyıkıyla değerlendirebilmek için asgari düzeyde de olsa bir iktisat teorisi bilgisi gerekiyor. Ama bu bilgi olmadan da, sadece tarihsel gerçeğe bakarak, neoliberal önermelerin yanlışlığının bizzat hayatın kendisi tarafından kanıtlandığını söylemek mümkündür. Yukarıdaki dört temel öneri, piyasalarda etkin bir kaynak dağıtımını gerçekleştiremediği gibi özelleştirme ve deregülasyon, o kadar karşı çıkılan devlet edimiyle, tarihte eşi menendi görülmemiş bir servet aktarımına yol açtı. Kamu yatırımlarının ve harcamalarının kısılması, daha bol, daha nitelikli ve daha ucuz mal ve hizmet üretimini gerçekleştirmek bir yana nüfusun büyük çoğunluğunun sefalete sürüklenmesine neden oldu. Neoliberal ekonomi politikalarının yol açtığı geniş ölçekli yıkımın ampirik verilerle değerlendirilmesi bu kısa "Önsöz"ün amacı değil. Meraklı okuyucu, ağır kitaplar veya makaleler

okuyarak değil sadece Internet’te basit birkaç arama kıstası kullanarak Avrupa ve ABD’de, Latin Amerika’da, Doğu ve Güneydoğu Asya’da bu yıkımın sayısal göstergelerine ulaşabilir. Belki böyle bir araştırmaya bile gerek yok; gazeteleri biraz dikkatle okuyan sıradan bir insan bile kapitalist ekonomilerin bugün içine sürüklenmiş olduğu resesyona bakarak neoliberal önermelerin gerçeği ne kadar açıklayabildiği konusunda kolaylıkla bir fikir sahibi olabilir.

TÜRKİYE'DE NEOLİBERALİZM

Türkiye'nin neoliberalizm ile ekonomi politikası alanında ilk pratik karşılaşması 1983 seçimlerinden hemen önce düzenlenen bir televizyon programı ile oldu. Turgut Özal'ın Boğaziçi Köprüsü gelirlerini satacağı yolundaki seçim vaadine Halkçı Parti Genel Başkanı Necdet Calp "Sattırmam efendim, sattırmam" diye bağırarak ve elini masaya vurarak karşılık vermişti. Özelleştirme, Özal'ın vaadine rağmen, hükümet programında yer almadı. 1987 seçimlerinden sonra kurulan yeni Özal hükümetinin programı ise özelleştirmeye geniş yer verdi. Özal'ın cumhurbaşkanı olduğu tarihe kadar geçen süre içinde özelleştirme neoliberalizmin bir yöntemi olarak hayata geçirildiyse de çok yaygınlaşmadı. Özelleştirilen kamu kuruluşlarından elde edilen gelir 2 milyar doları biraz geçebildi. Blok satş yöntemi uygulanmayanlar arasında yedi tesis 23 milyon dolara satılırken, 33 tesis defter değeri üzerinden 21 milyon dolara özel sektöre devredildi.

Özal dönemi özelleştirmelerinin önemi, özelleştirme programının kapsamı ve yaygınlığından çok Türkiye'de o zamana dek görülmemiş bir işin başarılmasıdır. "Devlet malı"nın satılması, doğrusunu söylemek gerekirse, o zamanın Türkiye'sinde gerçekten cesaret isteyen bir girişimdi. Böylesine bir politikanın uygulanmaya başlaması karşısında dile getirilen tepkiler uzun yıllar boyu sadece ve sadece hukuk alanında kaldı. Özelleştirmenin neoliberal ekonomi politikasının bir parçası olduğu gerçeği neredeyse hiç görülmedi. Bu yüzden de tepkiler başta Anayasa Mahkemesi olmak üzere yargı organlarında özelleştirme ile ilgili yasal düzenlemelerin ve kanun hükmünde kararnamelerin iptali için yapılan başvurular ile sınırlı bir alanda görüldü.

Geriye dönüp baktığımız zaman Özal dönemi özelleştirmelerinin, aslında, kapsamlı ve hızlı bir program uygulamasından çok, böyle bir yöntemle ilk kez karşılaşan kamuoyunun tepkisinin yatıştırılması ve deyim yerindeyse bundan sonraki uygulamalara "alıştırılması" amacına yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar arasından bir tanesinin özelleştirilme süreci çok öğreticidir. Yasal bir sorunla karşılaşmamak için özelleştirilen ve satın alan kuruluşun adını veremiyorum; satılan tesisin Doğu Anadolu'da olduğunu söylemekle yetinmek zorundayım. Yatırım tamamlanmadığı için yarım

kalmış kuruluş niteliğiyle 1985 yılında Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi[25] tarafından yerel bir şirkete satılarak özelleştirilen bu tesis, özelleştirmenin başarılı olması için hükümetin nelere katlandığının güzel bir örneğidir. Tesisi alan ve sahipleri ANAP'lı olan şirket, yatırımı tamamlamadığı gibi idareye olan borcunu da ödememiş; hem yatırıma devam etmek hem de devlete olan borcunu ödemek için bir devlet bankasından aldığı kredinin anapara ve faizini de ödememiş; aldığı kredinin süresi uzatılmaz ve yeni kredi verilmezse özelleştirmenin başarısız görüneceği gerekçesiyle aldığı yeni krediyi de geri ödemeyince tesis icra yoluyla satışa çıkarılmıştır. Öyle anlaşılıyor ki tesis icrada gene aynı kuruluş tarafından satın alınmıştır çünkü bu satırların yazıldığı tarih itibariyle tesisin aynı şirketin mülkiyetinde olduğunu görüyoruz.

Bu nepotizm örneği, kamu girişimlerinin kaynak dağılımını bozduğu yolundaki gerekçeden hareket ederek özelleştirmenin piyasa mekanizmasını rekabetçi ve dolayısıyla da daha iyi bir düzeye getireceğine yürekten inanan iyi niyetli liberallerin bile vicdanını sızlatacak niteliktedir. Ne var ki, zamanında, eleştirilmek bir yana, yayın organlarında haber konusu bile yapılmaya değer bulunmadı.

Özal dönemi ve sonrası sadece özelleştirme değil diğer neoliberal uygulamaların listesini vermek amacında değilim. Değinmeden geçemeyeceğim nokta ise, Özal yönetiminin kararlılığını göstermek açısından, Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kararname'de yapılan değişikliklerdir. Devlet malının satılması gibi inanılması güç bir uygulamayla eşdeğerde görülebilecek bir yasal düzenlemeyle döviz ve sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi yönünde atılan bu adım, ekonomik etkileri açısından lâyıkıyla tartışılmadı, buna karşılık Türkiye'nin "Büyük Transformasyonu"nun parlak bir göstergesi olarak şaşaalı bir retoriğin vazgeçilmez bir parçası haline getirildi. Özal döneminin bu iki önemli uygulamasını cesur ve kararlı adımlar olarak nitelemek yanlış değildir. Ama her cesur ve kararlı adımın doğru olduğu da söylenemez. Özal sonrasının ekonomi politikaları, bu iki kararın çizdiği yolda gerçekten çok geniş çaplı bir servet ve kâr transferi mekanizması yarattı.

AKP'nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle neoliberal ekonomi politika uygulamaları daha da genişledi ve derinleşti. Yeni kazanılan bu ivmenin asıl

kaynağını, AKP'nin liberal bir parti olmasında değil, neoliberal politikaları AB müktesebatı koruyuculuğunda uygulamaya koymasında aramak gerekir. AB'ye katılmak için denenebilecek her yolun denenmesi görüşünde olan etkili bir entelektüel çevrenin de desteğiyle Türkiye neoliberal ekonomi politikalarının artık diğer ülkelerde bile vazgeçilen veya gevşetilen uygulamalarının sahneye konulduğu bir ülke oldu. Bu da bizi "neoliberalizm Türkiye'de neden önemli bir direnişle karşılaşmadı ve kimsenin ummadığı bir başarıya ve egemenliğe ulaştı?" sorusuna cevap aramaya zorluyor.

Sabırsız okuyucuların gazabını üstüme çekmek pahasına burada uzunca bir parantez açıp Türkiye'de iktisat bilimiyle ilgili tartışmaların niteliği konusunda bir şeyler söylemek istiyorum. Söyleyeceklerimin hem Türkiye akademyasının tartışık konulardaki davranış biçimi hakkında bir fikir vereceğini umuyor hem de, madem konumuz iktisadî düşünce tarihi, Türkiye'deki iktisadî düşüncenin bir gün tarihi yazılırsa mutlaka değinilmesi gereken bir konuyu kayda geçirmek istiyorum.

SELİM SOMÇAĞ VE GÖKLERE YÜKSELEN MAMUL MADDE STOKLARI[26]

Selim Somçağ profesyonel bir iktisatçı, Boğaziçi Üniversitesi mezunu, New School for Social Research'de lisansüstü çalışmalar yapmış, Türk Ekonomi Bankası'nın eski Baş Ekonomisti. Yani ciddiye alınması gereken birisi. 2003 ve 2006 yıllarında yazdığı iki makalede[27] o zamanki adı Devlet İstatistik Enstitüsü olan Türkiye İstatistik Kurumu'nun GSYİH istatistiklerinin gerçeği yansıtmadığını, uyduruk olduğunu ileri sürdü.

Somçağ'ın son derece ikna edici bir biçimde gösterdiği gibi, DİE'nin üretim yoluyla hesapladığı GSYİH'nın harcama yoluyla hesap edilen GSYİH'ya özdeş olabilmesi bu ikinci hesaba değil Türkiye tarihinde dünya tarihinde bile görülmeyen büyüklükte mamul madde stoğu artışları eklemek gerekmektedir. Buna göre, 2002-2005 yılları arasında. tam 16 dönem boyunca Türkiye'de mamul madde stokları sürekli olarak artmıştır. Somçağ'ın hesaplamalarına göre stoklardaki artış sanayi sektörünün bir yıllık üretimine eşit olacak kadar büyüktür. Dahası, Somçağ, DİE'nin 2002 yılında %7,8 olarak hesapladığı büyüme oranının %0,7 ve 2002-2004 yıllarındaki GSYİH'nın toplam büyüme oranı olduğu ileri sürülen %24'ün bu uyduruk stok artışlarından arındırıldığı zaman gerçekte %11 olduğunu gösterdi.

Somçağ, GSYİH hesaplarında yapılan bu yanlışlığın nereden kaynaklandığını da buldu. Üretimin GSYİH hesaplamasında geçerli ölçme büyüklüğü olan katma değere dönüştürülmesini sağlayan girdi-çıktı tablolarındaki katsayıların 2002 yılında yenilenmesi gerekirken yenilenmediğini, üretimin katma değere dönüştürülmesi sırasında kullanılan bu katsayılar en son 1996 yılında yenilendiği için doğru sonuçlara ulaşmanın mümkün olamayacağını gösterdi. Önemli teknolojik ve yapısal değişmelerin yaşanmadığı bir ekonomide eski katsayıların kullanılması çok önemli yanlışlıklar yaratmayabilir. Ama, Somçağ'a göre, 1997 Uzakdoğu ve 1998 Rusya krizlerinin Türkiye üzerindeki etkileri, 2000 yılı kur çıpası ve 2001 yıkımı bu eski katsayıların mutlaka yenilenmesini gerektiriyordu. [28]

Milli gelir hesaplarında yapıldığı iddia edilen bu denli büyük bir yanlışlık TBMM'ye de yansıdı. 2004 yılında verilen bir sözlü soru önergesine DİE tarafından hazırlanan cevapta, üstü örtülü olarak, yapılan yanlış kabul edildi.

Resmi görevlerinden biri çeşitli milli gelir büyüklüklerini hesaplamak olan DİE'ye yöneltilen bu eleştiri, doğrusu, yenir yutulur cinsten değildir. O kadar değildir ki yanlışlığın en kısa sürede düzeltilmesinin yanı sıra politik sonuçlarının da olması, akademik dünyada ve ekonomi basınında kıyamet kopması gerekir. Ama hiçbir şey olmadı. 2002-2005 yılları GSYİH istatistiklerinin uyduruk olduğunun kanıtlarıyla ortaya çıkması o zamanlar Cumhuriyet gazetesinde yazan Korkut Boratav tarafından işlendi ve Boratav'ın da üyesi olduğu Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu tarafından yıllık rapora konuldu,[29] o kadar.

Neoliberalizmin 1980'lerden beri Türkiye'deki uygulamalarını ve özellikle IMF denetimi altında ekonominin büyümesini her vesile ile övenlerden ses çıkmadı. 2002-2005 yılları arasındaki IMF denetimli büyüme sürecinin aslında iddia edildiği ve övünüldüğü gibi bir büyüme olmadığı ortaya çıktığı halde Selim Somçağ'ın haykırışı bir havuza atılan çakıl taşının yarattığı halkacıklar kadar bile etki yaratmadı. Bir ülke ekonomisinin gelişiminin en önemli göstergesi olan milli gelir istatistiklerinin uydurma olduğu reddedilemeyecek biçimde kanıtlandığı halde akademyadan ses çıkmadı.[30] 2002 yılı milli gelir artışı, olduğundan tam 10 kat, 2003 yılı artışı ise iki kat fazla hesaplandığı halde akademya bu skandalı duymazdan geldi.[31]

Türkiye'deki çağdaş iktisadî düşünce tarihi açısından iktisatçıları derin düşüncelere sevk etmesi gereken bu düşünsel hareketsizliğin, bu felç olmuş ortamın, neden bu hale geldiğimizin bir açıklaması olmalı. Konuyla yakından ilgilenmesi gerekenleri böyle tepkisiz, böyle duyarsız hale getirmek kolay bir iş değil. Kapsamlı bir ajanda, titiz bir çalışma, akademisyen namusunu körletecek bir baskı ve tecrit ortamı yaratmak gerekir. O günleri görenler bilir; Selim Somçağ'ın bulguları 1960'ların ikinci yarısında veya 1970'lerde yayımlansaydı Türkiye'de kızılca kıyamet kopardı. TİP milletvekilleri (herhalde Çetin Altan konuşurdu) Meclis kürsüsünde hükümeti rezil eder; adı şimdilerde artık sivil toplum kuruluşları

olan demokratik kitle örgütleri sorunu her yerde düzenledikleri açık oturumlarda enine boyuna tartışırdı. Neden bu hale geldiğimiz konusunda benim bir açıklamam var; ama önce neoliberalizm altında Türkiye'de neler olduğuna değinmek istiyorum.

NEOLİBERAL DİL DEVRİMLERİ VE CEP TELEFONLARI İLE GELEN ÖZGÜRLÜK

Garip bir altbaşlık oldu ama amacımı iyi anlatıyor. Yukarıda kısaca değindiğim gibi, medya ve iletişim gibi üstüme vazife olmayan işlere kalkışıp, Özal sonrası dönemde başlayan ve hâlâ bütün şiddetiyle devam eden bir süreç hakkında, tümüyle izlenimlere ve biraz dağınık gözlemlere dayanan bu tartışma denemesini okuyucunun hoş karşılayacağını umuyorum. Bir iktisatçının mutad okuma listesinde olmayan kaynaklara başvurmam da bu denemenin bir parçası olarak kabul edilebilir.

Aşağıda, neoliberal politikaların yaygınlaştırılması ve benimsetilmesi için yapılanları özetleyen ünlü aktivist Susan George'dan uzun bir alıntı var:

"[...] neoliberaller ve onlara fon sağlayanlar, fikirlerini dur durak tanımadan sunmak ve öne çıkarmak için vakıflar, enstitüler, araştırma merkezleri, yayınlar, akademisyenler, yazarlar ve halkla ilişkiler ustalarından oluşan muazzam bir uluslararası ağ kurdular.

Çok etkin olan bu ideolojik kadroyu kurmalarının nedeni [...] Gramsci'nin kültürel hegemonya kavramını geliştirirken neyi düşündüğünü anlamalarıydı. İnsanların kafalarını işgal edebilirseniz, kalpleri ve elleri peşinden gelir. [...] sağın bu ideolojik çalışması kesinlikle dâhiyaneydi. Yüz milyonlarca dolar harcadılar ama sonuç her kuruşa değdi çünkü neoliberalizmi insanlığın doğal ve normal [yaşama] biçimi olarak sunmayı başardılar. Neoliberal sistem gözle görünecek kadar açık ne kadar felaket yaratsa da, bizi hangi finansal krizlere sürüklese de [...] sanki Tanrı'nın bir emri gibi kaçınılmaz ve insanlar için var olabilecek olan tek ekonomik ve toplumsal düzen gibi sunuldu."[32] Neoliberallerin dünya çapında yarattığı söylenen bu ağın Türkiye'de bir bacağı eksikti. Popüler anlamda akademisyen desteği vardı ama bu desteğin telif akademik makalelerden ve kitaplardan kaynaklanan inandırıcılığı yoktu.

Neoliberal politikaların başarılı olup olmamasından bağımsız olarak, yaşamaları ve gelişmeleri için gerekli ortamın da hazır olması gerekir. Özal dönemini hatırlayanlar, bireyciliğin, kendini kurtarmanın, köşeyi dönmenin en büyük erdem olduğunun ne kadar övgü konusu yapıldığını da

hatırlayacaklardır.[33] Özal döneminde, insanların günlük yaşam gailesini unutup kendileriyle ve gelecekleriyle hiç ilgisi olmayan uğraşlara, meraklara ve yaşam biçimi adı altında yeni bir düşünce ve davranış biçimi kalıbı içine farkına bile varmadan nasıl sürüklendiklerini gördük. Umutsuz köşeyi dönme çabalarının nelere mal olduğunu, nasıl yıkımlara yol açtığını yaşadık.

İnsanların bu hale getirilmesi birdenbire olmaz. Bu ancak insan yaşamının her yönüne saldırmak ve insanı fethetmekle mümkün olur. Böyle bir toplumsal saldırının yöneleceği ilk hedeflerden biri dildir. İdeolojik temeller üzerine kurulan tüm polititikalar gibi neoliberalizm de ekonomide kendi dilini ve terminolojisini yerleştirmek ihtiyacını duyar. Çünkü dil, rasyonel bireylerin karşılaştıkları seçenekler arasından kendilerini en iyi duruma getirecek tercihleri yapmaları için ihtiyaçları olan bilginin en önemli ifade ediliş biçimidir. Bu bilginin bir bölümü piyasalarda kendiliğinden oluşur ve genellikle fiyat sinyalleri biçiminde dağılır. Piyasaların bu bilgi sağlama sürecindeki rolleri pasif bir roldür. Aynı zamanda bireylere aktif olarak bilgi sağlama mekanizmaları geliştirilmelidir. İşte günümüzde en çok medya tarafından yerine getirilen bu rolün arkasında yatan temel neden, karar vermesine yardımcı olmak üzere çoğunlukla tüketicilere bilgi sağlamaktır. Sağlanan bilgi standartlaşmış bir dile, terminolojiye ve biçime sahip olduğu zaman muhatapları tarafından daha kolaylıkla algılanır ve özümsenir.

Özal döneminde, günlük hayatta kullandığımız dil ve bu dilin kullanılış biçimi hızla değişti. Gazetelerde o denli çok olmasa bile televizyon programlarında ve haberlerde, gerekli gereksiz her fırsatta, Türkçesi varolan ve yaygın biçimde bilinen kelimelerin yerine İngilizceleri kullanılmaya başlandı. Gazete ilanlarında ve televizyon reklamlarında İngilizce sık sık boy gösterdi. Televizyon dizilerinin çevirisi yapılırken İngilizceden aynen alınan kalıplar günlük hayatta kullandığımız dili değiştirdi ve doğruyu yaptığımıza inanarak kendimizi daha iyi hissetmeye başladık. Bazen komiklik derecesinde cahilce kullanılan İngilizce, işyerlerinin tabelalarında, vitrinlerinde, reklam panolarında yavaş yavaş neredeyse egemen dil durumuna gelmeye başladı. İngiliz dili, Sağlık Bakanlığının amblemine kadar girdi.[34]

İngilizcenin özellikle televizyon haberlerinde ve programlarında kullanılmasına eşlik eden bir başka gelişme de ekranda görünen kişilerin vücut diliydi. Etkili konuşmak için sözlerin yeterli olmadığı, iletişimin gücünü artırmak için stilize edilmiş bedensel hareketlere de ihtiyaç duyulduğunun anlaşılması üzerine televizyon ekranları "vücut dili" dersi aldığı ilk bakışta anlaşılan insanların bu derslerin sınavını kendilerini seyredenlerin önünde vermeye çalıştıkları bir sahneye dönüştü. Ne yazık ki, gerek haberlerde gerek tartışma/bilgilendirme programlarında kameralar, stüdyoda vücut dili yeteneklerini sergilemek isteyen spiker ve katılımcıların sadece belden yukarısını çektiği için ekrana yansıyan "vücut dili" genellikle el-kol hareketlerine indirgeniyor ve böylece bir Karagöz oyununa dönüyordu. Haber programları yapan televizyonlarda ise ekran bölünerek aynı anda birkaç katılımcı aynı anda gösterildiği için seyredenler el-kol hareketlerinin bolluğu ve çeşitliliğinden şaşkına dönüyor, tartışılan konuyu anlamakta güçlük çekiyordu. 1990'ların ikinci yarısından itibaren bu gülünç durumun iletişimi güçlendirmediği anlaşılmış olmalı ki yavaş yavaş daha sadeleştirildi. Şimdilerde, sadece haber bülteni sırasında, "anchorman" canlı yayınla yerel bir haberciye bağlandığı zaman o habercilerde görünüyor bu gülünç hareketler.

Neoliberal dil devriminin ikinci aşaması AKP iktidarıyla başladı. Bu aşamanın belirgin özelliği, birinci aşamanın aksine, önce Türkçe kelimelerin İngilizceleştirilerek yazılması daha sonra ise varolan Türkçe kelimelerin yerine Osmanlıcalarının ikame edilmesidir. Birinci aşamada, varolan Türkçe bir kelime yerine o kelimenin İngilizcesini kullanmak nasıl moda olduysa ikinci aşamada, kullanılan ve herkesin bildiği bir Türkçe kelimenin özellikle işyeri adlarında İngilizce gibi yazıldığını görmeye başladık. Bu aşamanın başlangıcı, aşağı yukarı, kamyonla şehirlerarası nakliyat yapan şirketlerin adlarının "logistic"[35] şirketi olarak yazılmaya başlandığı, dört katlı apartmanların villa diye satıldığı, yüksek kule binalardaki servis yapılan dairelerin "rezidance" diye anıldığı döneme denk düşmektedir.

Bu aşamada, neoliberalizmin egemenlik alanlarında ortaya çıkan ve hızla gelişen yeni bir terminolojiyle tanıştık. Sivil toplum kuruluşlarının paydaş, aktör ve farkındalıklarının yanı sıra liberal politikanın belirlendiği alan, çizgi, nokta, boyut, kesit ve düzlemlerde oynayan oyuncuları gördük.

Geometriden ödünç alınan bu terimlerin siyaset teorisinde bu denli özgürce kullanılmasının yanı sıra Türkçenin yazım kurallarına ve noktalamaya uymamanın bir yetenek göstergesi sayıldığına; devrik cümlelerden oluşan kitap ve hikaye başlıklarının bıktırıcı bir tekdüzeliğe ulaştığına tanık olduk. Özal döneminde strateji, misyon ve vizyon ile başlayan dil değişimi AKP döneminde yol haritası, iş ortağı, tedarikçi, vb. ile devam etti. Türkçenin Türkçe bilmeyen, daha kötüsü bilmediğini de bilmeyen televizyoncular ve köşe yazarlarının elinde düştüğü içler acısı durumu biraz olsun gözler önüne serebilmek için aşağıdaki hayali paragrafı yazıyorum. Bu paragrafta benim tarafımdan yapılmış hiçbir yanlış yok; italik harflerle dizilen yanlışların hepsini düzenli okuduğum dört gazeteden ve siyah harflerle dizilenleri de haberleri izlediğim NTV, Star, TRT1 ve CNN Türk televizyonlarından derledim:

"Biriken su birikintilerinin üzerinden atlayarak, can siper hane bir hamleyle ve hançehrisini yırtarcasına bağırarak kerevitin bulunduğu kamelyeye sıçrayan faili meçhul kişi veya kişiler, ellerindeki faili meçhul dosyaları, dehşet cengiz bir tavırla yolsuzluk suçlamasıyla suçlanan bürokrata verdiler. Çıkan ardebede yediği dayaktan dolayı rendice olan söz konusu bürokrat, kendisi bizzat uzun yıllar resmi ofisler ve devlet dairelerinde görev yapmış olduğu için kadir şinas bilir kişiliğinin yanı sıra avare kasnak gibi boşa çalışan kişileri tabii doğal olarak hiç sevmediğinden, medya mecralarında adının çıkmasından ve meslek hayatında meydana gelecek hasarlanma için kaygı duyuyor; hüküm giymeye mahkum olacağından korkuyordu. Kısa bir zaman zarfı içinde yargılanıp aklanmayı düşündüyse de o zaman zarfı geçince düş kırıklığına uğradı. Halbuki çocukları onu hep başarı ödülünü [müdürünün] elinden takdim alıyor diye hayal etmişlerdi. Eşinin aklanmadığını duyan karısı, daha önce öldürülen 29 yaşındaki kızın 16 ve 17 yaşındaki ağabeylerinin bulunduğu 10 metrekare çapındaki çukura atlayarak intihar etmeyi düşündüyse de daha sonra bilahare vazgeçti. Ne var ki, oturdukları cadde yalısı evin sahibi kira fiyatını artırmaya karar verince ailesinin bekkası için bir işe girip çalışmaya karar verdi."

Bu zavallılığı hoşgörmek mümkün değil. Bunları gazetelerdeki köşelerinde yazanlar, televizyon ekranlarından yüzümüze söyleyenler Türkiye'de kamuoyunu biçimlendiren kişiler.

Türkiye’nin Orta Doğu ve dünya çapında bir güç olması gerektiği gerekçesiyle Osmanlı’nın canlandırılabileceği hülyasına kapılanların durumu da çok farklı değil. İlle Osmanlıca kullanacağım diye yazılmasını veya telaffuz edilmesini bilmedikleri kelimeleri, bazen yakıştırma ve benzetme, bazen tahmin yoluyla ve çoğu kez uydurarak yazan ve söyleyenler de; intiba ile intibah’ın farkını bilmeyen; sath-ı mail yerine sath-ı mahalli’yi uyduran; tenzil-i rütbe’yi, en iyi ihtimalle, o anda hatırlayamadığı için rütbe-i tenzil diyen; başbakan “öyle olsa bile” anlamında “velev ki” dedi diye ille kendisinin de bunu tekrarlaması gerektiğini düşünen ama kurduğu cümlede “eğer” anlamında kullananlar da aynı kişiler.

Diğer taraftan, Türkçeyi kullanmanın bu kadar bozulduğu bir dönemde, etrafındaki rezilliklere bakarak “ben bundan daha iyi yazarım” diye düşünerek roman yazmaya soyunanların sayısındaki artış insanı gerçekten şaşkınlığa sevk ediyor; bu kadar çok roman yazılması edebiyatımız için acaba iyi mi sorusunu sorduruyor. Metin Celal’in Virgül dergisinin Şubat 2007 tarihli sayısından aktardığına göre[36] 2007 yılında 354 yeni roman basılmış. Bu yeni romanların 196 tanesi romanı ilk defa basılan yeni yazarlarınmış. Buna göre, 2007 yılında neredeyse her gün yeni bir roman basılmış ve her 45 saatte bir yeni bir roman yazarıyla tanışmışız. Yeni roman yazarı sayısı ile toplam basılan roman sayısı arasındaki oranın 389 yeni roman basılan 2006 yılı için de geçerli olduğunu varsayarsak 2006 yılında her 41 saatte bir yepyeni bir roman yazarıyla karşılaşmış oluruz. Bu romanların edebi bir değeri olup olmadığına okusam bile karar verecek yeteneğe sahip değilim. Metin Celal de yazısında bununla ilgili bir açıklama yapmıyor ama eleştirisini yaptığı roman[37] “Hayatımı yazsam roman olur” fikrinden hareket ederek 35 yaşına kadar eline kalem almamış bir kadının işinden istifa ederek roman yazmaya girişmesini hicvediyor.

Dilimizdeki bu geniş çaplı bozulmanın yanı sıra, neoliberalizm yeni bir özgürlük kavramını hayatımıza kattı: Tüketim.[38] Özgürlüğün bu yeni tanımına göre, kişi ne kadar çok tüketirse, o kadar çok özgür olur. [Böylece, hangi mal ve hizmetin ne miktarlarda tüketildiği önemli olsa bile o mal veya hizmetin bizzatihi tüketimi insanlar arasındaki farkları ortadan kaldırır. Artık, sadece tüketim yoluyla “Herkes herhangi biri olabilir.”[39] Nesneler kullanım değerleri için tüketilirken aynı zamanda sembolik değerleri için de

tüketilmeye başlar. Mallara karşı olan talep, aynı zamanda o mala sahip olmanın getireceği farklılaşmaya ve prestije karşı olan talep haline gelir. Tüketim yoluyla insanlar arasındaki ilişkiler giderek insanlar ve nesneler arasındaki ilişkiler tarafından ikame edilir.]

Şimdilerde insanların kendilerini çeşitli aidiyetleri üzerinden tanımlamaları gibi, tüketim veya satın alma yoluyla edinme, kişinin kim olduğu hakkında çevresine iletiler, sinyaller yayar. Bu sinyallerin doğru olarak algılanabilmesi için sinyali alan kişinin de o aidiyeti tanımlayan mal veya hizmet hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Bundan 30-40 yıl öncesiyle karşılaştırdığımız zaman daha çok insanı daha az tanıdığımızı görüyoruz. İnsanlar arasındaki ilişkiler, hattâ aile içi ilişkiler, daha kısa zaman dilimleri içinde cereyan ediyor. Bu kısa zaman dilimleri içinde insanın kendisini tanıtabilmesi, “aidiyetini” ortaya koyabilmesi ve karşısındakinin kim olduğunu çabucak anlayabilmesinin en etkili yollarından biri, kişinin sahip olduğu veya tükettiği malların markası olduğu kadar bu marka hakkında kendisine sunulmuş olan bilgilerin ne kadar iyi özümsendiği. Böylece, kişinin tükettiği veya sahip olunan mal o kişiyi sınıflandırmak için de işe yaradığı gibi metaların değil göstergelerin tüketilmesine örnek oluyor.

Dolayısıyla, sadece tüketilen veya sahip olunan mal ve hizmetler değil, bu mal ve hizmetlere sahip olabilmenin tüketim dışında sağlayacağı yararların da rasyonel tüketiciye ulaşması gerekir. İktisat teorisi açısından bakıldığı zaman, tüketicinin mal ve hizmetlerin tüketiminden elde edeceği yararı gösteren ve piyasanın özgürleştirilmesinin temelinde yatan fayda fonksiyonları, tüketicinin verdiği kararlar sonucunda ulaştığı tüketim setine “mutluluk” veya “kendini özgür hissetme” gibi ruhsal durum ölçüleri atfedemez. Çeşitli mal ve hizmetlerin fizikî olarak tüketilmesi esasına dayanan fayda fonksiyonlarından türetilen bireysel talep fonksiyonları da böyle bir bilgi üretemez. Aynı biçimde, piyasa talep fonksiyonları da tüketiciye bu bilgiyi sağlayamaz; piyasa bu konuda tüketicilerin karar vermelerine yardımcı olacak sinyalleri üretemez. Bu görevi kitle iletişim araçları yerine getirir.

Tüketimin özgürlükle özdeşleştirilmesi,[40] bir malın tüketiminin (kullanmanın veya sahip olmanın) kişinin sağlayacağı yarardan da öte bir işlev yüklenmesini gerektirdiği için meta fetişizminin, belki de Marx’ın bile

öngörmediği mükemmellikte bir örneğidir. Günümüz Türkiye'sinde bu fetişizmin en belirgin biçimde ortaya çıktığı tüketim biçimi cep telefonu kullanımıdır. Cep telefonu servisi sağlayan veya sadece cep telefonu satan şirketlerin ısrarla üzerinde durduğu ve adeta insanların beynine kazımak istediği yegâne özellik, cep telefonu ile konuşmanın ve daha çok konuşmanın, o telefonu kullanarak müzik dinlemenin veya video seyretmenin insanı olabildiğince özgürleştireceğidir. Gazete ve televizyonlarda ardı arkası kesilmeyen ilan ve reklamlardan öğrendiğimize göre konuşmak insanı özgürleştirmekle kalmaz, yaşama coşkusunu artırdığı gibi sosyal ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesinde vazgeçilemeyecek bir katalizör rolü oynar. Cep telefonları aynı zamanda bir eğlence kaynağıdır. Daha çok eğlenebilmek için cep telefonunu daha çok kullanmak, piyasaya çıkan yeni modelleri edinmek gerekir.

Cep telefonu aboneliği istatistiklerine göre Türkiye'de mevcut abone sayısı 64 milyondan biraz fazladır.[41] Bu istatistiğe göre toplam cep telefonu sayısı sıralamasına göre Türkiye dünyada 15. sırada.[42] Daha ilginci, her 1.000 kişiye düşen cep telefonu sıralamasına göre Türkiye 871 telefon ile ABD, Japonya, Fransa, Kanada, Brezilya ve Çin'in üstünde yer alıyor.[43]

TÜİK'in yayımlanan en son Gelir Dağılımı, Tüketim Harcamaları ve Yoksulluk Veritabanı'na göre en düşük gelire sahip %20'şerlik iki dilimin telefon ve telefaks harcamalarının kullanılabilir hanehalkı gelirine oranı, en yüksek gelire sahip %20'lik dilimin bu tür harcamalarının kullanılabilir hanehalkı gelirine oranından %50 daha yüksektir. [44] En düşük gelire sahip bu iki dilimin ortalama yıllık hanehalkı geliri sırasıyla 4.407 TL ve 8.068 TL'dir. Bu iki gelir grubunda kişi başına düşen ortalama yıllık gelir sırasıyla 1.062 TL ve 2.114 TL'dir. Türkiye halkının en düşük gelir gruplarının telefon kullanımına harcadığı para, en yüksek gelir grubunun harcadığı paradan oransal olarak çok daha fazladır. Belki de bu nedenle, BTİK verilerine göre Türkiye'de her 20 dakikada bir hırsızlık veya gasp yoluyla bir cep telefonu çalınmaktadır.[45] Soruna daha iyimser bir açıdan bakarsak, ülkemizin en fakirlerinin en zenginlerine göre daha çok özgürleştiği, daha sağlıklı ve sürekli sosyal ilişkiler kurduğu ve tabii daha çok eğlendiği söylenebilir. Son derece yararlı bir aygıt olduğuna hiç şüphe olmayan cep telefonunun, ülkemizde neredeyse toplumsal bir cinnet aracı ve büyük bir suç dalgasının yöneldiği nesne haline geldiği açıktır.

EKONOMİ POLİTİKALARININ AKADEMİK VE AKADEMİK OLMAYAN TARTIŞMASI

Özal döneminin 1987'ye kadar olan bölümünde neoliberal politikaların yürütülmesi "Özal'ın Prensleri" diye adlandırılan ve çoğu yurtdışından getirilen bürokratların yönetimindeydi. Bu bürokratlar arasında ve kendilerinin oluşturduğu alt kadroları içinde gerçekten değerli ve işini bilen kişiler vardı ama çoğunluk, J. Stiglitz'in Dünya Bankası ve IMF uzmanları için kullandığı bir nitelemeyi ödünç alarak ve biraz değiştirerek kullanırsak, ikinci-üçüncü sınıf ABD üniversitelerinin dördüncü sınıf mezunlarıydı. Türkiye'yi ve ülkenin kemikleşmiş bürokratik yapısını hiç bilmedikleri için iyi niyetli idarî tasarruflarının bile çoğu yasal olmayan bir zeminden kaynaklanıyor ve bu nedenle idarî yargı tarafından iptal ediliyordu. Bu davranış biçimi yalnız "Özal'ın Prensleri"ne özgü değildi. Özal'ın kendisi de reform girişimlerini kanunlar değil de kanun hükmünde kararnameler ile yürütmek ve bütçenin kısıtlamalarını savuşturmak için bütçe dışında hesabı tutulamayacak kadar çok ve çeşitli fonlar yaratmak yoluna gittiği için sık sık idarî yargı ile karşı karşıya geldi.[46]

Kökten değişiklikler yapmayı amaçlayan yeni bir politikanın uygulamaya konulması için kamuoyu desteği gerekir. Bu politika ilk açılım olarak ekonomiye yönelmişse kamuoyunun yanı sıra akademik iktisatçıların da desteği yararlı olur.

Akademik dünyada, yeni ekonomi politikalarının uygulamaya konulmasının önce ve sonrasında izlenen aşağı yukarı standartlaşmış bir yöntem vardır. Akademisyenler, yeni politikalar konusundaki görüşlerini genellikle akademik saygınlığı olan bilimsel dergilerde yayımlarlar ve bu görüşlere cevap niteliği taşıyan diğer makale, yorum ve eleştirilerle gelişen tartışmanın politikacılara doğru yolu bulmada yardımcı olacağı varsayılır. Saygın ve konusunda otorite olduğu kabul edilen bazı iktisatçılar, bu tartışmaları ve kendi görüşlerini dar bir okuyucu kitlesine hitap eden bu dergilerin sınırlarından kurtarıp kamuoyuna duyurmak için başka yollara da başvururlar. Örneğin, The Times gazetesinin editörüne yazılan ve gazetede yayımlanan "mektuplar" birçok iktisatçının teorik düzeydeki görüşlerinin basitleştirilerek genel görüşe sunmaları için uygun bir ortamdır.[47]

Uygulamalar sırasında ortaya çıkan sorunlar ve uygulama sonuçları hakkında nitel verilerin toplanıp değerlendirilmesi çok sayıda rapor, makale ve kitabın konusu olur. Bu akademik uğraşın amacı, yalnız bilimsel nitelik taşıyan bir çalışma yapmak değil, politika uygulamalarının aksayan veya beklenen amacı gerçekleştiremeyen yanlarını ortaya çıkararak bu uygulamaların değiştirilmesini, düzeltilmesini hâttâ tümüyle ortadan kaldırılmasını sağlamaktır.

Saygın iktisatçıların bazıları gazete ve dergilerde belirli günlerde yazdıkları "köşe"lere de sahiptir. Köşe yazarı olarak görüşlerini okuyucularına ileten bu iktisatçıların arasında gerçekten de çok ünlü bilim insanları vardır: J.K. Galbraith, M. Friedman, P.A. Samuelson ve P. Krugman bu ünlülere örnektir (Örnekteki dört iktisatçıdan üçü Nobel İktisat Ödülü sahibidir). Bu köşe yazarları akademik dergilerde yazdıklarını ortalama gazete okuyucusunun anlayabileceği bir dille köşelerinde yaygınlaştırmaya çalışırlar. Akademik içeriğin basitleştirilmesi çok kolay olmaz. Bu nedenle de akademik yazarlar her zaman başarılı köşe yazarı olmazlar. Örneğin, Friedman ve Samuelson geniş bir okuyucu ve hayran kitlesine sahip oldukları halde hiçbir zaman başarılı bir köşe yazarı olamadılar. Buna karşılık Galbraith ve Krugman[48] bu konuda çok başarılıydılar. Son Nobel İktisat Ödülü'nün sahibi olan Krugman, G.W. Bush yönetiminin ekonomik politikalarına karşı en geniş ve yaralayıcı eleştirilerini New York Times gazetesindeki "köşe"sinde yapardı. Ne var ki, örnek olarak verdiğim bu yazarlar ve "köşe" sahibi olan tüm akademik iktisatçılar gazete ve dergilerde yaygınlaştırdıkları görüşlerini hep daha önce yayımladıkları bilimsel makale ve kitapları üzerine inşa ettiler. Kural, önce akademik/bilimsel yayın, sonra basitleştirme ve yaygınlaştırma, destek veya eleştiri biçimindedir.

Yukarıda örnek olarak gösterdiğim J.K. Galbraith ve diğerleri gibi yeni politikanın hem teorik temellerini savunacak hem bu savunuyu kamuoyuna benimsetebilecek bir basitlik ve yalınlık içinde anlatma yeteneğine sahip kanaat önderlerinin varlığı ve yandaşlığı ise her kula nasip olmayan ilahi bir lütuftur. Özal dönemi uygulamalarının bu türden akademik yandaşları yoktu.[49]

Sabırsız okuyucular gazete ve dergilerde yazı yazan iktisatçılar üzerinde neden bu kadar durduğumu sorgulamaya başlamışlardır bile. Cevap çok belli: Neoliberalizm Türkiye'de sadece gazete ve dergi köşelerinde ve televizyon programlarında tartışıldı; hâttâ tartışılmadı, sadece savunuldu da ondan.

Özal döneminin gazete ve dergilere getirdiği önemli bir değişiklik, okuyucuların alışık olduğu, bir "sermuharrir" tarafından, kamuoyu yönlendiriciliği yapan ve gazete veya derginin kendi yayın ilkelerinin veya sahibinin çıkarları doğrultusunda, veya taraftar olunan politik partinin görüşlerinin yansıtılması biçiminde, çoğunluğu her gün değil de ancak önem taşıdığı varsayılan zamanlarda yazılan yazılara, iki yeni tür yazı biçimi ve iki yeni tür yazarın eklenmesi oldu. Okuyucu beklentilerini öğrenme ve gazetenin içeriğini bu beklentilere göre düzenleme çabası okuyucu profili çalışmalarıyla daha da güçlendirildi ve zamanla ortaya hem okuyucu beklentilerine uygun yazılar yazacak hem de okuyucu profiline bakarak okuyucunun neyi isteyip neyi istememesi gerektiği konusundaki kendi görüşünden hareket ederek bunun gereklerini yaygınlaştırma işlevini üstlenen "köşe" yazarları ortaya çıktı. Okuyucunun bazen danışmanı bazen akıl hocası olarak önerilerde bulunup yol gösteren veya okuyucunun ihtiyacı olduğuna inandığı "malumat"ı sık sık yanlış biçimde olsa da köşesine taşıyan bu yazar türü konumuz dışında kalıyor. Zaman zaman neoliberalizmin ekonomik savunusunu yapsalar da daha çok yeni ekonomik düzenin beraberinde getirdiği değerler, bu değerlerin insan hayatına yansıması veya uygun biçimde nasıl yansıtılması gerektiği konusuna eğildikleri ve bu konu daha önce Rıfat N. Bali tarafından ayrıntılı biçimde incelendiği için[50] dikkatimizi başka tür bir "köşe" yazarına çeviriyoruz.

Bu yazarlar, daha çok gazetelerin ekonomi sayfalarında yazan, günlük ekonomik gelişmeleri Krugman'ın "aşağı-ve-yukarı" diye adlandırdığı[51] biçimde değerlendirip yorumlayanlar. Çoğumuz ekonominin gidişatı konusundaki bilgilerimizi onların sütunlarından elde ediyor. Ekonomi muhabirlerinden çok farklılar. Değişik derecelerde de olsa iktisat teorisi bilgisine sahipler. Ekonomi muhabirlerinin çoğunun aksine, bir öğlen yemeği, bir resepsiyona davet veya bir dış gezi karşılığında, istisnaları olsa bile, reklam niteliği taşıyan yazılar yazmıyorlar.

Bu yazarların, ekonomi muhabirliğini gerçekten meslek edinmiş, didinip, çalışıp çabalayıp doğru ve güvenilir ekonomi haberleri yapmaya çalışan az sayıda iyi ekonomi muhabiri ile aralarında önemli bir sorun var. Bu sorunu ben keşfetmedim, ekonomi muhabirleri kendileri dile getiriyorlar. Kelimesi kelimesine değil ama mealen diyorlar ki: "Bu bizim mesleğimiz, biz ekmek paramızı bu işten kazanıyoruz; yani verdiğimiz haberlerde nesnel olmak zorundayız. Köşe yazarlarının çoğunun sırtında yumurta küfesi yok, nesnellik gibi bir kaygıları yok çünkü başka işleri var; ya bir danışmanlık şirketi veya bir bankada çalışıyorlar. Dolayısıyla da yazdıkları şeyler çalıştıkları veya sahip oldukları kurumların görüşlerini yansıtıyor." Bu çok ciddi bir suçlama. Ama bu iddiayı ileri süren muhabirler kendilerinden o kadar eminler ki bazı köşe yazarları için hangi holdingin, bankanın veya şirketin yönetim kurulu üyesi, yöneticisi veya ortağı olduğunun köşelerinde açıkça belirtilmesini istiyorlar.[52]

Gerçekten de köşe yazarları arasında bu türlü aidiyete sahip olanlar var. Yaptıkları yorumların ait oldukları kurumların görüşlerini yansıtıp yansıtmadığının veya bu kurumların çıkarlarına hizmet edip etmediğinin belirlenmesi, hangi kurumun/bankanın/holdingin hangi stratejiye sahip olduğunun bilinmesiyle mümkün. 2003-2008 yılları arasında günlük gazeteleri tarayıp hangi köşe yazarlarının yüksek reel faizi savunduğunu, hangilerinin buna karşı çıktığını belirlerseniz sonra da bu köşe yazarlarının hangi kurumlara ait olduğunu bulursanız, göreceksiniz çok ilginç sonuçlara ulaşacaksınız.

Ekonomi sayfalarındaki köşe yazarları arasında emekli veya aktif akademisyenler olduğu gibi kamu hizmetinden özel sektöre geçmiş olanların belirli bir ağırlığı var. Hem yüksek tirajlı gazetelerde yazdıkları için daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşıyorlar hem de konularına hakimler; bazen insanın tüylerini diken diken edecek basit yanlışlıklar yapsalar bile, ne dediklerini ve ne istediklerini çok iyi biliyorlar ve görüşlerini, karşı çıkılsa bile, bıkmadan usanmadan büyük bir ısrar ve ustalıkla savunuyorlar. Siz onların görüşlerine ve yorumlarına yakınlık duyuyorsanız biliniz ki büyük bir ihtimalle bir banka veya holdingin görüşlerine yakınlık duyuyorsunuz demektir. Sakın yanlış anlaşılmasın, bu bir suçlama değil sadece bir tesbit. Rıfat Bali, bazı işadamlarının köşe

yazarları ile kurmuş olduğu yakınlıktan bahsederken[53] büyük ölçüde bu türden bir ilişkiyi dile getiriyor.

Tüm üniversitelerin şimdiye kadar hiç olmadığı kadar duyarsızlaştığı bu “bilgi” ve “iletişim” çağında Türkiye ekonomisinin günlük ve belki biraz daha uzun vadeli sorunlarını bizim için inceleyen, araştıran ve bize bazen yutulacak hazır lokma bazen de üzerinde düşünülecek bir sorular demeti biçiminde sunan bu köşe yazarları, yani hem akademisyenler hem özel sektör yazarları, ekonomimiz hakkındaki düşüncelerimizi belirleyen ve şekillendiren en önemli faktörler. Görüşlerine katılın veya katılmayın, ülkemiz ekonomisi hakkında birazcık bir şeyler bilmek istiyorsanız onlardan etkilenmemek mümkün değil.

Bu köşe yazarlarının bazılarının uzun süredir üstlendiği bir görev daha var: Neoliberalizmin ekonomik politikalarını savunmak, bu politikanın arkasında yatan felsefeyi yüceltmek. Özal zamanında çok göze batmayan neoliberalizm savunucuları bu işi, haklarını teslim etmek gerekir, hakkıyla ve gayet güzel yapıyorlar.

Neoliberalizmin sadece ekonomi politikalarını değil çeşitli alanlardaki uygulamalarını savunup kamuoyunda destek sağlamasını hedefleyen köşe yazarlarını bu dünya görüşüne nasıl geldikleri açısından bakarak üçe ayırabiliriz: Birinci grupta, liberalizme ekonomik ve sosyal bir felsefe olarak inananlar var. İçinde ciddi akademisyenler de barındıran bu grup Özal’ın ilk yıllarından itibaren bu savunuyu basitleştirerek yaygınlaştırma görevini üstlendiler. Gazetelerde, dergilerde yazdıklarının temelini oluşturan gene kendileri tarafından yazılmış kitapları ve kabul gören akademik dergilerde yayımlanmış makaleleri var. Bunların arasında neoliberalizmin ekonomi politikaları üzerine yazanlar yok çünkü aralarında iktisatçı yok. Siyaset teorisi, uluslararası ilişkiler, sosyoloji gibi konularda yazıyorlar. İkinci gruba, daha önceleri herhangi bir politik aidiyetleri olmayan ama Özal ve AKP uygulamalarını beğenen, bu politikaların ülke yararına olduğuna inanan köşe yazarları giriyor. Birinci gruptan farkları aralarında çok daha az sayıda akademya kökenli yazar olması ve birinci gruptakilerin aksine yazdıklarını destekleyecek kendi akademik çalışmaları olmaması. Üçüncü grup ise Özal öncesi dönemde sol veya sola yakın fikirleri savunurken daha sonra en şiddetli neoliberalizm taraftarı olan

“mühtedi”lerden oluşuyor. “Yeni müslüman olana beş vakit namaz az gelir” deyişini kanıtlarcasına, Ekin İti Mustafa Paşa misali başları havada olan bu grupta neoliberal ekonomik politikaları savunan köşe sahibi iktisatçı yok. Demek ki, neoliberalizmi köşelerinden savunanlara, kaba anlamıyla propagandasını yapanlara aşağıda yönelteceğimiz eleştiriler ikinci gruptakileri hedef alacak.

Eleştirinin ilk adımı bu kitabın ana teması olan yöntem sorunuyla ilgili. Bu köşe yazarları başta piyasaların özgürleştirilmesi olmak üzere, neoliberal politikaların öngördüğü tüm uygulamaların toplumun doğal düzeni, mülkiyet hakkı gibi doğal haklar, toplumsal gelişmeyi yöneten doğal yasalar[54] gibi kavramların hayata geçirilebileceği tek toplumsal örgütlenme biçimi olarak kabul ediyorlar. Toplumun doğal düzeni veya toplum hayatına egemen olduğu kabul edilen doğal yasaların varlığı, toplumların herhangi bir tarihi evrimleşmeden geçmediklerini, insanların doğasında mevcut olan vazgeçilmez bazı niteliklerden türetildiklerini ve ezelden beri varolduğunu zımnen kabul eder. Böylece, çok eski çağlardan beri varolan fakat insanların edimleriyle doğal işleyişi bozulmuş olan bir toplumsal örgütlenme modelinin, üzerindeki engeller kaldırıldığı zaman tekrar mükemmel olarak çalışacak bir mekanizmaya dönüşeceği varsayılır. Rikardo Okulu’nun önemli eksikliklerinden birisi olarak kabul edilen “tarihsel boyutu olmayan toplum” kavramının ve bu kavramın yarattığı mantıki sonuçların tutarsızlığı bu kitabın konusu olan İngiliz tarihçi-iktisatçıları tarafından kıyasıya eleştirilmişti, bu eleştirileri burada tekrarlamak gereksiz ama ekonomilerin doğal bir işleyişe sahip olduğu iddiası üzerinde biraz durmak gerekiyor.

Eğer ekonomilerin çalışmasını düzenleyen doğa yasaları varsa bu yasalar insan iradesinden bağımsız olarak hüküm icra ederler. Aynen insan bilincinden bağımsız olarak varolan fiziki dünyanın çalışmasına egemen olan yasalar ile aynı mertebededirler; karşı konulamazlar. Bu nedenle de, karşı konulamayan ve karşı konulması istenmeyen bazı olguları “doğal” olarak adlandırmak neoliberalizmin ekonomik politikalarının savunucularına büyük bir rahatlık sağlar. Ücretlerin belirli bir düzeyden daha yukarda belirlenemeyeceğini söyleyen doğal ücret oranı, veya doğal kâr, doğal fiyat, doğal işsizlik oranı hep bu karşı çıkılamayacak yasaların sonucudur. Doğal olan bir olguya karşı gelmeye çalışmak akıl dışıdır.

Depremin, rüzgarın, yıldırımın oluşmasını engelleyemediğiniz gibi ekonomideki bu doğal yasaların çalışmasını da engelleyemezsiniz.

Eleştirinin ikinci adımı, neoliberalizm savunucularının kendilerini herhangi bir şeyi kanıtlamakla yükümlü saymamalarıdır. Kabul etmek gerekir ki her gün yazılsa bile bir gazete köşesinde bir ekonomik politika uygulamasının sonuçlarını akademik standartlar içinde değerlendirmek ve savunmak pek mümkün değildir.[55] Bunu yapabilmenin yolu, bu bölümün başlangıcında değindiğim gibi, tercihen kendi yazdıkları ve yayımlanan akademik nitelikli makale ve kitaplara referans verilmesinden geçer. ABD'de resesyon konusunun neoliberal açıdan irdelenmesi başka bir köşe yazarıyla iddiaya girerek veya günlük "aşağı-ve-yukarı" göstergelere bakarak ertesi güne dair kestirimlerde bulunarak yapılamaz.

Neoliberalizm savunucuları bizden "inanç" istiyorlar. Serbest piyasanın her sorunu çözebilecek güce sahip olduğuna, aksaklıkları olsa bile bu aksaklıkların piyasaya insan müdahalesinden kaynaklandığına; grevlerin, toplu sözleşmelerin gereksizliğine ve beyhudeliğine; kuralsızlaştırılmış sermaye hareketlerinin ve serbest ticaretin ülkeler arasındaki faktör hareketliliğini artıracağına ve refah düzeyini yükselteceğine inanmamızı istiyorlar. Ama bunun için kanıt sunmadıkları gibi, söylediklerinin tersini kanıtlayan verileri de yok sayıyorlar. Kendilerinin bu konudaki inancı o kadar tam ve mükemmel ki aylardır özellikle ABD'yi kasıp kavuran krizin o denli savundukları ekonomik inanç sistemi ile nasıl yaman bir çelişki doğurduğunu bile görmek istemiyorlar.

Serbest piyasaların ancak istisnai durumlarda ekonomik etkinliğe sahip olabileceğini; bilgi edinmedeki asimetrinin bireyleri gelebilecekleri en iyi noktaya gelmekten nasıl alıkoyduğunu; devlet müdahalesinin bu asimetrileri gidererek herkesi serbest bir piyasanın sağlayacağı durumdan daha iyi bir noktaya taşıyacağını gösteren teorik gelişmeleri gözardı ediyorlar. Tarihsel olarak, toplumun kullandığı dil gibi, piyasaların kendiliğinden oluştuğu yolundaki iddianın hiçbir gerçekliğe sahip olmadığını; piyasaların bazen zor kullanılarak oluşturulduğunu ya görmüyorlar ya bilmiyorlar. Bir ülke ekonomisindeki veya o ülkedeki ekonomik bölgeler arasındaki ticaretin rekabetçi olanı daha güçlü kılarken

uluslararası ticaretin neden ve nasıl daha az rekabetçi olanın lehine işlediğini izah edemiyorlar.

Washington Mutabakatı'ndan sonra artık neredeyse tamamen ABD çıkarlarının savunulması, korunması ve yüceltilmesine yönelik gayretlerinde, neoliberalizmin ilk ivmesini yitirmeye başladığı ve devletin piyasaya utangaçça da olsa çeşitli biçimlerde müdahale etmesinin yararlarının tartışıldığı 1990'ların ilk yıllarında bile Türkiye'deki neoliberallerde bir gevşeme olmadı. Dünya Bankası ve IMF'nin Washington Mutabakatı hakkında ikirciklenmeye başlaması, UNDP ve ILO'nun açık muhalefeti bile onları ilgilendirmedi; duymadılar, görmediler.

Bir din gibi inandıkları ve belki de dini inanç olduğu için doğruluğunu kanıtlayamadıkları teorilerini bu kadar inatçı ve militan biçimde savunanlara "[...] mallarını ABD İmparatorluk Sarayı civarında dolaşarak satan entelektüel fahişeler"[56] nitelemesinin yakıştırılması boşuna değil.

SİLAH YOK, CEPHANE YOK, DAHA KÖTÜSÜ ASKER DE YOK

Neoliberalizmin ülkemizde bu denli egemen bir güç haline gelmesini sadece bir avuç köşe yazarının ekonomi politikaları konusunda yazdıklarıyla açıklayamayız. Aynı türden bir saldırının, bir fetih hareketinin neoliberalizmin etki altına almak istediği diğer yaşam alanlarına da yöneldiğini medyada izlemek mümkündür. Ama bu da neoliberalizmin zaferini açıklamaya yetmez.

Bir açıklama yolu bulmak için ilk önce bakmamız gereken şey 1965'te Milton Friedman'a, 1971'de Richard Nixon'a bile "artık hepimiz Keynesciyiz" dedirten Keynesgil politikaların başarısının 1970'lerin ortalarına doğru nasıl başarısızlığa dönüştüğü; Keynesgil teorinin birarada olabilmesini öngörmediği yüksek enflasyon ve yüksek işsizlik oranlarının neden birçok ekonomide ortaya çıktığının Keynesciler tarafından başarılı bir biçimde açıklanamadığıdır. Zaten Avusturya Okulu, parasalcılar ve rasyonel beklentiler teorisi tarafından uğradığı sürekli teorik hücumlar karşısında zayıf düşmekte olan Keynesgil teori ortaya çıkan ekonomik gerçekliği de tatmin edici bir biçimde yorumlayıp kısa vadede çözüm önerileri geliştiremeyince hızla gözden düştü.

Türkiye, iktisat teorisine anlamlı katkılar yapan iktisatçıları bol yetiştiren bir ülke değil. Keynesgil iktisadın bunalımı Türkiye'deki Marksist iktisatçıları zor duruma düşürmedi ama akademyanın çoğunluğunu oluşturan Keynescileri aniden en önemli silahlarından tecrit etmiş oldu. Türkiye'deki Keynesciler parasal Chicago Okulu ve diğer muhaliflerine karşı savunmasız kaldılar.

Zaman zaman Keynesgil görüşlere büyük yakınlık duyan Marksist iktisatçılar ise, 12 Mart ve daha sonra 12 Eylül darbeleriyle darmadağın edilince Türkiye'de 1980'lerin neoliberalizmine akademik düzeyde karşı çıkmanın entelektüel temeli büyük ölçüde tahrip edilmiş oldu.[57] Üniversitelerdeki az sayıda Marksist veya Marksizme yakınlık duyan iktisatçı üniversiteden atıldı ve geçim derdine düştü. Bu entelektüel birikimin fikir düzeyinde yönlendirdiği toplumsal ve politik hareketin karşılaştığı tecrit, dağıtma ve fiziki yok etme politikası ise çok daha güçlü

oldu. Sosyalist Sistem’in dağılması üniversitelerde kalmayı başarabilen veya yeni yetişen Marksistleri de 1990’larda teorik silahlarını etkili olarak kullanma imkanından mahrum etti.

Az sayıda ve etkili konumlar işgal etmeyen “doğal” muhalifleriyle eşit olmayan koşullarda karşılaşan neoliberal hareket özellikle AKP döneminde çok başarılı oldu. Zaten suskun olan akademya cepheden tamamen çekildi. Kalan gözüpek birkaç er savaşı medya cephesinde kabul etti.[58] 12 Eylül’ün yurtdışına savurduklarının bazılarının geri dönmesiyle biraz olsun takviye alan bu kahramanlar karşılaştıkları her türlü hakaret ve karalama kuşatmasına karşı hâlâ direniyorlar. Savaşın çok önemli muharebelerini kaybettiklerini biliyorlar ama bir gün gerçekleştirmeyi umdukları bir huruç hareketiyle kuşatmayı yarmanın getireceği güzel günlere inanmaya devam ediyorlar.

Temmuz 2009, İstanbul

[1] Orhan Kurmuş, Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, İstanbul, 2008.

[2] İnternet'in yararları üzerine kısa bir not: İngiliz Tarihçi Okulu'nun önemli üyelerinin birçok kitap ve makalesini Internet'te bulmak mümkün. Tezimi yazarken bulabilmek için aylarca uğraştığım bazı temel kaynaklara şimdi çabucak ulaşabildiğimi görünce genç akademisyen adayları adına çok sevindim. (Örneğin, http://homepage.newschool.edu/het//schools/enghist.htm). W.J. Ashley'nin önemli kitaplarının 1995, 2006 ve 2007 yıllarında yeni baskılarının yapıldığını da gene Internet'ten öğrendim.

[3] ODTÜ'nün kuruluşundan itibaren karşılaştığı sorunlarla ilgili temel kaynaklar hep ODTÜ mensupları tarafından yazılmıştır: Kemal Kurdaş, ODTÜ Yıllarım: Bir Hizmetin Hikayesi, Ankara 1998; Uğur Ersoy, Bozkırı Yeşertenler, İstanbul, 2003; Nurettin Çalışkan, ODTÜ Tarihçe, Ankara, 2002. Olayların içinde olanların anıları için www.izinsizgosteri.net adresine bakılabilir. ODTÜ rektörlüğünün web sitesinde (www.odtu.edu.tr/50yil/) 1956-2006 yılları ODTÜ tarihinden kesitleri kişisel anılar ve ilginç fotoğraflar eşliğinde okuyabilirsiniz. Levent Tosun ve Nermin Fenmen tarafından hazırlanan ve Ocak 1969 ve Şubat 1976 olaylarını anlatan iki sunumu da bu sitede bulabilirsiniz.

[4] Dan Brown, The Da Vinci Code, New York, 2003. Kitabın ana eksenini oluşturan Kutsal Kâse etrafında şekillenen olaylar, Tapınak Şövalyeleri, Mary Magdalene ve Fransa'daki Merovenj hanedanı hakkında popüler kültürün en sürükleyici ve kaliteli ürünleri 1980'lerin başında yayımlanmaya başladı, örneğin bkz., Michael Baigent, Henry Lincoln, The Holy Blood and the Holy Grail, London, 1982. Kitabın yayımlanmasından önce BBC televizyonu kitabın yazarları tarafından yapılan üç bölümlük bir dizi göstermişti. (Merak eden okuyucular Kutsal Kâse efsanesi ile Jung Psikolojisi arasındaki ilişkiyi araştırabilirler).

[5] Tesadüf, bu satırların yazıldığı 7 Temmuz günü Vatan gazetesi 5 tane şifre ve kod çözdüğünü duyuruyordu. Haber başlıkları ve metinlerinde bol bol sözü edilen şifre ve kodların köşe yazılarında da önemli bir yer tuttuğunu görüyoruz. Örnek olması amacıyla, gelişigüzel seçtiğim yazarların kod ve şifre merakı için bkz., Yalçın Doğan, Hürriyet, 23 Mart,

2006; Haluk Şahin, Radikal, 29 Nisan, 2006; Oray Eğin, Akşam, 23 Şubat, 2009; 13 Mart, 2009; 29 Nisan, 2009; 22 Haziran, 2009; 23 Haziran, 2009.

[6] T.I.N.A.'nın karşıtı olan slogan ise Susan George'un T.A.T.A. (There Are Thousands of Alternatives) "Başka Binlerce Seçenek Var" sloganı. Bu slogan Dünya Sosyal Forumu'nun "Başka Bir Dünya Mümkün" sloganının orijinal biçimi.

[7] Francis Fukuyama, The End of History and the Last Man, New York, 1992.

[8] "Thatcher the Milk Snatcher."

[9] Yakın siyasal tarihimizdeki Demirel-Çiller ilişkisi Heath-Thatcher ilişkisine benziyor. Tansu Çiller'e de "Demir Leydi" adı takılmıştı.

[10] John Ranelagh, Thatcher's People: An Insider's Account of the Politics, the Power, and the Personalities, London, 1991. Bu olayın biraz değişik bir biçimde anlatımı için bkz., Alan O. Ebenstein, Friedrich Hayek: A Biography, Chicago, 2001, s.292.

[11] Hayek'in Chicago Üniversitesi'ndeyken yazdığı bu kitabın ilk basımı 1960 yılında yapılmıştır. Hayek'in bazı kitap ve makaleleri dilimize çevrildiyse de bu kitabı çevrilmemiştir.

[12] Ebenstein, op.cit., s.293.

[13] Margaret Thatcher, The Downing Street Years, New York, 1993, s.12-13, s.618; The Path to Power, New York, 1995, s.50, s.84-85, s.604. İşçi Partisi lideri M. Foot Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada Hayek'i "deli profesör" olarak nitelemiş ve Thatcher'i pençelerine almakla suçlamıştı; Ebenstein, loc.cit..

[14] Hayek, ödülü kendisiyle tamamen zıt görüşlere sahip olan Gunnar Myrdal ile paylaştı. Hayek, Nobel Vakfı tarafından değil de Riksbank tarafından tesis edilen bu ödüle karşı olduğunu açıklasa da, kendisini uzun süren bir depresyon döneminden çekip çıkardığı için ödülü kazanmış olmaktan ne kadar mutlu olduğunu söyledi. Myrdal ise Hayek ve daha

sonra Milton Friedman gibi “gerici”lere verildiği için ödülün lâğvedilmesi gerektiği görüşündeydi bkz., Samuel Brittan, “The Not So Noble Nobel Prize,” Financial Times, 19 Aralık, 2003.

[15] Avusturya Okulu’nun kullandığı terim praxeology idi.

[16] Alan Ebenstein, Hayek’s Journey: The Mind of Friedrich Hayek, New York, 2003, s.89.

[17] Liberal ve liberalizm kelimelerinin ABD ve Avrupa’daki algılanış biçimleri arasındaki farkları okuyucunun bildiğini varsaymayı tehlikeli gördüğüm için ortalama bir ABD’li liberalin, Avrupa’dakinin aksine, piyasaların düzgün çalışması için devlet müdahalesine ihtiyaç duyulduğunu savunduğunu belirtmek gerekir.

[18] Toby Keith’in I Know A Wall When I See One şarkısı, yargıç Stewart kadar olmasa bile, tanımlanmasında güçlük olan objelerin öznel biçimde nasıl algılanabileceği konusunda bir fikir verebilir.

[19] Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, (der.), Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki, (çev., Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, 2008), İstanbul, s.14. Kitabın her iki derleyicisinin, benim de okuduğum School of Oriental and African Studies’de öğretmen olduklarını sevinerek kaydedeyim. Kitabın çevirmenleri SOAS’ı “Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu” diye çevirmişler. Ben olsam “Şarkîyat ve Afrika Çalışmaları Okulu” derdim.

[20] Akılcı, rasyonel, birey eğer A’yı B’ye, B’yi C’ye tercih ediyorsa, A’yı C’ye tercih edecektir.

[21] 1930’ların ortalarından 1970’lerin başına kadar, bu önermenin doğruluğunu göstermeye çalışanların akademik alanda alay konusu olduğunu, ekonomi politikasının yol göstericisi olarak kabul edenlerin de büyük ölçüde politik hezimetlere uğradığını hatırlamak gerekir.

[22] “Kamu malları” terimi, çağrıştırdığı anlamla hiçbir ilgisi olmayan, kamunun sahip olduğu mallar anlamına gelmeyen, teknik bir terim. Bir malın kamu malı olabilmesi için, temel olarak, aynı anda iki niteliğe birden sahip olması gerekir: Birincisi, bu mal veya hizmetin bir kişi tarafından

kullanılması diğer kişiler tarafından kullanılabilecek miktarı azaltmamalı; ikincisi, kişilerin bu mal veya hizmetin karşılıksız kullanılmasından men edilememesi. Neyin kamu malı olup neyin olmadığı konusunda iktisatçılar arasındaki tartışma hâlâ sonuçlanmış değil.

[23] Özelleştirme, Ingiltere ve Japonya'nın aksine, ABD'de hiçbir zaman önemli bir neoliberal politika aracı olmadı. Bunun nedeni ABD'de kamu girişimciliğinin yaygın bir uygulama alanına sahip olmamasıydı. Dolayısıyla, ABD'deki tartışmalar özelleştirme yerine deregülasyonun boyutları ile ilgilendi.

[24] J.Williamson, "A Short History of the Washington Consensus," N. Serra, J.E. Stiglitz, (eds.), The Washington Consensus Reconsidered, Oxford, 2008, s.16-17. J. Williamson "Washington Mutabakatı" terimini ilk kez kullanan kişidir.

[25] Yasal eksiklikler tamamlanıncaya kadar özelleştirme o zamanlar Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi tarafından yapılıyordu.

[26] Bu konudaki görüşlerimi daha önce İstanbul ODTÜ Mezunları Derneği'nin yayını olan Baraka dergisinin Kasım, 2004 tarihli sayısında yazmıştım.

[27] Selim Somçağ, "Ekonomi 2002'de Büyüdü mü?" İktisat, İşletme ve Finans, c.18, Haziran, 2003, s.82-89; "Garip bir Büyüme," Cumhuriyet Strateji, 17 Nisan, 2006.

[28] Bu gerekçelere herhalde Türkiye'nin sanayi merkezini tahrip eden 1999 depremini de eklemek gerekir

[29] "2005 Başında Türkiye'nin Ekonomik ve Siyasal Yaşamı Üzerine Değerlendirmeler," http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSB2005Mart.pdf.

[30] Arkadaşım ve ODTÜ Ekonomi Bölümü'nden meslekdaşım, aynı zamanda Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu üyesi Oktar Türel'in hakkını yemek istemem. Melih Aşık'ın Milliyet gazetesinin 23 Aralık 2005 tarihli sayısında yayımlanan yazısına göre Oktar Türel, Ülke Politikaları

Vakfı'nın Türkiye Nereye başlığı altında yayımladığı konferanslar dizisinde bu konuya değiniyor.

[31] Benzer bir durumu, Hasan Ersel'in Referans gazetesinde 2009 yılı birinci çeyreğine ait GSYİH tahminlerini yorumlarken bu kez de şimdiye kadar görülmemiş büyüklükte bir stok erimesinin nedenlerini açıklamaya çalıştığı yazısında görüyoruz. Ersel, GSYİH'nın %7,3'üne ulaşan bu stok erimesinin bazı GSYİH bileşenlerinin bir veya birkaçının olduğundan daha yüksek hesaplanması sonucu ortaya çıkabileceğini söylüyor. Bildiğim kadarıyla Ersel'in bu gözlemine de herhangi bir tepki gelmedi; bkz., Hasan Ersel, "Şu Stok Değişimi Rakamları," Referans, 10 Temmuz, 2009.

[32] Susan George, "A Short History of Neoliberalism: Twenty Years of Elite Economics and Emerging Opportunities for Structural Change," W.Bello, N.Bullard, K.Malhotra, (der.), Global Finance: New Thinking on Regulating Capital Markets, London, 2000, s.27-35. George'un bu makalesi, 24-26 Mart, 1999'da Bangkok'da yapılan "Economic Sovereignity in a Globalising World" kongresine sunduğu tebliğin gözden geçirilmiş biçimidir.

[33] Neoliberal dünya görüşü yoksulların yoksul olmasının kendi kabahatleri olduğunu söyler. Piyasanın yaydığı sinyallerin alınıp iyi değerlendirilememesi kişinin kendi eksikliğidir. Piyasa, bu açıdan, ahlakî bir rol üstlenmiş olur. Bu rol rekabetçi olamayanların elenmesi biçiminde kendini gösterir.

[34] Bu bakanlığın resmi ambleminde Türkçenin yanı sıra "The Ministry of Health of Turkey" yazıyor. Devletin resmi adının İngilizce çevirisi "The Republic of Turkey" ama bakanlık bu kadarıyla yetinmeyi uygun görmüş.

[35] Herhangi bir İngilizce sözlüğe bakarsak nakliyatçıların murad ettiği kelimenin aslında "logistic" değil "logistics" olduğunu görürüz.

[36] Metin Celal, "Hırs ve Ceza," Cumhuriyet Kitap, 9 Temmuz, 2009, s.12. Metin Celal'in kastettiği herhalde Virgül dergisinin 2008 yılında çıkmış bir sayısı olsa gerek.

[37] Ayça Şen, Hırs ve Ceza, İstanbul, 2009.

[38] Okunması güç olmasına rağmen, bu iki paragrafı yazabilmek için okumak zorunda kaldığım şu kitaptan anlayabildiğim kadar yararlandığımı söylemeliyim: Jean Baudrillard, The Consumer Society: Myths and Structures, (trans. by Chris Turner), London, 1998. Bu kitabın Türkçeye çevrildiğini duyduğumu hatırlıyorum. Baudrillard ile kıyaslandığı zaman okunması son derece daha kolay olan Erving Goffman'in kitabını (The Presentation of Self in Everyday Life, New York, London, 1959) bana ödünç vererek okumamı sağlayan ve tüketim kültürü konusundaki tüm tartışmaların başlangıç noktası olduğu fikrini savunan oğluma teşekkür ederim.

[39] Stuart ve Elizabeth Ewen'in Channels of Desire adlı kitabından aktaran, Mike Featherstone, Postmodernizm ve Tüketim Kültürü, (çev., Mehmet Küçük), İstanbul, 1996, s.142.

[40] Okuyucu, burada kullanılan özgürlük kavramının, değişik seçenekler karşısında kişinin üzerinde bir baskı hissetmeksizin karar verme özgürlüğü ile hiçbir ilgisi olmadığını anlamıştır.

[41] Bilgi Teknolojileri İletişim Kurumu'na göre bu yılın Mart ayındaki abone sayısı 64.360.141'tür. (http://www.tk.gov.tr/Yayin/istatistikler/istatistik/2009/gsm2009.htm). Aynı kaynağa göre Ocak ayında bu sayı 65.412.891 idi.

[42] http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_number_of_mobile_phones_in_use

[43] http://www.nationmaster.com/graph/med_tel_mob_cel_percap-telephones-mobile-cellular-per-capita

[44] Bu tüketim harcaması içine sabit telefon kullanımı da dahildir. En düşük iki gelir grubunun yüksek tutarlı sabit telefon ve telefaks kullanımı harcaması olmadığını tahmin ediyorum. Bu hesaplamayı yapabilmek için sırasıyla şu işlemleri yapmanız gerekiyor: Önce, TÜİK veritabanından gelire göre sıralı %20'lik gelir dağılımı tablosunu oluşturup; sonra, veritabanından yıl, yerleşim yeri, %20'lik dilim, üçlü harcama grubunu

seçip harcama grupları içinden “Telefon ve telefaks hizmetleri” kalemini işaretleyeceksiniz.

[45] http://www.tk.gov.tr/Yayin/istatistikler/istatistik/2009/cihaz/elektronikkbhcdi09.htm

[46] Turgut Özal döneminde yaşanan bu tür sorunların ve yolsuzluk/rüşvet olaylarının teorik düzeyde ve Latin Amerika ülkeleri ile karşılaştırmalı bir biçimde incelenmesi için bkz., Ziya Öniş, “Turgut Ozal and His Economic Legacy: Turkish Neo-liberalism in Critical Perspective,” Middle Eastern Studies, c.40, 2004, s.113-134.

[47] The Times gazetesindeki editöre mektuplar sayfası düzenli olarak 220 yıldır yayımlanmaktadır.

[48] Ne kadar ilginçtir ki Krugman, Galbraith’i akademik bir iktisatçıdan olmaktan çok karmaşık iktisadî fikirleri vulgarize ederek gazete okuyucularına satmaya çalışan bir işportacı olarak eleştirmişti, bkz., P.Krugman, Peddling Prosperity: Economic Sense and Nonsense in an Age of Diminished Expectations, New York, London, 1994. Krugman’ın Galbraith hakkındaki bu yaralayıcı görüşlerinden nasıl geri döndüğünün hikayesi için bkz., L.A. Duhs, From Galbraith to Krugman and Back, Discussion Paper no.369, School of Economics, University of Queensland, 2008.

[49] Kutlay Ebiri’nin Özal öncesi yazılan fakat Özal politikalarının nasıl şekilleneceğini şaşırtıcı bir biçimde tahmin eden makalesi sayılmazsa (bkz., Kutlay Ebiri, “Turkish Apertura,” METU Studies in Development, c.7, 1980, s.209-254) neoliberalizmin Türkiye’deki ilk uygulamalarını destekleyen ciddi bir akademik yayına rastlanmaz. Aşağıdakı kısa liste Özal’ın başbakanlığı ve cumhurbaşkanlığı sırasında (veya hemen sonrasında) yazılmış kitap ve makalelerden örnekler veriyor. Bu kaynakların hiçbirisi Galbraith-Samuelson-Friedman-Krugman türü bir teorik haklı çıkarma veya yerme uğraşı içinde olmadıkları gibi yine aynı türden bir kamuoyu oluşturma gayretinin temellerini atmak çabası içinde de değiller: Yavuz Bayazıtoğlu, Hasan Ersel, Emin Öztürk, “Financial Market Reforms in Turkey Between 1980-1990,” CBT Discussion Paper, no.9102,

1991; Dani Rodrik, “Premature Liberalization, Incomplete Stabilization: The Ozal Decade in Turkey,” CEPR Discussion Papers, no.402, 1990, (Rodrik’in bu çalışması daha sonra Michael Bruno, et.al., (eds.), Lessons of Economic Stabilization and its Aftermath, Cambridge, Mass., 1991 içinde basıldı); Tosun Arıcanlı, Dani Rodrik, (eds.), The Political Economy of Turkey: Debt, Adjustment, and Sustainability, London, 1990; Metin Heper, (ed.), Strong State and Economic Interest Groups: The Post-1980 Turkish Experience, New York, London, 1991; Ziya Öniş, “The Evolution of Privatization in Turkey: The Institutional Context of Public Enterprise Reform,” International Journal of Middle Eastern Studies, c.23, 1991, s.163-176; Mehmet Odekon, Tevfik Nas, (eds.), Economics and Politics of Turkish Liberalization, Bettlehem, PA, 1992; John Waterbury, “Export-Led Growth and the Center-Right Coalition in Turkey,” Comparative Politics, c.24, 1992, s.127-145; Fikret Şenses, Recent Industrialization Experience of Turkey in a Global Context, New York, 1994. Özallı yıllarda yazılmış ve benim bilmediğim başka kaynakların olup olmadığını Internet’te araştırırken bulduğum iki web sitesi beni çok şaşırttı: www.canaktan.net ve www.canaktan.org. Her ikisi de Dokuz Eylül Üniversitesi öğretim üyelerinden Profesör Coşkun Can Aktan’a ait olan bu sitelerde Aktan’ın Özal dönemi politikalarını öven ve yol gösterici nitelikte çok sayıda yazısı var. En çok özelleştirme konusunda yazan Prof. Aktan kendi deyişiyle “[...] Türkiye’deki akademik dergilere düzenli olarak katkıda bulunmaktadır.” Ancak, ben bu katkılara ulaşamadım. Internet’ten ulaşabildiğim bir tanesi ise Türkiye Günlüğü adını taşıyan bir dergide yayımlanmış ama dergi akademik bir dergiye benzemiyor.

[50] Gazete ve dergilerden alınmış çok sayıda örnekle bu tür köşe yazarlarını eğlenceli bir dille anlatan, Özal ve sonrası dönemlerde medya konusunda akademik nitelikli olmasa da çok aydınlatıcı bilgiler içeren bu kaynak için bkz., Rıfat N. Bali, Tarz-ı Hayattan Life Style’a: Yeni Seçkinler, Yeni Mekânlar, Yeni Yaşamlar, İstanbul, 2002.

[51] Paul Krugman, The Age of Diminished Expectations: U.S. Economic Policy in the 1990’s, Cambridge, Mass,. 1997, s.ix.

[52] Bu görüşleri 2004 yılı Şubat ayında Kayseri’de yapılan Yerel Medya Eğitim Semineri’nde dile getiren kişi uzun yıllardır ekonomi muhabirliği

yapan Zülfikar Doğan. Doğan, yakındığı “köşe” yazarlarının adlarını ve çalıştıkları şirketleri de veriyor; bkz. http://www.byegm.gov.tr/SEMINERLER/kayseri-x/kayseri_12.htm

[53] Bali, op.cit., s.64. Daha genel ve zaman zaman anekdotal bir medya analizi ve eleştirisi için Veysel Batmaz’ın kitapları inandırıcı ve eğlendirici: Medyaya Düşman Yetiştiriyorum, İstanbul, 2002; Yanlış Medya’da Doğru Söylenmez, İstanbul, 2004; Medya Popüler Kültürü Gizler, İstanbul, 2006. İstanbul Üniversitesi’nde iletişim profesörü olan bir kişinin medyaya düşman yetiştirmesi ilginç değil mi?

[54] Coşkun Can Aktan’ın aktardığına göre (bkz., “Turgut Özal’ın Değişim Modeli ve Değişime Karşı Direnen Güçlerin Tahlili,” Türkiye Günlüğü, no.40, 1996, s.15-32), doğal yasaların varlığını Özal şöyle ifade ediyor: “Ekonominin tabii kanunları vardır. Bu kanunların dışına çıkarak nehri tersine akıtmayalım.”

[55] Basınımızda köşe yazılarını nerdeyse köşe yazısının uzunluğu kadar, ilgili ilgisiz referanslar içeren dipnotlarıyla bezeyen bir yazarımız var. Pek ciddiye alındığını söyleyemeyiz. Zaten iktisatçı olmadığı için konumuz dışında kalıyor.

[56] Saad-Filho, Johnston, op.cit., s.16. Satış alanına Brüksel’i de eklemek gerekir.

[57] Türkiye’deki sol hareketin güçsüzlüğünün neredeyse 30 yıl öncesinin 12 Eylül’ünün etkileriyle açıklanması günümüzde sert eleştirilerle karşılaşıyor. Sol hareketin kendisinden kaynaklanan güçsüzlüğün yanı sıra, 12 Eylül’ün etkilerinin gözardı edilemeyecek kadar büyük ve önemli olduğu kanısındayım.

[58] Veysel Batmaz bunu “üniversitenin yerini medyanın alması” olarak nitelendiriyor.; bkz., Veysel Batmaz, “Arif Dirlik’i Okumak,” Veysel Batmaz, (der.), Arif Dirlik: Global Modernite ve Sosyalizm, İstanbul, 2006, s.18.

Önsöz

Bu kitap, 1982 yılı Mart ayında Üniversite Doçentliği için sunduğum tezin hiçbir değişiklik yapılmadan basılmış biçimidir. Tezin nasıl yazıldığı ve nasıl kitap haline geldiğinin öyküsü, Türkiye üniversitelerinde akademik ünvanların nasıl kazanıldığını göstermek bakımından oldukça öğreticidir.

1977 yılında doçentlik tezi olarak "nicel iktisat tarihi" konusunu seçtim ve çalışmaya başladım. "Nicel iktisat tarihi," "ekonometrik tarih" veya "yeni iktisat tarihi" diye adlandırılan bu yeni çalışma ve araştırma türü aslında, iktisat tarihi disiplinini, boyunduruğu altında bulunduğu tarih disiplininden kurtarmak ve tarih ile neoklasik iktisat teorisinin bir sentezini yapmak amacına yönelikti. Bu türden araştırmalar 1960 yılından itibaren iktisat tarihi dergilerinin sayfalarında giderek artan ölçüde görülmeye başlamış, 1970'lerin ortalarında ise neredeyse kendine ait dergileri, ders kitapları, eğitim ve öğretim programları olan bilimsel bir disiplin haline gelmişti. "Nicel iktisat tarihi" temel olarak iki ilke üzerine dayanıyordu:

1 Tarihi süreçler hakkında yapılagelen ve doğruluğu tartışmasız kabul edilen varsayımların gerçekten doğru olup olmadıklarının sınanması;

2 Neoklasik iktisat teorisi, ekonometri ve matematiksel iktisat başta olmak üzere ileri tekniklerin kullanılmasıyla tarihi süreçlerin model biçimine getirilerek yeniden incelenmesi.

"Nicel iktisat tarihi" yazımının gelişmesini çok yakından ve sürekli olarak incelediğim için bu konularda neyin neden ve nasıl yapıldığı konusunda yeterli bilgiye sahip olduğumu sanıyordum. Tezimde, konuyla ilgili geniş bir yazın taraması yaptıktan sonra, iktisat teorisi ve ekonometri yardımıyla 1838 Ticaret Sözleşmesi'nin Osmanlı ekonomisi üzerindeki etkilerini araştırmayı planlıyordum.

Tezi yazma aşamasına geldiğim zaman önemli bir sorunla karşılaştım. İktisat tarihi disiplininin hangi evrelerden geçerek bugüne geldiğini anlatabilmek için, konuya tarihi bir giriş niteliği taşıyan bir bölüm yazmak zorundaydım. İnsanın aklına gelebilecek herhangi bir bilim dalının tarihi gelişmesi konusunda bol miktarda kaynak bulunabileceğini bildiğim için

sorunu kısa zamanda çözeceğimi düşünüyordum. Evdeki hesap çarşıya uymadı. Bütün çabalarıma rağmen, iktisat tarihinin “tarihi” konusunda yeterli kaynak bulamadım. Bulabildiğim sınırlı sayıda kaynak ise doyurucu bilgiler içermiyordu.

Giriş niteliğinde bir bölüm yazmak için başladığım çalışmalar ilerledikçe konunun kendisinin bir tez olabilecek nitelikte olduğunu gördüm. Sonunda da “nicel iktisat tarihi” konusunu bir tarafa bırakarak “İktisat Tarihinin Tarihi” konusunu işlemeye karar verdim. Bu konuda araştırma yapabilmek, Türkiye kütüphanelerinde bulunmayan birçok kaynağın elde edilebilmesine bağlıydı. Üzerinde hiç çalışılmamış bir konuyu işlemenin verdiği heyecanla çalıştım. Kitabın “Kaynaklar” bölümünde gösterilen kitap ve makalelerin fotokopi veya mikrofilm biçiminde sağlanması uzun bir zaman aldı. Kaynaklar sağlandıktan sonra üç yıl kadar süren geceli gündüzlü bir çalışma sonunda tezim hazır duruma geldi. Konuyla çok dolaylı olarak ilgili birkaç makalenin fotokopisinin gelmesini beklemek üç ay sürdü. Bu makaleler teze hiçbir şey katmadı ama tezin yazılmasını geciktirdi. 1981 yılı Mart ayında tezimi Üniversitelerarası Kurul’a sundum. Aynı yılın Ekim ayında toplanan jüri, tezi oy çoğunluğu ile reddetti.

Tezin reddedilmesi yönünde oy kullanan bir jüri üyesi, tezin “nicel iktisat tarihi” konusunda olduğunu fakat konuya hiç mi hiç değinilmediğini red oyunun gerekçesi olarak gösteriyordu. Bir diğer jüri üyesi ise İstanbul-Ankara uçak yolculuğu sırasında elyazısıyla yazdığı ve birkaç kelimesi hâlâ okunamayan değerlendirme raporunda tezi “olağanüstü, övünülecek bir başarı” diye nitelendirmesine rağmen tezin reddedilmesi için oy veriyordu. Olumsuz oy kullanan üçüncü jüri üyesi ise raporunda tezi özetliyor ve yararlı bir çalışma olduğunu söylüyordu.

Doçentlik tezlerinin okunmadan kabul veya reddedildiği konusunda o zamana kadar birçok söylenti duymuş fakat inanmak istememiştim. 1981 yılı Ekim ayından bu yana, tezimin bazı jüri üyeleri tarafından gerçekten okunup okunmadığı sorusunu sürekli olarak kendime sormaktayım.

Beni asıl şaşırtan şey, tezimin reddedilmesi değil, neden reddedildiğinin belli olmamasıydı. Gerçekten de, tezi reddeden jüri üyelerinin hiçbirisi tezde yanlışlık veya eksiklikler bulduğunu söylemiyordu. Bu türden ve gerçeğe uygun iddiaların ileri sürülmesi işimi kolaylaştıracak, yanlışlıkları

düzeltip eksiklikleri tamamladıktan sonra tezimi yeniden sunabilecektim. Halbuki ortada böyle bir iddia yoktu. Tezimde eksiklik veya yanlışlık yoktu ama kabul edilmiyordu. Bunun insanı ne kadar güç bir duruma düşürdüğünü anlayabilmek için o durumu yaşamak gerekir.

Tezimin nasıl düzeltileceği konusunda en ufak bir ipucuna sahip olmadığım için bana en uygun gelen yolu seçtim. Tezin başına altı sayfalık bir giriş bölümü ekledim, sonuç kısmını da değişik kelime ve cümlelerle yeniden yazdım. Ana metin içinde yapılan tek değişiklik ise bu kitabın 208-209. sayfalarında yer alan bölümün metne eklenmesi oldu.

20 Ekim 1982 tarihinde toplanan jüri bu kez tezi 4-1'lik bir oy çoğunluğuyla kabul etti. Bu satırları yazdığım sırada, tezin kabulü veya reddi yönünde oy kullanan jüri üyelerinin kimler olduğunu ve hangi gerekçelere dayanarak oy kullandıklarını bilmiyorum.

Her kitabın önsözünde yerine getirilmesi gereken görevlerden birisi de o kitabın hazırlanmasında yardımı dokunan kişilere teşekkür etmektir. Bu görevi büyük bir zevkle yerine getiriyorum:

Daha önce de belirttiğim gibi, çalışmalarım sırasında, Türkiye kütüphanelerinde bulunmayan birçok kaynağı kullandım. Bu kaynaklarını tümünü Wisconsin Üniversitesi, İktisat Bölümü'nden İnsan Tunalı sağladı. O'nun yardımları olmasaydı bu çalışmayı yapamazdım. Kendisine teşekkür ve minnet borçluyum.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ndeki meslektaşlarım ders yükümü bir dönem azaltmama izin vererek çalışmamı kolaylaştırdılar. ODTÜ Matematik Bölümü sekreteri Zehra Öner elyazımı büyük bir titizlik ve yetkinlikle daktiloya çekti. Eşim ve çocuklarım gerek tezin hazırlanması aşamasında gerek tez reddedildikten sonra her türlü kapris ve huysuzluğumu büyük bir hoşgörü ile karşılama olgunluğunu gösterdiler. İçtenlikle teşekkür ediyorum.

Dipnotlarını titizlikle okuyanlar için ise küçük bir not: Dipnotlarda bazı kitap künyeleri verilirken parantez içinde gösterilen tarihler o kitapların A.M. Kelley Yayınevi tarafından New York'da yapılan tıpkıbasımlarının tarihidir.

Hercule Poirot - “Benim düşüncelerim sizinkilerden biraz farklı. Gözlemlenen olguların aldatıcı olabileceği kanısındayım. Gözlerinizle değil beyninizin gözleriyle görmeye çalışın. Bırakın beyninizin küçük gri hücreleri istedikleri gibi çalışsınlar. Size, gerçekten ne olduğunu göstermek onların görevi.”

Müfettiş Fournier “Ne demek isteğinizi anlamıyorum.”

Hercule Poirot “Anlamıyorsunuz çünkü hep gözlemlerden sonuç çıkarmaya çalışıyorsunuz. Halbuki insanları gözlemler kadar yanıltan başka bir şey yoktur.”

Death in The Clouds

Sherlock Holmes - “Watson, teoriler ileri sürerek aklını karıştırmak istemiyorum. Senden bütün beklediğim gerçekleri en küçük ayrıntısına kadar bana bildirmen.

Dr. Watson - “Hangi gerçekleri?”

Sherlock Holmes -“Bu konuyla uzaktan yakından ilgili görünen bütün gerçekleri… Bir araştırmacının teoriye veya söylentiye değil gerçeklere ihtiyacı vardır.”

The Hound of the Baskervilles.

1. BÖLÜM

Giriş

Bu çalışmanın amacı, iktisat tarihinin bir bilim dalı olarak nasıl ortaya çıktığını incelemektir. Konunun sınırlarının çizilmesinde kullanılan kıstaslar ayrıntılı olarak tartışılmıştır. 1830'lardan 20. yüzyılın başlarına kadar uzanan bir zaman dilimi içine yayılan ve literatürde İngiliz Tarihçi Okulu adı verilen düşünce okulunu oluşturan kişilerin iktisat bilimi ve yöntemi konularındaki görüşlerinin açıklanması ve eleştirilmesi; kendilerini önce "tarihçi-iktisatçı" (historical economist) olarak niteleyen ve iktisadın ancak tarihî araştırmalara dayanarak bir bilim olabileceğini ileri süren bu kişilerin daha sonra iktisat ve tarihten bağımsız bir bilim dalı olarak iktisat tarihinin temellerini atmalarının incelenmesi bu çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır.

Böyle bir konunun incelenmesinin neden önemli olduğu sorusuna şu cevap verilebilir: Her bilim dalının tarihinin araştırılması bu bilim dalının bugüne nasıl geldiği, hangi aşamalardan geçtiği bu aşamalarda hangi teorik, pratik ve kurumsal engellerle karşılaştığı, hangi bilim dallarından etkilenip hangilerini etkilediği gibi konularda aydınlatıcı bilgiler sağlayabilir. İktisat tarihinin iktisadî düşünce tarihi açısından incelenmesi bu bilim dalının nüvesinin nasıl oluştuğu, hangi düşünce temellerine dayandığını ortaya koyabileceği gibi iktisat ve tarih bilimleri ile olan karşılıklı etkileşmesini de açıklayabilir.

Bu çalışmada bu etkileşmenin iktisat ile ilgili olan yönünün ağır bastığını belirtmek gerekir. Her ne kadar, yeri geldikçe, tarih bilimi ile olan ilişkilere değinilecekse de çalışmanın asıl ağırlık noktası iktisat ve iktisat tarihi arasındaki ilişkilerdir.

İktisat tarihinin tarihi konusunda ne Türkçe'de ne de yabancı dillerde yazılmış kapsamlı bir çalışmanın mevcut olmayışı, bir konuyu ilk defa inceleyen bir kişinin karşılaşacağı sorunların ne kadar geniş olabileceğini rahatsız edici bir biçimde meydana çıkardı. Bu sorunlar konunun sınırlarının çizilmesinden başlayarak çalışmanın kaleme alınması sırasında izlenecek plana kadar uzanıyordu. Şüphesiz, bu çalışmanın yazılı olarak sunulması daha başka bir biçimde olabilirdi. Burada izlenen yolun tercih

edilmesinin tek nedeni, iktisat ve iktisat tarihi arasındaki ilişkinin en iyi biçimde ortaya konulduğuna olan inancımızdır.

Bu yüzden, konu incelenirken öncelikle politik iktisadın bunalım döneminin ortaya çıkardığı sorunlar ve bu bunalıma neden olduğu ileri sürülen yöntem açıklandı. İngiliz Tarihçi Okulu'nun savunduğu tümevarım yönteminin politik iktisatta ilk kapsamlı uygulama örneğini veren Richard Jones'dan sonra bu düşünce akımı üzerinde çeşitli biçimlerde etkili olan ilk kuşak Alman Tarihçi Okulu, Sir Henry Maine ve Auguste Comte incelendi. İktisat tarihçisi olarak değil fakat tarihçi-iktisatçı olarak bilinen T.E. Cliffe Leslie ve J.K. Ingram'ın tümevarım yöntemine ve Rikardo İktisadı'na yönelttikleri eleştirilerin değerlendirilmesinden sonra tarihçi iktisadın J.E.T. Rogers ile birlikte iktisat tarihine dönüşmesinin başlangıcı araştırıldı. Bugünkü anlamıyla iktisat tarihçisi olarak nitelendirilebilecek olan W.Cuningham ve W.J. Ashley'nin iktisat tarihi bilimine yaptıkları katkıların incelenmesinden sonra İngiliz Tarihçi Okulu'nun tarihçi-iktisatçı ve iktisat tarihçisi olarak tanınan üyelerinin görüşleri eleştirici bir bakış açısından değerlendirildi ve bu Okul'un iktisadi düşünce tarihi içindeki yeri belirlenmeye çalışıldı.

İnceleme konusu yapılan kişilerin nasıl ve hangi kıstasa göre bir okul sayıldıkları ileride ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Bu aşamada açıklığa kavuşturulması gereken nokta, İngiliz Tarihçi Okulu'na mensup oldukları ileri sürülen bu kişilerden neden bazılarının tarihçi-iktisatçı bazılarının ise iktisat tarihçisi olarak nitelendirildikleridir. Bu soruya verilecek cevap aynı zamanda tarihçi yöntem, tümevarım ve ampirik yöntem arasındaki ilişkinin de açıklanmasına yardımcı olacaktır.

Bu çalışmada tarihçi-iktisatçı terimi, soyut öncüllerden (premiss, kaziye) hareket eden bir iktisat biliminin bilim olamayacağını ileri süren ve bilimsel olabilmesi için iktisadın tümüyle ampirik-tarihi veriler üzerine kurulması gerektiğini savunan T.E. Cliffe Leslie ve J.K. Ingram gibi iktisatçılar için kullanıldı.

Soyut iktisadın bir bilim olduğunu inkâr etmeyen, ampirik verilerden tarihi gelişmeyle ilgili düzenlilikler keşfedilebileceğini savunan ve araştırma tekniklerini tarih biliminden, araştırma konularını ise iktisat biliminden alan fakat bu iki bilimden de bağımsız bir iktisat tarihi biliminin mümkün olabileceğini ileri süren iktisatçılar ise bu çalışmada iktisat tarihçisi olarak

nitelendirildi. J.E.T. Rogers ile başlayan, W. Cunningham ve W.J. Ashley'de daha gelişen bu düşünce biçiminin günümüz iktisat tarihinin kökenini oluşturduğu söylenebilir.

İktisat teorisi olduğu kadar zaman zaman iktisat politikası konusunda da birbirlerine aykırı görüşler ileri süren bu iktisatçıların ortak özelliği, hepsinin ampirik çalışmalara büyük bir önem vermeleridir. Burada üzerinde durulması gereken nokta, bu iktisatçıların bir bilgi teorisi olarak felsefî ampirizm karşısında nasıl bir tavır takındıklarının açık seçik bir biçimde belirmemesidir. Bilginin tek kaynağının duyu organları aracılığıyla edinilebilen deneyim (sensuous experience, tecrübe) olduğunu ileri süren felsefi ampirizm, anlaşıldığı kadarıyla, İngiliz Tarihçi Okulu'nu çok ilgilendirmemiştir. Bu okul üyelerinin özellikle eğildikleri konu, bilim yöntemi olarak ampirizmdir[1].

Ampirik bilimsel yöntem, gerçekliği açıklama çabasında olan teorilerin gerçekler üzerine kurulması ve teorinin öndeyilerinin (prediction) gene gerçekler karşısında sınanması gerektiğini ileri sürer. Teorinin başlangıç noktası olan öncüllerin belirlenmesi ve sonuçların sınanması ampirik veriler yoluyla yapılacağı için bilimsel yöntemde kullanılması gereken akıl yürütme biçimi de ancak tümevarım (induction, istikra) olabilir. Tekil olgulardan hareketle genel kurallar ortaya koymak bir zaman kesiti için yapılabileceği gibi bir zaman dilimi için de yapılabilir. Teorik öncüllerin tarihî verilerden elde edilmesi ve bu öncüller üzerine kurulan teorinin sonuçlarının gene bu veriler karşısında sınanması, İngiliz Tarihçi Okulu'na göre, "tarihçi yöntemdir".

Tarihçi-iktisatçılar, tarihçi yöntemi iktisat bilimini tarih temeli üzerinde yeniden kurmak amacıyla kullanırlarken, iktisat tarihçileri aynı yöntemi iktisat tarihini bir bilim dalı olarak geliştirmek yolunda kullandılar. Bu anlamda tarihçi yöntem, ampirik-tarihî verilerden tümevarım aracılığıyla genel gelişme yasaları, düzenlilikler (regularity, intizam) keşfetme yolundan başka bir şey değildir.

Bu çalışmada sık sık sözü edilecek olan "bilimsel yöntem" deyimi konusunda da bazı açıklamalar yapmak gerekir. Kullanılan herhangi bir yöntemi "bilimsel" olarak nitelemek o yöntemi bilimsel yapmayacağı gibi bu nitelemeyi haklı gösterecek kıstasları da içermek zorunda değildir.

“Bilimsel” kelimesine yüklenebilecek çeşitli anlamlar günümüzde de tartışma konusudur. Tümevarımı temel bilimsel yöntem olarak ileri süren İngiliz Tarihçi Okulu üyelerinin “bilimsel” kelimesinden ne anladıkları açık biçimde belli değildir. İleride gösterilmeye çalışılacağı gibi, bu Okul’un bazı üyeleri “bilimsel yöntem” ile “açıklayıcı gücü” (explanatory power) olan bir yöntemi özdeşleştirmek eğilimindedirler. Böylece, “bilimsel” olmanın kıstası açıklama gücünün derecesi olmaktadır. Bu çalışmanın Sonuç bölümünde tümevarım yönteminin sahip olabileceği açıklama gücünün sınırları tartışılmış ve bu yöntemin bilimsel olduğu iddiasının geçerliliği irdelenmiştir.

İNCELEME ÇERÇEVESİ

İngiliz Tarihçi Okulu'nun ortaya çıkması, görüşlerinin belirginleşip gelişmesi, bu görüşlerin giderek ilk amacından ayrılarak iktisat tarihini bir bilim dalı olarak ortaya çıkarması çeşitli biçimlerde incelenebilir. Bu inceleme biçimlerinden birisi de, T.S. Kuhn'un bilimsel gelişmeyi açıklamak üzere geliştirdiği sorunsal kayması (paradigm shift) kavramının iktisadi düşünce tarihine uygulanması olabilir. Bu çalışmanın 6. Bölümü'nün hemen başlangıcında da belirtildiği gibi, tarihçi görüşün Klasik sorunsala rakip bir sorunsal olarak ortaya çıktığını ileri süren yazarlar vardır. Diğer taraftan ise, tarihçi görüşü Klasik İktisadın çökmesiyle ortaya çıkan boşluğu doldurmak iddiasında ve dolayısıyla da birbirine rakip olan iki sorunsaldan birisi olarak tanımlayan çalışmalara da rastlıyoruz. Birince görüşe göre tarihçi görüş 1890'larda özellikle İngiliz iktisatçıları arasında egemen duruma gelmiş; ikinci görüşe göre ise öznel marjinalist teori karşısında henüz bir üstünlük sağlayamamıştır.

Kuhn'cu yaklaşım özellikle doğa bilimlerinin gelişmesini tarihi ve sosyolojik açıdan açıklamayı hedef alan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre bilimsel gelişme bilimsel devrimler yoluyla olmaktadır. Bilimsel devrim bir paradigm'dan bir diğerine geçişle sağlanmaktadır. Kuhn paradigm kavramını çok çeşitli biçimlerde tanımlamaktadır.[2] Bu tanımlamalar arasında en çok rağbet göreni ve kullanılanı ise, gerçeğe bakış, algılama ve anlama biçiminde olanıdır. Bu biçimde tanımlandığı zaman paradigm, bilimsel araştırmanın ilgileneceği soruları, kullanabilinecek yöntemleri ve kabul edilebilecek cevapları sınırlayan bir çerçeve olarak düşünülebilir. Herhangi bir bilim dalının egemen paradigm'ı belirlendiği zaman bilim adamlarının faaliyetleri bu çerçeve içinde, Kuhn'un tanımıyla "bilmece çözmek" türünden bir uğraştır. Belirlenen paradigm içinde "bilmece çözmek" ise, gene Kuhn'un tanımıyla, "normal bilim" olmaktadır.

Bir paradigm yeni sorunlar türetme ve çözme yeteneğini sürdürdükçe egemenliğini koruyabilir ve bilimsel araştırmalar hep bu çerçeve içinde kalır. Paradigm'ın kuramsal sınırlarını ve araçlarının çözümleme gücünü aşan yeni sorunların ve paradigm'ın tanımladığı bekleyişlere uymayan deneysel gözlemlerin ortaya çıkması egemen bilim anlayışında bir bunalım

yaratır. Bu bunalımı aşmak çeşitli yollarla mümkün olabilir: Normal bilim, ad hoc teoriler yoluyla olsa bile, bunalımı ortaya çıkaran aykırılıkları açıklayabilecek güce sahip olabilir, aykırılıkların çözülmesi işi belli olmayan ileri bir tarihe ertelenerek normal bilim olağan çalışmasını sürdürür, bu iki yolun çözüm getirmediği durumlarda eskisinin yerini alan yeni bir paradigm ortaya çıkar.

Kuhn'cu paradigm kayışı yaklaşımının İngiliz Tarihçi Okulu'nun gelişmesine ve iktisat tarihinin bir bilim olarak ortaya çıkması sürecine uygulanması bazı güçlükler içermektedir.

Birinci güçlük, Klasik İktisadın paradigm niteliğinin belirlenmesiyle ilgilidir. İktisadi düşünce tarihi literatüründe Klasik İktisadı Kuhn'cu yaklaşımla inceleyen hiçbir çalışma yoktur. Dolayısıyla bu incelemede Kuhn'cu yaklaşımının kullanılabilmesi için Klasik İktisadın bir paradigm olarak nasıl tanımlanabileceğinin araştırılması gerekirdi. Sonuçları Kuhn'cu yaklaşıma uygun düşsün veya düşmesin böyle bir inceleme yapılabilir. Ne var ki bu tür bir inceleme başlı başına bir araştırma konusu olabilecek genişliktedir.

İkinci güçlük ise, İngiliz Tarihçi Okulu'nun çizmeye çalıştığı çerçevenin bir paradigm olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı sorunudur. Bir paradigm, tanımı gereği, egemen bakış açısı olmak zorundadır. Halbuki tarihçi görüş en etkili olduğu dönemde bile bütün iktisatçıları saflarında toplayan, literatürü ve tartışmaları belirleyen bir üstünlüğü kesin biçimde sağlayamamıştır. Karşıt görüşlü bazı iktisatçıları (Keynes, Marshall, Jevons) belirli bir süre ve belirli sınırlar içinde etkileyebilmişse de bu etki çabucak silinmiş ve öznel marjinalist görüş karşısında canlılığını koruyamamıştır.

İşte bu nedenlerden dolayı bu çalışmada Kuhn'cu yaklaşım kullanılmamıştır. Kullanılan yaklaşım, bir yöntem anlayışının çeşitli yönlerinin 1830'lardan 1901'e kadar nasıl geliştiğinin özgün kaynaklardan aktarılması ve eleştirilmesidir.

[1] Bilgi teorisi ve bilim yöntemi olarak ampirizm ayırımı için bkz., G. Vesey (ed.), Impressions of Empiricism, (Royal Institute of Philosophy Lectures, c.9), London, 1976.

[2] Kuhn'un özgün görüşleri için bkz., T. S. Kuhn, The Structure of Scientific Revolutions, Chicago, 1962, özellikle s.1-51. Paradigm kavramının Kuhn tarafından 21 ayrı anlamda kullanıldığı iddiası için bkz., M. Masterman, "The Nature of a Paradigm", I. Lakatos, A. Musgrave (eds.), Criticism and the Growth of Knowledge, Cambridge, 1970, s.61-66.

2. BÖLÜM

İktisat Tarihi

Kapsam, Tanım ve Sorunlar

İKTİSAT TARİHİNİN BUGÜNKÜ DURUMU

İktisat tarihi disiplininin günümüz bilim hayatında eriştiği yer tarih ve iktisat disiplinlerinin dalları arasında en gelişmiş ve en ileri olanlarından biridir. Dünyanın hemen hemen her ülkesindeki üniversite ve yüksek öğretim kurumlarında iktisat tarihi bölümleri veya kürsüleri bulunmasa bile, değişik düzenlerde ve çeşitli sayılarda iktisat tarihi dersleri verilmekte, bu amaç için en yükseğinden en alt kademesine kadar akademik mevkiler yaratılmaktadır. Özellikle Anglo-Sakson ülkelerinde iktisat tarihi kürsüleri veya bölümlerinde yalnız lisans ve lisansüstü değil doktora düzeyinde de eğitim, öğretim ve araştırma yapılmaktadır. Ülkemizde de Ankara ve İstanbul Üniversitelerinde iktisat tarihi kürsüleri olduğu gibi İstanbul Üniversitesi'nde bir de İktisat Tarihi Enstitüsü vardır. İktisat öğretimi yapılan diğer üniversitelerimizde de iktisat tarihi dersleri verilmektedir.

Yalnız eğitim ve öğretim açısından bakıldığı zaman bile iktisat tarihinin ne kadar gelişmiş bir disiplin olduğu anlaşılabilir. Buna ek olarak akademik ve akademik olmayan kuruluşlar mensuplarının iktisat tarihinin değişik cephelerine yönelik araştırma faaliyetlerini de hesaba katmamız gerekir. Bu tür araştırmaların sayısı ve çeşitliliği, araştırılması gereken konuların çokluğuna olduğu kadar gelecekteki araştırma faaliyetlerinin ne denli geniş olabileceğine de ışık tutmaktadır.[1]

Bu araştırmalar çalışmanın büyüklüğüne göre çoğu kez kişilerin veya yüksek öğrenim kurumlarının kendi parasal kaynaklarının kullanılmasıyla finanse edilmekte, fakat bu kaynakların yetersiz kaldığı projeler için özel kuruluşlar veya kamu kuruluşlarından fon sağlanabilmektedir.[2]

İktisat tarihi ders kitaplarının ve uzmanlaşmış monografilerin çokluğu, iktisat tarihi dergilerinde yayınlanan ve orijinal sonuçları yansıtan makalelerin sayısı, iktisat tarihi disiplininin ulaştığı ileri gelişme düzeyinin bir başka göstergesidir.[3] Diğer taraftan, çeşitli ülkelerdeki irili ufaklı birçok derneğin yanı sıra ABD'de üye sayısı 5.000'e yaklaşan Economic History Association ve İngiltere'de üye sayısı 3.000 dolayında bulunan

Economic History Society gibi kuruluşlar, iktisat tarihçileri arasında dayanışma ve bilgi değişimini sağlamakta, araştırma sonuçlarının yayınlanmasına yardımcı olmakta[4] ve düzenli olarak bilimsel bir toplantı ve tartışma ortamı yaratmaktadırlar.

İKTİSAT TARİHİNİN TARİHİ

Bu kadar geniş bir eğitim, öğretim ve araştırma alanına ve kurumlara sahip bir bilim dalının en büyük eksikliği ise, henüz bir tarihe sahip olamamasıdır. [5] Gerek tarih disiplininin tarihi diyebileceğimiz konu (historiography) gerekse iktisadi düşünce tarihi ile uğraşan tarihçiler ve iktisatçıların bu konudaki ilgisizliklerinin nedenini araştırmak bu çalışmanın kapsamı dışında kalıyor. Fakat tarihçilerin, iktisat tarihini çok uzun bir süre iktisat biliminin bir dalı saymaları ve bazı tarihçilerin hâlâ bu inancı taşımaları, bazı iktisatçıların ise iktisat tarihini kendi başına bir bilim dalı olarak değil de teorik iktisat çalışmalarının gerçekler karşısında sınanmasına yarayacak tarihsel bilgi ve verileri toplayan bir yardımcı olarak görmeleri şimdiye kadar iktisat tarihinin yazılmasına karşı en büyük engeli oluşturmuştur denebilir.

İKTİSAT TARİHİNİN BAŞLANGICI

Bu çalışma 1901 yılına kadar iktisat tarihi düşüncesi ve yönteminin gelişme yön ve eğilimlerinin araştırılması amacına yöneliktir. Tarih ve iktisat disiplinlerinden ayrı olarak bir iktisat tarihi düşüncesinin ortaya çıktığı tarihi veya dönemi kesinlikle belirlemek, zor olduğu kadar amacımız için de gereksiz bir uğraş olacaktır. Herhangi bir düşünce akımının başlangıcı olarak ileriye sürülebilecek bir tarih büyük ölçüde keyfi olacağı gibi yanılgılara ve gereksiz tartışmalara yol açacak bir nitelik de taşıyacaktır. Bu konuda iktisat tarihçileri arasında süregelen anlaşmazlığı sergileyebilmek için bazı örnekler vermek gerekir. L.L. Price'a göre iktisat tarihi düşüncesinin ve literatürünün başlangıcını Adam Smith'in Wealth of Nations kitabının yayın tarihi olan 1776'ya kadar geri götürmek gerekir.[6] Price'a göre Adam Smith'in sık sık kullandığı tarihsel veriler ve özellikle üçüncü kitabın hemen hemen tümüyle tarihsel bir bakış açısından yazılmış olması Wealth of Nations'ı yalnız ilk iktisat tarihi kitabı yapmakla kalmamakta, Adam Smith'i de ilk iktisat tarihçisi yapmaya yetecek bilimsel kıstasları bize vermektedir. N.B. Harte'ın kişi belirtmeden ileri sürdüğü görüş ise bazı iktisatçıların 1882 yılını başlangıç tarihi olarak almak eğiliminde olduklarıdır.[7] Harvard Üniversitesi'nde Sir William J. Ashley için özel olarak ve dünyada ilk defa bir iktisat tarihi kürsüsünün kurulduğu tarih olan 1892 yılı da başlangıç tarihi olarak ileri sürülmektedir.[8] Bu tarihlerden ayrı olarak 1888 veya 1904 yıllarının iktisat tarihinin gelişmesinde başlangıç noktası olabileceğini savunan görüşlere de rastlanmaktadır. [9] Aralarında 125 yılı aşan farklılıkların olduğu bu tarihlerin başlangıç noktası olarak seçilmeleri, seçimi yapan kişinin öznel tercihini yansıttığı kadar, böyle bir çabanın çok anlamlı olamayacağını da gösterir. Dolayısıyla, bu çalışmanın konusu zaman içinde sınırlandırılırken bir başlangıç tarihi yerine bir başlangıç dönemi alınmıştır. Bu dönem oldukça esnek olarak 1830'lardan 1870'lere kadar olan süreyi kapsayacak biçimde tanımlanmıştır. İleride ayrıntılı olarak üzerinde durulacağı gibi 19. yüzyılın son çeyreğinin konumuz açısından önemi büyüktür. Bu yıllarda Klasik İktisat Teorisi gerek entelektüel bir uğraş olarak, gerekse de iktisat politikasına yol göstermek açısından en zayıf dönemini yaşamaktadır. İktisatçılar politik iktisadın yönteminin ne olması gerektiği konusunda kendi aralarında gereksiz sayılabilecek bir tartışmaya girmişler, diğer

taraftan da, uygulanan iktisat politikası Klasik öğretinin öneri ve reçetelerine çoğu kez tümüyle aykırı biçimler almıştır. Klasik İktisadın bu bunalımlı dönemi iktisat tarihinin gelişmesinde bu nedenlerden dolayı öneme sahiptir.

Araştırma konusunu diğer ucundan sınırlandıran 1901 yılı, Harvard Üniversitesi'ndeki kürsüsünden istifa ederek ayrılan W.J. Ashley'nin İngiltere'ye dönüş tarihidir. İlk akademik iktisat tarihçisi olan Ashley, 1901 yılından sonra iktisat tarihi ile uğraşmamış ve uygulamaya dönük araştırmalarıyla Joseph Chamberlain'ın dış ticaret politikası ilkelerinin hayata geçirilmesine çalışmıştır.[10]

Ashley ile birlikte iktisat tarihi hem iktisatçılar hem de tarihçiler tarafından genellikle bağımsız bir disiplin olarak kabul görmeye başlamıştı. Dolayısıyla, Ashley'nin iktisat tarihi ile ilgili görüşleri, "rüştünü ispat etmiş" diyebileceğimiz bir bilim dalının daha da gelişmesi sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi, 1901 yılının seçilmesi de belirli bir öznelliği yansıtmaktadır. Ashley'den sonra L. Knowles, E. Power, J. Clapham ve M.M. Postan gibi ünlü birçok iktisat tarihçisi hem iktisat tarihi araştırmalarına hem de yöntemine önemli katkılarda bulunmuşlardır. 1901 yılının araştırma konusunun diğer sınırı olarak seçilmesi bu iktisat tarihçilerinin katkılarının reddi anlamına gelmemektedir.

İKTİSAT TARİHİNİ TANIMLAMADA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bir başlangıç tarihi belirlemede karşılaşılan sorunlar iktisat tarihini tanımlama konusunda daha da fazla olarak ortaya çıkmaktadır. İktisat tarihi ders kitaplarının neredeyse hepsi bir tanımlama yaparak söze başlarlar. Bu tanımların birbirlerine yakın oldukları kadar, iktisat tarihinin konusu, tarih ve iktisat ile ilişkileri gibi konularda çok değişik yaklaşımları içerdiklerini gözönüne alırsak bunların tek tek üzerinde durmanın pek yararlı olmayan uzun bir liste ortaya çıkaracağı anlaşılır. Daha verimli bir yol, ders kitapları yerine iktisat tarihi yöntemi üzerinde çalışmış ve bu konuya katkıda bulunmuş kişilerin düşüncelerine eğilmek olacaktır.

L.L. Price'a göre bütün tarihsel olaylar tek bir nedenin değil bir nedenler demetinin sonucudur. Bu nedenler demeti ise bir tek sonuç değil bir sonuçlar dizisi yaratır. İktisat tarihi bu nedenler demeti ile sonuçlar dizisi arasındaki ilişkileri ve belirlenmeyi ortaya çıkarıp açıklamaya çalışır. Dolayısıyla iktisat tarihinde tekil olaylar ve kişilere yer yoktur. İktisat tarihi, görüntünün altında yer alan, yavaş ama karşı konulamaz güçlerin eğilim ve yönleriyle uğraşır. İktisat tarihinin yazılması ise nedenlerin, eğilimlerin ve bunların günlük hayatta yansıması olan iktisat politikalarının tarihinin yazılmasıdır.[11]

G. Unwin'in iktisat tarihi tanımı ise çok geniş kapsamlıdır: "İktisat tarihi yazılı tarih boyunca insanoğlunun içinde bulunduğu iktisadi koşulların araştırılmasıdır."[12] Unwin, hangi koşulların iktisadi olup hangilerinin olmadığı veya görünüşte iktisadi olmayanların arkasında araştırma konusu yapılmaya değer iktisadî nedenler olabileceği sorununun farkındadır. İktisat tarihçisi yazılı tarihe ilk adımını atar atmaz, yani tarihsel verilerle uğraşmaya başladığı andan itibaren, incelediği dönemin veya olayın devlet otoritesi, gelenek ve görenekler, kurumsallaşmış ilişkilerin gücü, ulusçu duygular ve değer yargıları gibi iktisadî olmayan faktörler tarafından etkilendiğini ve hatta bazen tümüyle belirlendiğini görecektir. Böylece iktisadî olanı olmayandan ayırabilme sorunu ortaya çıkar. Bu ayırımı yapabilmenin tek koşulu ise yeterli veriye sahip olmaktır. Eğer bu veriler hazırsa veya potansiyel olarak elde edilebilirlerse, incelenmek istenen

iktisadî koşullar iktisadî olmayan diğer bütün koşullardan soyutlanabilir ve araştırılabilir.[13]

N.S.B. Gras'ın literatür taramasından çıkardığı tanım nedenselliğe özel bir yer vermektedir: İktisat tarihi, iktisadi olayların zaman içinde sıralanması ve bu sıralamadaki neden sonuç ilişkilerinin ortaya çıkarılarak tarihteki o iktisadî olayların neden meydana geldiğinin açıklanmasıdır.[14] Bu tanımlama yeterli olmaktan uzak olduğu gibi tarihsel olayların birbirleriyle neden-sonuç ilişkileriyle nasıl bağlı olduğu noktasında bir yanılgıyı da içermektedir. Gras'a göre iktisadî olaylar kronolojik biçimde sıralanabildiği takdirde aralarındaki nedensellik ilişkisi ortaya çıkarılabilir. Böyle bir ilişkinin araştırılmasına başlamak için iktisadî olayların nedenleri ve sonuçlarının iktisadî olaylar olduğu varsayımını yapmak gerekir. Bu denli kaba ve dar kapsamlı bir determinizm ise tarihi şemalaştırmak, basitleştirmek ve kalıplaştırmak ile eşanlamlı sayılabilir.

İktisat tarihi eğitimi ve araştırmalarının öncülerinden Sir William J. Ashley, aktif akademik hayattan çekilip bütün çalışmalarını İngiltere'nin gümrük tarifeleri politikasına hasreden bir bürokrat olmasından çeyrek yüzyıl sonra iktisat tarihinin tanımını şöyle yapıyordu: "Öncelikle ve aksi açıkça söylenmedikçe, iktisat tarihi gerçek insan pratiğinin hayatın maddi temelleri üzerindeki tarihidir. Görünen olayların, eskiden formüle edildiği biçimiyle, zenginliklerin üretim, bölüşüm ve tüketimiyle olan ilişkisidir, ve gene aksi belirtilmedikçe bu ilişkilerin içine insanların bu ilişkiler hakkında sahip oldukları görüşler ve ileri sürdükleri doktrinler, doğru olsun yanlış olsun, girmez."[15] Bu tanımın en ilginç yanı 1950'lere kadar yaygın kabul görmesinden çok Ashley'nin iktisat tarihinin içeriğinin ne olması gerektiği konusundaki görüşlerinin geçirdiği köklü değişimi yansıtmasıdır. Gerçekten de Ashley derslerinde, makalelerinde ve kitaplarında, hayatın maddi temelleri diye adlandırdığı iktisadî koşulların bu koşullar içinde var olan insanların üretim, bölüşüm ve tüketim hakkındaki düşüncelerinden ayrı olarak incelenmemesi gerektiğini sürekli olarak vurgulayagelmiştir. Birçok kitabı arasında iki ciltlik iktisat tarihi kitabının başlığı da özellikle bu düşüncesini yansıtacak biçimdeydi.[16]

Tarih ile iktisat tarihi arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi ön plana çıkaran tanımlamaların en iyi örneği R.H. Tawney'ye ait olanıdır. Tawney'e göre en

genel anlamıyla tarihçilerin uğraş alanı, “değişik koşullar ve değişen ortamlarda toplumsal davranışları gözlemleyerek değişik uygarlık türlerinin karakteristiklerini belirlemek, değişimi doğuran güçlerin kaynağını keşfetmek ve her tarihi dönemde kanıt istenmeksizin kabul gören doktrinleri eleştirmektir.”[17]

İktisat tarihçisi ise genel anlamıyla tarihçilerin bu uğraşına benzer bir çaba içindedir fakat araştırma ve çalışmaları daha dar bir alan çerçevesinde ve “kaynakları sınırlı olan bir dünyada hayatı sürdürebilme mücadelesi, bu mücadelenin ortaya çıkardığı toplumsal gruplaşmalar ve yarattığı sorunlar” ile sınırlıdır.[18]

İktisat tarihi ile olan ilgisine geçici diyebileceğimiz ama konu ile ilgili teorik bir kitap da yazmış olan Sir John R. Hicks’in[19] tanımı çok kısa ve o denli de yanıltıcıdır: “Gerçekten, iktisat tarihinin geçmiş çağların uygulamalı iktisadı, uygulamalı iktisadın ise çağdaş dünyanın iktisat tarihi olduğunu söylemek doğruya yakın olacaktır.”[20] Hicks’in iktisat tarihçileri tarafından sert biçimde eleştirilen[21] bu tanımı iktisatçıların iktisat tarihine karşı olan genel tutumlarının iki yönünü yansıtmaktadır. Bunlardan birincisi, iktisatçıların kendi çalışma alanlarını tanımlar ve sınırlarını çizerken kullandıkları kıstasları iktisat tarihi için de geçerli kılmaya çalışma eğilimidir. Hancock’a göre bu tutum, bilinçli olmaktan çok içe dönük bir çabanın arzu edilmeyen bir biçimde bir başka bilim dalının alanına tecavüzüdür.[22] İktisatçıların iktisat tarihine karşı olan tutumlarının ikinci yönü ise daha önce sözünü ettiğimiz (bkz., s.13), iktisat tarihini iktisat teorisinin gerçekler karşısında sınanmasını sağlayacak tarihsel verileri toplayan bir yardımcı çalışma alanı olarak görme eğilimidir. Hicks için konu bir hiçbir tartışmaya gerek bırakmayacak kadar açıktır: İktisat teorisi iktisatçıların gerçekler karşısında sormak isteyecekleri soruları bize verir.[23] Teori olmadan sorulabilecek sorular çoğu kez anlamlı olmayacağı gibi doğru biçimde sorulmadıkları için cevaplandırılmaları da imkânsız olacaktır. İktisatçıların elinde teori ve bu teorinin yol göstericiliği altında sorulan sorular oldukça, toplanan verilerin zaman boyutu içinde birbirlerinden ayrı olmaları önemli değildir; çünkü, soruların cevaplandırılması için kullanılacak olan bilgilerin yüzyıllar öncesine ait olarak arşiv belgelerinden, elyazmalarından veya yazıtlardan elde edilmiş olmalarıyla çağdaş saha çalışmalarından veya resmi yayınlardan elde

edilmeleri arasında bir fark yoktur. Her iki durumda da izlenecek yol bellidir: Araştırmacı yalnız ve yalnız teorinin sorulmasına izin verdiği soruları soracak ve cevaplamaya çalışacaktır. Bu yolla elde edilecek sistematik bilgi bütününün uygulamalı iktisat veya iktisat tarihi olarak adlandırılması Hicks için herhangi bir önem taşımamaktadır.

Böylesine bir tanımlama, iktisat tarihçilerinin yarım yüzyıldan uzun bir süre konularını iktisat ve tarih ile ilişkili ama aynı zamanda ayrı bir disiplin olarak kabul ettirme çabalarının tümüyle inkârı anlamına gelmektedir. Hicks'e göre artık iktisat tarihçisi, tarihçi rolünden ayrılmakta ve iktisatçının sorduğu soruları cevaplandırmak için toplanan verilerin tarihsel olanlarını gün ışığına çıkarmakla görevli bir yardımcı, en iyimser yorumuyla da tarihe düşkün bir iktisatçı görünümüne bürünmektedir. Bu yardımcının çalışma alanı da teorik iktisatçının sormak istediği sorular, dolayısıyla da iktisat teorisi ile sınırlanmaktadır.

İktisat tarihi ile iktisat teorisi arasındaki ilişkinin bu kadar basit bir düzeyde algılanması Hicks ile başlamış değildir. Hicks 1942'de bu tanımlamayı yaparken 1890'da J. Neville Keynes'in başka bir düzeyde yaptığı genellemeyi tekrarlıyordu. J. Neville Keynes iktisat tarihini iktisat teorisinin yargılarını tarihsel açıdan sınamaya yardımcı bir alan olarak görüyordu. Orta Çağ'da kuraklık dönemlerinin demirden yapılmış tarım araç ve gereçlerinin daha çok ve daha çabuk yıpranmasına neden olduğunu, dolayısıyla bu araçlara olan talebin arttığını buna bağlı olarak da fiyatın arttığını söylerken, feodal lordların malikanelerini yönetmekle görevli kâhyaların "kuraklık nedeniyle demir fiyatları arttı" yolundaki yakınmalarının talep ve fiyat arasındaki ilişkiyi en mükemmel biçimiyle sergilediğini söylüyordu.[24] Olaylar arasındaki bu denli açık bir ilişkiyi belirlemek için kişinin iktisat tarihçisi veya iktisatçı olması gerekmediği gerçeği bir yana Keynes, böylece iktisat tarihçisini iktisatçının çağdaş olarak araştırdığı konuları daha eski çağlarda araştıran kişi olarak gördüğünü açıklıyordu. Hicks'in uygulamalı iktisat-iktisat tarihi ayrılmazlığı tanımının yarım yüzyıl önceki J. Neville Keynes'in görüşünün nerdeyse aynısı olması, iktisat tarihçilerinin bütün çabalarına rağmen iktisat tarihini bir bilim dalı olarak tartışmasız bir biçimde kabul ettiremediklerinin kanıtıdır.

J.U. Nef'in bu durum karşısında duyduğu rahatsızlığı dile getiriş biçimi çok ilginçtir:

"İktisat tarihi daha saygın bilim dallarının, belki en sık olarak da iktisadın bir uzantısı gibi görülmek istenmektedir… İktisatçılar, iktisat tarihçisinin görevini iktisatçıların sağladığı boş kutuları gene iktisatçıların verdikleri ölçülere göre kesilip biçilmiş maddelerle doldurmak diye tanımlıyorlar… İktisat tarihçisi de bu görevi çok nadir olarak iktisatçıyı tatmin edecek biçimde yapıyor. Buna karşılık iktisatçılar, iktisat tarihçisinin beceriksizliğine ve işleri saptırmasına homurdanıp duruyorlar. Çare olarak da, özellikle gelecek kuşak iktisat tarihçilerine bir hazırlık olarak, daha yüksek dozlarda ve daha uzun süre uygulanmak üzere iktisat teorisi salık veriyorlar. Ama bu dozların nitelikleri hakkında görüş birliğine vardıkları pek söylenemez."[25]

Neville Keynes ve Hicks'in görüşü tümüyle Lord Robbins tarafından da paylaşılmaktadır. Hicks'in uygulamalı iktisat-iktisat tarihi özdeşliği yerine betimleyici iktisat-iktisat tarihi özdeşliğini ileri süren Robbins'ın başlangıç noktası, iktisat biliminin çeşitli kullanım alanları olan kıt kaynakların insanların sonsuz istekleri karşısında nasıl kullanılacağını araştıran bir bilim olarak tanımlanmasıdır. Buradan hareketle Robbins, iktisat tarihini, kıt kaynaklar ve alternatif kullanım alanları arasındaki ilişkinin zaman içinde incelenmesi olarak tanımlamakta ve iktisat teorisinin bu ilişkinin biçimini, iktisat tarihinin ise bu ilişkinin özünü oluşturduğunu söylemektedir.[26]

Neoklasik iktisadın başlangıç noktası olan kıt kaynakların etkin kullanımı sorunu, iktisat tarihinin tanımı ve konusunun ne olması gerektiği yolundaki tartışmalarda teorik iktisatçılar kadar iktisat tarihçileri tarafından da kullanılmaktadır. Örneğin, E. Heckscher'e göre iktisat tarihinin amacı, kıt veya yetersiz kaynakların insanların amaçları uğrunda çağlar boyu nasıl kullanıldığının, bu sorunun karakterinin nasıl değiştiğinin, bu değişikliklerin nedenlerinin ve bu değişikliklerin insan hayatını ve toplumu nasıl etkilediğinin araştırılmasıdır.[27] Heckscher'den sonraki kuşak iktisat tarihçilerinin önde gelen temsilcilerinden birisi olan W.H.B. Court'a göre iktisat tarihi, sınırlı kaynaklarla karşılaşan insanların ve insan topluluklarının gereksinmelerini karşılayabilmek için bu kaynakların kullanımı konusunda yaptıkları seçimlerin tarihidir.[28]

Belki gerektiğinden de uzun olan bu listeye yeni tanımlamalar eklemek yarar sağlamayacaktır. Yukarıya alınan çeşitli iktisat tarihi tanımlarının ortak özelliklerinden birisi, çoğunun birbirine benzememesidir. Bu denli farklı görüşlerin ileri sürülebilmesi iktisat tarihi disiplininin tanımı veya kapsamı konusunda görüş birliğine varmak bir yana uyum sağlamanın bile ne kadar güç olduğunu gösterir. J. Clapham, T.S. Ashton, J.D. Chambers gibi ünlü iktisat tarihçilerinin böyle bir çabaya girmeye hiçbir zaman yanaşmamaları herhalde bu güçlüğü kavramış olmalarından dolayıdır. Güçlüğün esas kaynağı ise bu tanımlamaların yapılmaya çalışıldığı dönemlerde iktisat tarihinin hızlı bir gelişme içinde olması ve iktisat tarihçilerinin sürekli olarak yeni konuları araştırmaya girişip disiplinlerinin sınırlarını giderek genişletmeleridir. Böyle bir durum, doğal olarak, üzerinde anlaşmaya varılabilecek bir tanım yapılmasını engeller. Lord Robbins'e göre bir bilim dalı "belirli bir gelişme düzeyine erişmedikçe o bilim dalının kapsamının tanımlanması zorunlu olarak imkansızdır."[29] İktisat tarihinin yeterli ve üzerinde anlaşmaya varılabilecek bir tanımının günümüzde bile yapılamaması bu gelişme düzeyinin hâlâ erişilemediğinin bir göstergesidir.

Price'dan Court'a kadar geniş bir süreyi kapsayan yukarıdaki tanımların bir diğer ortak özelliği ise her tanımın o tanımı yapan kişinin özel ilgi alanı ile çok yakın bir ilişki içinde olmasıdır. Bu durum, herhalde, kişinin yaptığı her işte kendi yansımasını görmek istemesinin doğal bir sonucu olsa gerektir. İnsan psikolojisi açısından olağan karşılanması gereken bu durum ne yazık ki iktisat tarihinin, eski deyimiyle, "efradını câmi, ağyarını mâni" bir tanımının yapılmasını da engellemiştir.

İşte bütün bu nedenlerden dolayı iktisat tarihinin bir tanımını yapmak veya yukarıda verilen tanımlardan birini yeğlemek doğru bir davranış olmaz. Hele "yeni" iktisat tarihçilerinin bazen son derece yetkin olabilen çabaları sonucu iktisat tarihinin, iktisat teorisi ile olduğu kadar istatistik, matematik, ekonometri, demografi, sosyoloji ve siyaset bilimi ile nerdeyse iç içe geçecek denli genişlemesi bu tanımı yapmayı gerçekten imkânsızlaştırıyor.[30] İktisat tarihinin doyurucu bir tanımının yapılmasının ne kadar güç olduğunun hiç olmazsa iktisat tarihçileri arasında anlaşılmaya başlandığı 1940'larda sorunun içinden bir benzetmeyle çıkma çabası çok yandaş toplamıştı. Bu benzetme J. Boswell'in Dr. Johnson ile yabancı bir general

arasında çevirmenlik yaptığı sırada “Kendimi iki büyük kıtayı birleştiren bir berzah gibi görüyorum” sözü üzerine kuruluydu.[31] Kıtalardan birisi tarih, diğeri ise iktisat teorisi olunca berzah da iktisat tarihi oluyordu.[32] Bugün hâlâ böyle bir benzetme yapmak gerekirse söz konusu berzahın iki değil irili ufaklı birçok kıtayı birleştirdiğini söylemek daha doğru olur.

HAYEK VE POPPER'A GÖRE "TARİHÇİLİK"

Bu çalışmanın yerel boyutları özellikle İngiltere ile sınırlıdır. Bazı konularla ilgili olarak zaman zaman diğer ülkelerdeki gelişmelere değinilecekse de temel konu, İngiliz tarihçi ve iktisatçılarının Klasik İktisat Teorisine karşı geliştirip yaygınlaştırdıkları tepkinin iktisat tarihi yöntemine katkıları ve bu yöntemin gelişmesi olacaktır. Genellikle bütün iktisadi düşünce tarihi ders kitaplarında ayrı bir bölümde veya Methodenstreit konusu içinde ele alınan bu akımın taraftarları genel olarak "Tarihçi Okul" diye adlandırılır.[33] Yanlış anlamalara yer vermemek için "Tarihçi" sözcüğünün ne anlama geldiğini açıklamak gerekir.

"Tarihçi" sözcüğünü İngilizce'deki "Historist" sözcüğü karşılığında kullanıyoruz. Dolayısıyla da "Historism" sözcüğünün dilimizdeki karşılığı "Tarihçilik" veya "Tarihselcilik" olsa gerekir. "Tarihselcilik" karşılığı "Historism" çeşitli yazar ve düşünürlere göre değişik anlamlara gelmektedir. Örneğin F.A. Hayek bu sözcüğü, teorik bir toplumsal bilimin ortaya çıkabileceği tek kaynağın tarih olduğunu ileri süren düşünce akımı için kullanıyor.[34] K. Popper ise "çeşitli sosyoloji doktrinleri ve okulları arasındaki farklılıkları, bunların belirli bir tarihi dönemdeki egemen çıkarlar ve taraf tutmalar ile olan ilişkilerini göstererek açıklamaya çalışan akım" diye tanımlıyor.[35]

İktisat tarihi disiplininin öncüleri diye tanımlayabileceğimiz kişiler, ileride de görüleceği gibi, 19. yüzyıl sonlarında Ortodoks iktisat teorisini eleştirirken hem Hayek'in hem de Popper'ın tanımına uygun bir davranış biçimi sergilediler. Bir taraftan, iktisat biliminin gerçekten bilimsel bir temele oturmasının ancak tarihsel bir yaklaşımla mümkün olabileceğini, diğer taraftan da, bütün iktisadî doktrinlerin göreli olduğunu yani çağın gereklerini ve çağa egemen olan çıkarları, dünya görüşünü yansıtacak biçimde formüle edildiklerini ileri sürdüler. Bu çalışmada "Tarihçi" sözcüğü, Klasik İktisat Teorisi'ne özellikle de Rikardo İktisadı'na karşı İngiltere'de Hayek veya Popper'ın veya her ikisinin de tanımına uygun olan bir eleştiri biçimi geliştiren düşünce akımı için kullanıldı.[36]

MARKSİZM VE TARİHÇİ ELEŞTİRİ

İngiltere'deki "tarihçi" eleştiriden daha önce Marksist eleştirinin yukarıdaki tanıma uygun sayılabilecek bir yaklaşım kullandığını bildiğimize göre, "inceleme konusu içine Marksistlerin iktisat tarihi yöntemine yaptığı katkıyı da almak gerekmez mi?" görüşü burada haklı olarak ileri sürülebilir. Bu soruya verilecek olumsuz cevabın belli başlı iki gerekçesi vardır. Birincisi, Marx ve Engels'in iktisat tarihi yöntemine yaptıkları ayrı bir katkıdan söz edilemez. Yalnız toplum bilimleri değil, doğa bilimleri konusunda da Marx ve Engels'in getirdiği yöntem yenilikleri arasından iktisat tarihi ile ilgili olanların ayrılıp incelenmesi, bir dünya görüşü olan Marksizmin zorunlu olarak tümünü incelemeyi gerektirir ki bu da bu çalışmanın sınırlarını makul ölçülerin dışına taşırma tehlikesini yaratır. Bir başka tehlike de böyle bir incelemenin yalnız Marx ve Engels'in yazdıklarıyla sınırlı kalmasıdır; çünkü, Marx'ın görüşleri çağdaşı olan İngiliz tarihçileri ve akademik iktisatçılar tarafından büyük ihmal görmüş, incelenmemiş ve eleştirilmemiştir.[37]

Marksist görüşün inceleme konusu yapılmamasına neden gösterilebilecek ikinci gerekçe de, Marksizm'in iktisat tarihçileri arasında etkili olmaya başladığı tarihle ilgilidir. Kendileri Marksist olmadıkları halde Marksizmin tarih görüşünün etkisi altında kitaplar yazmış olan W. Sombart ve M. Rostovtzeff bir kenara bırakılacak olursa, Marksist yöntemi bilinçli olarak uygulamaya başlayan iktisat tarihçilerine ancak 1930'ların ikinci yarısında rastlanılabilir.[38] Ama bunlar kendilerini iktisat tarihçisi olarak görmemişler, tarihçi, iktisatçı veya sosyal tarihçi diye adlandırılmayı istemişlerdir. İktisat tarihi yazınında Marksist etkinin güçlü bir biçimde ortaya çıkması 1950'lerle birlikte başlayan bir olaydır. Feodalizm, kapitalizme geçiş ve kapitalizmin gelişmesi, sanayi devrimi gibi Marksist iktisat tarihçilerinin gündeminden bugün bile düşmeyen konuların ayrıntılı bir biçimde ve iktisat tarihine özgü tekniklerle incelenmeye başlanması ancak 30 yıllık bir geçmişe sahiptir.[39]

Bu çalışmanın boyutlarını olağan sınırların dışına çıkarma tehlikesi mevcut olmasaydı bile, araştırma konusu olarak alınan dönemde Marx ve Engels'in yöntem yeniliklerinin çağdaş iktisat tarihçilerini etkilememesi ve Marksist

yöntemin iktisat tarihi çalışmalarında etkili olmaya başladığı tarihlerin bizim ele aldığımız dönemin dışında kalması yüzünden bu çalışmada Marksist etkiden söz edilmeyecektir.

ALMAN TARİHÇİ OKULU VE KAYNAK SORUNU

En çok açıklama gerektiren bir diğer önemli nokta, Klasik İktisada karşı tarihçi tepkiyi inceleme savında olan bir çalışmanın nasıl olup da Alman Tarihçi Okulu'nu büyük ölçüde kapsam dışı bırakabildiğidir. Hiç olmazsa başlangıçta gerçekten de çok büyük bir etkiye sahip olduğu şüphe götürmeyen Alman Tarihçi Okulu'nun bu çalışmada İngiliz Tarihçi Okulu kadar ayrıntılı biçimde incelenmemesinin tek nedeni kaynak sorunudur. Tarihçi tepkinin İngiltere'deki temsilcileri olan İngiliz tarihçi ve iktisatçılarının çeşitli kitap ve makalelerini bulup kullanmak genellikle bir sorun ortaya çıkarmaz. Fakat aynı şeyi Alman Tarihçi Okulu için söylemek mümkün değildir. Roscher ve Schmoller'in kitapları yabancı dillere çevrilmedikleri gibi yeni baskıları da yapılmadığı için bunlardan birincil kaynak olarak yararlanmak Türkiye'deki bir araştırmacı için hemen imkansızdır.[40]

Methodenstreit'ın en sert ve kırıcı tartışmasında Schmoller'e karşı Menger'in görüşlerinin tümüyle bulunabileceği tek kaynak da[41] bugüne kadar hiçbir yabancı dile çevrilmemiştir. Bu eksiklik, Menger'in uzunca sayılabilecek bir bölümünü bu konuya ayırmış olduğu daha önceki kitabının[42] İngilizce'ye çevrilmesiyle[43] bir dereceye kadar giderilmişse de tümüyle ortadan kalkmamıştır. Alman Tarihçi Okulu'nun ustalarının kitapları yazıldıkları dilde kalırlarken bu ustaların öğrencilerin kitapları da aynı kaderi paylaşmışlardır.[44]

Görüldüğü gibi Alman Tarihçi Okulu'nun orijinal kaynaklara başvurarak yapılacak bir incelemesi, Almanca bilgisinin ötesinde bu orijinal kaynakların elde edilebilirlik derecesiyle de sınırlıdır.[45]

İKTİSAT TARİHİNİN İKTİSAT VE TARİH İLE İLİŞKİLERİ

Bu çalışmanın kapsamını zaman, içerik ve konu yönünden sınırladıktan sonra kısaca bile olsa değinilmesi gereken son nokta, iktisat tarihinin gelişme süreci üzerinde, bir taraftan iktisat teorisi ve yöntemi diğer taraftan da tarih araştırmaları ve tarih felsefesi konularında ortaya çıkan gelişmelerin oynadığı roldür. Özetle söylemek gerekirse, iktisat tarihi ile iktisat teorisi ve yöntemi arasındaki etkileşim genellikle tek yönlü olmuştur denilebilir. Bu tek yönlü süreçte iktisat tarihi “etkilenen” iktisat teorisi de “etkileyen” işlevini görmüştür. Bu etkilenmeyi aşağıdaki örnekler açıklıkla ortaya koymaktadır:

Pigou’nun geliştirdiği “Refah İktisadı”nın iktisat tarihçilerini, yaşam standartları, ücretler gibi konularda tarihsel araştırmalar yapmaya itmesi; 1921-1922 yıllarında Almanya’da inanılmaz boyutlara ulaşan enflasyonu iktisatçıların çözümleme çabalarının iktisat tarihçilerini 16. yüzyılın büyük fiyat hareketleri üzerinde araştırmalara zorlaması; Keynes iktisadının ortaya çıkıp gelişmesiyle iktisat tarihçilerinin geçmişte devletin iktisadi hayata müdahalesi konusunu incelemeye başlamaları.

Tarih araştırmaları ve tarih felsefesi ile olan ilişkiler konusunda iktisat tarihi, iktisat teorisi ile olan ilişkilerine oranla daha eşit bir durumdadır. Tarih araştırmaları açısından bakıldığı zaman, bu alanda ortaya çıkarılan bulguların iktisat tarihçileri tarafından kullanıldıkları ne kadar doğru ise (örneğin, hukuk tarihi araştırmalarının feodal malikanelerin statüleri konusunu aydınlatması gibi) iktisat tarihçilerinin ortaya çıkardıkları tarihsel gerçeklerin genel anlamda tüm tarihçilerin yararlanabileceği bir veri kümesi oluşturduğu da o kadar doğrudur. (Örneğin, 16. ve 17. yüzyılda İngiltere’de toprak mülkiyetinin zaman içinde değişmesiyle ilgili olarak iktisat tarihçilerinin ortaya koydukları bulgular, o dönemin siyasi tarihi ile uğraşan tarihçilerin belli başlı kaynaklarından birisidir). Tarih felsefesi de iktisat tarihçilerini tarihsel gerçeğin niteliği, tarihsel nedensellik, genelleştirme gibi konularda aydınlatırken iktisat tarihi de tarih felsefesine, özellikle kanıtlama kuralları gibi konularda yardımcı olmuştur.[46]

Bu inceleme yukarıda çizilen sınırlar ve ilişkiler çerçevesi içinde yapılmıştır. Önce Klasik İktisadın son bunalım döneminin boyutları, sonra

da tarihçi tepkinin temelini oluşturan Klasik İktisat yöntemi incelenecektir. Bunlara bağlı olarak "İngiliz Tarihçi Okulu"nun ve ilk iktisat tarihçilerinin ortaya çıkışları, etkilendikleri kaynaklar ve yöntemleri ele alınacaktır.

[1] Bu konuda örneğin, bkz. P. Uselding (ed.), Research in Economic History: An Annual Compilation of Research, c.1-5, Greenwich, Conn, 1977-1980; R.E. Gallman, (ed.), Research in Economic History, (Supplement 1), Greenwich, Conn., 1977.

[2] Örneğin İngiltere'de, bir kamu kuruluşu olan Social Science Research Council geniş ölçekli bir iktisat tarihi araştırması için yılda 100.000 sterline kadar kaynak sağlamaktadır. Diğer taraftan "yeni" iktisat tarihçilerinin araştırmalarını finanse etmek için birden çok kurumun kaynaklarını bir araya getirmek gerekmektedir. R.W. Fogel ve S. Engerman'ın İç Savaş öncesi ABD'nde kölelik kurumunun iktisadi durumunu incelemek için yaptıkları araştırmanın bütçesi milyonlarca dolara ulaşıyordu, bkz. T.L. Haskell, "The True and Tragical History of Time on the Cross", The New York Review, c.22, 1975, s.33-39.

[3] Yalnız İngiltere'de bir yıl içinde yayınlanan iktisat tarihi kitap ve makalelerinin listesi Economic History Review'un ortalama 35 sayfasını dolduracak kadar çoktur. Bu dergide yayınlanmak üzere kabul edilen bir makalenin yayın için bekleme süresi ise ortalama iki yıldır.

[4] Economic History Association'ın yayın organı olan Journal of Economic History'nin ortalama satışı 3.700, Economic History Society'nin yayın organı olan Economic History Review'un ortalama satışı ise 5.000 dolayındadır. Business History Review, Business History, Explorations in Entrepreneurial History, Journal of European Economic History gibi satışı daha az olan iktisat tarihi dergilerinin yanı sıra iktisat tarihi konularına sık sık sayfalarında yer veren Textile History, Agricultural History, Past and Present gibi dergiler de araştırma sonuçlarının yayınlandığı kaynaklar arasındadır.

[5] İktisat tarihinin tarihi diyebileceğimiz çalışmaların sayısı iki elin parmaklarıyla sayılabilecek kadar azdır. Bunlar da konuya genellikle iktisadi düşünce tarihi açısından değil, literatürün gelişmesi açısından yaklaşmaktadırlar: Örneğin bkz., N.S.B. Gras, "The Rise and Development of Economic History," Economic History Review, (First Series) c.1, 1927-1928, s.12-34; F. Rees, "Recent Trends in Economic History," History, c.34, 1949, s.1-14; L.L. Price A Short History of Political Economy in England,

(14th ed.), London, 1931, ch. ix. Sir John Clapham ve N.S.B. Gras'ın 1935 baskısı Encyclopedia of the Social Sciences'da yer alan "Economic History" maddesine katkıları da iktisat tarihinin tarihi açısından ilginçtir. ABD'deki gelişmeler için bkz., Arthur H. Cole, "Economic History in the United States: Formative Years of a Discipline," Journal of Economic History, c.28, 1968, s.556-589. ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya'da iktisat tarihine kaynak olabilecek fakat doğrudan iktisat tarihi sayılamayacak literatürün özellikle 18. yüzyıldaki gelişmesi için bkz. Arthur H. Cole, "Conspectus for a History of Economic and Business Literature," Journal of Economic History, c.17, 1957, s. 333-387. Bu makale aynı yıl bazı değişiklikler ve eklemelerle Harvard Üniversitesi tarafından bir kitapçık biçiminde yayınlanmıştır; bkz., Arthur H. Cole, The Historical Development of Economic and Business Literature, Boston, Mass., 1957.

[6] L.L. Price, The Position and Prospects of the Study of Economic History, Oxford, 1908, s. 5-6. Aynı düşünce daha değişik bir biçimde George Unwin tarafından da ileri sürülmüştür: "The Aims of Economic History". R.H. Tawney (ed.), Studies in Economic History: The Collected Papers of George Unwin, London, 1927.

[7] N.B. Harte, (ed.), The Study of Economic History: Collected Inaugural Lectures 1893-1970, London, 1971, s. xii ve s. xxxi. 1882 yılı, İngiltere üniversitelerinde okutulan ilk iktisat tarihi ders kitabı olan ve William Cunningham tarafından yazılan The Growth of English Industry and Commerce'in yayınladığı yıldır. Başlangıçta konuya kısa bir giriş niteliğinde olan bu kitap beşinci baskısında (1910-1912) üç ciltlik büyük bir eser durumuna gelmiştir.

[8] J.L. Mac Donald, "Sir William Ashley (1860-1927)," B.E.Schmitt, (ed.), Some Historians of Modern Europe, Chicago, 1942, s. 415-443.

[9] 1888 yılı James E. Thorold Rogers'ın Oxford Üniversitesi'nde Politik İktisat Profesörü olarak verdiği dersleri The Economic Interpretation of History başlığı altında toplayarak kitap biçiminde yayınladığı yıldır. 1904 ise iktisat tarihi konusunda dersler verilmesi için İngiltere'de ilk akademik mevkiin yaratıldığı ve London School of Economics'deki bu göreve Lilian Knowles'un atandığı tarihtir.

[10] Chamberlain'ın serbest ticaret aleyhtarı politikası ve bu politikada Ashley'nin rolü için bkz., B. Semmel, Imperialism and Social Reform, London, 1960, özellikle s. 202-215; W.J. Ashley, The Tariff Problem, London, 1903, (1968).

[11] Price, op. cit., s.10. Price bu tanıma kaynak olan ana fikrin G.Townsend Warner'a ait olduğunu söylüyor.

[12] Tawney, op. cit., s.41.

[13] Unwin bu tanımı yaptığı 1908 yılında kendisine göre son derece yetersiz sayılabilecek veri kırıntılarından bugünkü iktisat tarihçilerinin istatistik, matematik, ekonometri ve iktisat teorisi araçlarıyla ne denli geniş kapsamlı sonuçlar çıkarabileceğini bilemezdi. Tarihsel verilere olan bağlılığı ve bu verilerin hiçbir zaman yeterli olarak toplanamayacağına olan inancı Unwin'in son derece bilgili olduğu konularda bile kitap yazmasını engelledi ve Unwin bilimsel hayatını sürekli olarak araştırma yaparak veri toplayan bir iktisat tarihçisi olarak geçirdi.

[14] Gras, op. cit., s. 29-30.

[15] W.J. Ashley, "The Place of Economic History in University Studies," Economic History Review, (First Series) c.1, 1927, s.1-2.

[16] W.J. Ashley, An Introduction to English Economic History and Theory, c.1-2, London, 1888-1893. Ashley'nin bu görüşüne örnek verilebilecek makalelerinden bazıları için bkz., "Aristotle's Doctrine of Barter," Quarterly Journal of Economics, c.9, 1895, s. 333-341; "The Tory Origin of Free Trade Policy," Quarterly Journal of Economics, c.11, 1897, s.334-371.

[17] R.H. Tawney, "The Study of Economic History," Economica, (Old Series), c.13, 1933, s.11; Harte, op. cit., s.98

[18] loc. cit.

[19] J.R. Hicks, A Theory of Economic History, (2nd ed.) Oxford, 1969.

[20] J.R. Hicks, The Social Framework, (3rd ed.), Oxford, 1960, s.9. Hicks bu tanımının yetersizliğini ve yanıltıcılığını veya bu konuda herhangi bir tanım yapmaya çalışmanın gereksizliğini anlamış olacak ki, bir önceki dipnotta belirtilen kitabında bir iktisat tarihi tanımı vermekten özellikle kaçınmış görünmektedir. Hicks'in iktisat teorisi ve iktisat tarihi arasındaki farklar konusundaki temel görüşü için bkz., J.R. Hicks, Value and Capital, (2nd ed.) Oxford, 1946, s. 7.

[21] Örneğin bkz. Sir Keith Hancock, Economic History at Oxford, Oxford, 1946; Harte, op. cit., s. 143-159.

[22] ibid., s.146.

[23] Hicks, The Social Framework, s.8.

[24] J.N. Keynes, The Scope and Method of Political Economy, (4th ed.). Cambridge, 1917, (1963), s. 303-304.

[25] J.U. Nef, "What is Economic History?" Journal of Economic History, (Supplement), c.4, 1944, s.7.

[26] L. Robbins, An Essay on the Nature and Significance of Economic Science, London, 1932, s.16, s.38-39.

[27] E. Heckscher, "Quantitative Measurement in Economic History," Quarterly Journal of Economics, c.53, 1939, s. 167-193.

[28] W.H.B. Court, "Economic History," H.P.R.Finberg, (ed.), Approaches to History, Toronto, 1962, s.19-20. Aynı makalenin "What is Economic History?" başlığı altında ve bazı değişikliklerle yeniden basılmış biçimi için bkz., W.H.B. Court, Scarcity and Choice in History, New York, 1970, s.151-179. Court bu tanımının oldukça basite indirgenmiş bir görüş olduğunu, insan hayatında yalnız fiziksel değil toplumsal ve kültürel gereksinimlerin de önemli rol oynadığını kabul ediyor.

[29] Robbins, op. cit. s. 2.

[30] Diğer bilim dallarıyla olan ilişkilerin yarattığı sorunların bir iktisat tarihçisinin gözüyle değerlendirilmesinin ilginç bir örneği için bkz., P. Mathias, Living with the Neighbours, Oxford, 1970; Harte, op. cit., s.367-383.

[31] R.W. Chapman (ed.), Selections from James Boswell's Life of Samuel Johnson, Oxford, 1919, s.53.

[32] Bir berzahın birleştirici olduğu kadar ayırıcı olarak da ele alınabileceğini söyleyen T.S. Ashton'un bu benzetmeye şiddetle karşı çıkışı için bkz. T.S. Ashton, "The Relation of Economic History to Economic Theory," Economica, (New Series), c.13, 1946, s.81-96.

[33] Tarihçi Okul'a hiç değinmeyen iktisadi düşünce tarihi ders kitapları için bkz., A. Gray, The Development of Economic Doctrine, London, 1931; O.H. Taylor, A History of Economic Thought, New York, 1960; Diğer taraftan C. Napoleoni de Rikardo İktisadının yetersizliğine karşı gösterilen tepkisel akımlar arasında tarihçi tepkiye yer vermemektedir, bkz., C. Napoleoni, Smith, Ricardo, Marx, (trans, by J.M.A.Gee), New York, 1975, s.5.

[34] F.A. Hayek, "Scientism and the Study of Society-Part II," Economica, (New Series), c.10, 1943, s.50-51.

[35] K.R. Popper, The Poverty of Historicism, London, 1957, s.17. Popper bu tanımın, kitabının konusu olan "Historicism" ile hiçbir zaman karıştırılmaması gerektiğini söylüyor. "Historicism" sözcüğünün, Popper'ın kullandığı anlamda, dilimizde bir karşılığı olduğunu sanmıyorum. Hayek ve Popper'ın bu sözcükleri kullanmalarının buradakinin tersine bir biçimde yorumlanması için bkz., H.W. Spiegel, The Growth of Economic Thought, Englewood Cliffs, N.J. 1971, s.740.

[36] İngilizce yazılmış iktisadi düşünce tarihi ders kitapları "Tarihçi" karşılığı "Historist" sözcüğü yerine ısrarla "Historical" sözcüğünü kullanmaktadırlar. ("German Historical School" örneğinde olduğu gibi). "Tarihî, tarihe ait" anlamına çok daha yakın olan "historical" sözcüğünün, "Historist" sözcüğünün anlamını karşılayamayacağı açıktır. Dilimizde mevcut bu tür kitaplarda ise doğru olan "Tarihçi" sözcüğü kullanılmaktadır,

örneğin bkz., G. Kazgan, İktisadi Düşünce (2. basım), Ankara, 1974, s.208-212; A. Yalçın, İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi, Ankara, 1976, s.354-383. Bu çalışmada kullanılan “tarihçi-iktisatçı” deyimi, “historical economist” karşılığı kullanılmıştır.

[37] Sınırlı sayıda bazı iktisat tarihçilerinin Marx’a karşı gösterdikleri tepkinin hiç de önemli olmayan boyutları için bkz., E.J. Hobsbawn, “Dr. Marx and the Victorian Critics,” Labouring Men, London, 1964, s.239-249.

[38] 1920’lerde ve 1930’ların başlarında Marksizm’in akademik tarihçiler ve iktisatçılar üzerindeki etkilerinin ve bu etkilerin neden kitap veya makale biçimine dönüşmediğinin incelenmesi için bkz., J.H. Clapham, The Study of Economic History, Cambridge, 1929, s.8-10; Tawney, “The Study of Economic History,” loc. cit.. Court, 20 nolu dipnotta sözü edilen kitabının bir otobiyografi niteliğinde olan “Growing Up in an Age of Anxiety” başlığını taşıyan birinci bölümünde (s.1-60) üniversitedeki iktisatçı ve tarihçi meslektaşları birer birer Marksist görüşü benimserken kendisinin nasıl bundan uzak kalmayı başardığını anlatır (özellikle s.38-39.)

[39] Marksist iktisat tarihçilerinin en çok ilgi duydukları alanların ve bu alanlarda yapılan çalışmaların 1950’lerden günümüze kadar bir özeti için bkz., J. Cohen, “The Achievements of Economic History: The Marxist School,” Journal of Economic History, c.38, 1978, s.29-57.

[40] Roscher’in Grundriss zu Vorlesungen uber die Staatswirtschaft nachgeschichticher Methode, (Göttingen, 1843) adlı kitabı Alman Tarihçi Okulu’nun başlangıç noktası ve en önemli yapıtlarından birisi olarak kabul edilmesine rağmen bugüne dek ne yeniden basılmış ne de tüm olarak bir başka dile çevrilmiştir. Grundriss’in bazı bölümlerinin İngilizce çevirisi için bkz., W.J. Ashley, “Roscher’s Programme of 1843,” Quarterly Journal of Economics, c.9, 1894, s.99-105; J.A. Gherity, (ed.), Economic Thought: A Historical Anthology, New York, 1965, s.246-263; H.C. Harlan (ed.), Readings in Economics and Politics, (2nd ed.), New York, 1966, s.143. Bazı bölümleri Roscher’in ölümünden sonra yayınlanan beş ciltlik System der Volkwirtschaft’ın (Stuttgart, 1854-1894) Grundlagen der National-ekonomie başlığını taşıyan birinci cildi J.J. Lalor tarafından iki cilt olarak Principles of Political Economy başlığı altında İngilizce’ye çevrilmiştir. (New York, 1878). Diğer taraftan, iki ciltlik Ansichten der Volkswirschaft

aus dem geschichtlchen Standpunkte, (Heidelberg, 1861) ve Roscher'in baş yapıtı sayılabilecek Geschichte der Nationalokonomie in Deutschland (Münich, 1874) hiçbir yabancı dile çevrilmemiştir. K. Knies'ın birinci baskısı Die politische Oekonomie vom geschichtlichen Standpunkte, (Brunswick, 1853) ikinci baskısı ise Die politische Oekonomie vom Standpunkte der geschichtlichen Methode, (1883) başlığı altında yayınlanan ünlü kitabı da ancak Almanca bilenlerin kullanabileceği bir kaynaktır. Schmoller'in yapıtları içinde durum ne yazık ki pek farklı değildir. İkinci kuşak Alman Tarihçi Okulu'nun bu en önemli simasının Zur Literaturgeschicte der Staats-und Sozialwissenschaft, (Leipzig, 1888), Uber einige Grundfragen der Sozialpolitik und der Volkswirtschaftslehre, (Berlin, 1897), Grundriss der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre, (Leipzig, 1900) gibi kitaplarını bugün büyük kitaplıklarda bulmak bile bir sorun olmaktadır. (Son iki kitabın T. Veblen tarafından yapılan eleştirileri için bkz., J. Dorfman, (ed.), Thorstein Veblen: Essays, Reviews and Reports, Clifton, N.J., 1973 s.471-476; "Gustav Schmoller's Economics," Quarterly Journal of Economics, c.16, 1901, s.69-93.) Schmoller'in editörlüğünü yaptığı ve sonraları kısaca Schmoller's Jahrbuch diye adlandırılan Jahrbuch fur Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deustchen Reich dergisinde "Die geschichtliche Entwicklung der Unternehmung" başlığı altında yayınladığı (c.14-17, 1890-1893) yazı dizisinin bazı seçme bölümlerinin "The Historical Development of the Enterprise" adıyla İngilizce çevirisi için bkz., F.C. Lane, J.C. Riemersma, (eds.), Enterprise and Secular Change. Homewood, Ill., 1953, s.3-34. Schmoller'in yöntem açısından önem taşımayan Studien uber die wirthschaftliche Politik Friedrich des Grossen (1887) adlı kitabının bir bölümü de The Mercantile System and its Significance adıyla İngilizce'ye çevrilmiştir. (New York, 1897).

[41] C. Menger, Die Irrthumer des Historismus in der deutschen Nationalokonomie, Wien, 1884.

[42] C. Menger, Unterschungen uber die Methode der Sozialwissenschaften und der Politischen Okonomie insbesondere, Wien, 1883.

[43] Problems of Economics and Sociology, (trans. by F.J. Nock), Urbana, Ill., 1963. Menger'in konumuzla daha az ilgili olan ve 1889 yılı Jahrbuch

fur Nationalokonomie und Statistik’de çıkan “Gründzüge einer Klassifikation der Wirtschaftswissenschaften” başlıklı makalesinin “Toward a Systematic Classification of the Economic Sciences” adı altında İngilizce çevirisi için bkz., L. Sommer, (ed.) Essays in European Economic Thought, Princeton, N.J., 1960, s.1-38. Menger’in tüm eserlerinin 1930’larda İngiltere’de yapılan baskısı da Almanca olarak yapılmıştır, bkz., F.A. Hayek, (ed.), Collected Works of Carl Menger, c.1-4, London, 1934-1936.

[44] Örneğin, Roscher’in öğrencisi olan ve tarihçi görüşün savunucusu ve yayıcısı J. Kantz’ın Die geschichtliche Entwicklung der Nationaloekonomie und ihrer Literatur, (1860), adlı kitabı da hiçbir yabancı dile çevrilmemiştir.

[45] Anglo-Sakson iktisat tarihçilerini yüzyıla yakın bir süre güçlü biçimde etkilemiş olan Alman Tarihçi Okulu’nun değil monografilerinin, yöntem konusundaki yapıtlarının bile İngilizce’ye neden çevrilmediği sorusunu yanıtlayabilmek imkansızdır. Ashley’nin Schmoller’in bir öğrencisi olduğu ve 1870-1900 yılları arasında önde gelen 28 Amerikan üniversitesinde kürsü sahibi bulunan 76 iktisat profesöründen 53’ünün Almanya’da lisans veya lisans-üstü eğitim gördüğü de göz önüne alınırsa (bkz., J.B. Parrish, “Rise of Economics as an Academic Discipline: The Formative Years to 1900,” Southern Economic Journal, c.34, 1967, s.1-16, Appendix A-B), İngiliz ve Amerikalı iktisat tarihçilerinin Alman ustalarının yapıtlarını kendi dillerine kazandırmak için neden bu denli isteksiz davrandıklarını açıklayacak bir gerekçe bulmak kolay değildir.

[46] Örneğin bkz., F. Simiand, “Causal Interpretation and Historical Research,” Lane, Riemersma, (eds.) op. cit., s. 469-488. Tarihçilerin kanıtlama ve diğer konularda düştükleri yanlışlıkları tüm boyutlarıyla inceleyen bir kaynak için bkz. D.H. Fischer, Historian’s Fallacies: Toward a Logic of Historical Thought, New York, 1970. İktisat tarihçilerinin tarih felsefesine herhangi bir katkıda bulunamayacakları görüşünün savunusu için bkz., G.R. Elton, The Practice of History, London, 1976.

3. BÖLÜM

Politik İktisadın Bunalım Dönemi

İngiliz Tarihçi Okulu'nun Klasik İktisada karşı geliştirdiği tepkinin boyutlarını ve temel dayanak noktalarını inceleyebilmek için 19. yüzyılın son çeyreğinde Klasik İktisadın durumunu gözden geçirmek gerekir. Alman Tarihçi Okulu'nun Roscher ve Schmoller tarafından temsil edilen iki kuşağı gibi topak bir grup oluşturmayan tarihçi İngiliz iktisatçılarının bir "Okul" olarak nasıl nitelendirilebilecekleri ileride tartışılacaktır. Diğer taraftan, İngiliz Tarihçi Okulu'nun gösterdiği tepkinin tüm Klasik İktisatçılara yöneldiğini söylemek son derece yanıltıcı olur. Kimin Klasik sayılacağı kimin sayılamayacağı konusundaki tartışmanın sürüp gittiği hatırlanırsa tarihçi tepkinin kime karşı ortaya çıktığını belirlemek gerekir.

KLASİK OKUL VE RİKARDO OKULU

Hangi iktisatçıların Klasik Okul üyesi sayılacağını açıklamaya çalışanlar, kullandıkları ölçütlere göre, ortaya değişik sayıda Klasik İktisatçı çıkarmaktadırlar. Örneğin, Schumpeter Wealth of Nations'ın yayın tarihi olan 1776'dan J.S. Mill'in Principles of Political Economy'sinin yayın tarihi olan 1848'e kadar olan dönemde "önde gelen tüm İngiliz iktisatçıların" Klasik tanımı içine almaktadır.[1] Keynes ise Marx'ın Ricardo ve James Mill'e kadar olan iktisatçıları Klasik Okul kapsamına almasına itiraz etmemekte ancak "görgü kurallarını çiğnediğinin farkında olarak" kapsamı, istihdam teorisine katkıları açısından J.S. Mill, Marshall, Edgeworth ve Pigou'yu da içerecek biçimde genişletmektedir.[2]

Tartışmanın günümüzdeki örnekleri çok ilgi çekicidir. D.P. O'Brien'ın Klasik İktisatçıları üç ana gruba ayırıp, Schumpeter'in sınır olarak aldığı 1848 yılını Lord Overstone'un öldüğü yıl olan 1883'e kadar getirmesine[3] T. Sowell şiddetle karşı çıkmaktadır. Sowell'e göre O'Brien'ın Klasik Okul tanımı çok cömertçedir. O'Brien'ın birinci grubunu oluşturan Smith ve Ricardo'dan sonra ikinci grupta toplananlardan Senior, Torrens ve Lauderdale, Sowell'e göre Klasik sayılamazlar. Hele O'Brien'ın üçüncü grubundakiler Klasik tanımına hiç uygun değildirler.[4]

Klasik Okul tanımını neredeyse tüm İngiliz politik iktisatçılarını içine alacak kadar geniş tutan O'Brien'ın ise Klasik Okulu yalnız Ricardo'ya indirgeyecek kadar dar bir tanıma sahip T.W. Hutchison'ı eleştirmesi doğal karşılanmalıdır.[5]

Klasik Okul'un kimlerden oluştuğu konusundaki anlaşmazlıklar çözüme kavuşmuş değildir. Bu karışıklık arasından ayrı bir Rikardo Okulu tanımı bulup çıkarmak daha da güç gibi görülebilir. Bu çalışmada Rikardo Okulu diye tanımlanan politik iktisatçıları diğerlerinden ayırmakta tek bir ölçüt kullanıldı: Ricardo'nun soyut, tümdengelimci yönteminin izlenip izlenmemesi. Böylece, Sowell'e göre Klasik İktisatçı bile sayılmaması gereken Senior ve Torrens'i de içeren bir grup Rikardo Okulu diye tanımlandı. Ricardo, Senior, Torrens, Mill ve Cairnes'den oluşan bu grubun Rikardo Okulu diye adlandırılması yalnız ve yalnız kullandıkları yöntemin soyut, tümdengelimci yöntem olması anlamındadır. Birçok önemli konuda

aralarında anlaşmazlıklar bulunan bu iktisatçıların soyut, tümdengelimci yöntem çerçevesinde nasıl birleştikleri bu araştırmanın dördüncü bölümünde konu edilecektir.

1870'lere gelindiğinde Klasik İktisat bir taraftan Marx ve Marx öncesi sosyalistlerin, hümanistlerin ve dinsel eleştiricilerin, diğer taraftan da kendi içinden kaynaklanan tartışmaların etkisi altında bunalımlı bir döneme girmişti. Tarihçi tepkinin, sosyalist eleştiri tarafından doğrudan etkilendiğini gösteren hiçbir kanıt yoktur ve hatta İngiliz Tarihçi Okulu'nun bu eleştirilerin varlığından ciddi olarak bilgi sahibi olduğu bile kuşkuludur. Dolayısıyla, bu eleştirinin niteliğine ve tarihsel gelişmelerine burada değinilmeyecektir.

Genel anlamıyla Klasik İktisadın, dar anlamıyla da Rikardo İktisadı'nın 1870'lerdeki son bunalım aşamasının başlangıç noktası olarak, 1869 yılında J.S. Mill'in ücret fonu teorisini reddetmesi alınabilir. Rikardo İktisadı'nın kendi içinden yara alması diye nitelendirdiğimiz bu olay ilk bakışta J.S. Mill'in Klasik Okul'un tam bir temsilcisi olmadığı, bu yüzden de yerleşik doktrine yöneltilen bu eleştirinin içten değil de dıştan geldiği yolunda bir itiraza yol açabilir. Gerçekten de Mill en önemli eseri olan Principles of Political Economy'de bir taraftan Klasik konumun en olgun formülasyonunu verirken, diğer taraftan da Klasik doktrinin üretim yasaları gibi değişmez ve mutlak olgular biçiminde gördüğü bölüşüm yasalarının, toplumsal ve kurumsal oluşumlardan etkilendiği yolunda yenilikler ortaya koyuyordu. İktisadî düşünce tarihi ile uğraşanların bir bölümü Mill'in bu durumunu, babası James Mill'den A. Comte'a ve hattâ eşi Harriet Taylor'a kadar uzanan bir dizi değişik etkinin sonucunda ortaya çıkmış bir eklektiklik olarak değerlendirirken bazıları da 1817-1848 yılları arasındaki teorik gelişmelerin doktrinin içine katılması çabaları diye görmek eğilimindedir.[6] Bu anlamda Mill, Klasik Okul'un kendine özgü yanları olan bir üyesi olarak kabul edilebilir.

ÜCRET FONU TEORİSİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Mill'in uzun süre sahip çıkıp 1869 yılında reddettiği ücret fonu teorisi, ortalama ücretlerin kısa dönemde nasıl belirlendiğinin açıklanması amacıyla geliştirilen kavramsal bir çözümleme aracıdır. Tarihsel gelişmesi aşağıda kısaca incelenecek olan ücret fonu teorisi son derece basit bir önermeyi içerir: Ortalama ücret oranı, kısa dönemde, ücretlerin ödenmesi için ayrılmış olan sabit bir miktar sermaye malının toplam işçi sayısına bölünmesiyle bulunan düzeyde belirlenir. Modern iktisatçılar ücret fonu teorisinin kendi mantık yapısı içinde nominal ve gerçek ücretler arasında bir ayırım yapmaya elvermediğine ve ücret farklılaşmalarını açıklayamayacağına dikkati çekmişlerse de[7] teoriyi geliştirenlerin amacının bu konuları açıklamak olmadığı göz önüne alınırsa böyle bir eleştirinin yersiz olduğu anlaşılır.

İngiliz Klasik İktisatçıları arasında ücret fonu teorisini nüve olarak bulabileceğimiz ilk kişi Adam Smith'dir. Wealth of Nations'da ücretlerin nasıl belirlendiği konusunda A.Smith üretkenlikten, karşılıklı pazarlığa kadar uzanan bir dizi etkenler sıralar ve daha sonra çelişkili bir biçimde bunlardan bazılarını reddeder.[8] Yukarıda verilen formülasyona uygun bir ücret fonu teorisi ise, üretim başlamadan işçileri üretim dönemi boyunca hem araç, gereç ve hammadde hem de temel ihtiyaçlar bakımından destekleyecek bir sermaye stokunun varolması gerektiği biçiminde ifade edilir.[9] "İşçinin idamesini sağlamaya ayrılan fonlar" ve "ücretlerin ödenmesi için ayrılan fonlar" deyimleri ilk defa A. Smith tarafından kullanıldığı için ücret fonu teorisinin İngiliz Klasik İktisadındaki başlangıcının A. Smith ile olduğu söylenebilir.

Ücret fonu teorisinin bu basit biçimi herhangi bir değişikliğe uğramadan Ricardo'ya kadar gelmiştir. Genellikle kabul gören yargı, Ricardo'nun ücret fonu teorisine bir katkı yapmadığı yolundadır. Gerçekten de Ricardo'nun yazdıkları arasında, makro bölüşüm sorunu dışında, ücret fonu teorisine sermaye ile ücretler arasındaki ilişkiyi doğrudan içerecek biçimde değinen bir ibare yoktur. A. Marshall gibi Ricardo'yu çok esnek olarak yorumlamak gerektiği görüşünde olan F.W. Taussig, biraz zorlama bir biçimde de olsa, Ricardo'nun ücret fonu teorisini çok kısa ve öz olarak belirttiğini ileri

sürüyor.[10] M. Blaug ise Ricardo’nun bu konuya çok müphem bir biçimde yaklaştığını söylüyor.[11]

Ücret fonu teorisi James Mill’de A. Smith’in belirttiği basit biçimiyle mevcuttur.[12] Ondokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinde iktisat teorisini kamuoyunda geniş biçimde tanıtmaya yönelik çabaların önde gelen temsilcilerinden Mrs.Marcet’de de A. Smith’in ücret fonu teorisi aynen tekrarlanır.[13]13

Nassau W. Senior’ın Oxford Üniversitesi’nde 1830 yılında verdiği derslerin bir bölümü, ücretlerin belirlenmesi konusunu tartışırken iki önemli gelişmenin başlangıç noktasını da oluşturdu. Bunlardan birincisi, ücret fonu teorisinin tartışmaya kapalı, dogmatik bir ilke biçimine dönüştürülmesiydi.[14] İkinci önemli gelişme ise ücretlerin değişmesinin hangi koşullarda olabileceğinin ilk kez açık bir biçimde belirtilmesiydi. Ücret fonunun miktarının veya işçi sayısının değişmesine bağlı olarak ortalama ücret oranının da değişebileceğini söyleyen Senior[15] tartışmayı daha ileriye götürmeden bırakıyordu.

Kısa dönem ücret dalgalanmalarını ücret fonu teorisinin sınırları içinde en ayrıntılı biçimde inceleyen ilk kişi R. Torrens oldu. Torrens de, Ricardo gibi, Malthus’un nüfus yasasına göre ücretlerin uzun dönemde geçimlik düzeyde belirleneceğini dolayısıyla da bu ücret düzeyinin sabit varsayılabileceğini kabul ediyordu. Ama kısa dönemde ücretlerin belirlenmesi, artık yerleşmiş ifade biçimiyle, ücret ödemeleri amacıyla ayrılan sermayenin miktarı ve toplam işçi sayısı arasındaki orana göre oluyordu.[16] Nüfusun sermayeden daha hızlı artacağı ve bu yüzden ücretlerin yükselmesi ve dolayısıyla da çalışanların yaşam düzeylerinin iyileşmesi için gösterilecek çabaların boşa gideceğini savunan James Mill’e karşı ilk eleştiri Torrens’den geldi. İşçi sınıfının yaşam koşullarının sürekli olarak iyileştiğinin kolayca gözlenebilecek bir olgu olduğunu belirten Torrens bunun nüfusun sermayeden daha hızlı artmadığının kesin kanıtı olduğunu ileri sürdü.[17] Bir ülkede ücretleri düşürmek için kurulan işveren sendikaları (combination) ve ücretleri arttırmak için kurulan işçi sendikalarının hangi koşullarda başarılı olabileceğini, o dönemin İngiltere’sini göz önünde tutarak, ülkenin dış pazarlarla olan ilişki derecesine bağlı olarak inceleyen Torrens, kendisinden önce ve sonra gelen

Klasik İktisatçılar arasında, ücretlerin işçi sendikaları aracılığıyla arttırılabileceği sonucuna varan ilk ve tek iktisatçı oldu.[18]

Ücret fonu teorisi John R. McCulloch'un ellerinde en keskin ve dogmatik biçimini aldı. Taussig'e göre, kendine ait hiçbir özgün fikri olmamasına rağmen politik iktisat bilgisinin tam ve kesin olduğuna inanan McCulloch, politik iktisat kitaplarında verilen reçeteleri ve formülleri gündelik sorunlara uygulamaya çok hevesliydi.[19]

Daha sonraları F. Lasalle tarafından politik iktisat literatürüne "ücretlerin tunç kanunu" adıyla geçirilecek olan formülasyonunda McCulloch, ücret fonu teorisinin evrensel bir uygulama alanına sahip olduğunu, sermayenin büyümesinin nüfusun büyümesinden daha yavaş olduğu durumlarda ücretlerin artamayacağını söyledi.[20]

J.S. Mill'in kabul ettiği ücret fonu teorisinin kendisinden önce yapılan formülasyonlardan tek farkı, ücretlerin ödenmesi için ayrılan fonu dolaşan sermayenin doğrudan işgücü alımında kullanılan bölümüyle özdeşleştirmesidir.[21] Bu ifade biçimiyle Mill ücret fonu teorisinin özünde hiçbir değişiklik yapmamakta fakat o zamana dek kullanılan muğlak terminolojiye önemli sayılabilecek bir netlik kazandırmaktadır.

MILL'İN ÜCRET FONU TEORİSİNİ REDDİ

Yakın dostu W.T. Thornton'un yazdığı bir kitabı eleştirirken Mill, beklenmedik bir biçimde, ücret fonunun sabit bir büyüklüğe sahip olduğu yolundaki ortodoks görüşü reddetti.[22] Dikkat edilmesi gereken nokta, Mill'in ücretlerin sermayeden ödendiğini ileri süren doktrini değil de ücret ödemelerine ayrılan fonun sabit bir büyüklüğe sahip olduğu aksiyomunu reddetmesidir.

Thornton'ın ücret fonu teorisini eleştirisinde de ücretlerin sermayeden ödendiği konusunda hiçbir itiraza rastlanmaz. Karşı çıkılan nokta ücret fonunun ürün olarak kabul edilmesidir. Thornton'a göre ücret fonu işverenlerin parasal kaynaklarından oluşur ve dolayısıyla da sabit olamaz:

"[Ücret fonunun] sabit olup olmadığı, ücret fonunu kabul edenler ile yadsıyanlar arasında bir anlaşmazlık konusudur… Eğer, tümü ücretlerin ödenmesi için ayrılmış bir fon varsa bu fon işveren sınıfını oluşturan bireylerin tek tek sahip oldukları benzer fakat daha küçük fonların toplamından başka bir şey olamaz. Öyleyse herhangi bir bireyin bu fonun tümüne sahip olduğu söylenebilir mi?... Doğaldır ki her işveren kendisine ait olan veya borç yoluyla edindiği belirli bir miktar paraya sahiptir ve bütün masraflarını bu paradan karşılar."[23]

Thornton'ın eleştirisinin temel noktası, bu parasal fonun işverenler tarafından değişik masraf türleri için değişik oranlarda kullanılabilecek bir esnekliğe sahip olmasıydı. Belirli koşullar altında işverenler bir grup veya bireysel olarak, örneğin, sabit sermaye yatırımlarını veya ailelerinin masraflarını azaltabilirler ve ücret oranını yükseltebilirlerdi. Eleştirinin dayandığı temel nokta ise ücretlerin ödenmesine ayrılan fonun ürün değil de parasal kaynaklardan oluşmasıydı.

Mill, ücret fonunun parasal değil de ürün olarak meydana geldiği yolundaki ortodoks görüşü tutarlı biçimde savunarak reddedebileceği bu hücum karşısında beklenmedik bir geri dönüş yaptı. Thornton'ın eleştirilerinin doyurucu biçimde yanıtlanamayacağını kabul etti:

“Ücretlerin, kapitalistin yalnız işini sürdürmek için ayırdığı fonları değil kendi özel masrafları için ayırdığı miktarı da yutacak bir düzeye yükselmesini önleyecek hiçbir doğa yasası mevcut değildir. Ücret artışlarının gerçek sınırı, ücret fonunun zorlanamaz büyüklüğü değil kapitalistin ne kadar artışın kendisini iflâsa sürükleyeceği veya işini bırakmaya zorlayacağı konusundaki pratik kaygısıdır.”[24]

Mill’in bu tutumunun nedenleri konusundaki tartışma üç ana nokta üzerinde yoğunlaşmaktadır. Birincisi, Mill’in Thornton ile olan yakın arkadaşlığının önemini vurgulamakta; ikincisi, Mill’in toplumsal görüşlerinin geçirdiği dönüşüm sonucunda ücretlerin hangi yolla olursa olsun artmasını olanaksız gösteren bir teoriyi en kısa zamanda ve en uygun biçimde reddetme gereği duyduğunu ileri sürmekte; üçüncüsü ise, Mill’in her zaman çok dikkatli olduğu bir konuda bir mantık tuzağına düşerek sermayenin gerçek ve parasal biçimlerini birbirine karıştırdığını söylemektedir.[25]

ÜCRET FONU TEORİSİNİN REDDİNİN SONUÇLARI

Konumuz açısından bu nedenler veya hangisinin daha büyük bir doğruluk payına sahip olduğu önemli değildir. Önemli olan, Klasik İktisadın temel taşlarından birisinin ortadan kalkmasına koşut olarak, çağdaş iktisatçılar arasında giderek azalmakta olan saygınlığının yediği darbedir. Yüzeysel olarak bakıldığında, Mill'in tutumu "büyük bir heyecan uyandırdı ve nerdeyse Klasik Okul'un kutsal geleneklerine karşı işlenmiş bir suç sayıldı."[26]

Bir okulun yaşayan en büyük temsilcisinin, mensup olduğu düşünce akımının önemli dayanak noktalarından birisinin artık geçerli olamayacağını kabul etmesi kuşkusuz heyecan ve kargaşa yaratır. Belki de bu heyecanlı ortam yüzündendir ki Mill'in geri dönüşüyle birlikte klasik bölüşüm teorisinin ücretleri artık açıklayamaz duruma geldiği hemen fark edilmedi.

Klasik makro bölüşüm teorisinin dayandığı iki temelden, ücretleri uzun dönemde geçimlik düzeyde belirleyen Malthus'un genellemesi, hem teorik düzeyde, (teknolojinin sabit olmadığı dolayısıyla da tarımda azalan getirinin ancak gerçekçi olmayan bir soyutlama olabileceği), hem de yarım yüzyılı aşkın bir süredir gözlenebilen gerçekliğe aykırı olması nedeniyle, itibar görmez durumdaydı. Böyle olunca da ücret fonu teorisi makro düzeyde hem uzun dönem hem de kısa dönem ücretlerin belirlenmesi görevini yüklenmek zorunda kaldı. Ama ücret fonu teorisinde uzun dönem işgücü arzının ne olabileceği ve nasıl belirlendiği konusunda en küçük bir ipucu bile yoktu. Yüklendiği görevin yarısını yerine getiremez durumda olan ücret fonu teorisi, kısa dönem ücret oranının belirli bir düzeyde değil fakat en az ve en çok sınırlar arasında çeşitli etkenlere bağlı olarak herhangi bir noktada belirlenebileceğinin Mill tarafından kabul edilmesiyle çözümleme gücünü yitirince, Klasik Teorinin zaten sürekli biçimde aşınmakta olan otoritesi son ve kesin darbeyi yemiş oldu. T.W.Hutchison'a göre, en lütufkâr tanımlama ile bile "boş laf" olmaktan ileriye gidemeyen ücret fonu teorisinin göçüp gitmesinde üzülünecek bir yön yoktu.[27] Teorinin reddi bir taraftan Klasik Sistemin çökmesinin açık bir belirtisi olarak ortaya çıkarken, diğer taraftan da, ücret fonu teorisinin cevaplamaya çalıştığı makro bölüşüm sorunlarının

iktisatçıların gündeminden tümüyle silinmesi sonucunda yeri uzun yıllar boyu doldurulamayacak olan bir boşluk yarattı.[28]

POLİTİK İKTİSADIN PROFESYONELLEŞMESİ

Bu çalışmada ücret fonu teorisinin gerek tarihsel gelişiminin gerekse de çökmesinin bu denli uzun sayılabilecek bir biçimde ele alınmasının temel nedeni, Klasik İktisadın girmiş olduğu bunalımlı ortamı açıklamaya çalışmak olduğu kadar bu ortamın yaratılmasında bilinçli veya bilinçsiz olarak görev aldıklarında kuşku bulunmayan bir profesyonel iktisatçılar grubunun nasıl katkı yapmış olabileceklerini de kısaca incelemektedir. İrlandalı iktisatçı T.E. Cliffe Leslie bu konuda önemli bir ipucu veriyor. J.E. Cairnes'in kitabını The Academy dergisinde eleştirirken Leslie şöyle diyor:

"İktisat yayınları için İngiliz pazarı son derece sınırlıdır… fakat daha da önemlisi, ders kitaplarında ileri sürülen çeşitli doktrinlerin derslerde, makalelerde, tartışmalarda ve hatta özel söyleşilerde alabildiğine eleştirilmesidir. Bu ders kitaplarının birçok noktada fikir birliği etmesi gerçeğinden İngiliz iktisatçılarının fikir birliği ettiği sonucu çıkartılmamalıdır."[29]

Leslie'nin işaret etmek istediği nokta, iktisat biliminin geliştirilmesi sürecinde temel görevin artık amatör iktisatçılardan profesyonel, akademik iktisatçılara geçmekte olduğuydu. Ondokuzuncu yüzyıl ortalarından başlayarak politik iktisat, İngiliz üniversitelerinde "Moral Felsefe" nin bir dalı olmaktan çıkmış ve kendi başına bir bilim olarak tanınmaya başlamıştı.

Bağımsız politik iktisat kürsülerinin kuruluşu, bir tarafta iktisatçılar diğer tarafta ise doğa bilimcileri, felsefeciler, mantıkçılar ve dinbilimciler arasında geçen uzun bir mücadele sonunda gerçekleşti. Oxford Üniversitesi'nde 1825 yılında kurulan Drummond Kürsüsü bunun ilk örneğidir. O dönemde, Hıristiyanlık öğretisi ile politik iktisat arasında bir çelişki olduğu düşüncesi dinbilimciler arasında oldukça yaygındı. Bu düşünceye ilk karşı çıkan dinbilimci Dublin Başpiskoposu R. Whately oldu. N.W. Senior'dan sonra Drummond Profesörlüğüne adaylığını koyup seçilerek politik iktisadın "meşruiyetini" tanıdığını kabul etti.[30]

1826 yılında Londra Üniversitesi, University College'da kurulan kürsüye J.R. McCulloch profesör olarak atandı. Cambridge Üniversitesi'nde uzun yıllardan beri politik iktisat dersi vermekte olan G. Pryme'a 1828 yılında

profesör unvanı verildiyse de bu üniversite hiçbir zaman bu konuda bağımsız bir kürsü kurmadı. Pryme'ın profesör olması da, vereceği iktisat derslerinin üniversitenin temel uğraşlarına engel olmaması koşuluna bağlanmıştı.[31]

1832 yılında Dublin Üniversitesi Trinity College'da Whately Kürsüsü, bir yıl sonra da Londra Üniversitesi King's College'da Tooke Kürsüsü kuruldu. Diğer İngiliz üniversitelerinde daha bir süre bağımsız politik iktisat kürsüleri kurulmasa bile politik iktisat hemen bütün üniversitelerin ders programlarında yer almaya başladı.

Politik iktisat öğretiminin profesyonelleşmesi sırasında karşılaşılan güçlükler üniversitelerdeki yerleşik disiplinlerin yeni bir disipline karşı gösterdikleri tepkiden ibaret olmasa gerektir. 19.yüzyıl İngiliz üniversitelerinin gelir kaynakları arasında en önemli yeri, eski mezunların üniversitelere yaptıkları bağışlar ve kurulan vakıfların gelirleri alıyordu. Bu bağışları yapanlar ve vakıfları kuranların büyük çoğunluğu toprak sahipleriydi. Klasik İktisadın toprak rantına bakış açısı ise toprak sahiplerini hoşnut edecek nitelikte değildi. Böylesine bir görüşün egemen olduğu bir dönemde, parasal kaynak olarak toprak gelirlerine bağlı üniversitelerin bu görüşleri öğretecek ve yayacak kürsüler kurulmasını kolaylaştırmalarını beklememek gerekir.

Böyle bir süreç sonucunda ortaya çıkan politik iktisat öğretiminin giderek daha büyük ilgiye kavuşup yaygınlaşması önemli gelişmelere yol açtı. Formel iktisat eğitimi görmüş üniversite mezunlarının sayısının artması, amatör iktisatçıların yayınlarının son derece sert eleştirilere konu olmasını kolaylaştırdı. Yayınevlerinin amatör iktisatçıların kitaplarını basmak için giderek daha az heves gösterir olmaları bu tür yayınların piyasadan çekilmesine neden oldu. 19. yüzyılın ilk yarısında büyük bir okuyucu kitlesine sahip bazı dergiler üzerinde yapılan araştırmaların[32] dolaylı olarak gösterdiği gibi o dönemde iktisat konularında yazı yazanların hemen hemen tümü amatörlerdi. Halbuki, yüzyılın ikinci yarısında profesyonel iktisatçıların ağırlığının arttığı ve tartışmalarda egemen olmaya başladıkları; amatörlerin amatörleri eleştirmesinin yerini profesyonellerin amatörleri ve birbirlerini eleştirmelerinin aldığı gözlenmektedir.[33]

Bunun doğrudan sonuçlarından birisi, o döneme dek kabul gören, yerleşmiş sayılan teorilerin ve açıklama biçimlerinin, yargıların ve bulguların giderek artan bir ölçüde eleştirici gözlerle yeniden incelenmeye başlanması oldu. A. Marshall'ın dediği gibi:

"[Profesyonelleşme], hayata daha geniş bir açıdan bakmamızı, daha yavaş ama daha güvenli adımlarla yürümemizi, iktisat ilkelerinin güçlüklerine karşı verilen ilk savaşın ağır yükünü taşıyan o büyük insanlardan çok daha az dogmatik ve daha çok bilimsel olmamızı sağladı."[34]

Profesyonel iktisatçıların disipline giderek daha egemen oldukları bu ortam içinde yerleşik teoriye karşı duyulan güvensizliğin belirgin biçime girmesine katkıda bulunan son gelişme olduğu için ücret fonu teorisinin üzerinde bu denli uzun duruldu. Ama bu güvensizliğin, veya Klasik Teorinin, gerçekliği artık kabul edilebilir bir biçimde açıklayamadığı konusundaki kaygıların başlangıcı, ücret fonu teorisi ile sınırlı değildi. Keynes'in Klasik İktisadın en önemli ve o derecede yanlış olarak nitelediği[35] tam istihdamın otomatik olarak sağlanacağı öğretisinin 1850'lerden sonra sürekli olarak gerçek hayat tarafından yanlışlanmasının yarattığı rahatsızlıklar bir tarafa bırakılacak olursa, dönemin amatör veya profesyonel tüm iktisatçılarını bildiklerini yeniden gözden geçirmeye zorlayan olgu, tarımda azalan getiri ilkesinin de gerçekler karşısında zorlanmasıydı.

Ricardo ve Klasik İktisatçıların çoğunun vardıkları sonuç, sabit bir miktar toprağa uygulanan sermaye-emek bileşiminin artmasıyla bu bileşimin her yeni biriminin marjinal ürün miktarının azalacağıydı. Teknolojik gelişmenin yaratacağı verimlilik artışının uzun dönemde azalan getiriyi ortadan kaldıramayacağı dolayısıyla da tarımda tarihsel olarak azalan getirinin egemen olacağı Rikardo İktisadı'nın temel vargılarından biriydi. Ricardo'nun ve onu izleyen diğer Klasik İktisatçıların teorik düzeyde ulaştıkları bu sonucu gözlemsel olarak doğrulamak, daha sonra ayrıntılı olarak üzerinde durulacağı gibi, Klasik Okul'un ilgi alanı dışında kalıyordu.

19. yüzyılın ilk yarısında İngiltere ekonomisi hakkında toplanabilen veriler, tarihsel olarak azalan getiri üzerine kurulu öndeyilerin gerçeklere uygun olmadığını gösterdi. Teorinin gösterdiklerinin tersine, gerçek ücretlerin geçimlik düzeyde kalmayıp sürekli artması, kârların ortadan kalkmayıp ücretlerden daha da hızla yükselmesi, nüfusun o döneme kadar görülmeyen bir artış oranına erişmesi, soyut teori ile somut olgular arasındaki kopukluğu gözler önüne serdi ve iktisatçılar arasında sürekli rahatsızlık yarattı. Ricardo ve izleyicilerinin benimsediği yöntem, teorinin gerçekler karşısında sınanıp eksik yönlerinin düzeltilmesi veya teorinin toptan reddedilmesi sürecini içermediği için Klasik öğreti soyut bir mantık abidesi durumuna indirgenmiş oldu. Teori ile teori'nin açıklamayı amaçladığı gerçek olgular arasındaki uyuşmazlığın giderek artması Klasik İktisadın çöküşünün habercisiydi.

Bu çöküş dönemini değişik iktisatçılar değişik tarihlerde aramak eğilimindedirler. Marx ve Schumpeter çöküşün 1830'ların ilk yıllarında olduğu konusunda anlaşırlarken[36] C.F. Bastable politik iktisadın en yüksek aşamasına Senior ile birlikte 1860 yılında eriştiğini ve gerilemenin ancak bu tarihten sonra söz konusu olabileceğini savunmaktadır.[37] J.S. Nicholson ise Klasik İktisadın çöküşünden söz edilemeyeceğini, çünkü 1890'larda son derece güçlü bir biçimde varlığını ve etkisini sürdürdüğünü iddia etmektedir.[38] M. Bowley çöküş tarihini ücret fonu teorisinin Mill tarafından reddedildiği 1869 yılına getirmekte[39]; marjinalistler çöküşün 1870'lerden başlayarak kendi teorik saldırıları sonucunda meydana geldiğini ileri sürmekte; Keynesciler ise çöküş döneminin 1920-1936 yılları arasında olabileceğini iddia etmektedirler.[40] R.L. Meek, Keynescilerin bu iddiasının temel dayanak noktasının Klasik İktisadı Say Kanunu ile özdeşleştirmek eğilimi olduğunu, dolayısıyla da çöküş döneminin daha eskilerde aranması gerektiğini vurgulamaktadır.[41]

Nicholson dışında herkes Klasik İktisadın yıkıma kadar varan bir bunalım dönemine girdiği konusunda görüş birliğine sahiptir. Daha önce açıkladığımız nedenlerden dolayı Klasik İktisadın çöküş dönemini 1869 yılı ile başlatan Bowley'nin görüşü bu çalışmanın amaçları açısından en uygun olanıdır.

POLİTİK İKTİSADIN BUNALIMININ NEDENLERİ

Klasik İktisadın içine düşmüş olduğu bu durum çağdaş iktisatçılar tarafından genellikle “entelektüel durgunluk” olarak nitelendirildi. İktisat biliminin ilerlemesi durmuştu. Yeni teoriler üretilmiyor zihinlere değil şok, uyarı etkisi yapacak yeni şeyler bile söylenemiyordu.[42] Hastalığın belirtisi konusunda fikir birliğine varmış görünenlerin hastalığın nedeni üzerinde anlaşmaları mümkün olmadı. Durgunluk ortamının nedenleri üzerinde ileri sürülen görüşler üç grupta toplanabilir:

Birinci grup, temel olarak, politik iktisadın bir bilimin erişebileceği en büyük olgunluk düzeyine eriştiğini, sorulabilecek bütün soruları cevapladığını, gerçek hayatın da yeniliklere yol açabilecek yeni sorular ortaya atmadığını savunuyordu. Bu görüşü benimseyenler Foxwell’in deyimiyle “tek kitaba iman etmiş kişilerdi”.[43] İktisat teorisinin Mill tarafından en mükemmel duruma getirildiğini ve daha ileriye gitmenin mümkün olamayacağını iddia edenlerin arasında H. Fawcett, J.E. Cairnes, H. Sidgwick gibi dönemin önde gelen profesyonel iktisatçıları, istatistikçi Sir Francis Galton ve Robert Lowe gibi ünlü devlet adamları vardı.

Arkadaşları tarafından “Mill’in peygamberi” diye adlandırılan Fawcett[44]. Brighton’dan milletvekili seçilmiş olmanın verdiği politik üstünlüğü kullanarak 1863 yılında Cambridge Üniversitesi’ne iktisat profesörü atanmayı başarmıştı. Genç yaşta kör olması yüzünden bir elkitabı dışında hiçbir bilimsel ürün vermemişti. İktisatçıların daha az okuyup daha çok düşünmeleri gerektiğini savunuyor ve temel görevin politik iktisattan bütün yanlışlıkları temizleyip mantıki yapının olabildiğince en tutarlı biçime kavuşturulması olduğunu ileri sürüyordu. Fawcett’e göre, gerçeği bulmak için araştırma yapmaya gerek yoktu. Bulunabilecek bütün gerçekleri zaten Mill bulmuştu.[45]

“Klasiklerin sonuncusu” diye de adlandırılan Cairnes şöyle diyordu: “[Politik iktisadın] başarılarını kimse yadsımıyor ama arttık görevini tümüyle yerine getirdiği söylenebilir… Günümüz yazınında ve tartışmalarda politik iktisadın artık verimli bir uğraş alanı olmadığı inancının izlerini gözleyebiliyorum.”[46] Sidgwick ise yalnız teorik değil pratik uygulama açısından da politik iktisadın son aşamaya eriştiği

fikrindeydi: “İngiliz aydınlarının büyük çoğunluğunun görüşü, genel çizgileri içinde politik iktisat teorisinin ve en önemli pratik uygulamalarının tümüyle çözüme kavuştuğudur.”[47] Sorulabilecek bütün soruları cevaplayan ve dolayısıyla da ilerlemesi imkansız olan bir bilimin artık bilim sayılamayacağının ilk farkına varan Sir Francis Galton oldu. British Association for the Advancement of Science’ın iktisat ve istatistik ile uğraşan F bölümünün görevlerini yerine getirdiği ve lağvedilmesi gerektiğini savundu.[48]

Klasik İktisadın durgunluğunun nedenleri konusunda özgün görüşlere sahip olan ikinci grubu tek başına Jevons’ın oluşturduğunu söylemek mümkündür. Jevons’a göre durgunluğun temel sorumlusu, “otoritenin ölü eli”nin iktisat teorisi üzerindeki despotça egemenliğiydi. Bu “ölü el” Ricardo ve J.S. Mill’in etkisiydi. Jevons, Mill’in, hangi konuda olursa olsun, bütün görüşlerine “patolojik bir biçimde saldırmaya hazırdı.”[49] Aynı zamanda, “Ricardo’nun adını duyar duymaz entelektüel dengelerini ve sık sık da, öfkelerinin sınırlarını koruyamayanların”[50]50 başında geliyordu.

Theory of Political Economy’nin 1871’de yapılan ilk baskısında Jevons şöyle diyordu:

“Bu sayfaların, politik iktisat biliminin artık en mükemmel duruma eriştiğine inananlar tarafından kolaylıkla kabul edilmesi çok zordur… Mr. Mill, değer yasaları konusunda ne kendisinin ne de gelecekteki yazarların düzeltmesi gereken hiçbir şey olmadığını açıkça söylemektedir. Eğer Mr. Mill kendisini arz ve talep yasalarının kuşku götürmez gerçekliğiyle sınırlasaydı onunla aynı görüşü paylaşırdım. Gerçek olgular üzerine kuruldukları için bu yasalar hiçbir teori tarafından sarsılamaz. Ama bundan değer kavramımızın olgunlaştığı ve son biçimini aldığı sonucu çıkmaz.”[51]

Böylece Klasik İktisadın emek ve üretim maliyeti ile açıkladığı değer kavramının marjinal fayda ile açıklanması, İngiltere’de, Jevons ile başlamış oldu.[52] Jevons, değeri marjinal fayda teorisi ile açıklama çabalarının ana çizgilerini 1862 yılında British Association’a sunduğu bir bildiride ortaya koymuş[53] fakat beklediği ilgiyi görememişti. Theory’nin ilk baskısına yazdığı önsöz bu ilgisizliğin meydana getirdiği çekingenliği yansıtıyordu. Fakat kitabının 1879’da yapılan ikinci baskısına yazdığı önsözde bu

çekingenlikten hiçbir iz kalmamıştı. Klasik İktisadın yalnız değer teorisine değil tüm yapısına hücum ediyordu:

“Giderek daha berrak olarak vardığım sonuç şudur ki gerçek bir iktisat bilimi sistemine ulaşabilmenin tek umudu Rikardo Okulu’nun karmaşık ve akla aykırı varsayımlarını derhal ve bir daha geri gelmeyecek biçimde bir kenara fırlatıp atmaktır.”[54]

Jevons, iktisat biliminin içine düştüğü durumun sorumluları konusunda son derece açık sözlüdür:

“Sonunda gerçek bir iktisat bilimi sistemi kurulduğu zaman David Ricardo’nun, o yetenekli fakat yanlış kafalı adamın, iktisat bilimini yanlış bir yola soktuğu ve iktisat bilimin bu yolda Ricardo’nun aynı derecede yetenekli ve aynı derecede yanlış kafalı hayranı J.S. Mill tarafından daha büyük bir karışıklığa doğru yöneltildiği görülecektir.”[55]

Çağdaş iktisatçılar arasında ustaların öğretilerine dogmatik biçimde bağlılık göstermenin iktisat bilimine verdiği zararları inceleyen Jevons şu sonuca varıyor:

“Bilimimiz çok durgunlaştı. Öyle ki deneyim ve akıl değil [eskilerin] fikirleri egemen oldu… Bu koşullar altında, doğruluğu şüpheli doktrinlerin monoton bir biçimde tekrar edilmesini kırmak, yeni yanlışlıklar yapmak tehlikesini içerse de olumlu bir hizmet olacaktır.”[56]

Jevons’ın bu tutumu iktisat biliminin profesyonelleşmesinin yarattığı yeni ortamın çok canlı bir örneğidir. Kalıplaşmış öğretilerin yerini yeni çözümlemelerin alması gerektiğini, bunun en büyük engelinin ise Ricardo ve Mill’in etkisinin iktisatçılar üzerinde hâlâ egemen olması olduğunu ilk kez Jevons göstermiştir.

Klasik İktisadın bunalımının nedenleri konusunda ileri sürülen üçüncü fikir tüm kabahati özellikle Ricardo ve onun izleyicileri tarafından kullanılan yönteme yükleyen tarihçi görüştür. Bu okulun Klasik yönteme yöneltiği eleştiriyi incelemeden önce söz konusu yöntemin ne olduğunu ve nasıl kullanıldığını incelemek gerekir.

[1] J.A. Schumpeter, Economic Doctrine and Method, (trans, by R. Aris), New York, 1954, s.69.

[2] J.M. Keynes, The General Theory of Employment Interest and Money, London, 1964, s.3, n.1.

[3] D.P. O'Brien, The Classical Economists, Oxford, 1975, s.2-3.

[4] O.Brien'ın kitabının Sowell tarafından yapılan eleştirisi için bkz., Journal of European Economic History, c.5, 1976, s.503-504.

[5] T.W. Hutchison, On Revolutions and Progress in Economic Knowledge, Cambridge, 1978, ch.3. Bu kitabı O'Brien'ın eleştirisi için bkz., Economic Journal, c.89, 1979, s.474-476.

[6] Hayek, Harriet Taylor'un etkisinin Mill'deki akılcı unsuru güçlendirdiğini ileri sürerken (F.A. Hayek, John Stuart Mill and Harriet Taylor, London, 1951), Pappe bu ilişkinin duygusal yönünün daha güçlü olduğunu söylüyor. (H.O. Pappe, John Stuart Mill and the Harriet Taylor Myth, Melbourne, 1960). Bu konudaki tartışmaların son durumunu yansıtan bir özetleme için bkz., H. Landreth, History of Economic Theory: Scope, Method, and Content, Boston, 1976, s.130-148.

[7] L.R. Salkaver, Wage Structure Theory, New York, 1964, s.17-39.

[8] A. Smith, Wealth of Nations, (E.Cannan, ed,) New York, 1937, s.64-86.

[9] ibid., s.68-69.

[10] F.W. Taussig, Wages and Capital: An Examination of the Wages Fund Doctrine, New York, 1896, (1968), s. 165-166.

[11] M. Blaug, Ricardian Economics, New Haven, Conn, 1958, s.122.

[12] J. Mill, Elements of Political Economy. (3rd ed.), London, 1826, (1965), s.44.

[13] Conversations in Political Economy (2nd ed.) London, 1816 (1968), s.122-124.

[14] N.W. Senior, Three Lectures on the Rate of Wages, (2nd ed.) London, 1831, (1966), s.iii, 18.

[15] ibid., s.iv.

[16] R. Torrens, On Wages and Combination, London, 1834, (1969), s.21.

[17] ibid., s. 27-28.

[18] ibid., s.49-83.

[19] Taussig, op. cit., s.190.

[20] J.R. McCulloch, A Treatise on the Circumstances which Determine the Rate of Wages and the Condition of the Labouring Classes, (2nd ed.), London, 1854, (1963), s.3-5.

[21] J.S. Mill, Principles of Political Economy, (W.J.Ashley ed), London, 1909, (1965), s.343.

[22] J.S. Mill, "Thornton on Labour and its Claims," Fortnightly Review, c.29-30, 1869, s. 505-518, 680-700.

[23] W.T. Thornton, On Labour: Its Wrongful Claims and Rigthful Dues, London, 1869, s.84-86.

[24] Mill, "Thornton on Labour," s.690. Schumpeter'a göre Mill'in bu tutumu yerleşik teorinin reddi anlamına gelmiyordu, bkz., History of Economic Analysis, New York, 1954, s.669-671.

[25] Bu konudaki tartışmanın belli başlı örnekleri için bkz., R.B. Ekelund, R.F. Hebert, A History of Economic Theory and Method, New York, 1975, s.133-135; A.C. Pigou, "Mill and the Wages Fund," Economic Journal, c.57,1949, s.171-180; W. Breit, "The Wages Fund Controversy Revisited," Canadian Journal of Economics and Political Science, c.33, 1931, s.523-528; S. Gordon, "The Wage-Fund Controversy: The Second Round,"

History of Political Economy, c.5, 1973, s.14-35. Mill'in yeni tutumunun aslında kısa dönem ücretlerin belirlenmesiyle değil uzun dönem ücretler ile ilgili olduğunu ve Mill'in yanlış anlaşıldığını ileri süren ilginç çözümlemeler için bkz., E.G. West, R.W. Hafer, "J.S.Mill, Unions and the Wages Fund Recantation: A reinterpretation," Quarterly Journal of Economics, c.92, 1978, s.603-619; R.B. Ekelund, "A Short-Run Classical Model of Capital and Wages," Oxford Economic Papers, c.28, 1976, s.66-85.

[26] C. Gide, C. Rist, A History of Economic Doctrines, (trans. by R. Richards), London, 1960, s.366.

[27] T.W. Hucthison, A Review of Economic Doctrines, Oxford, 1953, s.13-14. Teori'nin "göçüp gitmesi" kuşkusuz birdenbire olmadı. Principles'ın 1869'dan sonra yapılan basımlarında Mill eski görüşlerini olduğu gibi sürdürürken Cairnes, 1874 yılından başlayarak ücret fonu teorisini canlı tutma çabalarının en önde gelen temsilcisi oldu, bkz. J.E. Cairnes, Some Leading Principles of Political Economy Newly Expounded, London, 1874, (1965).

[28] Keynes, op. cit., s.364.

[29] T.E. Cliffe Leslie, Essays in Political Economy, (2nd ed.) Dublin, 1888 (1969), s.41-42.

[30] R. Whately, Introductory Lectures on Political Economy, (2nd ed.), London, 1832, (1966), s.vi-x.

[31] S.G. Checkland, "The Advent of Academic Economics in England," Manchester School, c.19, 1951, s.43-70.

[32] Büyük çoğunluğu, F.W. Fetter'a ait olan bu çalışmalardan bazılarının değerlendirilmesi için bkz., O'Brien, op. cit., s.14-15, 19-20. Bu değerlendirmenin dışında kalan iki kaynak için bkz., B. Gordon, "Say's Law, Effective Demand and the Contemporary British Periodicals, 1820-1850" Economica, (New Series), c.32, 1965, s.438

[33] Landreth, op. cit., s.149-151; Huchison, op. cit., s.1-2, 30-31; G..J. Stigler, “The Influence of Events and Policies on Economic Theory,” American Economic Review, c.50, 1960, s.36-45; J.J. Spengler, “Exogenous and Endogenous Influences in the Formation of Post-1870 Economic Thought,” R.Eagly, (ed.), Events, Ideology, and Economic Theory, Detroit, 1968, s.159-187; W.C. Mitchell, Types of Economic Theory, c.1, New York, 1949, s.220-223.

[34] Principles of Economics, (9th Variorum Edition by W.Guilleband), c.1, London, New York, 1961, App. B. s.766.

[35] Keynes, op. cit., s.32

[36] K. Marx, Capital, c.1, (trans. by E. and C. Paul), London, 1930, s.867-868; Schumpeter, History, s.478.

[37] C.F. Bastable, “A Comparison Between the Position of Economic Science in 1860 and 1894”, Journal of the Royal Statistical Society, c.57, 1894, s.73-85.

[38] J.S. Nicholson, “The Reaction in Favour of the Classical Political Economy,” Journal of the Royal Statistical Society, c.56, 1893, s.27-37.

[39] M. Bowley, Nassau Senior and Classical Economics, London, 1937.

[40] S.G. Checkland, “The Propagation of Ricardian Economics in England,” Economica, (New Series), c.16, 1949, s.40-52; F.A. Fetter, “The Rise and Decline of Ricardian Economics,” History of Political Economy, c.1, 1969, s.67-84.

[41] R.L. Meek, “The Decline of Ricardian Economics in England,” Economica, (New Series), c.17, 1950, s.43-62. Aynı makalenin yeniden yazılmış biçimi için bkz., R.L.Meek, Economics and Ideology and Other Essays, London, 1967, s.51-74.

[42] “Bilimsel düşüncenin durgunlaşmaya başladığı konusunda örnek yakınmalar, 1830’lardan başlayarak, kitaplara yazılan önsözlerde görülebiliyordu. Bu yakınmalar gerçekten haklıydı. Ricardo’dan hemen

sonra gelenler bile onu doğru biçimde anlamadıkları gibi o'nun atmış olduğu temeller üzerinde bir yapı kurmak yeteneğini de gösterememişlerdi. Genç bir disiplin için bu tehlikeli bir durumdu: Heyecan verici niteliğini yitirip sıkıcı olmaya başlayınca, genç ve yeni yetenekler o disiplin ve disiplinin temsilcileri arasında bir ayırım yapmadan kopup giderler. Belirli önkoşulların hazır olduğu dönemlerde zaten kendiliğinden güçlü olan savrulma eğilimi, disiplinin önde gelen kişilerinin artık hiç kimseyi daha fazla etkileyemediği durumlarda daha da güçlenir. Hele eleştiricilerin yeni temeller yaratarak kolay başarı kazanma olasılığını gözleriyle gördükleri dönemlerde. Bu nedenden dolayı Klasik İktisat İngiltere'de bile, daha belirgin olarak da Almanya'da, çabucak çöktü gitti ve bir düşmanlık seli talihsiz taklitçilerin üzerine çullandı…" Schumpeter, Doctrine, s.79.

[43] A. Menger, The Right to the Whole Produce of Labour, (ed. H.S.Foxwell), London 1899, (1962), s.lxxxiii. Foxwell'in sözünü ettiği "tek kitap" Mill'in Principles'ıydı.

[44] S.G. Checkland, "Economic Opinion in England as Jevons Found It," Manchester School, c.19, 1951 s.143-169.

[45] Quarterly Review şöyle diyordu: "Mill yutulabilecek saçmalar ileri sürdüğü zaman bunları Fawcett'in gülünçe indirgediğini söylemekte haksız mıyız?" ibid., s.159-160

[46] J.E. Cairnes, Essays in Political Economy, London, 1873, (1965), s.238-240; J.N.Keynes, Mill'in öğretilerinin 19. yüzyılın son çeyreğinde hemen hemen bütün iktisatçılar tarafından iktisat biliminin erişebileceği en yüksek aşama olarak kabul edildiğini belirtiyor; bkz., J.N. Keynes, "John Eliot Cairnes 1823-1875," Palgrave's Dictionary of Political Economy, (revised ed.) c.1, London, 1925, (1963), s.201a-203c.

[47] H. Sidgwick, Principles of Political Economy, London, 1887 (Kraus reprint, New York, 1969), s.1. R.Lowe'un aynı nitelikteki görüşleri için bkz., Hutchison, op. cit. s.3.

[48] F. Galton, "Considerations Adverse to the Maintenance of Section F," Journal of the Royal Statistical Society, c.40, 1877, s.468-475. F bölümü

1856 yılına kadar yalnız “İstatistik” ile uğraşıyordu. Bu tarihten itibaren “İktisat Bilimi ve İstatistik” bölümü olarak anılmaya başladı.

[49] Hutchison, op. cit. s.17.

[50] E.C.K. Gonner, “Ricardo and His Critics,” Quarterly Journal of Economics, c.4, 1890, s.277

[51] W.S. Jevons, The Theory of Political Economy, London, 1871, (Kelley-Millman reprint, New York, 1957), s. v-vi

[52] Jevons 1850’lerin sonlarında Avusturalya darphanesinde basit bir memurken marjinal fayda ve değer arasındaki ilişki üzerinde düşünmeye başladığı zaman Dupuit ve Gossen’in çalışmalarından habersizdi. Dolayısıyla da kimsenin bu düşüncelerine benzer düşüncelere sahip olmadığına inanıyordu, bkz., W.S. Jevons, Letters and Journal, (ed. by H.A. Jevons) London, 1886, (1972), s.101; J.M.Keynes, Essays in Biography, London, 1933, s.109-160. Profesör M. Bowley “marjinalist devrim”in Jevons’dan daha çok ondan önceki iktisatçılara atfedilmesi gerektiği görüşündedir, bkz. M. Bowley, “The Predecessors of Jevons – The Revolution That Wasn’t,” Manchester School, c.40, 1972, s.9-29. Jevons da kitabının 1879’da yapılan ikinci baskısına eklediği listede kendisinden önce yapılmış çalışmalara geniş yer ayırarak, fakat kendi düşüncesinin gelişmesinin bu çalışmalardan bağımsız olduğunu ekleyerek, bir borcu yerine getirmiş oldu.

[53] W.S. Jevons, “Notice of a General Mathematical Theory of Political Economy.” Journal of the Royal Statistical Society, c.29, 1866.

[54] Jevons, Theory, s.xliv-xlv

[55] ibid., s.li-lii.

[56] ibid., s.277

4. BÖLÜM

Politik İktisadın Yöntemi ve Rikardo Okulu

"YÖNTEM"

Türkçe'de "yöntem" sözcüğü İngilizce'deki "method" ve "methodology" sözcüklerinin ikisinin de karşılığı olarak kullanılıyor. Bunun yetersiz olduğunun anlaşıldığı durumlarda "methodology" sözcüğü Türkçeleştirilerek "metodoloji" biçimine getiriliyor. "Method" karşılığı olan "yöntem" (üretim yöntemi, araştırma yöntemi örneklerinde olduğu gibi) bir amaca ulaşmak için uygulanan teknik veya izlenen yol, "metodoloji" ise bu tekniklerin ve yolların incelenmesi anlamına geliyor. İktisat "metodolojisi" ile ilgili olarak Türkçe'de mevcut az sayıda kaynağın[1] böyle bir ayırım yapmaya gerek görmeden "yöntem" ve "metodoloji" sözcüklerini eşanlamlı olarak kullanması, üzerinde düşünülmeye ve çözüme kavuşturulmaya değer bir sorun olarak ortada duruyor.

Bu bölümde Klasik İktisadın ve özellikle de Rikardo Okulu'nun "yöntemi" üzerinde durulacağı için bu sözcükle ne kastedildiğinin açıklanması gerekir. Çeşitli yazarlar tarafından yukarıda belirtilen anlama yakın biçimlerde yapılan "metodoloji" tanımlarına[2] karşı olarak F. Machlup'ın tanımını görüyoruz. Machlup konu üzerinde geniş bir tarama yaptıktan sonra şu sonuca varıyor:

"Metodoloji 'iyi yöntemlerin' veya 'kullanılan yöntemlerin' incelenmesi değildir. Metodoloji, genel veya herhangi bir uzmanlaşmış disiplini meydana getiren düzenli bilgi bütününün bir parçası olarak ileriye sürülen çeşitli önermelerin kabul veya reddedilmesi ilkelerinin temelini oluşturan nedenlerin incelenmesidir."[3]

Machlup'ın bu tanımı iktisat teorisi önermelerinin sınama sonunda kabul görüp görmemelerini belirleyen kıstasların felsefi temellerini tartışma konusu yapıyor. Örneğin, ekonometrik bir modelin hangi varsayımlar altında kurulduğunun veya modeldeki denklem kurma tekniklerinin incelenmesi Machlup'ın "metodoloji" tanımının dışında kalıyor. Machlup'ın ilgilendiği konu bu modelin kabul veya reddedilmesinde

kullanılan belirleme katsayısı, güvenirlik düzeyi gibi kıstasların araştırılması ve incelenmesi oluyor.

Bu çalışmada kullanılan “yöntem” sözcüğü Machlup dışında genellikle kabul gördüğü biçimde yani amaca ulaşmak için izlenen yol ve tekniklerin incelenmesi anlamında kullanıldı. İleride de görüleceği gibi Klasik İktisatçılar ve özellikle de Ricardo’nun izleyicileri gerçekliği açıklayabilmek amacıyla genellemelerden yola çıkarak özel durumları bu genelin bir parçası olarak incelemek diye tanımlanabilecek tümdengelim (deduction) yöntemini (metod) kullandılar. Tarihçi Okul ise, gerek Almanya’da gerekse de İngiltere’de, bu yöntemin yanlışlığını vurgulayarak özel durumların incelenmesinden genele varmayı amaçlayan tümevarım (induction) yöntemini benimsediler.

İngiliz Klasik İktisadı’nın yöntemi söz konusu olunca ilk akla gelen soru, geniş veya dar anlamda Klasik diye tanımlanan iktisatçıların tümünün aynı yöntemi kullanıp kullanmadığıdır. Gerçekten de İngiliz Klasik İktisatçıları yalnız öğretilerinin içeriği ve öndeyileri konusunda değil kullandıkları yöntemin geçerliliği, nedensellik ilişkilerinin yönü ve bu ilişkilerin kavramsallaştırılması, soyutlama v.b. konularda da birbirlerine göre farklılıklar gösterdiler.[4] Aralarındaki yöntem farklılıklarının açığa çıkarılıp incelenmesi, J.S. Mill ve Cairnes dışındakilerin yöntem üzerine çok az şey yazmaları yüzünden güçleşmektedir.

POLİTİK İKTİSATTA TEORİ, UYGULAMA AYIRIMI: SENIOR VE CAIRNES

Diğer taraftan, politik iktisadın kapsamı konusunda varılan bir fikir birliğinden söz edilebilir. Bu fikir birliği en belirgin olarak Senior ve Cairnes'de mevcuttur. İktisat teorisinin ortaya koyduğu sonuçların iktisadi politikada uygulanması hakkında Senior değişik zamanlarda değişik görüşler ileri sürdü.[5] Fakat 1836 yılından başlayarak iktisat "bilimi" ve iktisat "sanatı" (art) konularının kesinlikle birbirinden ayrılması gerektiğini savundu.

Senior'a göre politik iktisat, iktisadi sorunlar konusunda tümdengelim yoluyla genel ilkeler elde eden bir uğraştı. Bu ilkelerin doğru veya her koşulda uygulanabilir olmaları iktisatçıya uygulama konusunda herhangi bir öneri yapma hakkını vermezdi. Çünkü iktisat ilkeleri, iktisadî sorunların çözümünde kullanılabilecek öğeler olmalarına rağmen bu konuda ne tek ne de en önemli öğelerdi. İktisatçının görevi bir politikanın uygulanması veya uygulanmaması için öneriler yapmak değil, genel ilkeleri ortaya koymaktı. Bu ilkelerin uygulanıp uygulanmayacağı konusunda karar vermek iktisat sanatının, daha geniş olarak da hükümet etme sanatının yetki alanına girerdi. Hükümet etme sanatı bu yetkiye, yalnız politik iktisadın uğraştığı servet konusunu değil daha geniş bir alan olan refah konusunu ele aldığı için sahipti. Politik iktisat hükümet etme sanatına yardımcı olan birçok bilim dalından yalnız birisiydi ve bunların birbirine karıştırılması politik iktisadın ilerleyememesinin başlıca nedeniydi.[6]

Senior'ın bu tutumu daha sonra "değer yargıları" sorunu yüzünden "pozitif" ve "normatif" iktisat ayırımı biçimine bürünecek olan yöntem sorunundan bağımsızdı.[7] Schumpeter'a göre Senior'ın anlatmak istediği şey, iktisadi politika sorunlarının her zaman iktisat dışı öğeler içerdiği ve çözümlerin yalnız iktisat ilkelerine başvurarak yapılamayacağıydı.[8]

Cairnes de iktisat ilkelerinin gerçek hayatta uygulanması konusunda iktisatçının hiçbir rolü olmaması, hiçbir öneride bulunmaması gerektiği kanısındaydı. Politik iktisat ve iktisatçı tarafsızdı. Ulaşılmak istenen amaçlar arasında bir tercih yapılması yolunda ne politik iktisat ne de

iktisatçı herhangi bir yargı ileri süremezdi. Nasıl mekanik bilimi çeşitli demiryolu projeleri arasında tercih yapmadan genel ilkeler ileri sürmekle kendisini sınırlıyorsa politik iktisat da, örneğin, çeşitli vergi yasası tasarıları arasında o denli tarafsız kalmalıydı.[9]

Politik iktisadın tarafsız kalması ve iktisadi politikaya karışmaması gerektiği savını Cairnes, Senior'dan farklı bir gerekçeye bağladı. Cairnes'e göre, belirli pratik sonuçlara ulaşılmasını amaçlayan bir uğraş bilimsel olamazdı. Bilimin amacı ve uğraş alanı genel ilkeleri ortaya koymak, hangi nedenlerin hangi sonuçları doğurduğunu ve hangi görüngülerin (phenomena) bir arada bulunduğunu saptamaktı. Doğa bilimleri gibi politik iktisat da bu çerçeve içinde kalmak zorundaydı. Pratik öneriler bilimin dışındaydı.[10]

Farklı gerekçelere dayandırılmasına rağmen oluşan bu fikir birliği politik iktisadın yönteminin ne olması gerektiği konusunda görülmedi. İngiliz Klasik İktisatçıları genel eğilim olarak hem tümevarım hem de tümdengelim yöntemlerini uyguladılar. Tekil olayların gözlenmesinden genel ilkelere varan tümevarım ve genellemelerle başlayıp bu genellemelerden elde edilen ilkeleri tekil olayların açıklanmasında kullanan tümdengelimin hangi iktisatçılar tarafından ve ne kadar ağırlıkla kullanıldığı sorusuna verilen yanıtlar iktisadi düşünce tarihçileri arasında bir anlaşmazlık konusudur.

MILL, SMITH, MCCULLOCH VE MALTHUS: TÜMDENGELİM Mİ TÜMEVARIM MI?

Ricardo, Senior ve Cairnes'in tümdengelimci yöntemi kullandıkları konusunda bir tereddüt yoktur. Önceleri bu yöntem hakkında kuşkulu ve eleştirici bir tavır takınan Torrens[11] daha sonraları, özellikle J.S. Mill'in etkisi altında kalarak, tümdengelimci yöntemi benimsedi.[12] J.S. Mill, yöntem konusunda yazdıklarıyla, tümdengelimci yöntemin ateşli bir savunucusu görünümündeydi. Bu nedenle Mill'in Ricardo ve diğerleri gibi tümdengelimci grubun içinde olduğu ileri sürüldü.[13] Schumpeter'a göre ise Mill'in hangi yöntemi benimsediğine karar verebilmek için kullanılması gereken en geçerli kıstas Mill'in yöntem konusunda yazdıklarına bakmak yerine Principles'ın içeriğine bakmak olmalıydı. "Mill'in Okuyucuları Aslında Ne Aldılar" başlığı altında Schumpeter, değişik belirleme yöntemlerine göre, Principles'ın en az 1/6 en çok 2/3 oranında gerçek olgular içerdiğini ileri sürdü.[14] Tümdengelim yönteminin diğer izleyicilerinin kitaplarında bu oran sıfıra yakın olduğu için Schumpeter, Mill'in tümdengelim yöntemini de savunmasına rağmen tümevarım yöntemini uyguladığı sonucunu çıkardı.

O'Brien, Bacon ve Newton'ın tümevarımcı yönteminin benimsendiği İskoç geleneğinin en ünlü izleyicileri arasında Hume ve Smith ile birlikte McCulloch'ı da sayıyor.[15] McCulloch'ın tümevarım yönteminin savunucusu ve uygulayıcısı olarak gösterilmesinin iki nedeni olabilir. Birincisi, McCulloch'ın politik iktisadın gerçek olgulara dayanması gerektiği yolundaki inancını açıkça belirtmesi; ikincisi ise, tümdengelimci yöntemin, geçerliliği kuşkulu varsayımlardan hareketle evrensel genellemeler çıkarmasına karşı olan eleştirici tavrıdır.[16] Gerçekten de McCulloch her zaman politik iktisadın öndeyilerinin gerçek olgular karşısında sınanması gerektiğini savundu. Bu sınamayı yapabilmek için gerekli ampirik verilerin yokluğu veya eksikliği McCulloch için sürekli bir üzüntü kaynağıydı.[17] Zamanla, Ricardo'nun etkisi altında, ampirik temeli olmayan öncülleri (premisses) başlangıç noktası alıp genellemelere gitmesiyle tümevarımcı İskoç geleneğinden ayrıldığı söylenebilse bile McCulloch hiçbir zaman tümdengelimci yöntemin savunucusu ve uygulayıcısı olmadı.

Hangi Klasik İktisatçının hangi yöntemi savunduğu veya kullandığı tartışması en ileri biçimiyle A. Smith'in yöntemi konusunda ortaya çıkar. Daha önce de değinildiği gibi iktisat tarihi disiplininin öncüleri Smith'in tümevarımcı yöntemi kullandığını ve bu yüzden ilk bilimsel iktisat tarihçisi sayılması gerektiğini ileri sürüyorlardı.

Smith'in yöntemi konusunda, Schumpeter ve Cairnes'e karşı O'Brien, İngiliz Tarihçi Okulu ile birlikte, Smith'in tümevarımcı yöntemi uyguladığını savunuyor. O'Brien'a göre İskoç geleneğinin temelinde soyut spekülasyon ve varsayımlara karşı köklü bir kuşku yatar. Bu kuşku, hem doğa bilimlerinde hem de toplum bilimlerinde bütün genellemelere kaynaklık edecek öncüllerin ampirik gözlemlere dayanması zorunluluğunu ortaya çıkarır. O'Brien'ın İskoç geleneğinin bir özelliği olarak ileriye sürdüğü bu anlayış aslında tümevarımcı yöntemin temel özelliğidir. O'Brien buradan hareketle Wealth of Nations'da bulunan ampirik gözlemleri Smith'in tümevarımcı yöntemi kullandığının kanıtları olarak ileri sürüyor. [18]

Cairnes, A. Smith'in tümevarımcı yöntemi uyguladığı kanısında değildi. Cairnes'a göre Smith'in bütün teorik öncülleri insan doğasında ve dış dünyanın fiziksel varlığında gizliydi. Smith ampirik gözlemlere atıfta bulunduğu veya bu gözlemleri uzun uzun naklettiği zaman tümdengelimci yöntemi kullanarak elde ettiği genellemelerin hayat tarafından nasıl doğrulandığını ve bu genellemelerin hangi ortamda geçerli olduğunu göstermek amacını güdüyordu. Ampirik gözlemler Smith'in öğretisinin temeli değil sınayıcısıydı.[19] Schumpeter, yüzeysel bir karşılaştırma yapıldığı zaman, Wealth of Nations'ın Ricardo'nun Principles'indan çok daha az soyut bir görünüme sahip olduğunu fakat bu görünümden Smith ve Ricardo'nun ayrı yöntemlere sahip olduğu sonucunun çıkarılmayacağını söylüyor. Ricardo ve Smith arasındaki tek fark, Ricardo'nun soyut çözümlemelerinin "betimleyici bir örtü" altında sunulmamasına karşılık Smith'in tümdengelimci yönteme dayanan genellemelerinin böyle bir biçimde sunulmasıdır. Smith'in ampirik gözlemleri mutlaka gerekli olan öğeler değildir, betimlemeye yönelik örneklerdir. Bu "betimleyici örtü" kaldırıldığı zaman Smith ve Ricardo'nun yönteminin aynı olduğu görülecektir.[20]

Malthus’un da tümevarımcı yöntemi uyguladığı hakkındaki iddialara Schumpeter şiddetle karşı çıkar. Malthus’un kullandığı yöntemin Ricardo’nun yöntemine karşıtmış gibi algılanmasının Schumpeter’a göre iki görünür nedeni vardır: Birincisi, Malthus’un nüfus gibi teorik olmayan bir konuda betimleyici bir çalışma yapması ve doğruluğunu daha önceden kabullendiği öncüllerini sınamak için tarihsel veriler toplaması ve kullanmasıdır. İkincisi ise Malthus’un ileri sürdüğü ilkelerin tarihsel gerçekleri de içermesidir. Ricardo-Malthus mektuplaşmasında her iki yazarın ileri sürdüğü yöntem farklılığı iddiası ise inandırıcı değildir:

“Tartışmaya giren bilim adamlarının birbirlerine söyleyecek somut şeyleri kalmayınca birbirlerini yanlış yöntem kullanmakla suçlamaları oldukça olağandır… [Malthus da] anlamadığı her şeyi “çok soyut” diye niteliyordu. Hepsi bu kadar.”[21]

Fakat sorun, Schumpeter’in yaptığı gibi, bu kadar basit bir biçimde geçiştirilemez. Malthus’un tümdengelimci yöntemin sadık bir izleyicisi olmadığı, özellikle Ricardo’ya karşı önemli eleştirileri olduğu muhakkaktır. Öncelikle, Malthus, Ricardo ve izleyicilerinin basitleştirme ve genelleştirmelerinin haklı görülemeyeceği fikrindedir. Basitleştirme ve genelleştirme her ne kadar bilimsel uğraşın “meşru ve arzulanır amacıysa da” Ricardo ve izleyicileri bu basitleştirme ve genelleştirmeyi çok sınırlı ve geçerliği kuşkulu varsayımlardan hareketle yapmaktadırlar. Bunun sonucu ise, belirli bir olayın nedenlerinin açıklanması sırasında birden çok nedenin rol oynayabileceği gerçeğinin gözden kaçırılabilmesidir. Malthus’a göre yersiz ve olgunlaşmamış genellemeler, bir dizi görüngünün nedenlerinin açıklanması sırasında rastlanabilecek bir neden eğer bu görüngünün büyük bölümündeki değişiklikleri açıklayabiliyorsa bu nedenin o görüngünün tek nedeniymiş gibi kabul edilmesine yol açmaktaydı. Böylesine bir teori ise “kaba ve ham” bir teori olmaktan öteye geçemezdi.[22]. Malthus’un anlamadığı şeyleri “çok soyut” diye reddetmekten çok o soyutlamaların geçerliliği konusunda haklı sayılabilecek kuşkulara sahip olduğu bellidir.

Daha da önemlisi Malthus, soyut tümdengelimci Ricardo ve izleyicilerinin sahip olmadıkları hatta kesinlikle reddettikleri bir anlayışın sahibidir: Teorilerin öndeyilerinin gerçekler karşısında sınanması gerekir. Malthus bu

konuda hiçbir yanlış anlamaya veya yorumlamaya yer bırakmayacak kadar açıktır:

“Zamansız ve yersiz genellemeler yapma eğilimi politik iktisat yazarlarının bazı önde gelenlerinde, teorilerini gerçekler karşısında sınamak konusunda bir isteksizlik yaratmaktadır. Birbiriyle bağlantılı olmayan olguların önemini abartacak veya gözlenebilen olguların büyük bir bölümünü açıklayan bir teorinin birkaç tersine gözlemle hemen geçersiz kılınacağını düşünecek son kişi herhalde ben olmalıyım… Ama genel gözlemlerle uyum içinde olmayan hiçbir teorinin de doğru olmak yolunda bir iddiası olmamak gerekir. Böyle bir uyumsuzluk bu teorinin hemen ve tümüyle reddedilmesi için bana yeterli bir neden gibi geliyor. Böyle uyumsuzluk durumlarında teori ya kökten yanlıştır ya da öz olarak eksiktir. Hangisi olursa olsun bu teori artık ne varolan durumun tatmin edici bir açıklaması ne de geleceğe yönelik olarak üzerinde güvenle hareket edilebilecek bir temel diye kabul edilemez.”[23]

Teorilerin gerçekler karşısında sınanmaları ve gerçekler tarafından doğrulanmamaları durumunda reddedilmeleri gerektiği konusunda Malthus’un bu görüşüne öz ile ilgili olmayan bazı değişikliklerle günümüz “pozitif” iktisadında her zaman rastlamak mümkündür.[24]

Yukarıdaki istisnalar ve “sapmalar” göz önüne alındığı zaman saf tümdengelimci yöntemin sadık uygulayıcıları veya savunucularının sayısı oldukça azalmaktadır. Bunlar Ricardo, Torrens, Senior ve Cairnes’dir. Politik iktisat konusunda yazdıkları Schumpeter’a göre onu tümevarımcı yöntemin uygulayıcısı olarak gösterse de J.S. Mill’i de bu grup içinde düşünmek gerekir; çünkü, Mill yöntem konusunda tümevarımcı yöntemin amansız bir muhalifi, tümdengelimci yöntemin ise ateşli bir savunucusudur.

RICARDO’NUN SOYUT DÜNYASI

Ricardo’nun yöntem konusunda hiçbir şey yazmaması onun yöntemini diğer konularda yazdıklarını inceleyerek belirlemek zorunluluğunu doğurur. [25]

Ricardo’nun saf tümdengelimci yönteminin özü, dış dünya ve insan davranışları hakkındaki hipotetik öncüllerden salt mantık yoluyla sonuçlar çıkarımına (inference) dayanır. Ricardo’nun kullandığı hipotetik öncüller, son derece sınırlı ve gerçeklikten büyük ölçüde soyutlanmış varsayımlardı. [26] Bu öncüllerden elde edilen sonuçlar ise ancak bu öncüllerin gerçekten varolduğu bir dünya için geçerli olabilirdi. Ricardo, öncüllerinin birer varsayım olduğunu okuyucusuna bildirmek gereğini hiçbir zaman duymadı. Dahası, bir öncülde değişken kabul ettiği bir büyüklüğü başka bir konuyla ilgili çözümlemesinde, okuyucuyu uyarmadan, sabit kabul edip çözümlemenin mantıki sonucuna bu yolla ulaşma alışkanlığını sürdürdü. Bu durumu bir örnekle açıklamak mümkündür.

Ricardo Principles’ın 5. bölümünde[27] ücretler konusunu işlerken piyasada ödenen nominal ücret oranının uzun dönemde doğal ücret oranına yaklaşacağını, doğal ücret oranının ise, ücret malları cinsinden hesaplandığı zaman sabit bir oran olamayacağını, ülkeden ülkeye değişebileceği gibi değişik zamanlarda aynı ülke içinde de değişebileceğini söyler. Bir başka deyişle, kitabının bu bölümünde Ricardo ücretleri “bağımsız” bir değişken olarak kabul edip çözümlemesini bu temel üzerinde kurar. Verginin “bağımsız” değişken olduğu 16. bölümde Ricardo şu ünlü genellemesini yapar: “Ücretler üzerine konan bir vergi tümüyle kârlar üzerine konan bir vergidir.”[28] Ricardo’nun bu sonuca varabilmesi için doğal ücret oranının sabit olduğu varsayımını yapması gerekirdi. Doğal ücret oranının sabit değil de değişken olduğu bir dünyada ücret malları üzerine konan bir vergi çeşitli esnekliklere bağlı olarak, toprak rantı çıktıktan sonra kalan ürün kitlesinden ödenen ücret ve kârlara değişik oranlarda yansıyabilir. Halbuki 16. bölümde Ricardo’nun amaçlarından birisi “bağımsız” değişken verginin kârlar üzerindeki etkisini göstermektedir. Bunu yapabilmek için de Ricardo 5. bölümde değişebilir olduğunu kabul ettiği doğal ücret oranının sabit olduğunu varsayar. Günümüz iktisatçıları tarafından da ceteris paribus

terimiyle diğer şeylerin değişmediği varsayımı biçiminde uygulanan bu soyutlamayı Ricardo okuyucu uyarmadan kullandıktan başka böyle bir varsayım yaptığını unutmuş gibi bu varsayım temeli üzerinde elde ettiği genellemeyi sanki bu varsayımın yapılmadığı durumlarda da geçerliymiş gibi kullanır.

Bir başka deyişle, Ricardo birden çok değişkenin söz konusu olduğu durumlarda değişkenlerden birisi dışında hepsini sabit varsayıp mantıki çıkarımlarını bu varsayıma dayandırır. Sabit varsaydığı değişkenlerin aslında sabit olmadığını kendisi de bilmektedir ama elindeki mantıki çözümleme aracıyla birden çok değişkenin aynı zamanda değiştiği durumları inceleme imkânına sahip değildir.[29]

Bu tür bir soyutlamayla ilk defa karşılaşan bir okuyucunun tıpkı H. Brougham gibi, Ricardo’yu dünyamız gerçeklerini hiç bilmeyen, kendi kafasında yarattığı soyut bir dünyada yaşayan ve çözümlemelerini bu soyut dünya üzerine kuran bir teoriysen olarak görmesi son derece olağandır.

Ricardo’nun bu soyutlayıcı yöntemi mantık açısından kusursuzdur. Fakat bu yöntemle elde edilen sonuçları gerçek hayata uygulamak büyük yanlışlara yol açar çünkü bu sonuçlar gerçekle ilgisi olmayan varsayımlardan türetilmiştir. Schumpeter’in “Ricardo’nun Günahı” diye adlandırdığı durum budur.[30]

Deane’a göre Ricardo’nun soyutlama yoluyla a priori öncüllerden genel ilkeler çıkarma yöntemi iktisadın bir bilim olarak gelişmesinde önemli sonuçlara yol açtı. Bu yöntem, öncelikle teorik iktisadı gerçek dünyada olup bitenlerden uzaklaştırarak teorisyenleri ampirik sınama zahmetinden kurtardı ve teorilerin iç tutarlılığı üzerinde düşünmeye yöneltti. İkinci olarak ise iktisadın diğer sosyal bilimlerden bağımsız olarak gelişmesinin önkoşullarını hazırladı.[31]

POLİTİK İKTİSATTA AKSİYOMATİK ÖNCÜLLERİN ROLÜ:

SENIOR, MILL VE CAIRNES

Ricardo, mantıki çıkarımlarına temel olarak aldığı öncülleri açık olarak belirtmez. Senior, Ricardo'nun çözümlemesinin ana dayanakları olan Malthus'un nüfus yasası ve tarımda azalan getiri genellemelerini kabul etmemesine rağmen[32] Ricardo'nun yönteminin formel olarak doğru olduğu görüşündedir[33] ve Ricardo'dan farklı olarak mantıki çıkarımların temelini oluşturan öncülleri ayrı ayrı sayar ve bu öncüllerin nasıl geliştirildiklerini uzun uzun tartışır.

Senior'a göre politik iktisadın genel ilkelerinin mantıki çıkarım yoluyla elde edilebileceği dört ana gerçek vardı. Bu gerçekler kanıt istenmeksizin herkes tarafından aksiyomatik olarak kabul edilebilecek öncüllerdi. Senior, politik iktisadın konusu olan serveti (wealth), insanlara faydalı (utility yielding), kıt ve değişim (mübadele) konusu mal ve hizmetler olarak tanımladıktan sonra bu tanımın gerektirdiği ve insan doğasına uygun olduğu için kanıt istenmeksizin kabul edilebilecek dört öncülünü şöyle sıralıyordu:

i Her insan mümkün olduğu kadar az fedakârlık yaparak servetini arttırmak ister;

ii Dünya nüfusu ancak ahlâki veya fiziki engeller, yani insanların tüketme alışkanlığında oldukları maddelerin bulunamaması korkusu ile sınırlıdır;

iii İşgücü ve üretimde kullanılan diğer araçların etkinliği, üretilen ürünlerin tekrar üretimde kullanılmasıyla artırılabilir;

iv Tarımsal beceri sabit kalmak koşuluyla, toprakta çalışan işgücünün artmasıyla elde edilen ek ürün oransal olarak işgücünün artışından daha azdır.[34]

Senior'a göre bilimsel öncüller dış dünyanın gözlemlenmesi, insanın iç gözlemleri (introspection) ve varsayımlar kullanarak elde edilebilir. Doğa bilimleri, öncüllerini dış dünyanın gözlemlenmesi ve varsayımlar yoluyla elde ederken matematik bilimi yalnız varsayımlara dayanır. Politik iktisat akli (mental) bir bilim olduğu için öncüllerinin en önemli kaynağı iktisatçının iç gözlemleri olmak gerekir. Senior en önemli saydığı birinci

öncülünün kendi iç gözlemine diğer üçünün ise dış dünyadan elde edilen gözlemlere dayandığı kanısındaydı.[35] Kendiliğinden kanıtlanmış bu dört öncül politik iktisadın temelini oluşturuyordu ve iktisatçının görevi bu öncüllere uygulanan mantık kuralları yoluyla elde edilen sonuçların öncüllerle uyum içinde olmasına dikkat etmekti.

Tümdengelimci yöntemde öncüllerin temel rolü oynaması gerektiği konusunda Mill ile Senior arasında bir ayrılık yoktu. Mill önceleri a priori[36] daha sonra ise "Somut Tümdengelimci"[37] diye adlandırdığı yönteminde politik iktisadın temel ilkelerine sınırlı sayıda öncüllerden hareketle ulaşılabileceğini savundu. Bu öncüllerin nasıl elde edildiği konusunda ise bir kararsızlık içinde olduğu söylenebilir.[38]38 Mill bazen içe dönük gözlemlerin bazen de dış dünyanın gözlemlenmesinin öncüllerin formülasyonunda belirleyici öğe olduğunu ileri sürer.

Cairnes'a göre, servet edinmek uğraşında olan insanların etkilendiği öğelerin sayısı sonsuzdur. Bu öğelerin tümünü belirlemek ve hangi yasalar aracılığıyla insanların davranışlarını yönlendirdiklerini ortaya çıkarmak imkânsızdır. Ama bu öğeler arasında öyle bazıları vardır ki hem belirlenebilirler hem de belirlendikten sonra genel olarak politik iktisat özel olarak da üretim ve bölüşüm yasalarını türetebilmek için bir veri kümesi oluştururlar. Böylece Cairnes üç temel öncül elde eder:

i Mümkün olan en az fedakârlıkla en çok servet edinme eğilimi;

ii Ahlâki ve fiziki koşullar çerçevesinde insan soyunun üremesi eğilimi;

iii İnsangücünün uğraş konusu olan toprağın ve diğer doğal kaynakların fiziki niteliklerinin üretim üzerine getirdiği sınırlar.[39]

Bu öncüller aksiyomatik niteliktedir ve iktisatçı onları, açıklamak veya doğruluklarını kanıtlamak amacıyla değil, üretim ve bölüşümü etkileyen en önemli nedenler olarak ele alır. Bu öncüller, politik iktisat yasalarının mantık yoluyla türetilmesi için başlangıç noktasıdır. Türetilen ilkeler ise genellikle hipotetik sonuçlardır çünkü doğru mantıki çıkarımların sonucu olsalar bile gerçekliğe uymayabilirler. Dolayısıyla da, Cairnes'a göre, politik iktisat bakış açımıza bağlı olarak hem "pozitif" hem de "hipotetik" bir bilimdir. "Pozitif" bir bilimdir çünkü öncülleri hayal ürünü değil gerçek

hayattan alınmış “pozitif” olgulardır. “Hipotetik” bir bilimdir çünkü bu öncüllerden tümdengelim yoluyla türetilen ilkeler “hipotetik” gerçeklerdir.[40]

İktisatçının kullandığı temel öncüllerin rolü yalnız bu kadar değildir. Bu temel öncüller yöntem açısından politik iktisadı doğa bilimlerinden ayıran en önemli özelliktir. Doğa bilimleri gözlem ve deney yoluyla doğal görüngüleri yöneten yasallıkları bulmaya çalışırlar. Halbuki iktisatçı servetle ilgili görüngüleri yöneten temel yasallıkları bu öncülleri aracılığıyla zaten keşfetmiş durumdadır. Doğa bilimcisinin uğraşı gözlem ve deneylerle temel ilkeleri ortaya çıkarmak ise iktisatçının görevi de zaten bildiği temel ilkelerden hareket ederek tekil olayları açıklamaktır.[41] Dolayısıyla doğa bilimlerinin yöntemi tümevarımcı, politik iktisadın yöntemi ise tümdengelimci olmak durumundadır.

TEORİNİN GERÇEKLER KARŞISINDA SINANMASI:

RICARDO, TORRENS, SENIOR, MILL VE CAIRNES

Hangi yöntemi benimserlerse benimsesinler bütün İngiliz Klasik İktisatçılarının ortaya koydukları teoriler, iktisadi olayların oluş biçimi hakkında ampirik olarak sınanabilir öndeyiler içeriyordu. Kâr oranının düşme eğilimi ve tarımda azalan getiri bu türden öndeyilerdi. Smith, McCulloch ve Malthus'un uygulamaları veya bu konuda ileri sürdükleri görüşler bu iktisatçıların sınama aşamasının bilimsel düşüncede oynadığı role verdikleri önemi gösteriyordu.

Tümdengelim yönteminin, salt öncüllerin saptanması ve bu öncüllerden sonuç çıkarma aşamalarından oluşmadığı, üçüncü bir aşama olarak da teorinin sonuçlarının ampirik veriler aracılığıyla sınanması gerektiği biliniyordu.[42] Bu görüşe göre, üç aşamadan oluşan tümdengelimci yöntemin ancak ikinci aşaması gerçekten tümdengelim sürecini içerebilirdi. Öncüllerin formülasyonu ve öndeyilerin sınanması aşamaları tümevarımcı bir niteliğe sahipti. Teorinin ampirik veriler karşısında sınanması iki temel amaca yönelikti. Birincisi, öncüllerin uygunluğunu ve öncüller elde edilirken kullanılan soyutlamanın geçerliğini saptamak gerekirdi. Teorinin öndeyileri ile gerçeklik arasında uyumsuzluklar ortaya çıktığı zaman bunun bir nedeni teorinin öncüllerinin yanlış seçilmesi veya gereksiz ayrıntılardan soyutlama sırasında, açıklanmak istenen görüngü üzerinde önemli etkisi bulunan bir değişkenin de ayrıntı sayılıp ele alınmamış olması olabilirdi. Sınama aşaması iktisatçıya teorisinin öncüllerini bir defa daha gözden geçirme şansı sağlıyordu.

İkinci olarak, sınama öncüllerden tümdengelim yoluyla sonuçlar elde edilirken kullanılan mantık sürecinin yanlış veya eksik olup olmadığını ortaya çıkaracaktı. Öndeyiler ile gerçeklik arasındaki uyumsuzluk eğer öncüllerin yanlış seçimi veya soyutlama yanlışlığı ile açıklanamıyorsa geriye kalan tek ihtimal, mantıki akıl yürütmenin yanlış veya eksik olmasıydı. Böylece sınama aşaması ilk iki aşamanın doğruluğunu ve tutarlılığını denetleyen ve güvence altına alan bir zorunluluk olarak beliriyordu.

O dönemin istatistik verileri ve yöntemlerinin teorileri sınama konusunda yeter olup olmadıkları tartışma konusudur. Blaug, istatistik veri ve yöntemlerin gelişme derecelerinin yetersiz olduğunu fakat öndeyilerin sınanmasında kullanılabileceğini ileri sürüyor.[43] Mitchell ise dönemin istatistik verilerinin ancak nüfus konusunda tamama yakın ve güvenilir olduğu diğer konularda büyük bir boşluk bulunduğu kanısındadır.[44]

Teorik öndeyilerin gerçekler karşısında sınanması konusunda Ricardo, genel olarak yöntem konusunda da yaptığı gibi, neredeyse hiçbir şey söylemedi. Principles'da değil sınama, gerçek olgulara bile atıf yoktur. Bazı iktisadi düşünce tarihçileri bu gerçekten hareketle Ricardo'nun yönteminin sınamayı dışladığını hatta sınamaya karşı olduğunu, Ricardo'nun izleyicilerinin de ustalarının yolunda giderek sınamayı bilimsel yöntemin bir parçası saymadıklarını söylüyorlar.[45] Burada öncelikle gösterilmesi gereken, Ricardo'nun yönteminin gerçekten sınamayı dışladığıdır. Açıklığa kavuşturulması gereken ikinci nokta ise Blaug ve O'Brien'ın "Ricardo'nun izleyicileri" grubuna kattıkları Mill'in, diğer birçok konuda olduğu gibi, sınama konusunda da ikircikli bir yaklaşıma sahip olduğu ve Ricardo'nun sadık izleyicilerinin Senior, Torrens ve Cairnes'den başkaları olmadığıdır.

Malthus'a yazdığı mektuplardan birisinde Ricardo şöyle diyor:

"Gerçekten de, ulusların ticari faaliyetlerinde kendi çıkarlarına ve kârlarına son derece dikkat ettiklerini… [sermayenin] hem alan hem veren ülkenin çıkarına olmadıkça hiçbir zaman yer değiştirmeyeceğini varsayıyorum. İlk ele alınması gereken nokta bu ülkelerin çıkarlarının neler olduğudur. İkincisi ise pratikte neler yaptıklarıdır. Açıktır ki bu ikinci nokta hakkında çok vesveseli olmam gerekmez; amacım için yeterli olan şey, halkın çıkarlarının benim söylediğim gibi olduğunu açıkça gösterebilmemdir. İnsanların işlerini yürütebilmek ve borçlarını ödeyebilmek için mevcut en iyi ve en ucuz araçlardan haberdar olmamaları bana karşı verilebilecek bir cevap olamaz çünkü bu olgusal bir gerçektir ve bilimin sorunu değildir; politik iktisadın bütün önermelerine karşı böyle cevaplar ileri sürülebilir"[46]46

Ricardo bu pasajda gerçekten de sınama aşamasını yönteminin dışında bırakmaktadır. Öncüllerden doğru mantıki çıkarım yoluyla elde edilen sonuçların ampirik olarak gözlemlenen gerçekliğe uygun olmaması Ricardo

için bir tasa kaynağı değildir. Öncüller ve mantıki akıl yürütmede bir yanlışlık yoksa teorinin öndeyilerinin ampirik gözlemler tarafından neden doğrulanmadığı sorusuna Ricardo'nun vereceği hiçbir cevap yoktur. Ricardo sınama ile ilgilenmez, sınamayı yönteminin dışında bırakır.

Teori ve gerçeklik arasındaki uyumsuzluk, Ricardo için değilse de, Torrens için mutlaka açıklanması gereken bir noktadır. Tümdengelim yöntemine karşı beslediği kuşkuları terk ettiği The Budget'e yazdığı önsöz'de Torrens, daha sonraları Cairnes tarafından geliştirilecek bir çözümleme ortaya koydu:

"[Ricardo] politik iktisadı soyut bir bilim olarak sunar… Vardığı sonuçlar varsaydığı koşullar altında zorunlu doğrulardır ve varsayılan koşullar ile gerçekten varolan koşullar arasındaki farkı kapatacak düzeltmeler yapıldığı takdirde toplumun bütün değişen koşulları altında doğru olan sonuçlara varabiliriz… Ricardo'nun çıkardığı sonuçların gerçeklere uygun olmadığı izlenimi… bir yanlış anlamayı içerir. Ricardo'nun sonuçları, varsaydığı gerçeklerle kesin olarak uyum içindedir ve varolan ve varsayılan gerçekler arasında bulunan ayrılığı gidermek için uygun düzeltmeler yapılırsa bu sonuçların varolan gerçeklerle de sınanabilir bir uyum içinde olduğu görülecektir."[47]

Torrens iki önemli noktayı ortaya koymaktadır: Teorinin öncülleri gerçekte varolan durumu yansıtmayacak kadar soyut olabilir; teorinin öndeyileri ampirik gözlemlerle doğrulanmayabilir. Torrens sorunu biraz daha irdeleseydi, varsayılan öncülleri varolan durumla uyumlu biçime getirmek için gerekli "düzeltmelerin" ancak sınama sonucunda elde edilecek verilere dayanarak yapılabileceği sonucuna varabilirdi.

Senior'ın sınama konusunda ileri sürdüğü görüş, politik iktisat "bilimi" ve "sanatı" ayırımıyla ilgili görüşlerinin bir parçasıydı: Politik iktisadın "bilim" olduğunu unutarak onu, yardımcısı olduğu hükümet etme "sanatı" ile karıştıran bazı iktisatçılar, politik iktisat "biliminin" ulaşmak istediği amaçlara uygun olmayan araçlar kullanıyorlardı. Bu araçlar, genellikle, ampirik gözlem sonuçlarını toplamak ve bu sonuçlarla teorik öndeyileri karşılaştırmak biçimini alıyordu. Bu iktisatçılar, böylece, öncüllerden genellemeler türetmek olan temel görevlerini ihmal ediyorlar ve asıl ağırlığı veri toplamaya veriyorlardı. Ampirik gözlemler yapmak önemli bir görevdi

ama “bilim” olarak değil “sanat” olarak anlaşıldığı zaman politik iktisada düşen bir görevdi.[48] Senior, teorik öndeyileri sınamanın aleyhinde olduğunu söylemek gereğini duymadı çünkü bu sınamayı yapmak için gerekli olan ampirik verilerin toplanmasına karşı olduğunu belirtmekle sınamayı baştan reddetmiş oluyordu.

Cairnes’in sınama karşısındaki tavrı, politik iktisadın öndeyilerinin pozitif değil de hipotetik olduğu anlayışının bir sonucuydu. Tümdengelim aşamasına ulaşmış “Mekanik, Astronomi, Optik, Kimya ve Elektrik” bilimleri gibi politik iktisat da pozitif öncüllere fakat hipotetik öndeyilere sahip bir bilimdi. Bu öndeyiler iktisadi olayların nasıl olacağı konusunda kesin yargılar içeremezdi çünkü bir teori ne kadar mükemmel olursa olsun hesaba katmadığı bazı faktörler her zaman mevcut olabilirdi. Kontrol edilemeyen bu faktörlerin (disturbing causes) etkisi yüzünden öndeyilerle ampirik gözlemler arasında her zaman uyumsuzluk olması doğaldı. Bu yüzden öndeyiler ancak belirli eğilimler ortaya koyan koşullu önermeler olabilirdi. Cairnes bu noktayı daha iyi açıklayabilmek için doğa bilimlerinden birçok örnekler sıralıyordu. Örneğin, yeryüzü düzlemi ile bir dar açı meydana getirecek biçimde havaya fırlatılan bir cisim teorik olarak parabol biçiminde bir yörünge çizdikten sonra yere düşer. Cairnes bu yörüngenin hiçbir zaman parabol olamayacağını çünkü cisim ile hava arasındaki sürtünmenin böyle bir yörüngeye engel olacağını söylüyor. Bu örnekteki sürtünme faktörü kontrol edilemeyen bir faktördür ve dolayısıyla da fizik bilimindeki eğik atış formülü, ancak kontrol edilemeyen faktör olan sürtünmenin mevcut olmadığı durumlarda kesin sonuçlar verir. Cairnes’e göre bu durum aynen politik iktisadın öndeyileri için de geçerlidir. İktisatçı bütün yetkinliğine ve dikkatine rağmen kontrol edilemeyen faktörlerin hepsini teorisinin içine katamaz. Bu yüzden de öndeyileri ile ampirik gözlemler arasında her zaman farklar bulunur. İşte bu neden dolayısıyla Cairnes öndeyilerin sınanmasının boş bir uğraş olduğuna inanıyordu.[49] İktisadi görüngeleri açıklamayı amaçlayan bir teorinin istatistik veriler veya belgesel kanıtlar ile çürütülüp reddedilmesi de bu yüzden imkânsızdır. Bir teori ancak iki yolla reddedilebilirdi: Öncüllerin içerdiği koşulların geçerli olmadığını ve/veya teorinin öndeyilerinin bu öncüllerden zorunlu olarak türetilemeyeceğini göstererek.[50]

J.S. Mill’in yöntem konusunda ilk yazdıklarına bakarak o’nun sınamaya kesinlikle karşı çıktığı, sınamayı bilimsel bulmadığı sonucuna varılabilir: “Hipotezi a posteriori olarak sınamak, yani herhangi bir durumla ilgili gerçeklerin hipotezle uyum içinde olup olmadığını incelemek bilimin değil, bilimin uygulanmasının görevidir.”[51] Mill daha sonraları sınamaya taraftarmış izlenimini verir. “Somut tümdengelimci bir bilime duyulan güven a priori akıl yürütmeye değil, bu akıl yürütmenin sonuçları ile a posteriori gözlemler arasındaki uyuma bağlıdır.”[52]52 Bu izlenimi güçlendirecek bir başka nokta da Mill’in temel yöntem olarak benimsediği “Somut Tümdengelimci” yöntemin, “Tersine Tümdengelimci” (Inverse Deductive) veya “Tarihçi Yöntem” ile güçlendirilmesi gerektiğini savunmasıdır.[53] Ne var ki Mill’in “Tersine Tümdengelimci” yani tümevarımcı yöntemin bir yardımcı gibi kullanılmasını istemesi öndeyilerin sınanması gerektiğine olan inancının bir göstergesi değildir. O’Brien’a göre, Mill’in bazen “Tersine Tümdengelimci” yönteme başvurmasının temel nedeni tümdengelim yönteminin güçsüz kaldığı karmaşık durumlarda ampirik genellemelere varma isteğiydi. Bu ampirik genellemeleri ise Mill hiçbir zaman sınama amacıyla kullanmıyordu.[54]

Bladen da Mill’in ampirik gözlemleri öndeyileri sınamak amacıyla kullanmadığı kanısındadır. Bladen’a göre Mill’in gözlemlere başvurması ya ampirik temeli olan öncüller elde etmek istemesi ya da politik iktisadın kapsamı dışında kalan bir konunun (toplumsal kurumların tarihi gelişme yasalarının) incelenmesi nedeniyledir.[55] O’Brien ve Bladen’a karşı olarak Sowell, Mill’in ampirik gözlemlerle olan ilgisinin tümüyle sınama kaygısından kaynaklandığını ve istatistik verilerin politik iktisatta nasıl kullanılabileceğini derinliğine inceleyen ilk iktisatçının Mill olduğunu ileri sürüyor.[56] Bu karşıt görüşlerin ışığında, Mill’in sınama ile ilgili tutumunun henüz açıklığa kavuşturulamadığı söylenebilir.

İngiliz Klasik İktisatçılarının önemli bir bölümünün sınamayı reddetmeleri veya gereksiz görmeleri, Blaug’un deyimiyle “teori ve gerçekler arasındaki ayrılığı… en ileri duruma getirdi.”[57] Mantıki doğruluğu konusunda kimsenin kuşkusu olmayan Klasik Teori’nin ampirik bir anlamı ve geçerliliği olup olmadığı sorusu hiçbir zaman sorulmadı ve cevaplandırılmadı. Kendisini Ricardo’nun sadık bir izleyicisi sayan bir

iktisatçıya göre: “Politik iktisadın gerçeklere değil mantığa ihtiyacı vardı.”[58]

TARİHÇİ OKUL'UN BOY HEDEFİ:

SOYUT TÜMDENGELİMCİ RICARDO VE İZLEYİCİLERİ

İngiliz Klasik İktisatçılarının yöntemlerinin incelenmesinden şu sonuçlar çıkarılabilir:

i McCulloch dışında hepsi politik iktisadın yönteminin tümdengelimci yöntem olması gerektiği konusunda fikir birliği içindedirler;

ii Tümdengelimci yöntemin uygulanması sürecinde Malthus dışında hepsi insan doğası ve dış dünya hakkında sınırlı ve soyut öncüllerden hareket etmişlerdir. Malthus, sınırlı ve soyut öncüller kullanılmasının önemli bir eksiklik olduğu kanısındadır;

iii Tümdengelimci yöntemin uygulanması sürecinde Smith ve Malthus betimleme ve ampirik gözlemlere önemli ölçüde yer vermişler, Mill ise, Schumpeter’a göre, teori kurma konusunda tümdengelimden çok tümevarım’a dayanmıştır;

iv Tümdengelim yoluyla elde edilen öndeyilerin gerçekler karşısında sınanması konusunda Smith uygulamada yaptıklarıyla, Malthus açıkça belirtmesiyle olumlu bir tavır alırken diğerleri sınamaya karşıdırlar.

Hem sınırlı ve soyut öncüllerden hareket eden hem de bu öncüllerden tümdengelim yoluyla elde edilen öndeyilerin sınanmasını bilimsel uğraşın dışında kabul edenler Ricardo, Senior, Torrens, Cairnes ve bir dereceye kadar Mill’dir. İngiliz Tarihçi Okulu’nun bu anlamda şiddetle karşı çıktığı ve bu çalışmada yalnız bu anlamda Rikardo Okulu diye adlandırılan grup da bu beş iktisatçıdan oluşmaktadır.

İzledikleri yöntem açısından Rikardo İktisadı’nın temsilcileri olarak nitelendirilen bu iktisatçılar, tümevarım yönteminin politik iktisatta kullanılmasına ya tümüyle karşı çıktılar ya da bu yöntemin “tümdengelimin en alt düzeyde bir yardımcısı olduğunu homurdanarak kabul eder göründüler.”[59] Bu iktisatçılara göre politik iktisadın yönteminin mutlaka tümdengelim olması gerekiyordu. Tümevarımın politik iktisatta yeri olmazdı. Bu yargıyı en olgun biçimde Mill formüle etti.

RİKARDO OKULU'NUN TÜMEVARIM YÖNTEMİNİ REDDİ

Eğer amaç, A olgusunun B olgusunun nedeni olduğunu kanıtlamaksa, tümevarımın çözmesi gereken sorun bu kanıtlamayı elde etme yöntemlerini göstermekti. Mill'e göre bu yöntemlerin tümü sonunda, B'nin olduğu durumlarda A'nın da mevcut olduğunu, A'nın mevcut olmadığı durumlarda B'nin de mevcut olmadığını göstermeye indirgenebilir. Mill, bu kanıtlama yöntemlerinin esas olarak uyuşma (agreement), fark (difference) ve çifte uyuşma (double agreement) veya çifte fark (double difference) yöntemleri olduğunu, bunlardan iki ayrı ikincil yöntem, kalıntı (residues) ve birlikte değişme (concomitant variations) yöntemlerinin türetilebileceğini söylüyor. [60]

Uyuşma yöntemi dışında bütün yöntemler, A olgusunun yaratılması veya yok edilmesi temeline dayanırlar ve bu yöntemler ancak bu yolla A ve B arasında nedensel bir ilişki olup olmadığını kanıtlayabilirler. Dolayısıyla, bu yöntemler, A olgusu dışında bütün koşulların aynı olduğu kontrollü deneyler gerektirirler. Toplum bilimlerinde kontrollü deney yapmak pratik olarak imkânsız denecek kadar güç olduğu için de tümevarım yoluyla A ve B toplumsal olguları arasında bir neden-sonuç ilişkisi kurulamaz.

Uyuşma yöntemi, A olgusunun gözlemlendiği her durumda B olgusunun da gözlemlenmesi ve bu uyuşmadan A ve B arasında bir neden-sonuç ilişkisi çıkarımına dayandığı için kontrollü deneyler gerektirmez. Fakat bu yöntem, Mill'e göre, güvenilir değildir çünkü, A ve B'nin birlikte gözlemlendiği her durumda, B'nin asıl veya bir diğer nedeni olan fakat gözlemlenmeyen veya hesaba katılmayan başka olgular mevcut olabilir. Toplumsal olguların birden çok nedenin ürünü olmaları, A ve B'nin birlikte gözlemlenmesinden A'nın B'nin nedeni olduğu sonucuna varılmasını engeller. Toplumsal hayatta nedenlerin çokluğu ve kontrollü deneylerin yapılamaması yüzünden Mill tümevarım yönteminin politik iktisadın temel yöntemi olamayacağı sonucuna vardı.[61]

[1] Bu konudaki bazı örnekler için bkz., T. Bulutay, "Geleneksel İktisat Kuramı Üzerinde Düşünceler," ve A.S. Akat, "İktisatta Yöntem Sorunları," İktisat Dergisi, c.29, 1979, s.11-20, s.21-38; T. Bulutay, Genel Denge Kuramı, Ankara, 1979, s.286-289; F. Görün (der.), İktisatta Kapsam ve Yöntem, Ankara, 1979.

[2] Örneğin, P. Deane, The Evolution of Economic Ideas, Cambridge, 1978, s.71-92, 205-226; I.M.T. Stewart, Reasoning and Method in Economics, Maidenhead, 1979, s.1-13.

[3] F. Machlup, Methodology of Economics and Other Social Sciences, New York, London, 1978, s.55-56; "Problems of Methodology," American Economic Review Papers and Proceedings, c.53, 1963, s.204.

[4] T. Sowell, Classical Economics Reconsidered, Princeton, N. J., 1974, s.112-148.

[5] D.P. O'Brien, The Classical Economists, Oxford, 1975, s.71.

[6] N.W. Senior, An Outline of the Science of Political Economy, London, 1836, (1965), s.2-3; "Statistical Science" R.L. Smyth (ed.), Essays in Economic Method, New York, London, 1962, s.19-24.

[7] J.A. Schumpeter, History of Economic Analysis, New York, 1954, s.540. Schumpeter'ın bu yargısının eleştirisi için bkz., H. Landreth, History of Economic Theory: Scope, Method, and Content, Boston, 1976, s.124-125. "Pozitif" ve "normatif" iktisat ayırımının gelişmesi için bkz., T.W. Hutchison, "Positive" Economics and Policy Objectives, Cambridge, Mass., 1964.

[8] Schumpeter, op. cit., s.540-541.

[9] J.E. Cairnes, Essays in Political Economy, London, 1873, (1965), s.252; The Character and Logical Method of Political Economy, (2nd ed.), London, 1888, (1965) s.32-38.

[10] Cairnes, Character, s.34.

[11] R. Torrens, An Essay on the Production of Wealth, London, 1827, (1965), s.iv.

[12] O'Brien, op. cit., s.69-70.

[13] ibid., s.66; J. Viner, "Some Problems of Logical Method in Political Economy," Journal of Political Economy, c.25, 1917, s.236-260.

[14] Schumpeter, op. cit., s.541-543.

[15] O'Brien, op. cit. s.66.

[16] J.R. McCulloch, The Principles of Political Economy, (5th ed.), Edinburgh, 1864, (1965), s.xi-xii.

[17] D.P. O'Brien, J.R.McCulloch, A Study in Classical Economics, London, 1970, s.96-98.

[18] O'Brien, Classical Economists, s.67.

[19] Cairnes, Character, s.114-115.

[20] J.A. Schumpeter, Economic Doctrine and Method, (trans. by R. Aris), New York, 1954, s. 81-82; History, s. 538. n.11.

[21] Schumpeter, Doctrine, s.82, n.1.

[22] T.R. Malthus, Principles of Political Economy, (2nd ed.) London, 1836 (1964), s.4-5.

[23] ibid. s.8.

[24] Örneğin, bkz.,R.G. Lipsey, P.O. Steiner, Economics, (5th ed.), New York, London, 1979, s.24-25.

[25] Ricardo'nun Malthus ve Trower'a yazdığı mektuplarda yöntemi hakkında bazı ipuçları bulunabilir. Bu mektuplarda Ricardo çözümlemeleri için başlangıç noktası oluşturan öncüllerin kendisi tarafından varsayıldığını ve bu öncüllerden mantıki çıkarımlar yoluyla genel ilkeler elde ettiğini

yazıyordu: Works and Correspondence of David Ricardo, (P. Sraffa edition), c.8, Cambridge, 1952, s.184, 234-235

[26] Belki de bu nedenle Henry Brougham Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada Ricardo'nun "başka bir gezegenden dünyaya inmiş" bir kişi olabileceği yolundaki kuşkularını dile getirmişti: Works, c.5, s.56, 85; O'Brien, Classical Economists, s.4.

[27] D. Ricardo The Principles of Political Economy and Taxation, London, 1911, s.52-63.

[28] ibid., s. 140

[29] O'Brien'a göre Ricardo'nun formel bir matematik eğitiminin eksik oluşu bu yüzden önemli bir kayıptı: O'Brien, Classical Economists, s.248. Taussig ise Ricardo'nun çözümlemelerinin matematik benzeri (quasimathematical) bir akıl yürütmeye dayandığı fikrindedir: F.W. Taussig, Wages and Capital: An Examination of the Wages Fund Doctrine, New York, 1896, (1968), s.164. Taussig'in bu görüşü P. Deane tarafından da paylaşılmaktadır. Deane, op. cit., s.79-80.

[30] Schumpeter, History, s.473.

[31] Deane, op. cit., s.83-84. Deane'nin bir güç kaynağı gibi gördüğü bu ikinci sonuç ileride görüleceği gibi tarihçi görüş tarafından bir zayıflık olarak yorumlandı ve şiddetle eleştirildi.

[32] Senior, Outline, s.81-86.

[33] M. Bowley, Nassau Senior and Classical Economics, London, 1937, s.173-174.

[34] Senior, Outline, s. 26.

[35] ibid. s. 26-27.

[36] J.S. Mill, Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy, (3rd ed.), London, 1877, (1968) s.170.

[37] J. S. Mill, A System of Logic (ed. by E. Nagel), New York, 1965, s.332-341.

[38] O'Brien, Classical Economists, s.73; V. Bladen, From Adam Smith to Maynard Keynes: The Heritage of Political Economy, Toronto, 1974, s.213-219

[39] Cairnes, Character, s.55-57.

[40] ibid. s. 61-65.

[41] ibid., s.87-90.

[42] J.N. Keynes, The Scope and Method of Political Economy, (4th ed.) Cambridge, 1917, (1963), s.227-236.

[43] M. Blaug, Ricardian Economics, New Haven, Conn., 1958, s.187.

[44] W.C. Mitchell, Types of Economic Theory, c.1, New York, 1949, s.160-161. Mitchell yeterli veri olsaydı bile Ricardo'nun düşünce yapısının onun böyle bir sınama işine girişmeye elvermeyeceğini ekliyor.

[45] Blaug, op. cit., s.186-187, 213-217; O'Brien, Classical Economists, s.68-69.

[46] Ricardo, Works, c.6, s. 63-64. Mitchell, Bulyon Komitesi raporuna Charles Bosanquet'nin yöneltti̇ği eleştirilere Ricardo'nun verdiği cevabın da Ricardo'nun yönteminde sınamanın dışlandığına bir kanıt olabileceğini söylüyor: Mitchell, op. cit., s.153. Halbuki Ricardo bu cevabında sınamayı dışlamaz, teorinin öndeyilerine aykırı az sayıda rastsal denebilecek ampirik gözlemin bulunmasını teorinin geçerliliğini ortadan kaldırmayacağını savunur. Works, c.3, s.165; E. Halevy, The Growth of Philosophic Radicalism, (trans. by M. Morris), London, 1928, (1965), s. 324-325.

[47] R. Torrens, The Budget: On Commercial and Colonial Policy, London, 1844, (1970), s.xiii.

[48] Senior, Outline, s.4.

[49] Cairnes, Character, s.60-65, 69-71, 96-97.

[50] ibid. s.110-111

[51] Mill, Unsettled Questions, s.143.

[52] Mill, Logic, s.333.

[53] ibid. s.342-351.

[54] O'Brien, Classical Economists, s.73.

[55] Bladen, op. cit., s.215.

[56] Sowell, op. cit., s.144-145.

[57] Blaug, op. cit., s.187.

[58] R. Whately, Introductory Lectures on Political Economy, (2nd ed.), London, 1832, (1966), s.239.

[59] Viner, op. cit., s.102.

[60] Mill, Logic, s.255-263.

[61] ibid., s.238-251; Unsettled Questions, s.137-153.

5. BÖLÜM

Tümevarım Yöntemi

ve İngiliz Tarihçi Okulu

Dördüncü Bölüm’de temel nitelikleri açıklanan soyut tümdengelimci yöntemi ağır biçimde eleştiren İngiliz Tarihçi Okulu’nun ayırt edici özelliklerinin ortaya çıkması bir dizi öğenin etkisi altında gerçekleşti. Bu öğelerin sırayla incelenmesi için 19. yüzyılın başlarına kadar geri gitmek gerekir.

TÜMDENGELİMCİ OXFORD'A KARŞI TÜMEVARIMCI CAMBRIDGE

Politik iktisadın kullanması gereken yöntemin ne olduğu konusundaki akademik tartışma, aslında, 1830'larda politik iktisadın İngiltere üniversitelerinde bağımsız bir bilim olarak öğretilmeye başlamasıyla iktisatçılar dışında başladı. Bu tartışmada üç ayrı yöntem savunan üç ayrı grup ayırt edilebilir. Birinci grubu Risaleciler (Tractarians) diye adlandırılan ve Anglikan Kilisesi'nin muhafazakâr yapısının sürdürülmesini savunan Newman, Pusey ve Keble gibi Oxford dinbilimcileri oluşturuyordu. Risaleciler, bütün diğer bilimler gibi politik iktisadın da dinbilime tâbi olması gerektiğini, bütün gerçeklerin ancak din yoluyla bulunabileceğini savunuyorlardı.[1]

İkinci grup, Oxford Üniversitesi Oriel College'da toplanan ve akli yeteneklerini sonuna kadar kullandıklarına inandıkları için kendilerine Noetics adını yakıştıran dinbilimciler, felsefeciler ve mantıkçılardı. Bu grubun önderliğini, Nassau Senior'dan sonra Drummond Kürsüsü'ne Politik İktisat Profesörü seçilen dinbilimci ve mantıkçı Richard Whately yapıyordu.[2] Senior'ın etkisinde kalan Whately, politik iktisadın tarafsız bir bilim olması ve iktisadi politika konusunda öneriler içermemesi gerektiği kanısındaydı. O kadar ki, "politik iktisat" terimindeki "politik" sözcüğünün iktisadi politika ile ilgili olarak yorumlanabileceğini düşünüyor, dolayısıyla da politik iktisat yerine "değişim bilimi" (Catallactics) teriminin kullanılmasını istiyordu.[3]

Whately'ye göre politik iktisadın temel taşlarını oluşturan öncüller (özellikle Senior'ın birinci öncülü) insan bilincinde köklü olarak varolan ve gerçeklikleri konusunda gözlemleme gerektirmeyen olgulardı.[4] İktisadi olaylar hakkında genel kurallar ileriye sürebilmek için tutulabilecek en yanlış yol, gözlemler yapıp genellemeleri bu gözlemlere dayandırmaktı.[5] Gerçekler, kusursuz mantıki çözümlemenin yerini tutamazdı. Politik iktisat da ancak mantık ilkelerinin tam ve doğru uygulanmasıyla bir bilim olabilirdi.[6]

Üçüncü grubu, Cambridge Üniversitesi Trinity College’ın doğabilimcileri oluşturuyordu. Bu grubun önderi, aynı üniversitede sırasıyla Mineraloji Profesörü, Trinity College Başkanı ve Üniversite Rektörü olan William Whewell’di. Akademik hayata bir dinbilimci olarak başlayan Whewell daha sonraları doğabilim ile uğraşmaya başlamıştı. Whewell için tümevarım, bütün bilimlerin izlemesi gereken yöntemdi.[7] Aksiyomatik öncüller ve keyfi tanımlardan mantıki çıkarım yoluyla akıl yürütmek Whewell’a göre “arabayı atın önüne koşmak” ile eşanlamlıydı, çünkü tanımlama ve genel ilkeler bilimsel yöntemin ilk değil son aşamasıydı.

Whewell bu yüzden Ricardo ve izleyicilerinin çözümlemelerinin eksik olduğu görüşündeydi. Tümdengelim yönteminin yanlış olduğuna o denli inanıyordu ki Henry Fawcett’in Cambridge Üniversitesi Politik İktisat Profesörlüğü’ne adaylığını koymasına ve seçilmesine şiddetle karşı çıkmıştı.[8] Whewell’ın bu davranışının nedeni, daha henüz yeni yeşermekte olan bir filize benzettiği politik iktisadı “meyveyi elde etmek için ağacı kesmeye hazır tümdengelimci vahşilere karşı korumaktı.”[9]

Politik iktisatta tümdengelimci Oxford’a karşı tümevarımı savunan Whewell, savunduğu yöntemin politik iktisatta nasıl uygulanacağı konusunda hiçbir örnek olmamasından yakınıyordu.[10] Bu örneği ilk veren kişi Whewell’ın yakın dostu Richard Jones oldu.

RICHARD JONES VE TÜMEVARIMIN POLİTİK İKTİSATTA

İLK UYGULAMASI

Ondokuzuncu yüzyıl İngiliz iktisatçıları arasında, iktisadi düşünce tarihi yazarlarının en az ilgisini çeken kişi herhalde R. Jones olsa gerektir. Standart ders kitaplarında Jones'dan birkaç cümleyle söz edenlerin sayısı bile bir elin parmaklarından fazla değildir.[11]

Jones'un tümevarım yöntemine olan ilgisi, Cambridge Üniversitesi Caius College'da öğrenci iken Whewell ve astronom John Herschel ile geliştirdiği yakın arkadaşlığının ürünüydü. Whewell'ın naklettiğine göre üç arkadaş düzenli olarak toplanıp F. Bacon'ı ve onun Novum Organon ile bilimsel yönteme yaptığı katkıyı tartışıyorlardı.[12] Whewell ve Herschel gibi ateşli tümevarım savunucularının etkisiyle Jones da tümevarımın tek ve doğru bilimsel yöntem olduğu görüşünü benimsedi. Jones, Londra Üniversitesi King's College'da 1833 yılında kurulan politik iktisat kürsüsüne seçilen ilk profesör oldu. Bundan iki yıl sonra da Haileybury'daki East India College'da Malthus'un ölümüyle boşalan iktisat profesörlüğüne getirildi.[13]

King's College'da verdiği ilk derste Jones, politik iktisat ilkelerinin evrensel geçerliğe sahip olduğu anlayışına karşı çıktı. İngiltere'nin içinde bulunduğu iktisadi durumu inceleyerek bundan diğer ülkelerin de gerçekçi bir görünümünü çıkarabileceklerini söyleyen iktisatçılara katılmadığını, bu ülkelerin İngiltere'den farklı oldukları gibi birbirlerinden de farklı olduklarını, İngiltere'nin durumuna gelecekte erişip erişmeyeceklerinin anlaşılabilmesi için bu ülkelerin tarihsel gelişmelerinin incelenmesi gerektiğini savundu.[14] Jones'a göre, iktisatçılar eğer değişik ülkelerin "gelirlerini nasıl elde edip bölüştüklerini anlamak istiyorlarsa" bunun bir tek yolu vardı: "Bakmak ve görmek"[15]. Evrensel ilkelere ulaşmak için evrensel gerçeklere bakmak gerekliydi. Bu gerçeklere bakmadan formüle edilen genel ilkelerden hareket ederek akıl yürütmek eninde sonunda bu genel ilkelerin genel olmadığı sonucuna varılmasına yol açardı.

"Eğer kapsamlı incelemeler yapmak zahmetine katlanmayacaksak, eğer gardırop filozofları olarak küçücük penceremizden dışarı baktığımız zaman gördüklerimiz üzerine kendimize bir dünya kuracaksak, çok acı biçimde

yanılma riskini yükleneceğimiz gibi gerçekler konusunda çok cahil kalacağımıza da kuşku yoktur."[16]

Jones bilimlerin genel ilkelere varmak amacında olduklarını kabul ediyordu. Politik iktisat biliminin genel ilkeleri de üretim ve bölüşüm süreçlerini yöneten ilkelerdi. Bu ilkelere ulaşabilmek için üretim ve bölüşümle ilgili gerçeklerin incelenmesi gerekirdi. Bu anlamda teori ve gerçeklik arasında bir karşıtlık olamazdı; çünkü, teoriler gerçekliğin incelenmesinin ürünüydüler. Gözlemlere dayanmayan ilkelerden hareket eden soyut tümdengelimci yöntem Jones'a göre gülünçtü:

"İnsan soyunun geniş topluluklarının durumunu ve gelişmesini yönlendiren ilkeler ancak gerçeklere bakarak öğrenilebilir. Herhangi bir kişinin kendi bilinçsel çabasıyla, kendi görüşleri, duyguları, güdüleri ve dar gözlemlerine dayanarak a priori akıl yürütmeyle, kendisinden ahlâk ve fiziksel yapı olarak farklı, değişik iklimlerde ve değişik topraklar üzerinde yaşayan, değişik dinlere, eğitime ve hükümet biçimlerine sahip insan topluluklarının durumlarını ve gelişmelerini bilebileceğini düşünmek gülünçtür."[17]

Jones'un East India College'da verdiği dersler de bu yöntem anlayışının ürünü olarak "Ulusların Politik İktisadı" diye adlandırılmıştı. Her ulusun tarihsel gelişmesi farklı olduğu için bu gelişmelerden çıkarılabilecek genel ilkeler de her ulus için farklı olmak zorundaydı. Dolayısıyla da tek bir politik iktisattan değil her ulusa özgü genel ilkelere sahip ulusal politik iktisatlardan söz edilebilirdi. Diğer taraftan, genel ilkelere varabilmek için yalnız iktisadi olgulara bakmak yeterli değildi. Bu olgular her zaman "politik, toplumsal, ahlaki ve entelektüel" olgularla iç içe ve kaynaşmış bir durumdaydı. Politik iktisat bu olguları da göz önüne almazsa başarılı olamazdı.[18]

Jones bu görüşleriyle Rikardo Okulu'nun doktrinlerinin "kozmopoliten" ve "mutlak" (veya "sürekli") olmak iddialarına karşı çıkan ilk İngiliz iktisatçı oldu.[19] Politik iktisadın yer ve zamana bağlı olarak göreli (relative) olduğu temeli üzerine kurulu bu karşı çıkış Jones'u bölüşüm sorununu yakından incelemeye yöneltti. Ricardo'nun rant teorisinin geçerliliği bu incelemenin temel konusunu oluşturdu.[20]

JONES VE KLASİK RANT TEORİSİNİN TÜMEVARIMCI ELEŞTİRİSİ

Jones birçok ülkeden ve değişik tarihsel dönemlerden topladığı verilere dayanarak diferansiyel rant ödeyenleri iki grupta topladı. (Dikkat edilmesi gereken nokta Jones'un hep ekstansif marjindeki ranttan söz etmesi ve entansif marjine hiç değinmemesidir). Birinci grupta, üretim yapmak için işgücü kiralayan çiftçiler, ikinci grupta ise ya kendi ya da aile bireylerinin işgücünü kullanan köylüler vardı. İkinci grup, kendi içinde rant ödeme biçimlerine bağlı olarak dört altı gruba bölünüyordu: Emek rant ödeyen serfler, ayni rant ödeyen ortakçılar (metayers), parasal rant ödeyen ortakçılar (cottiers) ve her iki biçimde de rant ödeyebilen ırsi kiracılar (ryots). Jones'un vardığı sonuca göre, gerek tarihsel gerekse de çağdaş olarak, toprak kiracılarının %90'a varan bölümünü bu dört alt gruba giren kişiler oluşturuyordu. Bu grupların ödedikleri rant ise daha iyi toprak parçaları elde etmek için girişilen rekabet sonucunda değil gelenek ve göreneklere göre belirleniyordu. İşgücü kiralayan birinci grup çiftçilere ancak İngiltere, Hollanda ve ABD'nin bazı bölgelerinde rastlanılabilirdi. Bu grubun ödediği rant gerçekten de Ricardo ve izleyicilerinin ileri sürdüğü gibi en iyi ve en kötü toprak arasındaki verim farklılığına bağlıydı.[21] Bu bulgular ışığında Jones, Rikardocu rant teorisinin doğru olamayacağını çünkü gözlemlenen gerçekliğin ancak çok küçük bir bölümün açıklayabildiğini ileri sürdü.

Bütün iktisatçıların Ricardo'nun izleyicileri olduğu bir dönemde Jones'un eleştirisinin büyük bir etki uyandırması beklenemezdi. Diğer taraftan, Jones eleştirdiği rant kavramının ne olduğuna hiç değinmiyor ve rant'ı tanımlamaktan sürekli olarak kaçınıyordu. Jones son yazılarından birisinde bu eleştiriye cevap vermek zorunluluğunu duydu.[22]

Jones'a göre, rant tanımının verilmemesi tümüyle bir yöntem sorunuydu. Bir tanımla işe başlamak, başarılması gereken görevin daha başlanmadan bitirildiğini kabul etmek ile eşanlamlıydı. Tanımlamalar, incelenecek konuyu yapay olarak sınırlamaktan başka bir şey getirmezlerdi:

“Tasımlayıcı akıl yürütmenin (syllogistic reasoning) kullanılmadığı, genel sonuçlardan hareket edilmeyip genel sonuçlara doğru hareket edildiği durumlarda sözcükler konuyu sınırlamak için değil onu genişletmek için kullanılmalıdır.”[23]

Bu açıklamasını yeterli bulmayanlara karşı Jones’un tutumu oldukça sertti:

“Toprak sahiplerine yapılan ödemelerin kökenini araştırdım. Bu ödemelerin [tarihsel] gelişmelerini inceledim. Eğer bu incelemeyi okuyan herhangi bir okuyucu neyi gözlemlediğimiz veya ne hakkında konuştuğumuzu anlamamışsa yapacağı en iyi şey bu kitabı ve eğer kendisine dostça bir öneride bulunmama izin verirse, politik iktisat konusunu bırakmak olmalıdır.”[24]

Jones’un bu açıklamaları, kullandığı yöntemin haklı gösterilebilmesi için uygun gerekçeler oluşturabilirdi ama kendisine özellikle Rikardocular tarafından yöneltilen eleştirilere cevap niteliği taşımıyordu. Ricardo’nun rant teorisinin temeli, ortalama kâr oranından fazla olarak ortaya çıkan kazanılmamış (unearned) bir artığın toprak sahipleri tarafından temellük edilmesi olgusunu açıklama çabasıydı. Tarıma açılan en verimsiz topraklarda üretim maliyeti (ücret ve ortalama kâr) ürünün satış fiyatına eşit olduğu için bir artık ortaya çıkmıyor ve rant ödenmiyordu. Daha verimli topraklarda birim üretim maliyetleri daha düşük olduğu için elde edilen artık toprak sahibinin rantını oluşturuyordu. Ürün kitlesinden bu rant çıkarıldıktan sonra kalan miktar, değişik verimliliğe sahip topraklar üzerindeki kâr oranının aynı düzeyde olmasını sağlıyordu. Bu rant teorisine göre, en verimsiz toprağın rant ödememesi demek, toprak sahibine kira olarak bir ödeme yapılmaması anlamına gelmiyor, ortalama kâr oranının üzerinde bir artığın mevcut olmadığı anlamına geliyordu. Günlük hayatta kullanılan kira teriminin açıklanması Ricardo’nun ve onun izleyicilerinin amaçları arasında değildi. Jones’un Rikardocu rant teorisine yönelttiği hücum ise Ricardo’nun rant kavramı üzerine değil, günlük hayatta kullanılan kira kavramı üzerine kurulmuştu.

Jones, eleştirisinin yanlış temellere dayandığı yolundaki yaralayıcı hücumlara hiç cevap vermedi. Bu görev Jones’un ölümünden sonra Whewell tarafından yerine getirildi:

“Bu eleştiriye şu yeterli cevabı verebiliriz: Jones’un amacı, kaba ve günlük kullanımdaki anlamıyla rant’ı belirleyen yasaları açıklamaktı. Genellikle rant denilen şeyin gelişmesini ve sonuçlarını ortaya koymaya çalıştı. Hangi araştırma konusunun daha değerli olduğuna okuyucu kendisi karar verebilir: Her ülkede gerçekten ödenen [kiralar] mı yoksa hiçbir ülkede ödenmeyen Rikardocu rantlar mı?”[25]

Whewell’in pragmatik savunusu geçerli kabul edilemezdi çünkü bu savunu, sorunu tartışılan noktadan ayırıp hangi konuların araştırılmaya değer olduğu tartışmasına çekmekteydi.

Bütün eksiklik ve yanlışlıklarına rağmen Jones’un eleştirileri teorilerin göreli olarak geçerli olabilecekleri görüşünün ilk defa açık seçik biçimde ifadesini içeriyor ve ampirik-tarihsel gözlemlere verdiği önem yüzünden diğer bütün eleştirilerden ayrılıyordu.

Jones’un somut olguların incelenmesi üzerine kurulu yöntemi o’nu Marx’ın gözünde değerli bir iktisatçı yapmıştı.[26] Jones ampirik verilerin toplanması ve yayınlanmasına büyük katkıda bulunacağına inandığı için Royal Statistical Society’nin kuruluş çalışmalarına katılmış ve bu derneğin yöneticileri arasında yer almıştı.[27]27 Bugün artık anlaşılmıştır ki Jones’un yöntemi, ampirik verilerin toplanmasının kendiliğinden teorik genellemelere yol açacağı görüşünden kaynaklanmaktadır.[28]

WALTER BAGEHOT VE POLİTİK İKTİSADIN SINIRLILIĞI

Jones'un politik iktisat ilkelerinin göreli olduklarını tümevarımcı yöntemle kanıtlama çabasından 40 yıl kadar sonra ve Jones'u hiç okumadan Bagehot da aynı sonuca vardı. Economist dergisinin editörü olan Bagehot aslında inançlı bir Ricardo hayranıydı. İşgücü ve sermayenin, Ricardo ve izleyicileri tarafından öngörüldüğü gibi, en yüksek getiriyi elde etmek için büyük bir hareketlilik gösterdiğin kendi gözlemleriyle gördüğünü söyleyen Bagehot[29], aynı zamanda, politik iktisadın ancak İngiltere gibi bir ülke için geçerli sonuçlara sahip olduğunu, evrensel niteliği olamayacağını ileri sürüyordu.

Bagehot'a göre politik iktisadın dayandığı öncüllerin her yerde ve her zaman geçerli olmasını beklemek yanlıştı. Bu öncüller ticaret ve sanayiin ileri derecede geliştiği İngiltere'deki koşulların yeterli bir yansıması sayılabilirdi. Diğer ülkelerin hiçbirinin iktisadi durumları İngiltere ile uzaktan yakından benzeşmediği için politik iktisat ilkelerinin bu ülkeler için geçerli olamayacağını kabul etmek gerekirdi. İşgücü ve sermayenin hareketliliği İngiltere'de bir taraftan ücretlerin diğer taraftan da kâr oranlarının eşitlenmesini sağlıyordu; fakat diğer ülkelerde, ticaret ve sanayiin İngiltere'deki kadar gelişmiş olmaması nedeniyle, ne işgücü ne de sermaye böylesine bir hareketliliğe sahip değildi. Dolayısıyla ücretlerin ve kâr oranlarının eşitlenmesini ve bunların meydana getireceği sonuçların diğer ülkelerde de gerçekleşmesini beklemek doğru değildi.[30] Bagehot, İngiliz politik iktisadının yer ve zaman olarak ancak çağdaş Britanya adaları'na uygulanabileceği görüşündeydi. Bu yüzden politik iktisadın temel niteliğinin "adasallık" (insularity) olduğu kanısındaydı.[31]

Politik iktisadın sınırlılığı konusundaki görüşleri Bagehot'un Jones gibi İngiliz Tarihçi Okulu'nun öncülerinden birisi olarak kabul edilebilmesi için yeterli değildir. Jones'un temel özelliklerinden birisi, tümevarım yöntemini benimsemiş olması ve bunun sonucu olarak da ampirik gözlemlere verdiği büyük önemdi. Halbuki Bagehot tümevarımcı yöntemin güvenirliği konusunda çok kuşkuluydu. Ampirik gözlemlerden genellemelere gitmek çok yanıltıcı olabilirdi; çünkü asıl önemli olgular yüzeyde olmayıp

karmaşık bir gerçekliğin derinliklerinde gizlenmiş olabilecekleri için gözlenemeyebilirlerdi. Diğer taraftan gözlenebilen olgular ise genellemelere gitmek için yeterli ve uygun olmayabilirdi.[32] Bu yüzden teorik genellemelere sahip olmadan iktisadi olaylar açıklanamazdı. Tümevarımcı yönteme olan bu karşıtlığı, Bagehot'un, tarihçi tepkinin yandaşı değil, yalnız politik iktisadın göreli olduğu görüşünün savunucularından birisi olarak kabul edilmesini gerektirir.

İngiltere'nin mali hayatında ve iş çevrelerinde çok büyük bir etkiye sahip olan ve Gladstone tarafından "Yedek Maliye Bakanı" diye adlandırılan[33] Bagehot'un politik iktisadın sınırlılığını kabul etmiş olması Ricardo Okulu'nu eleştirenler için önemli bir başarı sayılabilirdi. Bu başarının genişletilmesi çabasının ve Rikardoculara karşı açık savaş ilânının ilk belirtisi İrlanda'dan geldi. Dublin Üniversitesi'nin yayın organı olan Hermathena dergisinde yayınlanan bu savaş ilânı[34]34 Bagehot'u Rikardo İktisadı'nın "utangaç bir savunucusu" olarak niteliyor ve Rikardo İktisadı'nın sınırlılığının değil tümüyle geçersiz olduğunun kabul edilmesini istiyordu.[35]

“İNGİLİZ TARİHÇİ OKULU”

Rikardo İktisadı’nın geçerli olmadığını savunan, tarihsel ampirik gözlemlerin yerini tümdengelimci genellemelerin alamayacağını ileri süren T.E. Cliffe Leslie ve J.K. Ingram ile, bu tepkiyi daha sonra iktisat tarihinin bir disiplin olarak gelişmesinin başlangıç noktası olarak alan J.E.T. Rogers, A. Toynbee, W. Cunningham ve W.J. Ashley bu çalışmada “İngiliz Tarihçi Okulu” diye adlandırıldı. İktisadi düşünce tarihinde ortak niteliklere sahip iktisatçıları bir grup veya bir okul adı altında toplamak, bu kişilerin ortak yanlarının ön plâna çıkarılarak incelenmesini kolaylaştırabileceği gibi, aynı zamanda, bu kişilerin birbirlerinden ayrıldıkları noktaları gözden gizleyebileceği için dikkatle başvurulması gereken bir araçtır. Klasik İktisatçıların kimler olduğu konusundaki tartışmanın sürdüğü hatırlanırsa yukarıda sözü edilen kişilerin hangi kıstasa göre “İngiliz Tarihçi Okulu” adı altında toplandığını açıklamak gerekir.

Konuyla ilgili literatürde, İngiltere’de ortaya çıkan tarihçi tepkiden en çok bir-iki paragraf ile söz edilirken (ki birçok iktisadi düşünce tarihi kitabında bu bile bulunamaz) bu tepkiyi geliştirip yaygınlaştıranlardan bir okul olarak söz edilmez. Her ne kadar Bladen, Leslie’nin “İngiliz Tarihçi Okulu”nun Jevons’a karşı sözcülüğünü yaptığını belirtiyorsa da bu okulun diğer üyelerinin kimler olduğunu veya neden bir okul olarak adlandırılabileceklerini açıklamıyor.[36]

Çeşitli iktisatçıların nasıl bir okul, bir grup oluşturdukları konusundaki kıstasları geliştirme çabasının önemli örneklerinden birisini O’Brien veriyor. Klasik İktisatçıların bir okul anlamında “bilimsel bir topluluk” oluşturup oluşturmadıklarını araştırırken bu iktisatçıların birbirlerinden çok büyük farklılıklar gösterdiklerini fakat hepsinde ortak olarak mevcut iki özellik bulunduğunu ortaya çıkarıyor: O’Brien’ın “Klasik” olarak tanımladığı iktisatçılar aynı dernek veya kurumların üyesi; hepsi yazılarını aynı dergilerde yayınlıyorlar.[37] O’Brien’ın sınırlı amaçları için bu kıstasın gerçekten yeterli olduğu kabul edilebilir; fakat, özellikle değişik zaman dilimlerinde yaşamış olan iktisatçılar için, bu türden ortak özellikler bulmak son derece güçtür.

J. Oser bir okul tanımı yapılırken beş temel kıstasın göz önüne alınması gerektiğini, bu kıstasların tümüne değilse de bazılarına uyan iktisatçıların bir okul olarak gruplandırılmalarını söylüyor. Böylece, aynı toplumsal kökenden gelen; temel olarak aynı öğreti etrafında birleşen; aynı toplumsal çıkarları savunan; öğretileri zamana ve yere bağlı olarak geçerli, yararlı ve doğru olan; yaklaşık olarak aynı zaman dilimi içinde öğretilerinin geçerliliği kaybolan iktisatçılar bir okul olarak tanımlanıyor.[38] Çok geniş sınırlara sahip bu tanımlamanın yararlı olamayacağı açıktır.

Stigler'in tanımı ise sınırları daha iyi belirlendiği için diğerlerine göre daha kullanışlıdır:

"Bir bilim dalı içinde bir okul, belirli sorunlar hakkında, bir bütün olarak o bilim dalından daha çok anlaşmaya varmış görünen, birbiriyle ilişkili bilim adamları topluluğudur."[39]

Bu tanıma göre birçok konuda aykırı fikirlere sahip fakat belirli konularda diğerlerine göre daha çok görüş birliğine varan kişiler bir okul olarak tanımlanabiliyor. Varılan görüş birliğinin tam ve olgunlaşmış olması gerekmiyor. "İngiliz Tarihçi Okulu"nun tanımlanmasına en uygun kıstası geliştirdiği için bu çalışmada bu tanım kullanıldı. İleride görüleceği gibi İngiliz Tarihçi Okulu'nun üyeleri iktisadın yöntemi ve ampirik-tarihsel gözlemlerin önemi konusunda ayrılıklara sahip olmalarına rağmen bu konularda diğer bütün iktisatçılardan daha çok görüş birliğine ulaşmışlardı. Böylece O'Brien'ın kıstaslarına göre bir okul oluşturamayacak olan İngiliz Tarihçi Okulu'nu Stigler'in kıstasına göre bir okul olarak tanımlayabilmek mümkündür.

Whewell ve Jones ile başlayıp Rikardo İktisadı yanlısı Bagehot'u ödün vermeye zorlayan eleştirici atmosferin İngiliz Tarihçi Okulu'nu önemli ölçüde etkilediği bellidir. Bu etki, değişik ölçü ve biçimlerde, Leslie'den Ashley'e kadar bütün İngiliz Tarihçi Okulu üyelerinde görülebilir. Fakat İngiliz Tarihçi Okulu'nun entelektüel kökenini yalnız Whewell ve Jones ile sınırlamak yanlış olur. Whewell ve Jones'un etkisinden daha kalıcı ve daha biçimlendirici faktörler olarak ilk kuşak Alman Tarihçi Okulu, A. Comte ve Sir Henry Maine'in özellikle Leslie ve Ingram'ın düşünceleri üzerinde oynadıkları önemli rolden söz etmek gerekir. Bu temel ve kalıcı biçimlendirmeden sonra ve buna ek olarak Rogers, Toynbee, Cunningham

ve Ashley’nin üzerinde ikinci kuşak Alman Tarihçi Okulu’nun özellikle de Schmoller’in, etkisinin incelenmesi İngiliz Tarihçi Okulu’nun ortaya çıkışının ve gelişmesinin temel çizgilerini gözler önüne serecektir.

İLK KUŞAK ALMAN TARİHÇİ OKULU'NUN ETKİLERİ

Daha önce belirtildiği gibi Alman Tarihçi Okulu'nun ayrıntılı bir biçimde incelenmesi bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu grubun temel niteliğinin boyutlarını

her iktisadi düşünce tarihi ders kitabında bulmak mümkündür.[40] Ne var ki Alman Tarihçi Okulu'nun felsefi kökenleri ve kendi içinde ayrışması konusunda bir görüş birliğinden söz edilemez. Örneğin Hayek, Hegel'in ilk kuşak Alman Tarihçi Okulu üzerindeki etkilerini incelerken Hegel ve Comte arasında paralellikler kurmakta ve Comte'un da Roscher, Hildebrand ve Knies üzerinde etkili olduğunu ileri sürmektedir.[41] Bu görüşün Alman Tarihçi Okulu'nun Comte'un adını bile duymadığı gerekçesiyle reddedilmesine rağmen[42] bu konudaki tartışmanın henüz bitmemiş olduğu söylenebilir. Roscher'in Richard Jones'dan etkilendiği yolundaki görüşler de Roscher'in Jones'u ve kitaplarını bildiği fakat bunları okumadığı karşı görüşüyle karşılaşmaktadır.[43] Frederick von Savigny'nin Roscher üzerindeki etkisi bazı yazarlar tarafından kabul edilirken[44] bazıları da bu etkinin sanıldığı kadar önemli olmadığı görüşündedir.[45]

Alman Tarihçi Okulu'nun kendi içinde gruplara ayrılmasıyla ilgili olarak da çeşitli ve birbirine zıt görüşlerden söz edilebilir. Bir taraftan bu okulun, değişik kuşaklara mensup temsilcileri arasında görüş farklılıkları olduğu gerekçesiyle "Eski" ve "Yeni" olarak iki ana grupta ele alınması gerektiği savunulurken[46] diğer taraftan böyle bir ayırımın anlamsız olduğu ileri sürülüyor.[47] Schumpeter ise önceleri, Alman Tarihçi Okulu'nun ilk kuşağının kelimenin tam anlamıyla tarihçi olmadığı, dolayısıyla da ancak Schmoller ve izleyicilerinin bu okulun üyeleri arasında sayılmaları gerektiği görüşündeyken[48] sonraları yalnız "Eski" ve "Yeni" ayırımını kabullenmekle kalmıyor Spiethoff, Sombart ve Weber'in "En Yeni" grubu oluşturduklarını savunuyor.[49]

Bu görüş ayrılıklarının nedeni, Alman Tarihçi Okulu'nun "Eski" ve "Yeni" bütün üyelerinin tarihi araştırmalara verdikleri özel önemin dışında politik iktisat konusunda birbirlerinden farklı yaklaşımlara sahip olmalarıdır. Roscher ile birlikte 1843'de başlayıp etkisini 1870'lerde yitiren "Eski"grup üyeleri Klasik İktisadı ve yöntemini eleştirirken politik iktisadın amaçları

ve kapsamı konusunda ayrılıklar gösterdiler. Örneğin Roscher, politik iktisatta tarihi araştırmaların aydınlatıcı sonuçlar vereceğini ileri sürmekten öteye herhangi bir iddiada bulunmaz ve hatta tarihi yönteme özel bir önem atfetmezken Hildebrand Klasik İktisat ilkelerini tarihi bir temele sahip olmadıkları için reddediyor ve Roscher'i bu yasalara inandığı için eleştiriyordu. Hildebrand'ın temel itirazı, soyut öncüllerden türetilen ilkelerin evrensel geçerliğe sahip olamayacağı konusundaydı. Toplumların iktisadi hayatlarını yöneten yasalar ancak somut, tarihi araştırmalar sonucunda elde edilebilirdi. Bu görüşün doğrudan doğruya F. List'den kaynaklandığı söylenebilir. Her toplumun, tarihi olarak birbirini izleyen aşamalardan geçtiğini; her aşamada geçerli evrensel ilkelerin mevcut olamayacağını; iktisadi politika konusunda somut duruma bakılarak karar verilmesi gerektiğini savunan ve serbest ticaret ilkelerine karşı iktisadi milliyetçiliğin temelini atan List'de görülebilen görelilik kavramı Hildebrand'da tam anlamıyla ortaya çıktı. Halbuki Roscher, Ricardo ve Mill'den "en önde gelen politik iktisatçılar" olarak hayranlıkla söz ediyor, politik iktisat ilkelerinin doğa yasaları gibi evrensel geçerliliği olduğunu kabul ediyordu.

"Eski" kuşağın en aşırı üyesi Knies'ın, tarihi araştırmaların önemi konusu dışında Roscher ve Hildebrand'la ortak noktası olduğu söylenemez. Knies'e göre genel olarak toplumsal, özel olarak iktisadi yasalar yoktu, olamazdı. Ne soyut tümdengelimci yöntem ne de tarihi araştırmalar bu türden yasalar ortaya çıkaramazdı. Bu yüzden Knies, evrensel geçerliğe sahip iktisat ilkelerinin varlığını kabul ettiği için Roscher'i; tarihi araştırmaların göreli bile olsa bu tür yasalar ortaya çıkarabileceğini savunduğu için de Hildebrand'ı kıyasıya eleştirdi. Knies, tarih araştırmalarının politik iktisatta geçerli tek yöntem olduğunu fakat bu araştırmaların ancak bazı düzenlilikler keşfedebileceğini, bu düzenliliklerin ise mutlak veya göreli yasalar olarak yorumlanamayacağını savundu.

Knies'e göre tarihçi görüş, sınırları kesinlikle belirlenmiş bir çalışma alanına ve bu alanın niteliklerine uygun bir yönteme sahipti:

"Teorinin mutlaklaştırılmasına karşıt olarak politik iktisadın tarihçi açıdan algılanması şu temel ilkelere dayanır: Politik iktisat teorisi, hangi biçimde olursa olsun, tıpkı iktisadi hayat gibi, tarihi gelişmenin ürünüdür; zaman,

yer ve ulusallık koşulları içinden, tüm toplumsal organizmayla yaşayan bir bağ oluşturarak gelişir ve büyür; argümanlarının kaynağı tarihtir ve ulaştığı sonuçlar tarihi çözüm niteliği taşırlar; politik iktisat yasaları, tarihi açıklamalardan ve gerçekliğin giderek daha iyi ortaya konulmasından başka bir şey değildir. Bu yasalar belli bir gelişme düzeyinde bilinebilen gerçeklerin genelleştirilmiş biçimlerini temsil ederler ve ne öz ne de biçim olarak koşulsuz biçimde tamamlanmış oldukları ileriye sürülemez; teorinin mutlaklaştırılması tarihi gelişmenin herhangi bir aşamasında egemen olmuş olsa bile bu durum politik iktisadın zaman içindeki gelişmesinin bir aşamasıdır ve zamana bağlı olarak ortadan kaybolacaktır."[50]

Ne var ki, Klasik İktisada karşı tarihçi görüşün temel dayanak noktalarını bu kadar yetkin biçimde ortaya koyan Knies'in Klasik İktisatçıların kitaplarını ve öğretileri konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığı ileri sürülmektedir.[51] Bu görüşe göre, bu bilgisizlik yüzünden yalnız Knies değil Hilbedrand da gerçekte varolmayan, kendi kafalarında yarattıkları bir düşmana karşı savaşıyorlardı. Samuelson daha da ileriye giderek yalnız Alman Tarihçi Okulu'nun değil bütün tarihçi eleştiri taraftarlarının Klasik İktisat konusunda çok sınırlı bilgiye sahip oldukları görüşündedir.[52]

İlk kuşak Alman Tarihçi Okulu'nun Leslie ve Ingram üzerindeki temel etkisi, tarihi araştırmalara tanınan önem biçiminde oldu. Politik iktisat ilkeleri konusunda Roscher'in olumlu Knies'ın ise inkârcı tutumu Leslie ve Ingram'ı etkilemedi. Diğer taraftan Hildebrand'ın, göreli iktisat ilkelerinin tarihi araştırmalara dayanarak ortaya çıkarılabileceği görüşü politik iktisada uygulanmış biçimiyle zaten Jones'da mevcuttu. Dolayısıyla İngiliz Tarihçi Okulu'nun öncülerinin bu görüşü benimsemeleri son derece kolay oldu. İktisat ilkelerinin göreli olduğu görüşünün kabulünü kolaylaştıran bir başka etken de Sir Henry Maine'in hukuk tarihi araştırmalarının bulguları oldu.

HENRY MAINE VE HUKUK TARİHİ ARAŞTIRMALARI

Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında İngiltere'de egemen olan hukuk bilimi (jurisprudence) görüşü analitik hukuktu. En güçlü biçimiyle John Austin tarafından temsil edilen bu görüş, insanların sahip olduğuna inanılan niteliklerin tarih boyunca hukuk sistemlerinin biçimlenmesine yol açtığı temeline dayanıyordu. Doğal hukuk diye de adlandırılan bu sistemde mülkiyet, miras, vasiyet, egemenlik gibi temel hukuk ilişkilerinin, insanlarda mevcut vazgeçilmez niteliklerin yansıması olarak, en eski çağlardan beri varolduğu ve devam ettiği kabul ediliyordu.[53]

Maine, hukuk ilişkilerinin ve kurumlarının her zaman ve her yerde geçerli olduğunu savunan bu öğretiye karşı çıktı. Maine'e göre temel hukuk ilişkilerinin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığının tarihî ve karşılaştırmalı araştırmalarla ortaya konması gerekirdi. İnsan doğası hakkında soyut varsayımlardan hareketle akıl yürütmek geçerli bir yol olamazdı.

Analitik hukukçuların toplum düzeniyle ilgili teorileri Maine'e göre bir soyutlama üzerine kurulmuştu. Bu hukukçular toplumun kökenlerini, her toplum üyesinin toplumun ortak iradesine tabi olduğunu belirten bir kontratta arıyorlardı. Bütün tarihi dönemlerde toplum üyelerinin açıkça veya zımnen böyle bir kontrata katılan öğeler olduklarını düşünüyorlardı.

Maine, önce eski Yunan, Roma ve Hindu hukuk sistemlerinin daha sonra da eski İrlanda hukuk sisteminin karşılaştırmalı bir biçimde araştırılmasıyla kontrat kavramının insanlık tarihinde ancak modern çağlarda ortaya çıktığını, daha eski zamanlarda hukuk ilişkilerinin kontrat değil statü üzerine kurulduğunu gösterdi.[54] Maine'e göre analitik hukuk, tarihî araştırma yerine a priori akıl yürütme üzerine kurulu olduğu için 19. yüzyıl İngiltere'sinde mevcut kontrat sisteminin insanların temel niteliklerinden birisi olduğuna inanıyor ve bu sistemin en eski çağlarda bile mevcut olduğunu varsayıyordu. Bu haliyle, bilim olma iddiasında olan analitik hukuk geçmişe ait bir tahminler topluluğundan farksızdı.[55]

Maine, hukuk sistemlerinin tarihi gelişmesinin statü üzerine kurulmuş ilişkilerden kontrat ilişkisine geçiş yönünde olduğunu gösterdi. Bu bulgu çok önemliydi; çünkü, analitik hukuk görüşünün tersine, hukuk ilişkilerinin

başlangıcındaki temel öğenin birey değil grup (aile) olduğunu ortaya çıkarıyordu. Zaman içinde grup ilişkileri çözülüp grubun yerini birey almaya başladıkça statünün yerini de kontrat alıyordu. Bu temelden hareketle Maine grup mülkiyetinden bireysel mülkiyete nasıl geçildiğini gösterdi; vasiyet aracılığıyla bireysel mülkiyetin devredilmesi olgusunun, analitik hukukçuların varsaydığının tersine, her zaman mevcut olmadığını, ancak bireysel mülkiyetin belirli bir gelişme düzeyinden sonra ortaya çıktığını kanıtladı.

Maine analitik hukukçuların ve özellikle de Austin'in politik egemenlik konusundaki teorilerini eleştirirken bu teorilerin kaba kuvvet dışında bütün unsurlardan soyutlanmış olduğunu halbuki soyutlandıkları için hesaba katılmayan unsurların politik egemenlik konusunu kaba kuvvet kavramından daha iyi açıklayabileceklerini gösterdi. Maine'e göre:

"… soyutlama üzerine kurulu bütün bilimlerin pratik değeri soyutlanan ve soyutlanmayan öğelerin göreli önemine bağlıdır."[56]

Maine'e öre analitik hukuk gibi politik iktisat da aşırı soyutlamalar üzerine kurulmuştu. Nasıl analitik hukuk tarihte kişileri ve toplumları o dönemlerde sahip olamayacakları, daha sonraları gelişen düşünce ve kurumların sahibiymiş gibi gösteriyorsa politik iktisat da serbest rekabet, özel mülkiyet gibi kurumların her zaman varolduğunu ve insanların iktisadi ilişkilerini her zaman bu çerçeve içinde yürüttükleri varsayımına dayanıyordu. Maine, analitik hukuk ve politik iktisadın en az saf matematik kadar soyut olduğu kanısındaydı.

Hukuk ilişkilerinin ve kurumlarının zamana ve yere bağlı olarak değiştiği, mutlak değil göreli olduğu düşüncesi Jones ve Hildebrand'ın politik iktisat ilkelerinin göreli olduğu düşüncesine tam bir paralellik gösteriyordu. En az bunun kadar önemli olan bir diğer paralellik de bu göreliliğin ortaya çıkarılmasında tarihi araştırmaların oynadığı roldü.

AUGUSTE COMTE VE POZİTİVİZM[57]

Pozitivist felsefenin kurucusu olan Comte başlangıç noktası olarak insan düşüncesinin tarihi gelişmesini ele aldı. Comte'a göre insan düşüncesi ve dış dünya hakkında bilgi edinme süreci teolojik, metafizik ve pozitif evrelerden geçiyordu. Teolojik evrede görüngülerin nedeni tanrısal irade, metafizik evrede metafizik soyutlama, son evre olan pozitif evrede ise bilimsel gerçekler ile açıklanıyordu. İnsan düşüncesinin bu üç aşamalı gelişmesi bilimlerin gelişmesine de yansıyor ve en basit bilim olan matematikten başlayarak en gelişmiş bilim olan sosyolojiye ulaşan bir hiyerarşi ortaya çıkıyordu. Bu hiyerarşi içinde her bilim de teolojik ve metafizik evrelerden geçerek pozitif evreye ulaştığı zaman gerçek bilim niteliğini kazanıyordu. Bu gelişme bütün bilimlerde aynı zamanda olmuyor, düzenli bir sıralama içinde birer birer oluyordu. Böylece, önce matematik her üç aşamayı da tamamlayarak bilim mertebesine ulaştıktan sonra sırasıyla astronomi, fizik, kimya ve biyoloji bilimleri, bir önceki bilimden daha az genel fakat daha çok karmaşık olarak, hiyerarşi içindeki yerlerini alıyorlardı. Comte bu sonuca bu bilimlerin tarihi gelişmelerini inceleyerek varmıştı. Gözlemlerine göre son olarak biyoloji bilimi pozitif aşamaya erişmişti ve sosyoloji de teolojik ve metafizik evreleri geçirdiği için pozitif bir biçimde gelişmesinin yolları açılmıştı. Sosyolojinin son evresiyle birlikte bütün bir sistem tamamlanmış oluyor, çeşitli bilimlerin felsefelerinin yanı sıra bir bütün olarak bilimin felsefesi ortaya çıkıyordu. Bilimlerin eriştiği son aşama olan pozitif aşama üzerine kurulduğu için de bu felsefe sistemi Pozitivizm diye adlandırılıyordu.

Toplumsal görüngüleri açıklamak amacında olan sosyolojide bu görüngüler en karmaşık oldukları için diğer bütün bilimlerden daha karmaşıktı ve bu nedenle basitlikten karmaşıklığa doğru yükselen piramidin en üst noktasında yer alıyordu. Toplumsal olaylar bütün yönleriyle birbirlerine bağlı oldukları için toplumun çeşitli yönlerini ayrı ayrı incelemeye kalkmak akılcı olmayan bir uğraştı. Örneğin, çağdaş iktisadî olaylar, geçmiş veya çağdaş entelektüel, ahlâki ve politik gelişmelerden soyutlanarak incelenemezlerdi. Sosyoloji, bir zaman kesiti içinde toplumsal olayları yöneten yasaları statik olarak incelediği gibi toplumun gelişme yasalarını da dinamik olarak incelemek durumundaydı. Bu dinamik inceleme, toplumun

değişik tarihî aşamalarını birbiriyle karşılaştıran ve bu karşılaştırmalardan dinamik toplumsal gelişme yasaları çıkarabilen bir yöntem çerçevesinde yapılmalıydı. Tarihî araştırma yöntemi tek olmasa bile bu uğraş için en uygun yöntemdi.

Politik iktisadın bir durgunluk dönemine girmesinin nedeni, toplumla ilgili bilimlerin bütünselliğini oluşturan sosyolojiden koparılmış olmasıydı. Comte, A. Smith dışındaki bütün iktisatçıları politik iktisadı sosyolojinin yörüngesinden çıkardıkları için ağır bir dille suçluyordu. Bu iktisatçılar “bilimsel disipline sahip olmayan; … bilimsel gözlem yapma yeteneğinden yoksun… belirli bir yöntemi uygulayamayacak kadar beceriksiz; … sahip oldukları mantık ilkelerinin müphemliği yüzünden tümüyle metafizik kavramlar kullanan” kişilerdi.[58]

İktisadi olayları diğer toplumsal olaylardan bağımsız olarak ve dahası yalnız servetlerin üretimi ve bölüşümü konusu içinde hapsederek inceleyen Klasik İktisatçılar, sosyolojinin bir dalı olan politik iktisadın metafizik aşamadan ileriye gitmesini önlüyorlardı.

Comte’un bu görüşlerinin İngiliz Tarihçi Okulu için son derece çekici olması doğaldı. Jones ve Maine’in bulguları, Alman Tarihçi Okulu’nun çabaları bir ilham ve güç kaynağıydı ama tarihçi eleştiri hâlâ felsefi bir temelden yoksundu. Comte ve Pozitivizm bu eksikliği giderecek nitelikte bir gelişmeydi. Leslie ve Ingram pozitivist öğretiye öyle bir hevesle sarıldılar ki Comte’un o kadar ağır bir dille eleştirdiği Klasik İktisatçılardan yalnız A. Smith’i yarım yamalak okuduğu fakat Ricardo’dan haberi bile olmadığı eleştirisini görmezlikten geldiler.

Comte’un Klasik İktisat bilgisinin son derece sınırlı olduğu yolundaki ilk görüş 1865 yılında J.S. Mill tarafından ileri sürüldü. Comte’a duyduğu büyük hayranlık nedeniyle olsa gerek Mill bu eleştirisini üstü kapalı bir biçimde ve çok yumuşak kelimelerle ifade etti.[59] İkinci eleştiri çok daha açık ve sert olarak 1870 yılında Cairnes’den geldi. Cairnes eleştirisinde Comte’un politik iktisat hakkında ileri sürdüğü her düşüncenin ya yanlış ya da Klasik İktisatçılara ait olmayan görüşler üzerine kurulduğunu gösterdi. Cairnes’e göre Comte “politik iktisattan söz etmeye başlar başlamaz akli dengesini yitiriyordu” ve A. Smith’den başka hiçbir Klasik İktisatçıyı

okumamıştı.[60] Bu yaralayıcı suçlamalar daha sonraları başka yazarlar tarafından da doğrulandı.[61]

CLIFFE LESLIE VE TOPLUMUN DOĞAL DÜZENİ TEORİSİ

Leslie 1846 yılında Dublin Üniversitesi Trinity College'ı bitirdi ve aynı yıl Londra'da Sir Henry Maine'in gözetimi altında avukatlık stajına başladı. Leslie'nin Rikardo İktisadı'na karşı geliştirdiği eleştiri Maine'in etkisi altında biçimlendi. Kendi sözleriyle:

"Sir Henry'den tarihi araştırma yöntemini öğrenmek şansına sahip oldu… bu yöntemi iktisadi sorunların incelenmesinde kullandı ve toplumun mevcut iktisadi yapısına… uzun bir evrimin sonucu olarak bakmayı öğrendi."[62]

Tarihçi yöntemi benimserken Alman Tarihçi Okulu'nun da etkisi altında kalmış olabileceği iddiasına Leslie karşı çıkar:

"… bu düşünce biçimine, Almanca yazılmış bir iktisat kitabı görmemden on yıl önce vardım. Eğer yöntemimin bir yerden alınmış olması gerekiyorsa, Sir Henry Maine'den alınmıştır."[63]

Leslie 1853 yılında Belfast'ta Queen's College'da Hukuk ve Politik İktisat Profesörü oldu. Derslerinde işlediği ana konu, toplumların tarihi gelişme sürecinde her zaman geçerli genel kurallar olamayacağıydı. Bir toplumun tarihi gelişmesinin incelenmesinden elde edilen genellemeler bir başka topluma uygulanamazdı. Her toplumun tarihinin araştırılması gerekirdi.

Yerleşik iktisat teorisinin eleştirisiyle ilgili ilk çalışmasını Leslie 1862 yılında yayınladı.[64] Bu eleştiri, Rikardo İktisadının soyut öncüllerinin ve özellikle de para edinme güdüsü varsayımının insan doğasının çok sınırlı bir yönünü yansıttığı konusunda, çekingen biçimde yazılmış bir makaleydi.

Leslie'nin asıl saldırısı 1870 yılında gerçekleşti. Az topraklı ve topraksız İrlanda köylülerinin durumunu iyileştirmek amacıyla verilen bir yasa tasarısının Avam Kamarası'nda görüşülmesi sırasında Maliye Bakanı Robert Lowe'un yaptığı konuşma Leslie'nin eleştirisinin başlangıç noktasını oluşturdu. Lowe şöyle diyordu:

“Politik iktisat hiçbir ulusa ait değildir. Politik iktisadın vatanı yoktur. Politik iktisat servetin üretimi, birikimi, bölüşümü ve tüketimi kurallarının bilimidir. Bu kurallar siz isteseniz de istemeseniz de etkilerini gösterirler. Politik iktisat insan aklının özellikleri üzerine kurulmuştur ve hiçbir güç onu değiştiremez.”[65]

Rikardo İktisadı’nın en bağnaz savunucularından olan Lowe’a göre politik iktisat ilkeleri insanların sahip oldukları değişmez temel niteliklerden türetildikleri için değişmez doğa yasalarını yansıtıyordu. Bu yüzden de evrensel bir gerçek niteliğindeydiler. Lowe bu sözleriyle, parlamentoya sunulan yasa tasarısının politik iktisat ilkelerine aykırı olduğunu savunuyor ve reddedilmesini istiyordu.

Leslie hem İrlandalı hem de tarihçi yöntem taraftarı olması nedeniyle Maliye Bakanı’na karşı çıkmak gereğini duydu:

“Maliye Bakanı’nın söylediklerinin tersine politik iktisadın bir doğa yasaları demeti veya evrensel ve değiştirilemez gerçekler bütünü olmadığını, belirli bir tarihi gelişmenin ürünü olarak ortaya çıkan bir spekülasyonlar ve doktrinler topluluğu olduğunu göstermeye çalışacağım. Vatanı olmadığını ve zaman içinde değişmediğini değil, değişik ülkeler ve zamanlarda farklılıklar gösterdiğini ve hatta aynı ülkede ve aynı dönemde çeşitli iktisatçılara göre bile değiştiğini anlatmaya çalışacağım.”[66]

Leslie’ye göre toplum olaylarını yöneten yasallıkları bulmaya çalışan bilim adamları, kullanılan yöntem açısından, 18. yüzyılda bir yol ayırımına gelmişlerdi. Montesquieu ve izleyicileri tarihi gelişmeleri ve gerçek olayları gözlemek yolunu seçerken, diğerleri bir “antik çağ safsatası” olan “doğal düzen” kavramını kendilerine kılavuz edinmişlerdi. Eski Yunan’da başlayıp Roma Hukuku tarafından geliştirilen “doğal düzen” ve “doğal yasa” kavramlarına göre, insanların meydana getirdiği kural ve kurumların bozduğu, eşyanın doğasında varolan basit bir düzen vardı. İnsan yapısı olan bütün düzenlemeler kaldırıldığı zaman bu doğal düzen hükmünü icra etmeye başlayacaktı.

Leslie’ye göre “doğa düzeni” teorisi 18. yüzyılda önemli değişiklikler geçirmiş ve çeşitli biçimlere bürünmüştü. Fakat bu çeşitli biçimlerin hepsinin ortak bir yanı vardı: Bütün “doğa düzeni” teorileri, doğanın nasıl

olduğu değil, fakat nasıl olması gerektiği yolundaki a priori öncüllerden akıl yürütmeyle elde ediliyordu.[67] Doğal düzen, doğayı gözlemleyerek doğanın gerçekten nasıl olduğu noktasından değil insan aklında doğanın sahip olduğu varsayılan niteliklerden hareketle açıklanmaya çalışılıyordu. Böylece doğa, kendisinde olmayan fakat kendisine atfedilen niteliklere sahipmiş gibi düşünülüyor ve insan yapısı kural ve kurumlar bu nitelikler açısından yargılanıyordu.[68]

Politik iktisadın Ricardo ve izleyicilerinin elinde izlediği yol da buna benziyordu. Rikardo Okulu, insanın doğası hakkında a priori varsayımlardan ve bu varsayımların gerektirdiği hareket tarzından başlayarak iktisadi olayları incelemek iddiasındaydı. Dolayısıyla Rikardocu iktisat teorisinde insanların gerçekten nasıl davrandıkları değil, varsayılan davranış biçimlerinin zorunlu sonuçları inceleniyordu. Rikardo İktisadı'nın "doğal ücret," "doğal fiyat", "doğal kâr" kavramları insanların varsayılan "doğal" davranış biçimlerinden türetilmişti.

DOĞAL DÜZEN TEORİSİ: BİLİMDIŞI SOYUTLAMA

Leslie, Rikardo İktisadı’nın insanlara doğal davranış biçimi olarak kişisel çıkar peşinde koşma niteliği atfettiği kanısındaydı. İnsanların sürekli ve tutarlı olarak böyle davrandıkları kabul edilir edilmez, mantıki çıkarım yoluyla, kâr ve ücret oranlarının nasıl eşitlendiği, servetin üretimi, miktarı ve bölüşümü belirlenebiliyordu. Leslie bu davranış biçiminin bir yakıştırma olduğunu, gerçeklere uymadığını ileri sürdü:

“… toplumun incelenmesinin her geçen gün daha karşı koyulmaz biçimde ortaya koyduğu sonuç, varolan bütün ulusal ekonomilerin kökeninde bireyin, yani bir soyutlamanın özneleştirilmesinin, değil ilkel topluluğun olduğudur. Bu topluluk ortak kan, mülkiyet, düşünce, ahlaki sorumluluk ve yaşam biçimine sahiptir. [Çağdaş] uluslardaki her kadın ve erkeğin kişisel çıkarları, arzuları ve amaçları bu ilkel topluluğun gelişme tarihi tarafından yoğrulmuş, biçimlendirilmiş ve yönlendirilmiştir.”[69]

Bu yakıştırma nitelikten türetilen mantıki sonuçlar doğru olsalar bile gerçeğe uymaları beklenemezdi; çünkü türetildikleri öncül gerçeğe uygun değildi! Leslie tümdengelim yönteminin politik iktisatta uygulanabileceği fakat bu uygulamanın son derece dikkat ve özen gerektirdiği kanısındaydı. İnsanların servet peşinde koşmaları ve bu tutkuyu en zahmetsizce gerçekleştirme çabaları bir yakıştırma değil de gerçek insan doğasına uygun olsa bile bu öncülden iktisadi yaşamın bütün kurallarının türetilmesi bilimdışı bir uğraştı:

“Tümdengelimci iktisatçılar felsefenin soyutlama yöntemini tamamen yanlış biçimde algılıyorlar. İnsan yeteneklerinin sınırlı olması nedeniyle inceleme alanının daraltılması yalnız arzu edilen bir şey değil aynı zamanda bilimsel bir zorunluluktur. İktisadi görüngeleri etkileyen bütün nedenler hesaba katıldığı sürece bu yöntem meşruluğunu koruyacaktır. Tek bir neden dışında bütün nedenleri soyutlayarak… bu nedenden mantıki çıkarım yoluyla servet yasalarını bulmaya çalışmak yanlış sonuçlara götüreceği gibi… bilime de aykırıdır.”[70]

İnsanların davranışlarını etkileyen çok sayıda faktör arasından yalnız birini seçip diğerlerini yok varsaymak, Leslie’ye göre, tümdengelimci

iktisatçıların en büyük eksikliğiydi. Jevons'ın Times gazetesine yazdığı bir mektup bu eksikliği göstermek için Leslie'ye fırsat sağladı. Jevons, 1862 yılından başlayarak, devrevi hareketlerle güneş lekeleri arasında nedensel bir ilişki kurmaya çalışan bir teori geliştirmeye uğraşıyordu. Bu çabaları iktisatçılar tarafından küçümsenen Jevons 1878 yılında A.B.D.'de iflâsların çok yüksek bir düzeye erişmesiyle o yıl gözlenen güneş lekelerinin sayısının artmasını sevinçle karşılayarak bu olayı teorisinin kanıtlanması biçiminde yorumlandı ve yorumunu Times'a yazdığı bir mektupta kamuoyuna açıkladı. Bu Leslie için kaçırılmayacak bir fırsattı. 1878 yılında A.B.D.'de iflâsların artmasının gerçek nedeninin güneş lekeleri değil de müflis tüccarlara büyük kolaylıklar sağlayan iflâs yasasının o yıl yürürlükten kalkması dolayısıyla bu yasanın kolaylıklarından yararlanmak isteyen tüccarların gerçekleştirdiği hileli iflâslar olduğunu gösterdi.[71] Ancak bu, Leslie için kutlanacak bir başarı sayılamazdı. Tümdengelimci iktisatçılar arasında bile hiçbir zaman rağbet görmeyen bir teoriyi en zayıf noktasından yakalayıp yanlışlığını göstermek aşırı soyutlama yönteminin eksikliğini sergileyebilirdi; fakat o yöntemin bilimdışı sayılması için gerekçe oluşturamazdı.

LESLIE VE RİKARDO İKTİSADI’NIN TEMEL ÖNCÜLÜ

Leslie’ye göre Rikardo Okulu’nun aşırı soyutlamalar kullanmasının en belirgin ve zararlı örneği “servet edinme tutkusu” öncülüydü. Ampirik temellere dayandırılabilecek diğer öncüllerin tersine bu öncül tamamen a priori idi. Ricardo ve izleyicilerinin “servet edinme tutkusu” biçiminde formüle ettikleri istek ve amaçlar, insanlarda doğuştan varolan özgün ve evrensel eğilimlerin sonucu olamazdı. Bu istek ve amaçlar toplum ve toplumun tarihi gelişmesinin ürünleriydi.[72]

A. Smith ve Ricardo tarafından açıkça belirtilmeyen fakat bütün çözümlemelerinin temelini oluşturan bu öncül, ilk kez Senior tarafından formüle edilip politik iktisat literatürüne geçirilmişti. Rikardo Okulu’nun diğer üyeleri de bu öncülü olduğu gibi kabul ederek a priori veya ampirik önermelerle birlikte kullanıyorlardı. Leslie, insanların temel niteliğinin servet edinme tutkusu olduğu yakıştırmasının büyük yanlışlıklara yol açan bir aşırı soyutlama örneği oluşturduğu kanısındaydı:

“Birbirinden farklı birçok şey bir tek yönleriyle birbirine benzeyebilir ve sahip oldukları bu ortak özelliğe atfen bu şeylerin hepsine birden ortak bir ad verilebilir. Bu ortak ad, aslında yalnız ortak olarak sahip olunan özelliğin bir göstergesidir; fakat, bu ortak ad, aynı zamanda bu şeylerin temel farklılıklarını insan aklından siler ve bu farklı şeyler sonunda aynı şeylermiş gibi düşünülür. Servet edinme tutkusu, iktisadi özellikleri ve etkileri açısından büyük farklılıklar gösteren, bazı yönleriyle temel değişiklikler geçiren, bazı yönleriyle de tarihi bir sürekliliğe sahip çok çeşitli istekler, arzular ve duygulara verilen genel bir addır. Bu yüzden de ‘servet’ kelimesinin içerdiği bütün ihtiyaçlar, hevesler, tutkular, beğeniler, amaçlar ve fikirler politik iktisatta aynı kaba konuyor ve insan doğasının değişmez bir ilkesi yapılıyor.”[73]

Tarih boyunca işbölümünün gelişmesi, metaların değişimi ve paranın ortaya çıkması, üretim amacının servet edinme veya servet edinme ile özdeşleştirilen para edinme tutkusu olduğu kanısını yaygınlaştırılmıştı. Leslie’ye göre bu kanı üretimin gerçek nedenlerini ve amaçlarını gizliyordu. Tüketicilerin bütün amaçları ve güdüleri servet edinme tutkusu çerçevesinde düşünülüyor, bu amaç ve güdülerin çeşitliliği, zenginliği,

değişik etkileri ve sonuçları bir tarafa itiliyordu. Merkantilistleri her ne pahasına olursa olsun değerli metal edinmek isteyen iktisadi politika uygulayıcıları olarak kınayan Rikardocular, Leslie’ye göre, aynı türden bir yanlışlık yapıyorlar ve insanları yalnız ve yalnız servet peşinde koşan varlıklar olarak görüyorlardı. Eğer her insan kullanmak veya sahip olmak istediği şeyleri kendi üretseydi, “servet tutkusu” teriminde özetlenen güdülerin ne kadar değişik oldukları açıkça görülebilirdi. Bu güdüler bireyler, sınıflar, uluslar, kadınlar ve erkekler arasında farklı olduğu gibi, toplumun değişik tarihi aşamalarında da farklıydı. Sonuç olarak Leslie, bu a priori öncülün çeşitli ve türdeş olmayan güdüleri çok basite indirgeyen, zararlı bir soyutlama olduğu kanısındaydı.[74]

LESLIE'NİN RİKARDOCU SERVET KAVRAMI VE BÖLÜŞÜM TEORİSİNİ ELEŞTİRİSİ

Leslie, "servet edinme tutkusu" öncülünün aşırı soyut olması kadar ciddi bir başka sorunun daha Rikardo İktisadı'nı zayıf düşürdüğü görüşündeydi. Bu sorun servet kavramı ve servetin bölüşümü sorunuydu. Leslie'ye göre Klasik İktisadın servet tanımı hem yetersiz hem de yanlıştı. Serveti, insanların istek konusu olan, arzı sınırlı ve değişilebilir şeyler olarak tanımlamak servet hakkında aydınlatıcı bir fikir vermek için yeterli değildi. Tıpkı "servet tutkusu" öncülü içinde çeşitli niteliğe ve etkiye sahip güdülerin bir araya toplanması gibi, "servet" kelimesi içinde de birbirinden nitelik ve nicelik olarak büyük farklılıklar gösteren kavramlar bir araya toplanmıştı. Antik Çağ, Orta Çağ ve Modern Çağ'da servet kavramı insanlar tarafından değişik biçimde algılandığı gibi serveti meydana getiren öğeler de tarihi olarak değişik niteliklere sahiptiler. Bunların hepsini aynı kapsam içine almak servetin üretimini belirleyen toplum yasalarını ve toplumun tarihi gelişmesini ihmal etmek anlamına gelirdi.[75]

Diğer taraftan, Rikardo İktisadı yalnız bu tarihi niteliği ihmal etmek değil, çağdaş koşullarda bile servetin üretim koşullarını aydınlatmaktan aciz kalıyordu. Leslie'ye göre Rikardo İktisadı'nın servetin üretimi ve miktarı konusunda söyleyebildiği şeyler birkaç önermeye indirgenebilirdi. Bu önermelerden birincisi, "servet edinme tutkusu" altında insan enerji ve çabasının sürekli olarak servet edinmeye yönelik olduğuydu. Leslie bu önermenin gerçeği yansıtmadığı kanısındaydı. İnsanların servet edinme eğilimleri, zorunlu olarak çalışmayı gerektirmeyebilirdi. Savaş, fetih, yağma, korsanlık, hırsızlık ve dolandırıcılık çeşitli servet edinme biçimleriydi; fakat hiçbiri iktisadi anlamda çalışmayı içermiyordu. Bu servet edinme biçimleri 19. yüzyılda belki önemlerini kaybetmişlerdi ama tarihi olarak her biri, özellikle savaş ve yağma, en belli başlı servet edinme yolları olmuşlardı. Rikardo İktisadı'nın bu önermesi gerçekliğin ancak sınırlı bir bölümünü yansıttığı için servet edinme olgusunu açıklamak için yetersiz kalıyordu.[76]

İkinci önerme, servetin üretken harcama ve tüketim sonucunda arttırılabileceği, üretken olmayan harcama ve tüketimin serveti azaltacağı

önermesiydi. Leslie bu önermenin de aydınlatıcı bilgiler elde etmek için yetersiz olduğu kanısındaydı. Tüketim ve harcama kavramları politik iktisatta kullanıldıkları biçimleriyle yanıltıcı bir niteliğe bürünmüşlerdi. Her iki kavram da metaların kullanılıp yok edilmesi anlamında kullanılıyorlardı. Halbuki harcama kavramı satın alma, tüketim kavramı da kullanma anlamını içermek gerekiyordu. Eğer bu ayırım yapılırsa satın alınan fakat tüketilmeyen dayanıklı metaların aslında bir birikim biçimini oluşturduğu meydana çıkacak ve üretici olmayan tüketim diye nitelendirilen bu olgunun serveti azaltmak yerine arttırdığı gerçeğine ulaşılabilecekti. Harcamaların servetin azalması veya çoğalması üzerindeki etkisini açıklamaya çalışan Rikardocu önerme bu nedenle yetersizdi. Açıklanması gereken konu, üretici olmayan harcamaların hangi yönde yapıldığıydı. Dayanıksız mallar için yapılan harcamalar, Leslie'ye göre, gerçekten de serveti azaltmaya yönelik olabilirlerdi; fakat, dayanıklı mallar üzerine yapılan bu tür harcamalar sonuç olarak servetin artmasına neden olacaklardı.[77] Diğer taraftan Malthus da, toprak sahiplerinin üretken olmayan tüketiminin, üretilen mal ve hizmetlerin bütünüyle alıcı bulabilmesi için yararlı bir yol olduğunu göstermeye çalışırken buna benzer bir akıl yürütme kullanıyordu. Fakat Leslie, Malthus'u Rikardocu saymadığı için o'nun bu açıklamasını Rikardo Okulu'nun açıklaması olarak kabul edemezdi.

Üretilen servetin toplumu oluşturan sınıflar arasında nasıl bölüşüldüğünü açıklamaya çalışan Rikardocu teori de Leslie için kabul edilemez nitelikteydi. Bu konuda Leslie birbiriyle çelişen iki eleştiri ortaya koydu. Eleştirilerden birincisi Rikardocu emek-değer teorisinin, ikincisi ise değerin üretim maliyeti teorisinin değişim ve bölüşümün temelinde yattığı varsayımına dayanıyordu. Ricardo'nun değer teorisinin hangi temele dayandığı tartışması günümüzde bile bütün hızıyla sürüp gittiğine göre Leslie'yi Ricardo'nun değer teorisini anlamamış olmakla suçlamak gerekir. Fakat, aşağıda gösterileceği gibi Leslie değer teorisiyle bölüşüm teorisini birbirine karıştırıyordu.

Leslie'nin birinci eleştirisi (emek-değer teorisi ve bölüşüm) aşağıdaki alıntıya yönelikti:

"… toplumun ilk aşamalarında metaların değişim değeri hemen hemen tümüyle bu metaların birbirine göre içerdiği işgücü miktarı tarafından

belirlenir. Örneğin, avcılıkla geçinen bir toplumda genellikle iki günlük veya iki saatlik çalışmanın ürünü olan bir şeyin, bir günlük veya bir saatlik çalışmanın ürünü olan başka bir şeyin iki katı değerde olması doğaldır."[78]

Leslie bu önermenin doğrudan Ricardo'ya ait olduğunu ve Ricardo'nun değer teorisinin temel direği olduğunu söylerken[79] kendisinden beklenmeyen bir yanlışlık yapıyordu. Çünkü, bu alıntının birinci cümlesi, bazı eksiklikleri olmasına karşın, gerçekten Ricardo'ya aitti[80] fakat ikinci cümle Ricardo'nun değil A. Smith'in kaleminin ürünüydü.[81] Daha da önemlisi, önermenin ikinci cümlesi Ricardo'nun Smith'in değer teorisini eleştirisinin başlangıç noktası oluyordu. Böylece Leslie bu önermeyi eleştirirken aslında Ricardo'yu değil, Ricardo'nun da eleştirdiği Smith'i eleştiriyor fakat Ricardo'yu eleştirmiş olduğunu sanıyordu.

Ricardo'ya ait olduğunu ileri sürdüğü bu önermeyi Leslie hem mantıki hem de tarihi açıdan yanlış buluyordu. Ricardo'nun tasımlamasındaki küçük öncül (minor premiss) ilkel topluluklarda değişimin doğal olarak ürünlerin içerdiği işgücü miktarına göre yapılacağıydı. Leslie'ye göre bu küçük öncülün kendisi kanıtlanmaya muhtaçtı (petitio principii). İlkel insanların çalışmaları yalnız zorunlu ihtiyaçları karşılamaya yönelik olduğu için sürekli ve düzenli değildi. Sürekli ve düzenli olmayan çalışmalar sonunda üretilen şeylerin değeri konusunda ilkel insanların belirli bir kıstasa sahip olmaları imkânsızdı. Hele "Ricardo'nun önermesindeki" avcı toplum için bu büsbütün imkânsızdı; çünkü, av sürecinin sonucu avcının ustalığı ve yeteneğine olduğu kadar şansa da bağlıydı. Sonucu etkileyen diğer bütün faktörler sabit tutulabilse bile, şansa bağlı olarak, bir geyik bir saat veya bir haftada avlanabilirdi. İlkel bir insanın bu avı elde edebilmek için ne kadar işgücü harcadığını bilmesinin imkânsızlığı bir tarafa, ürünün elde edilmesi şansa bağlı olduğu sürece, ürünün değerinin değişmez bir ölçüsünü bulmak da imkânsızdı.

Bütün bu imkânsızlıkların göz ardı edilebileceği düşünülse bile "Ricardo" gene yanlıştı; çünkü, toplumun ilkel dönemlerinde değişim bireyler arasında değil gruplar, kabileler arasında yapılıyordu. Değişik gruplara veya aynı gruba üye bireyler arasında yapılan değişim ise ürünlerin içerdiği işgücü miktarına değil bireylerin ihtiyaçlarının yoğunluğunun derecesine bağlıydı.

Diğer taraftan, “Ricardo’nun önermesinin” büyük öncülü, yani ilkel toplumlarda doğal olan değişim kuralının çağdaş toplumlarda da doğal kural olacağı, mantıki olarak bir kıyaslama yanlışı (fallacy of the undistributed middle) içeriyordu. Söz konusu toplumsal gelişme aşamaları birbirinden çok farklı olduğu için bu aşamalardan birisinde geçerli olabilecek bir davranış biçimini diğer aşamada da geçerliymiş gibi düşünmek mantığa aykırıydı.[82]

Leslie’nin ikinci eleştirisi, değerin üretim maliyeti teorisi üzerineydi. A. Smith ile başlayan, J.S. Mill’de en olgun biçimini alan ve 1870’lerde Fawcett ve Cairnes tarafından savunulan bu teoriye göre değer veya “doğal” fiyat üretime katılan faktörlerin “doğal” ödüllerinin toplamından oluşuyordu. Değerin % 93’ünü mü yoksa tümünü mü işgücüne atfettiği konusunda tartışmalara yol açan Ricardo ve bir dereceye kadar Senior bir tarafa bırakılırsa, yalnız Rikardo Okulu değil fakat İngiliz Klasik İktisatçılarının büyük bir bölümü değeri şu veya bu biçimde üretim maliyetleriyle açıklamak eğilimindeydi.[83] Bu nedenle Leslie üretim maliyeti teorisini Rikardo İktisadı’nın ayrılmaz bir parçası sayıyordu.

Leslie’ye göre üretim maliyeti teorisi gerçekle ilgisi olmayan iki varsayım üzerine kurulmuştu. Bu varsayımlardan birincisi piyasa koşullarıyla birlikte ücret ve kâr oranlarının hem işçiler hem de kapitalistler tarafından eksiksiz bilindiği, diğeriyse, bu bilgiden hareket ederek işgücü ve sermayenin kolayca ve hiçbir engelle karşılaşmadan çeşitli üretim dalları arasında yer değiştirebileceğiydi. Eğer bu iki varsayım gerçeği yansıtıyorsa sektörler arasında bir taraftan ücretler diğer taraftan da kâr oranları eşitlenebilir ve ancak bu yolla fiyatlar üretim maliyetlerine göre belirlenebilirdi. Leslie bu varsayımların gerçek dünyayı yansıtmadığı kanısındaydı:

“Tümdengelimci bölüşüm teorisinin tümü bu öncüller üzerine kurulmuştur. Bu teori üzerine de o kadar çok şey kurulmuştur ki dayandığı öncüllerin yakından incelenmesine hem içerlenir hem de karşı koyulur. Bu sistem tepetakla durmaktadır; yapı temelin ağırlığını taşımaktadır.”[84]

Bu düşünceyle Leslie gerçek hayattan ayrıntılı örnekler vererek serbest rekabet varsayımlarının gerçekçi olmadığını, dolayısıyla da değerin üretim maliyetleriyle açıklanamayacağını göstermeye çalıştı.[85]

Açıkça belli oluyor ki Leslie, Rikardo İktisadı'nın değer ve bölüşüm teorilerini birbirine karıştırmakta, bölüşüm teorisi diye emek-değer ve üretim maliyeti teorilerini eleştirmektedir. Halbuki değer teorisi Rikardo İktisadı'nın bölüşüm teorisinin dört ana bileşeninden yalnız bir tanesidir ve en önemlisi de değildir. Rikardocu rant teorisi, tarımda azalan verim ve kâr oranının düşme eğilimi teorisi ve geçimlik ücret teorisi hesaba katılmaksızın Rikardocu bölüşüm teorisini değil eleştirmek anlamak bile imkânsızdır. Rikardo Okulu'nun bu öğretilerini de değer öğretisiyle birlikte ele almadığı için Leslie toplam üründen rant çıktıktan sonra geriye kalan bölümün ücretler ve kâr arasında nasıl paylaşıldığını, ücretler uzun dönemde geçimlik düzeyde belirlendiği için kârların bir artık (residue) biçiminde nasıl ortaya çıktığını anlayamamakta ve bu yanılgısının sonucu olarak da kendi eksikliğini Rikardo İktisadına yüklemeye çalışmaktadır:

"Bölüşüm sorunu açısından bakıldığı zaman tümdengelimci teori bize yalnız bir değişim teorisi sunuyor. Bu değişim teorisi doğru olsa bile servetin bölüşümünü açıklamak için tamamen yetersiz bir teoridir."[86]

Böylece Leslie, bazı eksiklikler, yanlışlıklar ve yanılgılar içeren bir biçimde, Rikardo İktisadı'nın en önemli olduğuna inandığı ilkelerini tarihçi açıdan eleştirmiş oluyordu. Leslie'nin eleştirme yöntemi, bütün eksiklik ve yanlışlıklarına rağmen, iyi belirlenmiş ve tanımlanmış bir hedefe yönelikti. Bu hedef, a priori yöntemin servetin niteliği, miktarı ve bölüşümü konularını açıklayamayacağıydı.

Leslie'nin eleştirileri uzun bir süre cevapsız kaldı. Tümdengelimci iktisatçıların kendilerine karşı yöneltilen bu ağır hücumlar karşısında 20 yıla yakın bir süre sessiz kalmalarının nedenini anlamak mümkün değildir. Bir açıklama biçimi, belki de, 19. yüzyılın son çeyreğinde İngiltere'de hüküm sürmekte olan "entelektüel durgunluk" döneminin etkisi olabilir. Leslie'ye karşı ilk doyurucu cevap ancak J. Neville Keynes'in kitabının 1897 yılında yapılan ikinci baskısında verilebildi.

Rikardo İktisadı'nın yanlış ve eksik kavramlaştırmalar üzerine kurulu olduğu kanıtlanabilirse Rikardocu yöntemin toptan reddedilebilmesi yolunda önemli adımlar atılabilecekti. Reddedilecek olan yöntemin yerine nasıl bir yöntem konulacağı sorusuna Leslie'nin vereceği cevap hazırdı: Tarihçi yöntem. Politik iktisat ancak tarihçi yöntemi uygulamaya başladığı

zaman metafizik soyutlamalardan kurtulup pozitif aşamaya erişmiş diğer bilimler düzeyine yükselebilirdi. Leslie'ye göre Comte'un Pozitif Felsefe sistemi daha henüz çocukluk çağındaydı ve toplumsal gelişmenin iktisadî ve diğer yönleri arasındaki ilişki yeterince ortaya çıkarılmamıştı. İktisatçılara düşen görev tarihçi yöntem aracılığıyla bu ilişkiyi belirlemek ve dolayısıyla da politik iktisadı gerçek bir bilim yapmaktı:

"Eğer politik iktisat… bu göreve eğilmezse Sosyoloji politik iktisadı onu öğretenlerin ellerinden hızla çekip alacaktır."[87]

Comte'un öğretisine çok yakın olan bu görüşüne rağmen Leslie düşünce yapısı üzerinde Comte'un büyük bir etkiye sahip olmadığını belirtmeye özen gösteriyordu:

"Kim Comte'u körükörüne izlediğimi söylüyorsa ne Comte'u ne de beni tanımıyor demektir. Bazı konularda Comte'a karşıyım, bazı konularda onunla aynı görüşü paylaşıyorum. Fakat benim çalışmalarımın büyük bir bölümü Comte'un hiç değinmediği noktalar üzerindedir."[88]

Böylece Leslie, İngiliz Tarihçi Okulu'nun lideri olarak, esinlendiği ve etkilendiği kaynaklar arasından hem Alman Tarihçi Okulu'nu hem de Comte'u çıkarmış oluyordu.

TARİHÇİ ELEŞTİRİNİN İKİNCİ DALGASI:

JOHN KELLS INGRAM

Leslie’nin tarihçi görüş açısı nasıl Sir Henry Maine tarafından biçimlendirildiyse Leslie de Trinity College’da sınıf arkadaşı olduğu J.K. Ingram’ı etkiledi.

Ingram hukuk ve klasik edebiyat öğrenimi gördü ve 1866 yılında Trinity College Kraliyet Kürsüsüne Grekçe Profesörü olarak atandı. Dublin Üniversitesi’nin yayın organı olan Hermathena dergisinin ilk editörü oldu. Statistical and Social Enquiry Society of Ireland’ın kurucusu ve ilk başkanıydı. Ingram’ın politik iktisat ile olan ilişkisi özel bir merak olmaktan ileriye gitmedi.

Politik iktisat yönteminin ne olması gerektiği konusunda Leslie’nin çalışmaları Ingram için bir ilham kaynağı olduğu kadar tümdengelimci yönteme karşı eleştirilerin sürekliliğini ve derinleştirilmesini sağlamak için de bir temel oldu. British Association’ın iktisat ve istatistik ile uğraşan F Bölümü 1878 yılında Dublin’de toplandığı zaman bu toplantıya başkanlık ve hitap etmek üzere seçilen Ingram, Leslie’nin açtığı yolu genişletmek fırsatını elde etti. Ingram’ın bu toplantıda yaptığı konuşma[89] sosyal bilim alanında Pozitivist Felsefe’nin yeri ve önemini ön plana çıkaran ve bu felsefe akımının politik iktisadın yöntemi açısından nasıl önemli gelişmelere yol açabilecek bir potansiyele sahip olduğunu göstermeye yönelik bir çabaydı.

Ingram’ın başlangıç noktası, politik iktisadın 1870’lerde içinde bulunduğu durumdu. Politik iktisat yalnız İngiltere’de değil Avrupa’da da prestijini yitirmiş, ciddilikten ve bilimsellikten uzaklaşmış bir disiplin haline gelmişti. Yüzeysel olarak bakıldığı zaman bu durumun nedenini politik iktisadın “gerçek bilim adamı olmayan” hukukçular ve edebiyatçıların eline geçmesiyle açıklamak mümkün olabilirdi. Bu yüzeysel bakış, politik iktisadı okullarda okutulan mantık, soyut hukuk, ahlak ve siyaset bilimi gibi çağdışı uğraşlarla aynı düzeyde görüyordu.[90] Halbuki, gerçek nedeni daha derinlerde aramak gerekirdi. Ingram’a göre bu neden, Ricardo ve izleyicilerinin sosyal olguları ve süreçleri algılama ve araştırmada kullandıkları yöntemdi.[91] Bu yöntemin politik iktisatta egemen olmasının

ve bu durumun ortaya çıkardığı olumsuzlukların kökenini Adam Smith’e kadar izlemek mümkündü. Smith, bir taraftan ampirik gözlemlerden hareket ederek, diğer taraftan da a priori öncüllere dayanarak genellemelere ulaşmıştı.[92] Ricardo ise A. Smith’in yönteminin bu ikinci yönünü almış ve ona aşırı bir biçim vermişti. Ingram’a göre Ricardo bazı olağanüstü yeteneklere sahipti ama bu yetenekler onun iyi bir iktisatçı veya sosyal filozof değil ancak ikinci sınıf bir matematikçi olmasına yeterliydi.[93] Ricardo’dan sonra gelen politik iktisatçıların önemli bir bölümü kendi çabalarıyla bilgi üretmek yerine Smith ve Ricardo’nun teorilerini açıklamaya ve onlara şerh yazmaya yönelmişlerdi. Bunun sonucu olarak politik iktisat Senior, Torrens, Martineau ve Whately gibi “küçük” yazarların elinde kalmıştı. Ampirik gözlemleri bir yana iterek mantık oyunlarıyla politik iktisat yasaları keşfetmek bu taklitçiler (epigoni) tarafından o kadar ileri dereceye vardırılmıştı ki artık politik iktisadın bilim çevrelerinde veya kamuoyunda saygı görmesini beklemek imkânsızlaşmıştı.[94]

Politik iktisadın böylesine bir yola çekilmesine karşı ortaya çıkan tepkiler Ingram için bir umut kaynağıydı. Bagehot’un politik iktisadı gelişmiş kapitalist ülkeler özellikle de İngiltere ile sınırlama çabaları; Jevons’ın ortodoks teorinin çökmüş olduğu ve gerçekliği açıklamak için yeni bir teoriye gerek bulunduğu yolundaki öğretisi, yetersiz olmalarına karşın sağlıklı bir gelişmenin müjdecisiydiler.[95] Bu tür tepkiler arasında Leslie’nn makalesi[96] İngiltere’de Jones’dan sonra Rikardocu yöntemi doğrudan hedef alıp yerine konulması gereken yönteme işaret eden ilk saldırı olduğu için özel bir öneme sahipti.[97] Fakat, diğer bütün eleştirilerden daha ileri bir konuma sahip olmasına rağmen, Leslie’nin eleştirisi de eksikti; felsefi bir temeli yoktu:

“Yeni bir yapıya gerek olduğuna inanıyorum. Bu yapı eski yapının malzemelerinin büyük bir bölümünü kullanabilir; fakat yeni fikirlere ve yeni amaçlara göre planlanmalıdır ve hepsinden önemlisi de değişik bir felsefe temeline sahip olmalıdır.”[98]

Ingram’ın önerdiği bu yeni temel Comte’un Pozitif Felsefesi idi.

1830’larda Jones’un öncülük ettiği eleştirici yaklaşımın 1870’lerde tarihçi görüş etrafında biçimlenişi politik iktisatta yeni bir çığırın habercisiydi.

Ingram’a göre Comte bu eleştirici yaklaşımının temel dayanaklarını felsefe planında güçlü bir biçimde ortaya koymuştu. Pozitivist eleştiri “Eski” ve “Yeni” Alman Tarihçi Okulu’nu etkilemiş fakat ulusçu önyargılar, özellikle “Yeni” Alman Tarihçi Okulu’nun bu etkiyi inkar etmesine yol açmıştı.[99] (Comte’un “Yeni” Alman Tarihçi Okulu’nu etkileyip etkilemediği konusunda birbirine zıt iki görüş mevcuttur. Hayek’e göre böyle bir etkilenmeden söz etmek mümkündür.[100] Schumpeter ise bu görüşün doğru olamayacağını ileri sürmektedir.[101])

Ingram’ın kaygısı, Leslie’nin yeniden diriltmeye çalıştığı tarihçi görüşün etkisiz kalıp başarıya ulaşamaması ihtimaliydi. Nasıl ki Jones ihmal edilmiş ve görüşlerini yaygınlaştıramamıştı aynı şey Leslie’nin de başına gelebilirdi. Leslie’nin çabalarının olumlu sonuçlara ulaşmasının tek yolu Ingram’a göre bu eleştirilerin sistematik bir biçime getirilerek, felsefi bir temele oturtulmasına bağlıydı. Bu yüzden, Rikardo İktisadı’nın Comte’çu açıdan yeniden eleştirilmesi gerekirdi.

Ingram bu yeni ve sistematik eleştirinin dört ana nokta üzerinde toplanabileceği görüşündeydi:

1 Politik iktisadın, iktisat dışı toplumsal olaylardan ayrı ve bağımsız olarak ele alınıp araştırma konusu yapılmasının ortaya çıkardığı sakıncalar;

2 Politik iktisatta kullanılan öncül ve kavramların metafizik ve aşırı soyut nitelikleri;

3 Yöntem olarak tümdengelimin aşırı biçimde kullanılması;

4 Varılan sonuçların her zaman ve her yer için geçerli mutlak doğrular gibi sunulması.[102]

INGRAM VE RİKARDO İKTİSADI'NIN POZİTİVİST ELEŞTİRİSİ

Birinci eleştiri, Comte'un bütün toplumsal bilimleri içinde toplayan bir sosyoloji bilimi yaratma çabasının güçlü etkisini yansıtıyordu. Ingram, Comte'un bu görüşünü iki noktada geliştiriyor ve ona yeni bir yön veriyordu. Bunlardan birincisi Ingram'ın bilim konusundaki düşüncesiydi. Ingram'a göre bilim, doğa ve toplum olaylarını yöneten yasaların ortaya çıkarılması ve bu yasaların birbirleriyle olan ilişkilerini gösterme uğraşıydı. Doğa ve toplum yasalarıysa bu alanlardaki genel doğruları ve eğilimleri içeren önermelerdi. Böylece, tekil olgular daha genel gerçeklerin ve eğilimlerin özel bir durumu olarak açıklanabilirdi. Ingram'ın Comte'çu düşünceye yaptığı ikinci katkı, birbiriyle yakından ilişkili yasaların bir teori oluşturduğu ve gerçekliği açıklamak için teorilere her zaman gerek duyulacağı fikriydi.[103]

Ingram'ın bu görüşleri Comte'un genel sosyoloji görüşüyle birleşince ortaya çıkan eleştiri biçimi, Comte'un eleştirisinden daha az aşırı ve daha az dogmatik bir görünüm aldığı için etkili olabilme şansı da artıyordu. Katı Comte'çu görüşe göre toplumsal görüngülerin maddi yönleriyle uğraşan politik iktisadın ahlaki, dinsel ve siyasal oluşumlardan ve süreçlerden geçici olarak bile olsa soyutlanması kabul edilemez bir yanlışlıktı. Halbuki Ingram, toplum yaşamının çeşitli cepheleri arasındaki bağın gözden kaçırılmaması koşuluyla bu yaşamın belirli yönlerini uğraş alanı olarak kabul eden, ayrı adlara ve araştırma yöntemlerine sahip bilim dallarının varolabileceğini ileri sürüyordu. Ingram'ın bilim ve teori tanımlamalarının varması gereken doğal sonuç başka türlü olamazdı. İktisadî, ahlakî, siyasal v.s. görüngüleri yöneten yasalar varsa, bu yasaların birbirleriyle yakından ilişkili olanları iktisat, ahlak ve siyaset teorilerini meydana getireceklerdi. Fakat, bir toplumbilimci toplumsal gelişmeleri anlamak istiyorsa bu teorilerin aynı kökten fışkıran dallar olduğunu görmek zorundaydı.

Ingram'a göre, toplumsal bilimlerin birliği ve çokluğu tıp biliminin çeşitli dallara ayrılması fakat bütün bu dalların temel olarak anatomi ve fizyolojiden kaynaklanması örneğine uygun bir durumdu. Nasıl ki tıpta araştırma amaçlarına göre ve geçici olarak kardiyoloji, hepatoloji, entereloji

gibi ayrı bilim dalları tanımlanabiliyorsa aynı ayırım toplum bilimleri için de yapılabilirdi. Bu ayırımı yapmanın temel nedeni pratik bir zorunluluktu: Daha dar olarak tanımlanmış tek bir konuyu incelemek, birbirleriyle ne kadar sıkı olarak ilişkili olurlarsa olsun birçok konuyu bir arada incelemekten çok daha kolaydı. Ama bilim dallarının alt dallara ayrılması ancak bu gerekçeyle kabul edilebilirdi. Böylesine bir ayırım yapılması, alt bilim dallarının bir ana bilim konusunun çeşitli yönlerini incelediği ve bu ana bilimin parçaları olduğu gerçeğini gözden gizlememeliydi. Ana bilimle alt bilim arasındaki bu ilişki zedelenirse alt bilimin metafizik aşamayı geçip pozitif aşamaya varması imkânsızlaşırdı. Ingram, Comte'dan kaynaklanan ve kendi katkılarıyla zenginleştirdiği bu görüşün pratikte de geçerliliğe sahip olduğu fikrindeydi:

"İnsan vücudunun yalnız bir organı ve bu organın işlevleri üzerinde çalışmış olan bir doktora, bu organın tedavisinde bile güvenilemeyeceği açıktır."[104]

Aynı benzerlik toplum bilimleri konusunda da gözlenebilirdi. Toplumla ilgili konuların araştırılmasını kapsayan

"… büyük bir Sosyoloji bilimi vardır. Bu bilimin çeşitli bölümleri toplumsal varlığın çeşitli yönlerini inceler. Bu yönlerden birisi, toplumun maddi durumu, sanayi yapısı ve gelişmesidir. Bu konuların incelenmesi Sosyoloji'nin bir bölümünü oluşturur ve Sosyoloji'nin diğer bölümleriyle yakın ilişki içinde bulundurulmalıdır."[105]

Böylece Ingram, yalnız pratik amaçlar için ve geçici olmak koşuluyla ayrı bir politik iktisat biliminin varolabileceğini kabul etmekte, fakat bu bağımsızlığın mutlaklaştırılmasına karşı çıkmaktadır. Toplumsal olay ve süreçlerin, toplumun entelektüel, dinî, politik ve tarihî yönlerinden soyutlanarak incelenmesi ve açıklanmaya çalışılması, yani sosyoloji ile politik iktisat arasındaki bağın kopartılması, sonuç olarak politik iktisadın hâlâ metafizik aşamada kalmasına yol açmakta, pozitif bilim niteliğine kavuşmasını engellemektedir. Toplumun bir bütün olarak algılanması ve incelenmesinin başarılamaması, zorunlu olarak politik iktisadın soyut öncüllerden hareket eden bir bilim olmasını gerektirmektedir. Bu konu da Ingram'ın eleştirisinin ikinci noktasını oluşturmaktadır.

Bilimlerin amacının ve konusunun, doğa ve toplum olaylarını yöneten yasaların belirlenmesi olduğu ve bu yasaların kümeleşmesiyle sınanabilir teorilerin ortaya çıktığını kabul etmesi Ingram'ı soyutlamayı da bilimsel bir yöntem olarak kabule yöneltti. Doğa ve toplum sürekli olarak değişen ve gelişen bir niteliğe sahipti. Bu hareketlilik içinde son derece zengin bir çeşitlilik gösteren olaylar ve süreçler arasından doğa ve toplum yasalarını bulup ortaya çıkarmak, soyutlama sürecini kullanmaksızın imkânsız olan bir çabaydı. Peşinden koşulan yasalar, düzenlilik ve birbiçimliliğin (uniformity) ifadesi oldukları için bütün bilimler önemliyi önemsizden, belirleyiciyi olağandan ayırmak zorundaydılar. Her gün gözlenebilen sonsuz sayıda gerçek arasından hangilerinin seçileceği ancak soyutlamayla belirlenebilirdi.[106]

Soyutlamanın hangi ölçüde yapıldığı ise, Ingram'a göre "doğru" (true) ve "yanlış" (false) bilimleri birbirinden ayıran en önemli kıstastı. Tümüyle soyut temeller üzerinde yükselen bir öğreti kadar soyutlamaya hiç yer vermeyip yalnız somut ile uğraşan bir öğreti de "yanlış" bilimdi. Toplumsal olayların analizinde, felsefi düşünceyi ve sistematikleştirmeyi ihmal edip yalnız ampirik gözlemleri ele almak bilim dışı bir davranıştı; çünkü, ham bir gözlemler yığınından toplum yasalarının kendiliğinden ortaya çıkması beklenemezdi.[107] Ingram'ın bu görüşü, aslında R. Jones'un tümevarıma aşırı önem vermesine karşı W. Whewell'in yöneltiği ılımlı eleştirinin başka kelimelerle anlatımıydı. Whewell'a göre Jones, çok sayıda ampirik gözlem elde edilebilirse bu gözlemlerden özel bir çaba harcamadan düzenlilikler ortaya çıkarılabileceği fikrindeydi. Halbuki Whewell, tümdengelime ne kadar karşı olursa olsun, araştırmacının elinde bir hipotez olmadan bu ampirik gözlemler yığınının anlamlı bir biçimde gözden geçirilemeyeceğini, araştırma konusu için geçerli olan gözlemlerin geçersiz olanlardan ayrılamayacağını savunuyordu:

"İnciler elimizde ama birisi bize onları dizecek bir ip vermeden bu incileri gerdanlık haline getiremeyiz."[108]

Bilimin yalnız ampirik gözlemleri konu etmesi gerektiğin savunan aşırı tümevarımcı görüşü Whewell'den yarım yüzyıl sonra tekrar eleştiren Ingram, tarihçi yöntem yanlılarını da bu aşırılığa karşı uyarmış oluyordu. Bu uyarının gerekli etkiyi yaptığı söylenemez çünkü 20. yüzyıl başlarında

“Yeni” Alman Tarihçi Okulu’nun yıllar önce R. Jones’un izlediği yola saparak politik iktisadın bir bilim olamayacağını, yapılması gereken şeyin mümkün olduğu kadar çok tarihsel gerçeği bir araya getirmek olduğunu savunduğu görülüyor.

Ingram’ın asıl amacı tümevarımcı yöntemi eleştirmek değildi. Eleştirisinin sivri ucu soyut tümdengelimci yöntemi aşırı biçimde kullanan Rikardo Okulu’na çevrilmişti.

Ricardo ve izleyicilerinin politik iktisadı diğer toplumsal bilimlerden ayrı görmeleri ve politik iktisat ilkelerini insan doğası hakkındaki kısıtlı sayıda a priori öncüllerden türetmeye çalışmaları kadar tümdengelim yöntemini, Ingram tarafından ileri sürüldüğü gibi, aşırı biçimde kullanmaları da politik iktisadın bir bilim olarak durağanlaşmasına ve geri kalmasına yol açmıştı. Ingram’ın Rikardo İktisadı’na yönelttiği bu üçüncü eleştiri aslında soyut öncüllerin kullanılmasına yönelttiği ikinci eleştirinin mantıki sonucuydu.

Ingram’ın tümdengelim yönteminin bilimsel çalışmalardaki önemli yerini kabul ettiğine daha önce değinilmişti. Fakat Ingram soyutlama ve tümdengelimin kullanımında özellikle dikkat edilmesi gereken çok önemli sınırlar olduğu fikrindeydi. Eğer bu sınırlar hiçe sayılıp aşılırsa tümdengelim kötüye kullanılmış oluyordu.

Tümdengelim yönteminin “meşru kullanımı” ancak ve ancak elde edilen sonuçların gözlemlenen gerçeklikle uyum içinde olup olmadığını sınamakla mümkündü.[109] Toplumun yapısı ve zaman içindeki gelişimiyle ilgili genel ilkeler tarihin ve toplumun o andaki durumunun gözlemlenmesi sonucu ve önemliyi önemsizden ayıran bir soyutlama süreci sonucunda elde edilebilirdi. Ingram’a göre bu aşamada tümdengelim yönteminin hiçbir rolü yoktu.

Toplumun ve özel olarak da iktisadî hayatın zaman içindeki gelişmesiyle ilgili olan dinamik ilkeler ve belirli bir zaman kesiti içindeki durumu yansıtan statik ilkeler gözlemleme ve tümevarım yoluyla böylece elde edildikten sonra tümdengelim yöntemi iki önemli amaç için kullanılmalıydı: Birincisi, toplumu etkileyen fakat araştırma konusu dışında kalan öğelerin ve insan doğasının niteliği hakkında bilinen “gerçeklerin” yardımıyla bu ilkelerin mantıki doğruluklarının kontrol edilmesi ve varsa

mantık yanlışlıklarının düzeltilmesi; ikincisi de, böylelikle elde edilen ve mantıki tutarlılıkları kontrol edilen ilkelerden sınanabilir hipotezler elde edilmesi.[110]

Ingram'ın bu formülasyonu aşırı soyutlamaların kullanılmasına karşı yöneltti̇ği eleştiriyle çelişmektedir. Bir taraftan insanın davranış biçimleri hakkındaki a priori öncüllerin aşırı soyut ve gerçeği yansıtmayacak kadar basitleştirilmiş olduklarını ileri sürmek, diğer taraftan ise bu a priori öncüllerin doğruluğunu kabul ederek, varılan sonuçların mantıkî olup olmadığının belirlenmesinde bir kıstas olarak kullanılmasını önermek birbiriyle bağdaşır görüşler değildir.

Ingram'a göre tümdengelim yönteminin bilimsel düşünce içindeki yeri bu doğrulama ve hipotez elde etme aşamasıyla birlikte sona eriyordu. Fakat bu, teorinin tamamlanmış olduğu anlamına gelmiyordu. Tümevarım yoluyla elde edilen ilkelerin ve bu ilkelerden tümdengelim aracılığıyla çıkarılan hipotezlerin ampirik verilerle sınanması gerekiyordu. Sınama tekniklerinin daha henüz gelişmediği bir dönemde teori ile ampirik gözlemler arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı, hangi kıstaslara göre bir teorinin geçerliliğinin kabul veya reddedileceği konusunda Ingram'ın söyleyecek çok şeyi olmaması doğaldı. Bu eksikliğe rağmen Ingram sınama aşamasının vazgeçilmez gerekliliğini ısrarla vurguluyordu. Önemli olan teori kurmak ve bu teorilerden doğruluğu kuşkulu genel ilkelere varmak değildi. Hem genel ilkelerin hem de bu ilkelerden türetilen davranış biçimleriyle ilgili hipotezlerin gerçeklere ters düşüp düşmediklerinin belirlenmesi temel bilimsel amaç olmalıydı.[111]

Böylece Ingram'ın savunduğu bilimsel yöntem hem tümevarım'ı hem de tümdengelim'i içeriyor ve üç aşamadan oluşuyordu:

1 Ampirik gözlemlerden, soyutlama yoluyla genel ilkeler elde edilmesi;

2 Tümdengelim yoluyla ilkelerin mantıki tutarlılığının kontrol edilmesi ve hipotezler çıkarılması;

3 Hem ilkelerin hem de hipotezlerin gözlemler yoluyla doğruluklarının belirlenmesi.

Ingram'a göre Rikardo Okulu'nun yönteminde birinci ve üçüncü aşamaların hiç yeri yoktu. İkinci aşama ise değişik bir biçimde yer alıyordu: Ricardo ve izleyicileri kendi kafalarında kurdukları bir dünyada yaşayan insanlara belirli davranış biçimleri yakıştırıyorlar ve bu davranış biçimlerinin mantıki olarak kaçınılmaz olan sonuçlarını gerçekle ilgili olsun veya olmasın, her zaman ve her yerde doğru ve geçerli ilkelermiş gibi sunuyorlardı. Böylece, bilimsel yöntemde inkâr edilmez bir yeri olan tümdengelim kötüye kullanılmış oluyordu.

Ingram'ın Comte'çu çizgiyi izleyerek Rikardo İktisadı'na yönelttiği dördüncü eleştiri ise Ricardo ve izleyicilerinin ortaya koydukları iktisat ilkelerinin çok katı biçimde formüle edilmesiyle ilgiliydi. Bu katılık Rikardocuların izledikleri yöntemin dolaysız sonucuydu: İnsan doğası ile ilgili her zaman ve her yerde geçerli olduğu kabul edilen soyut öncüllerden hareket edildiği zaman bu öncüllerden türetilen ilkelerin de her yerde ve her zaman geçerli olacağını ileri sürmek son derece doğaldı. Eğer insan doğası ve davranışları tarih boyunca olduğu kadar belirli bir zaman kesiti içinde ülkeden ülkeye de değişiklikler göstermiyorsa varılan sonuçlar da hem tarih boyunca hem de çeşitli ülkeler için geçerli olmak durumundaydı.

Hemen belirtmek gerekir ki bu görüş ne Ricardo ne de bu çalışmada Rikardo Okulu olarak adlandırılan iktisatçılar tarafından bu kadar katı ve kesin olarak ileri sürülmemiştir. Ne var ki Klasik doktrinin ve özellikle de Ricardo'nun görüşlerinin kamuoyunda Lowe gibi politikacılar ve Martineau gibi popüler yazarlar tarafından yaygınlaştırılma çabaları pratik olarak bu düşüncenin yerleşmesine yol açmıştı.

Ingram bu görüşe şiddetle karşı çıktı. Toplumlar tarih boyunca sürekli olarak değiştiklerine ve toplumları oluşturan bireyler de bu değişikliklerin etkisi altında kalıp yeni düşünce ve davranış biçimlerine sahip olduklarına göre insanın sahip olduğu düşünülen veya insanın gerçekten sahip olduğu niteliklerin değişmeden olduğu gibi kalması düşünülemeyecek bir durumdu. Rikardocular toplumu durağan kabul ettikleri için bu durağanlıktan mantık yoluyla elde ettikleri ilkelerin değişmez bir niteliğe sahip olduğunu düşünürlerken tutarlı davranıyorlardı. Koşullar değişmediği sürece aynı nedenlerin aynı sonuçları doğurması son derece doğaldı. Ama Ingram'a

göre sorun bir tutarlılık sorunu değil Rikardocuların temel varsayımının yanlış olduğunun gösterilmesiydi.

Hukuk ve siyaset bilimi alanında yapılan çalışmalar toplumların tarih boyunca sürekli değişiklikler gösterdiğini açıkça kanıtlıyordu. Her ülkenin hukuk sisteminin tarihi gelişmesinin bu sistemin ülkenin içinde bulunduğu bütün koşulların bir ürünü olarak ortaya çıktığının belirlenmesinden sonra artık pek az hukukçu bütün tarih boyunca geçerli bir hukuk sistemi olduğunu düşünür olmuştu. Aynı biçimde, siyaset bilimi ile uğraşanlar da artık “en iyi hükümet biçimi nedir?” türünden sorularla vakitlerini harcamaz olmuşlardır. Çünkü artık anlamışlardı ki her dönem için geçerli olan bir “en iyi hükümet” modeli olamazdı. Toplumun geçirdiği değişikliklere bağlı olarak, toplumsal gelişmenin çeşitli aşamaları için geçerli olan birçok iyi hükümet modeli vardı.[112]

İktisadi yapının tarih boyunca nasıl geliştiği daha henüz bütün ayrıntılarıyla ortaya çıkarılamamıştı. Bagehot’un ve özellikle de Leslie’nin çalışmaları bu alanda atılmış ilk ve önemli adımlardı. Her ikisinin de göstermeye çalıştığı gibi insanların iktisadî olaylar ve süreçler karşısındaki davranış biçimleri toplumun iktisadî yapısındaki değişikliklerden kaynaklanıyordu. Ingram sonuç olarak toplumun ve bireyin sürekli biçimde değiştiğini dolayısıyla da politik iktisat ilkelerinin değişmez, mutlak doğrular sayılamayacağını ileri sürdü.

Daha sonraki iktisatçıların Ingram’ın bu görüşlerini değerlendirmelerinde önemli farklılıklar göze çarpar. Örneğin Schumpeter, Ingram’ı soyutlamanın önemini anlamamak, yüzeysel kalmak ve sloganlarla uğraşmakla suçlarken[113], J.N. Keynes, Tarihçi Okulun ve özellikle Ingram’ın bu öğretisinin bir gerçek payına sahip olduğunu açıklıkla kabul eder.[114] T.W. Hutchison, Ingram’ın Rikardo Okulu’na yöneltttiği bu eleştirinin geri kalmış Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri için gelişmiş ülkeler örnek alınarak önerilen iktisadi politika reçetelerine de aynen yöneltilebileceğini çünkü öz olarak bu iki tür akıl yürütmenin aynı mantıktan kaynaklandığını belirtiyor.[115]

Diğer taraftan Ingram, eleştirilerinin yapıcı değil yıkıcı olduğu iddiasıyla da suçlanır. R.T. Ely’ye göre Ingram, Comte’un Pozitivist Felsefe öğretisini bir temel olarak alıp Rikardo Okulu’nu yapıcı biçimde eleştireceği yerde

Pozitivizm'i amaç görmüş ve Rikardo İktisadıyla birlikte tüm politik iktisadı yıkmaya yönelmişti.[116] Bu görüş Ingram'a haksızlık etmektedir; çünkü Ingram'ın yapıcı önerilerini hesaba katmamaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi Ingram bilimsel yöntemin birinci ve üçüncü aşamalarında, yani genel ilkelerin belirlenmesinde ve hipotezlerin sınanmasında, ampirik gözlemlerin büyük önemi olduğunu vurguluyordu. Toplumla ilgili her türlü araştırmada ampirik gözlemler tarihi gerçekleri de kapsamına alacak kadar geniş tutulmalıydı. Tarihi araştırmaların sağlayacağı veriler toplumsal yasaların ortaya çıkarılması için en gerekli yapı taşlarıydı:

"Karmaşıklık derecesi ne olursa olsun toplumsal bir gerçeğin niteliğinin anlaşılması bu gerçeğin tarihinden ayrı düşünülemez. Bundan daha önemli bir felsefe teoremi yoktur."[117]

Bu sonuca varmakla Ingram yöntem olarak tümevarımın ve daha da önemle tarihçi yöntemin ön plana çıkarılmasını savunuyordu. Tarihçi yöntemin başarması gereken görevler Rikardo İktisadı'nın Pozitivist eleştirisinden kaynaklanıyordu: Tarihçi yöntemi benimseyenler toplumun iktisadi yönlerinin incelenmesini diğer yönlerinin incelenmesiyle birleştirmek ve bağdaştırmak durumundaydılar; soyutlamalarını a priori yakıştırmalar yerine tarihi ampirik gözlemlere dayandırmakla yükümlüydüler[118]; ulaşacakları sonuçlar da kullandıkları yöntemin ayırdedici nitelikleri göz önüne alınarak daha esnek olmak zorundaydı.[119]

Tarihçi yöntemi bu amaçlarla kullananlar kendilerini nasıl nitelerlerse nitelesinler, Ingram'a göre Tarihçi Okul'un birer üyesiydiler. Böylece Tarihçi Okul'un temel özellikleri ilk defa Ingram tarafından formüle edilmiş oluyordu. Bu yeni öğretinin taraftarlarını Malthus ve McCulloch gibi tümevarım yöntemini reddetmeyen Klasik Okul üyelerinden ayırdeden nitelikler Ingram tarafından şöyle sıralanıyordu:

1 Politik iktisadın Klasikler tarafından hipotetik bir bilim olarak sunulmasının Klasik İktisadın gerçeklerle olan uyuşmazlığını gözden kaçırmaya çalışan bir aldatmaca olduğunu kabul etmek;

2 Klasik İktisat öğretisinin büyük bir bölümünün yetersiz ve keyfi öncüllerden türetilmiş yersiz genellemeler olduğu gözlemine katılmak;

3 Önceden varılmış sonuçları maskeleyen tanımlardan değil gözlemlenmiş gerçeklerden hareket etmek;

4 Varolan iktisadî ilişkileri değişmez kurallar olarak değil fakat tarihî gelişmenin gelecekte de değişmeye uğrayabilecek sonuçları olarak nesnel biçimde betimlemeyi amaç edinmek.[120]

İngiliz Tarihçi Okulu'nun yöntemi ve programı Ingram tarafından böylece belirlenmiş oluyordu. Bu araştırmanın üçüncü bölümünde belirtilmeye çalışıldığı gibi 19. yüzyılın son çeyreği yerleşmiş iktisat teorisi açısından bunalımlı bir dönemdi. Bu bunalımın yol açtığı eğilimler arasında Almanya'dan beslenen, Comte ile felsefi bir temele sahip olan, Maine'in bulgularıyla desteklenen ve Bagehot gibi etkinliğe sahip bir kişi tarafından belirli yönlerinin haklı olduğu kabul edilen yeni bir öğretinin derin yankılar uyandırması ve taraftar toplamasını doğal karşılamak gerekir.

[1] Newman ve önderlerinden birisi olduğu Risaleciler hareketi için bkz., C.F. Harrold, John Henry Newman, Hamden, Conn., 1966; B. Willey, “Newman and the Oxford Movement,” Nineteenth Century Studies: Coleridge to Matthew Arnold, New York, 1949, s.73-101.

[2] Noetics grubu ve bu grupta Whately’nin rolü için bkz., D. Forbes, The Liberal Anglican View of History, Cambridge, 1952.

[3] R. Whately, Introductory Lectures on Political Economy, (2nd ed.), London, 1832 (1966), s.3-6.

[4] R. Whately, Elements of Logic, Oxford, 1836, s.303’den aktaran, S.G. Checkland, “The Advent of Academic Economics in England”, Manchester School, c.19, 1951, s.58.

[5] Whately, Introductory Lectures, s.224.

[6] ibid., s.237.

[7] Whewell tümevarım yönteminin tarihi ve felsefesi konusunda çağdaşları tarafından çok önemli kabul edilen iki kitabın yazarıydı: History of the Inductive Sciences, c.1-2, ,London, 1837; The Philosophy of Inductive Sciences, London, 1840. Whewell’in bu kitaplarından yapılan bazı seçmeler için bkz., R.E. Butts, (ed.), William Whewell’s Theory of Scientific Method, Pittsburgh, 1968.

[8] Checkland, “Academic Economics,” s.59.

[9] ibid., s.61.

[10] Butts, op. cit., s.3-10.

[11] Jones hakkındaki en yüzeysel değerlendirme L.H. Haney’nindir: History of Economic Thought, (4th ed.), New York 1949, s.525-527. E. Roll, Jones’u tarihçi yöntemin öncülerinden birisi olarak kabul eder: History of Economic Thought, London, 1938, s.311-318.

[12] R. Jones, Literary Remains Consisting of Lectures and Tracts on Political Economy of the Late Rev. Richard Jones, (ed. by W. Whewell), London, 1859, (1964), s. xix-xx

[13] ibid. s. xxii.

[14] Jones, “An Introductory Lecture on Political Economy delivered at King’s College, London,” Literary Remains, s.558-559.

[15] ibid. s.569.

[16] ibid. s.570.

[17] Jones “A Short Tract on Political Economy, including some Account of the Anglo-Indian Revenue System,” Literary Remains, s.188.

[18] Jones “Textbook of Lectures on the Political Economy of Nations, delivered at the East India College, Haileybury,” Literary Remains, s.405-411.

[19] “Kozmopoliten” olmak, aynı zaman kesiti içinde ulusal özellik ve sınır farkı gözetilmeksizin geçerli olmak; “mutlak” (veya “sürekli”) olmak ise aynı ulus veya bütün uluslar için her zaman geçerli olmak niteliğiydi.

[20] Bazı yazarlara göre (örneğin Haney, op. cit. s.525) Jones rant konusunu inceledikten sonra ücret ve kâr konularını da aynı eleştirici süzgeçten geçirmek niyetindeydi. Halbuki Jones’un yazdıkları arasında böyle bir niyetin belirtisi yoktur.

[21] Jones, “A Short Tract,” Literary Remains, s.187-225. Haney, Jones’un ikinci gruptaki rantların rekabet yoluyla belirlendiğini söylediğini ileri sürüyor, bkz., Haney, loc. cit. Bu yanlış iddia, Haney’in 20. dipnottaki görüşüyle birlikte ele alınırsa, Jones’u orijinalinden okumadığı sonucuna götürebilir.

[22] Jones, “On Definitions,” Literary Remains, s.598-600. Jones’un çağdaşları tarafından küçümsenmesinin örnekleri için bkz., H. Grossman,

“The Evolutionist Revolt against Classical Economics,” Journal of Political Economy, c.51, 1943, s.508-509.

[23] Jones, “On Definitions,” Literary Remains, s.600.

[24] ibid., s.599.

[25] Jones, “Prefatory Notice,” Literary Remains, s.xii-xiii. Jones’un Rikardocu rant teorisi ile değil de piyasada oluşan toprak kirası sorunu ile uğraştığının iyi anlaşılmaması bugün bile bazı yazarların Jones’u Klasik rant teorisini yıkan kişi olarak tanıtmasına yol açmıştır; örneğin bkz., P. James, Population Malthus: His Life and Times, Henley-on-Thames, 1979. s.283.

[26] K. Marx, Theories of Surplus Value, (trans. by J. Cohen), pt.iii. Moscow, 1971, s.399-449.

[27] R. Glenday, “Richard Jones: A. Reappraisal”, Journal of the Royal Statistical Society, (Series A), c.119, 1956, s.192-193.

[28] W.L. Miller, “Richard Jones: A Case Study in Methodology,” History of Political Economy, c.3, 1971, s.198-207; S. Rashid, “Richard Jones and Baconian Historicism at Cambridge,” Journal of Economic Issues, c.13, 1979, s.159-173.

[29] G. W. Daniels, “The Relevance of Political Economy,” Manchester School, c.5, 1934, s.19-31.

[30] W. Bagehot, Collected Works, (ed. by N.St. John-Stevas), c.6, Cambridge. Mass., 1965, s.128; Economic Studies, (ed. by R.H. Hutton), London, 1880, (Academic Reprints, Stanford, 1953), s.71-74.

[31] Bu konuda bkz., T.W. Hutchison, “Insularity and Cosmopolitanism in Economic Ideas 1870-1914”, American Economic Review Papers and Proceedings, c.45, 1955, s.1-16.

[32] Bagehot, Economic Studies, s.6. Bagehot’un tümdengelimci yöntemi ılımlı biçimde eleştirisi için bkz., Universal Money, London, 1869, (1963),

s.xv.

[33] A. Buchan, The Spare Chancellor: The Life of Walter Bagehot, London, 1959.

[34] T.E. Cliffe Leslie, “On the Philosophical Method of Political Economy,” Essays in Political Economy, (2nd ed.), Dublin, 1888, (1969), s.163-190.

[35] ibid., s.179-181.

[36] V.W. Bladen, “Mill to Marshal: The Conversion of the Economists,” Journal of Economic History, (Supplement), c.1, 1941, s.23.

[37] D.P. O’Brien, The Classical Economists, Oxford, 1975, s.11-16.

[38] J. Oser, The Evolution of Economic Thought, (2nd ed.), New York, Chicago, 1970, s.4-8.

[39] G.J. Stigler, “Does Economics Have a Useful Past?” History of Political Economy, c.1, 1969, s.227.

[40] Şimdiye kadar atıfta bulunulan bütün iktisadi düşünce tarihi ders kitaplarında Alman Tarihçi Okulu hakkında bağımsız bölümler mevcuttur. Bunlara ek olarak şu kaynaklara da bakılabilir:

E. Heimann, History of Economic Doctrines, Oxford, 1945; P.C. Newman, The Development of Economic Thought, Englewood Cliffs, N.J., 1952; R. Lekachman, A History of Economic Ideas, New York, 1959; W.B. Catlin, The Progress of Economics, New York, 1962; B.B. Seligman, Main Currents in Modern Economics, New York, 1962; J.F. Bell, A History of Economic Thought, (2nd ed.), New York, 1963; O Spann, The History of Economics, (trans. by E. and C. Paul), New York, 1972. Bu kitaplar konuyla ilk kez tanışanlara Alman Tarihçi Okulu hakkında başlangıç niteliğinde bilgiler sunmaktadır. F. Engels-Janosi’nin Alman Tarihçi Okulu’nun kendisi değil kökenleri üzerindeki kitapçığı, F.C. Lane’nin Schmoller’in daha sonraki kuşaklar üzerindeki etkileri hakkındaki uzunca makalesi, T.W. Hutchison’ın Methodenstreit’ın bazı yönlerini ele alan

makalesi bir tarafa bırakılacak olursa İngilizce'de Alman Tarihçi Okulu konusunda uzmanlaşmış monografi ve makale yoktur, bkz., F. Engels-Janosi, The Growth of German Historicism, (John Hopkins University Studies in History and Political Science, c.62), Baltimore, 1944; F.C. Lane, "Some Heirs of Gustav von Schmoller", Venice and History: The Collected Papers of Frederic C. Lane, Baltimore, 1966, s.462-495; T.W. Hutchison, "Some Themes from Investigations into Method." J.R. Hicks, W. Weber (eds.) Carl Menger and the Austrian School of Economics, Oxford, 1973, s.15-37

[41] F.A. Hayek, "Comte and Hegel," The Counter-Revolution of Science: Studies on the Abuse of Reason, London, 1955, s.191-206.

[42] A. Oncken, "William Roscher 1817-1894," Palgrave's Dictionary of Political Economy, (revised ed.), c.3, London, 1926, (1963), s.323d-327a; B.B. Seligman, "The Impact of Positivism on Economic Thought," History of Political Economy, c.1, 1969, s.256-278.

[43] H.W. Spiegel, The Growth of Economic Thought, Englewood Cliffs, N.J., 1971, s.741.

[44] ibid., s. 413-414; Seligman, Main Currents, s.5; Bell, op. cit., s.327.

[45] Bkz., Roll, op. cit., s.305. (Bu görüşü Roll, Menger'den aktarıyor).

[46] Bu görüşün ilk kez savunulması için bkz. C. Gide, C. Rist, A History of Economic Doctrines, (trans. by R. Richards), London, 1960, s.383-409. "Eski" grup Roscher, Hildebrand ve Knies, "Yeni" grup ise Schmoller, Brentano, Bücher ve diğer bazılarını içerecek biçimde tanımlanıyor.

[47] Menger'in bu görüşünü aktaran ve daha uygun olduğu gerekçesiyle kabul eden Roll, op. cit., s.304.

[48] J.A. Schumpeter, Economic Doctrine and Method, (trans, by R. Aris), New York, 1954 s.152-201.

[49] J.A. Schumpeter, History of Economic Analysis, New York, 1954, s.807-820.

[50] K. Knies, Die Politische Oekonomie vom geschichtlichen Standpunkte, s.24-25'den aktaran, J.N. Keynes, "Principle of Relativity in Political Economy," Palgrave's Dictionary, c.3, s.277a-b.

[51] Schumpeter, History, s.538, n.10.

[52] P. A. Samuelson, "Economists and the History of Ideas," American Economic Review, c.52, 1962, s.1-18.

[53] E. Bodenheimer, Jurisprudence: The Philosophy and Method of the Law, Cambridge, Mass., 1962, s.74-76.

[54] H. Maine, Ancient Law, London, 1917; Early History of Institutions, London, 1875, (Dawson reprint, London, 1966).

[55] Maine, Ancient Law, s.113.

[56] Maine, Early History, s.361

[57] Comte ve Pozitivism konusundaki özet açıklama için şu kaynaklar kullanılmıştır: W.M. Simon, European Positivism in the Nineteenth Century. Ithaca, N.Y., 1963; H.D. Aiken, (ed.), The Age of Ideology: The 19th Century Philosophers, New York, London, 1979.

[58] A. Comte, Positive Philosophy, (trans. by H. Martineau), London, 1855, (AMS Press reprint, New York, 1974), s.446-449. Bu çevirinin başlık sayfasında "serbestçe çevrilip özetlenmiştir" (freely translated and condensed) ibaresi bulunduğu için Klasik İktisatçıları hedef alan bu nitelemelerin ne ölçüde yazara ne ölçüde de çevirmene ait olduğu belli değildir.

[59] J.S. Mill "Auguste Comte and Positivism," Collected Works, (ed. by J. M. Robson), c.10, Toronto, 1969, s.261-368.

[60] J.E. Cairnes, "M. Comte and Political Economy," Essays in Political Economy, London, 1873, (1965), s.265-311.

[61] J. Bonar, "Auguste Comte and English Political Economy," Palgrave's Dictionary, c.1, s.382d-383d; P. Adelman, "Frederick Harrison and the

‘Positivist’ Attack on Orthodox Political Economy.” History of Political Economy, c.3, 1971, s.170-189.

[62] T.E. Cliffe Leslie, “Biographical Notice of the Author,” Essays, s.x.

[63] Leslie’nin özel bir mektubundan aktaran, G M. Koot, “T.E. Cliffe Leslie, Irish Social Reform and the Origins of the English Historical School of Economics,” History of Political Economy, c.7, 1975, s.312-336.

[64] Leslie, “The Love of Money,” Essays, s.1-8.

[65] Aktaran, Leslie, “The Political Economy of Adam Smith,” Essays, s.21. Lowe’un aynı nitelikteki diğer görüşleri için bkz. T.W. Hutchison, A Review of Economic Doctrines, Oxford, 1953, s.2-3.

[66] Leslie, “The Political Economy of Adam Smith,” Essays, s.21-22.

[67] Maine’in eleştirdiği analitik hukuk teorisinin temelinde de “doğal hukuk” kavramı vardı: Maine, Ancient Law, s.26-66. Doğa düzeninin nasıl olduğu hakkındaki a priori varsayımların ilgi çekici örneklerine günümüzde de rastlanılıyor: E.O. Wilson, “The Ergonomics of Caste in the Social Insects,” American Economic Review c.68, 1978, s.25-35.

[68] Leslie, “The Political Economy of Adam Smith,” Essays, s. 23-25.

[69] Leslie, “On the Philosophical Method of Political Economy,” Essays, s.177.

[70] Leslie, “Political Economy and Sociology,” Essays, s.212.

[71] Leslie, “The Known and the Unknown in the Economic World,” Essays, s.238.

[72] Leslie, “Poltical Economy and Sociology,” Essays, s.191-220.

[73] Leslie, “On the Philosophical Method of Political Economy,” Essays, s.167.

[74] ibid., s.186.

[75] ibid., s.164-166.

[76] ibid., s.169.

[77] ibid., s.169-171.

[78] ibid., s.180.

[79] loc. cit., n.2.

[80] D. Ricardo, The Principles of Political Economy and Taxation, London. 1911, s.6.

[81] A. Smith, Wealth of Nations, (E. Cannan ed.), New York, 1937, s.47.

[82] Leslie, “On the Philosophical Method of Political Economy,” Essays, s.179-181.

[83] O’Brien, Classical Economists, s.76-107.

[84] Leslie, “The Known and the Unknown in the Economic World,” Essays, s.231.

[85] ibid., s.228-235.

[86] Leslie, “On the Philosophical Method of Political Economy,” Essays, s.174.

[87] ibid., s.189.

[88] “T.E.Cliffe Leslie and Political Economical Heterodoxy,” Westminster Review, c.120, 1883, s.230.

[89] J.K. Ingram, “The Present Position and Prospects of Political Economy,” R.L. Smyth, (ed.), Essays in Economic Method, New York, London, 1962, s.41-72.

[90] J.K. Ingram, A History of Political Economy, (ed. by R.T. Ely), London, 1915, (1967), s.294.

[91] Ingram, “Present Position”, Essays, s.45-46.

[92] Ingram, History, s.88-89.

[93] ibid., s.132-133.

[94] ibid., s.134-138.

[95] ibid., s.217.

[96] Leslie, “On the Philosophical Method of Political Economy,” Essays, s.163-190.

[97] Ingram, History, s.222-225.

[98] ibid., s.158.

[99] Ingram, “Present Position,” Essays, s.47.

[100] Hayek, Counter-Revolutin of Science, s.199.

[101] Schumpeter, History, s.812.

[102] Ingram, “Present Position,” Essays, s.48.

[103] ibid., s.45.

[104] ibid., s.50.

[105] ibid., s.51.

[106] ibid., s.55; Ingram, History, s.207.

[107] ibid., s.208.

[108] W. Whewell, The Philosophy of Inductive Sciences, (2nd ed.), London, 1847, c.2, s.48’den nakleden, Miller, op. cit., s.201.

[109] Ingram, “Present Position”, Essays, s.59.

[110] loc. cit..

[111] ibid., s.59-60. Ingram, R.T. Ely'nin bir kitabına yazdığı önsözde, günümüz "pozitif" iktisat ders kitaplarında teori kurulması ve teorilerin sınanması konusunda yazılanların öncülüğünü yapmış kabul edilebilir: R.T. Ely, Introduction to the Study of Political Economy, New York, 1889, s.4-6.

[112] Ingram, "Present Position," Essays, s.66.

[113] Schumpeter, History s.538, n.10.

[114] J.N. Keynes, "Principles of Relativity," Palgrave's Dictionary, s.277d-278b.

[115] T.W.Hutchison, "Introduction," Smyth (ed.), op. cit., s.15.

[116] R.T.Ely, "Introduction," Ingram, History, s.xiv-xv.

[117] Ingram, "Present Position", Essays, s.60.

[118] Tarihçi yöntemin mutlaka tarihi gözlemlere dayanmak zorunda olmadığını ileri süren bir görüş için bkz., J.S. Mackenzie, "Historical Method," Palgrave's Dictionary, c.2, s.308d-310a.

[119] Ingram, "Present Position," Essays, s.68-69.

[120] ibid ,. s.66.

6. BÖLÜM

Tarihçi Okulun

Etkili Olma Dönemi

Klasik İktisadın geçirdiği bunalım dönemini izleyen çöküş yıllarında iktisat biliminin durumu konusunda iki temel görüşe rastlıyoruz. Bronfenbrenner'a göre 19. yüzyılın son çeyreği, Klasik İktisadın kalıntıları ile eleştiricileri arasında değil de Klasik öğretiyi değişik açılardan eleştiren ve dolayısıyla birbirine de rakip olan iki görüş arasındaki mücadelenin sürdüğü bir dönemdir. Klasik İktisadın bıraktığı boşluğu doldurmak çabasında olan rakip görüşlerden birincisi tümevarımcı görüştür. Bu akım Almanya'da Schmoller ve izleyicileri İngiltere'de ise İngiliz Tarihçi Okulu tarafından temsil edilmektedir. Tarih araştırmalarından tümevarım yoluyla düzenlilikler keşfetmeyi amaçlayan bu akımın başlıca rakibi ise Jevons ve Menger tarafından temsil edilen öznel marjinalist görüştür.[1] Çökmüş olan Klasik İktisadın yerini almak için mücadele eden bu iki akımın birbirine üstünlük sağlaması daha henüz söz konusu değildir.

Blaug'a göre ise 1870'ler ve 1880'lerde tarihçi görüş özellikle İngiliz İktisatçıları arasında egemen duruma gelmiş ve 1890'larda Klasik İktisadın "bütün kalıntılarını başarılı bir bizimde fethetmiştir"[2] Bu iki temel niteleme arasından hangisinin gerçeği daha iyi yansıttığını görmek için tarihçi görüşün etki alanının boyutlarını incelemek gerekir.

JEVONS VE TARİHÇİ GÖRÜŞ

Jevons'ın tarihçi görüşün etkisi altında kaldığını gösteren hiçbir doğrudan kanıt yoktur. Yalnız, ilk çalışmalarında ampirik gözlemlere büyük bir önem vermiş olması Jevons'ın tarihçi görüşe yakınlık duyduğu biçiminde yorumlanabilir. Gerçekten de konjonktürel dalgalanmaların açıklanması; Kaliforniya ve Avustralya'da yeni bulunan altın rezervlerinin altın fiyatları üzerindeki etkilerinin incelenmesi[3] ve İngiltere sanayiinin enerji sorunu üzerindeki araştırmalarında[4] Jevons çok geniş ölçekte istatistik veriler kullanmış ve bu verilerin ışığı altında sonuçlar çıkarmaya çaba göstermişti. Economist dergisine 1862 yılında yazdığı bir mektupta politik iktisadın argümanlarının ancak istatistik verilere dayandığı zaman güvenirlik kazanacağını ileri sürmesi, Jevons'ın o zamanki düşünce yapısını aydınlatmak açısından ilgi çekicidir.[5]

Bu düşünce yapısının çok öznel bir temelden kaynaklandığını Jevons şu sözlerle ifade ediyor:

"Ampirik veriler yerine teori ile uğraştığım zaman daha başarılı olduğumu biliyorum. Ama, doğru oldukları en yavaş işleyen süreçlerle kanıtlanmadıkça herkes teorisyenlere kötü kokarlarmış gibi bakar. Böylece, diyagramlar, fiyat cetvelleri ve benzeri şeylerle işe başlamak gerekir. O zaman kimse sizi gerçekleri bilmeden konuşuyorsunuz diye suçlayamaz."[6]

Jevons'ın ampirik araştırmalardan elde etmeyi amaçladığı sonuç, kendisine akademik ve bilimsel çevrelerde sağlam bir yer kazanmaktı. Soyut teorilerin giderek artan bir hızla gözden düştüğü bir dönemde ampirik araştırmaların önemini kavramış olması ve bu araştırmaları daha sonraki çalışmalarına inanılırlık kazandıracak bir araç olarak görmesi çok ilgi çekicidir.

Jevons, tarihçi görüş ve tümevarım yöntemi konularında olumlu görüşlere sahipti:

"İktisat biliminin tarihçi açıdan incelenmesinin yanlış veya yararsız olduğunu söylemiyorum. Tam tersine, böyle bir incelemenin mutlaka

gerekli olduğunu düşünüyorum. Toplumumuzun bugünkü durumunu yalnız teori aracılığıyla açıklayamayız."[7]

Ampirik gözlemlere verdiği önem ve Rikardo İktisadı'na şiddetle karşı çıkması, Jevons'ı tarihçi görüş taraftarları arasında büyük bir üne kavuşturdu ve tarihçi görüşe kazanılabilecek bir kişi izlenimi yarattı. Fakat Jevons, iktisatçılar arasında saygın bir yer kazanmasını sağlayan teori kitabının 1879'da yapılan ikinci baskısına yazdığı önsözde tarihçi görüşle kendi yöntemi arasındaki derin ayrılığın temellerini yumuşak bir biçimde belirterek hangi safı tuttuğunu açıklığa kavuşturdu:

"Eski ve yanlış doktrinlerin prestijini eninde sonunda yok edecek aktif bir eleştiri ruhunun yayıldığı açıkça görülebilir. Fakat yıkılan bu öğretinin yerine ne konulacaktır?... Birçokları bu bilimin tümüyle çöküp astroloji, simya gibi bütün büyücülük uğraşlarının izlediği yolu izleyerek tarihe karışmasından çok hoşnut olacaklardır. Cliffe Leslie belki bu kadar ileri gitmez ama iktisat bilimini tümevarımcı ve ampirik temeller üzerinde yeniden kurmak isteyecektir… Tümdengelim yönteminin geleceği konusunda arkadaşım Leslie'den kesinlikle ayrılıyorum. O tümdengelim yönteminin iptal edilmesini savunuyor ben ise köklü bir reform ve yeniden kuruluş istiyorum."[8]

Böylece Jevons tümdengelim yönteminin politik iktisatta temel yöntem olması gerektiği yolundaki düşüncesini belirterek Tarihçi Okul'a karşı çıkıyordu. Fakat bu karşı çıkış tümevarım yöntemini ve bu yöntemin savunucusu olan tarihçi görüşü reddetmek aşırılığına varmıyordu. Jevons aşırı soyut tümdengelim ile ampirik tümevarım arasında uzlaşmacı bir orta yol öneriyordu:

"Çare [politik iktisadın] alt dallara ayrılmasıdır. Ampirik öğeyi soyut teoriden, uygulamalı teoriden ve daha ayrıntılı olan maliye ve yönetim sanatlarından ayırmalıyız. Böylece ortaya ticarî istatistik, matematik iktisat teorisi, sistematik ve betimleyici iktisat, iktisadî sosyoloji ve maliye gibi bilimler çıkacaktır… Böylece yöntem teorik, ampirik, tarihi veya uygulamalı olabilir."[9]

Bu uzlaşma önerisi Tarihçi Okul için önemli bir kazançtı. İlk defa politik iktisadın alt dallarından birisinin tarihçi yönteme sahip olabileceği kabul

ediliyordu.

Cliffe Leslie tarihçi yönteme verilen bu ödünden hoşnuttu fakat Jevons'ın kendilerini yanlış anladığı görüşündeydi: Jevons tarihçi görüşün tümdengelim yöntemine kesinlikle karşı olduğunu sanıyordu. Bu yanlışlık düzeltilmeliydi:

"Ricardo'nun kullandığı biçimde tümdengelim yönteminin iptalini istediğimiz doğrudur. Yani, doğruluğu kanıtlanmamış varsayımlardan hareketle doğal değer, doğal ücret, doğal kâr gibi sonuçlar çıkarılmasına karşıyız. Zamanımızın en acil görevinin tümevarım yönteminin geliştirilmesi olduğuna ve tümdengelimci uzun akıl yürütme süreçlerine kuşkuyla bakılması gerektiğine inanıyoruz. Fakat, doğruluğu kanıtlanmış genellemeler ve ilkelerden tümdengelim yoluyla sonuçlar çıkarılmasına hiçbir zaman karşı değiliz."[10]

Leslie'nin bu uzlaşma girişimi sonuçsuz kaldı ve Jevons soyut teori yolunda hızla ilerlemeye başladı. O kadar ki, 1888 yılında Ingram, Jevons'ın tarihçi yöntemi eksik ve yanlış biçimde algıladığını ileri sürmek zorunda kaldı. Ingram'a göre Jevons'ın tarihçi yönteme daha önce vermiş olduğu önem eklektik düşünce yapısının ürünüydü ve çok kısa sürmüştü.[11] Ingram'ın bu tutumu Jevons ile Tarihçi Okul arasında meydana gelebilecek bir yakınlaşmayı imkansız kıldı. Bu durum, aynı zamanda, ampirik gözlemlere verdiği önem yüzünden Jevons'ın olduğundan başka bir yerdeymiş gibi yorumlanmasının da sonu oldu.

MENGER VE SCHMOLLER'İN "YÖNTEM SAVAŞI"

İktisadî düşünce tarihi kitaplarına Methodenstreit başlığı altında geçen ve politik iktisadın bilimsel yönteminin ne olması gerektiği konusunda Menger ve Schmoller arasındaki tartışma konumuz açısından önem taşımaktadır. Bu önem Methodenstreit'ın bir taraftan Bronfenbrenner'ın yukarıda söz edilen nitelemesine güzel bir örnek oluşturmasından, diğer taraftan da tarihçi yöntemin ilk ciddi eleştirisini içermesinden kaynaklanmaktadır.

Böylesine önemli bir konunun incelenmesi ne yazık ki büyük ölçüde ikincil kaynaklara dayanmak zorundadır. Bu araştırmanın ikinci bölümünde belirtildiği gibi "Eski" ve "Yeni" Alman Tarihçi Okulu üyelerinin temel eserleri yabancı dillere hemen hemen hiç çevrilmedikleri gibi yeni baskıları da çok az yapılmıştır. Şanslı olduğumuz tek nokta "yöntem savaşı"nın açılış salvosunu oluşturduğu söylenen Menger'in kitabının İngilizceye çevrilmiş olmasıdır. Buna karşılık, Schmoller'in cevabı, Menger'in karşılık olarak yazdığı ikinci kitap ve Schmoller'in ikinci cevabı yalnız Almanca olarak mevcuttur. "Yöntem savaşı"nın burada incelenmesi bu sınırlamalar çerçevesinde yapılmıştır.

Roscher'in önderliğini yaptığı "Eski" Alman Tarihçi Okulu'nun Almanya'daki geleneksel bürokratik yönetimin ve devlet müdahaleciliğinin doğrudan etkisi altında biçimlendiği konusunda geniş bir görüş birliği vardır. Devlet yönetiminde görev alacak kadroların eğitilmesi ve pratik uygulama içinde yetiştirilmesi zorunluluğu 19. yüzyıl boyunca sürüp gittiği için Alman üniversitelerinde kamu yönetimi, iktisat gibi konularda verilen dersler soyut teoriden çok somut olgular üzerine kurulmuştu. Ders kitapları teorik analiz yerine son derece ayrıntılı karar verme ve uygulama kuralları içeriyordu. Bu denli somut uygulamaya yönelik bir akademik ortamda Klasik İktisadın, özellikle Ricardo ve izleyicileri tarafından sürdürülen ve geliştirilen, soyut teorilerinin kabul görmesi ve benimsenmesi beklenemezdi. Dahası, Almanya gibi devlet mekanizmasının son derece önemli bir yere sahip olduğu bir ülkede, bireysel inisiyatifi ve devletin iktisadî hayata müdahale etmemesi kuralını en ön plana çıkaran Klasik İktisadın yalnız kuşkuyla değil belki de düşmanlıkla bile karşılanmasını anlayışla karşılamak gerekir.[12]

Alman politik iktisatçılarının Klasik İktisadı İngiltere'ye özgü koşulların ürünü olarak değerlendirmeleri ve kendi ülkelerinin iktisadî koşullarını anlamak için somut olguların incelenmesine yönelmeleri Roscher, Hilbedrand ve Knies'den sonra 1870'lerden başlayarak Gustav Schmoller ile sürdü. Schmoller bu arayışı en uç noktalara götürme eğilimindeydi.

Schmoller'e göre varolduğu biçimiyle politik iktisat, gerek dünyayı anlamak gerekse de iktisadî politikaya yol göstermek açısından hiçbir yararı olmayan bir uğraştı. Schmoller'in bu olumsuz tutumu politik iktisadın gerçekler üzerine değil de soyutlamalar üzerine kurulmuş olduğu görüşüne dayanıyordu. İktisatçıların görevi, Roscher'ın 1840'larda ileri sürdüğü gibi, politik iktisadın gerçek olgulardan kaynaklanmasını sağlamak üzere ampirik veriler toplamak olmalıydı. Bu veri toplama süreci en az yirmi yıl sürmeliydi ki sonunda oluşan bilgi kümesi toplumsal olaylar ve süreçler arasındaki nedensellik ilişkilerini ortaya çıkarabilecek büyüklüğe ulaşabilsin.[13] Böylece Schmoller iktisatçının bilimsel hayattaki rolünü yalnız tarihî ve çağdaş verilerin toplanmasına indirgiyor ve "Eski" Tarihçi Okul'un amaçlarından yalnız bir tanesini benimseyerek ve yücelterek Roscher'in çizgisinden ayrılmış oluyordu.[14]

Schmoller'in teorik çalışmalara karşı beslediği güvensizlik duygusu ve buna karşıt olarak ampirik gözlemlere verdiği önemin doğal ve kaçınılmaz sonucu iktisat teorisini reddetmek oldu. Schmoller'e göre, ampirik verilerden oluşan bir temele kavuşuncaya kadar iktisat teorisini geniş veya dar anlamıyla bir bilim dalı olarak kabul etmemek gerekirdi.[15] Bu aşırı tutumun varması gereken ve Schmoller tarafından ulaşılmak istenen nokta, iktisat teorisinin yerine ampirik çalışmaların ikame edilmesiydi. Daha sonra üzerinde durulacağı gibi Schmoller'in bu çabasının karşısında duran en büyük engel, 19. yüzyıl tarihçilerinin tarih felsefesiyle ilgili tartışmalarında sürekli olarak ortaya atılan ve bir türlü cevaplanamayan bir soruyla ilgiliydi: Veri toplamak ama hangi verileri toplamak?

Tarihçiye ulaşan sonsuz sayıda tarihi gerçek arasından hangilerinin belirleyici veya önemli hangilerinin ise ikincil öneme sahip olduklarını tartabilmek için araştırılan konunun kavramsallaştırılıp teorik bir çerçeve içinde ele alınması gerekirdi. Schmoller bu engeli son derece basit bir biçimde aştı. Gerçekler üzerine kurulmayan kavramsallaştırmalar ve teorik

çerçeveler yol gösterici olamayacakları için tarihi gerçeklerin seçiminde böyle bir yola başvurmaya gerek yoktu. Tarihi gerçekler ve veriler daha önceden kararlaştırılmış seçme kıstaslarının dikte etmesiyle değil, tarihi gerçek niteliğine sahip olmaları yüzünden toplanmalıydılar. Schmoller ve izleyicileri bu ilkeden hareket ederek ve toplanacak veriler konusunda hiçbir ayırım gerek görmeden, iktisat teorisini yeniden kurmak düşüncesinin şevkiyle son derece kapsamlı bir araştırma ve yayın programı başlattılar.[16]

Schmoller'in bu programının gerçekleştirilmesinde kuruculuğunu ve başkanlığını yaptığı Verein für Sozialpolitik adlı derneğin büyük rolü oldu. Verein'ın her üyesi veri toplamak amacına yönelik herhangi bir proje önermek hakkına sahipti. Yönetim Kurulu bu projeler arasından seçtiklerini yönetmek üzere kişilere veya komisyonlara yetki vererek parasal kaynak sağlamakla yükümlüydü. Genellikle arşivlerde yapılan bu uzun ve yorucu araştırmaların sonuçları Verein tarafından yüzlerce cilt halinde yayınlandı. Araştırmacıların ilgi alanları herhangi bir teorik düşünceyle sınırlı olmadığı için konular birbirinden kopuk biçimde ve son derece ayrıntıya inerek inceleniyordu.[17]

Tarihi veri toplama ve yayınlama kampanyasına Schmoller'in çalıştığı Strasbourg ve Berlin üniversiteleri de katıldı. Verein'ın parasal kaynaklarının yayın işleri için yetersiz kaldığı durumlarda araştırma sonuçları Schmoller'in editörlüğünü yaptığı Staats-und Sozialwissenschaftlichen Forschungen ve Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaultung und Volkswirtschaft im Deutschen Reiche dergilerinde yayınlanmaya başladı. Ortaya çıkmaya başlayan ve gerçekten etkileyici boyutlara ulaşan tarihî bilgi kümesinin, Schmoller'in öne sürdüğü gibi, iktisat biliminin yeniden kurulmasına yardımcı olup olamayacağı daha henüz belirlenemeden Menger'in ünlü saldırısı başladı.

Menger'in eleştirisinin ayrıntılarına geçmeden önce bu eleştirinin biçimlenişindeki ilgi çekici gelişme çizgisine kısa da olsa değinmek gerekir. Menger Viyana Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak atanmadan bir yıl önce, 1871'de, ilk kitabını yayınladı.[18] Roscher'e "en derin saygılarla" ithaf edilen bu kitapta Menger teorik olduğu kadar tarihi çözümlemelere de yer verdi. Kitabın "para" başlığını taşıyan son bölümünde Menger paranın

ortaya çıkışını ve gelişmesini en eski çağlardan bu yana inceliyor ve Roscher, Hildebrand ve Knies'e para konusunda yaptıkları tarih araştırmaları nedeniyle övgü yağdırıyordu.[19] Kitabın önsözünde ise, ele aldığı konuların ana çizgilerini tamamiyle Alman Tarihçi Okulu'nun belirlediğini ileri sürmekte bir sakınca görmüyordu.[20] Grundsatze'nin dipnotları Alman Tarihçi Okulu üyelerinin eserlerine yapılan atıflarla dolu olduğu gibi Menger sık sık tarih araştırmalarının politik iktisatta azlığı ve yetersizliğinden yakınmaktadır. Alman Tarihçi Okulu'na ve özellikle Roscher'e Grundsatze'de verilen bu önemli yere karşıt olarak, tarihçi yöntemin eleştirisine hasredilen ve 1883'de yayınlanan kitabında Menger'in Roscher'e yönelttiği eleştiri son derece serttir:

"Alman Tarihçi Okulu'nun kurucusunun yaptığı yöntem yanlışlıkları bilimimize ve özellikle de bilimimizin teorik yanına çok büyük zararlar vermiştir."[21]

Bu eleştiri Grundsatze ve Untersuchungen'in yayınlanış tarihleri arasına geçen 12 yılda Menger'in yöntemi ile ilgili düşünce yapısında çok köklü değişikliklerin meydana geldiğini göstermektedir.

Menger'in bir uçtan öteki uca savrulmasının nedenlerini araştıranlar ortak bir açıklama üzerinde birleşmektedirler. Wicksell'e göre Menger, akademik hayatının başlangıç yıllarında savunduğu ve benimsediği Alman Tarihçi Okulu tarafından kabul edilmemiş ve ihmale uğramıştır. Grundsatze'nin Alman Tarihçi Okulu üyeleri arasında hiçbir ilgi uyandırmamış olması Menger'in saf değiştirmesini kolaylıkla anlaşılabilecek bir olgu yapmaktadır.[22] Hutchison esas olarak Wicksell'in yorumuna katılmakta fakat Menger'in duygularının Grundsatze'nin ilgi uyandırmamış olması gibi öznel bir nedenden değil, daha geniş anlamda teorik çalışmaların Almanya'da özellikle ihmal edilmiş olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir.[23] Hayek de Hutchison'ın yorumuna katılmakta ve Untersuchungen'in asıl amacının teorik araştırmalara karşı Almanya'da bir ilgi uyandırmak olduğunu, bu yüzden de Menger'in tepkilerini biraz sert ve istenmeyen sonuçlara yol açacak biçimde de olsa haklı olarak dile getirdiğini belirtmektedir.[24] Menger'in motivasyonu ne olursa olsun ortadaki gerçek Untersuchungen'in iktisadî düşünce tarihindeki en ünlü tartışmayı başlattığıdır.

Untersuchungen’in temel dayanak noktası Menger’in bilim anlayışıdır. Menger’e göre gerçek dünya hakkında bilimsel bilgi edinebilmenin belli başlı iki yolu vardır. Birincisi, gerçekliğin tekil yönlerini incelemektir. Bu incelemenin ortaya çıkaracağı sonuç somut olguların zaman ve mekan içindeki durumları ve birbirleriyle olan ilişkileridir. İkinci yol ise gerçekliğin genel yönlerinin bütünlük içinde incelenmesidir. Böyle bir inceleme ise olguların genel niteliklerini ve genel ilişkilerini belirler.[25]

Gerçekliğin tekil ve genel olarak iki ayrı düzeyde algılanabileceği görüşü iktisadî hayatın incelenmesine uygulandığı zaman ortaya nitelikleri ve yöntemleri farklı iki ayrı iktisat bilimi çıkmaktadır: Tekil iktisadî olguları ve ilişkileri inceleyen tarihî iktisat ve istatistik; genel iktisat yasalarını keşfetmeyi amaçlayan ve genel ilişkileri inceleyen teorik iktisat.[26]

Menger’e göre Alman Tarihçi Okulu’nun Roscher’den Schmoller’e kadar bütün üyelerinin anlamadıkları ve anlamadıkları için de iktisat biliminin gelişme yollarını tıkamalarına neden olan durum budur. Tarihî iktisat ve teorik iktisat, iktisadi gerçekliği algılamanın iki ayrı yoludur. Genelin incelenmesi ve anlaşılması kadar tekilin incelenmesi de gerekli ve yararlıdır çünkü her iki yöntem de bilimsel bilgi edinme amacına hizmet etmektedir. Tarihçi-iktisatçılar bu iki algılama biçimi arasındaki farkı kavrayamadıkları için genelin ancak teorik olarak yapılabilecek araştırmasını reddetmekte, tekilin araştırılmasının tek geçerli algılama yolu olduğu yanlışına düşmektedirler.[27]

Her ikisi de bilimsel geçerliliğe fakat ayrı yöntem ve ilgi alanlarına sahip bu iki algılama biçiminin birbirine karıştırılması ve bu yanlışlıkla ısrar edilmesi Menger’e göre iktisat bilimini çok zayıf düşürmüştür. Bu durumun belli başlı iki göstergesi tarihçi yöntemin uygulanması maskesi altında saf teorinin tarihî olgularla sulandırılması ve tarihî araştırma tekniklerinin teorik iktisada katıştırılmasıdır. Tarihçi-iktisatçıların genellikle hepsi iktisat teorisini geliştirmek ve tarihî olgularla zenginleştirmek amacında olduklarını söylemektedirler. Menger’e göre bu çaba saygı gösterilmesi gereken bir uğraştır. Ne var ki uygulamada ortaya çıkan durum teorik çalışmanın bir kenara itilmesi ve teori yerine tarih yazıcılığı yapılmasıdır.[28] Böylece tarihçi-iktisatçılar geliştirmek iddiasında oldukları teoriyi bilinçli olarak ihmal etmekte ve güçsüzleştirmektedirler.[29]

Halbuki gerçekliğin bilimsel olarak açıklanması öncelikle teorik düzeyde başarılabilecek bir iştir. Somut ve tekil olguların açıklanabilmesi ancak ve ancak bu olguların daha genel bir düzenliliğin bir parçası olarak algılanmasıyla mümkündür. Teorik düzeyde düzenlilikler ve yasalar keşfedilmediği sürece, somut gerçekler birbirlerinden kopuk, bir bütünlük içinde anlaşılması imkânsız olgular olarak kalmak zorundadır.[30] Tarihçi yöntem taraftarlarının anlamamakta ısrarla direndikleri konu, tarihin görevinin belirli olguların bütün cephelerini aydınlatmak, teorinin görevinin ise bütün olguların belirli yönlerini aydınlatmak olduğudur. Bu yüzden de iktisadî olguların toplumsal ve politik olgulardan ayrı olarak incelenemeyeceği yolundaki Comte'çu görüş Menger'e göre gülünç bir yöntem olmaktan ileriye geçemez.[31]

Tarihçi yönteme yönelttiği bütün ağır suçlamalara rağmen Untersuchungen'i bir savaş ilanı olduğu kadar bir uzlaşma önerisi olarak da kabul etmek mümkündür. Methodenstreit'ın geleneksel yorumundan farklı olan bu düşüncenin dayanak noktaları kısaca şöyle açıklanabilir:

1 Menger tarihçi yöntemi reddetmemekte, tersine tarihçi yönteme bilimsel bir açıklama biçimi olarak bakmaktadır;

2 Tarih araştırmalarının yararını kabul etmekte, bu araştırmalar sayesinde bilgi birikiminin ulaştığı boyutları övgüyle belirtmektedir;

3 Tarihçi yöntemin en önde gelen temsilcisi Schmoller'e doğrudan doğruya çatmaktan mümkün olduğu kadar kaçınmakta, eleştirilerini özellikle Roscher üzerinde yoğunlaştırmaktadır.

Untersuchungen'in tarihçi yönteme ağır bir darbe indirdiği konusunda genel bir görüş birliği olduğu şüphesizdir. Fakat Jevons'dan sonra Menger'in de, başka bir açıdan olsa bile, tarihçi yöntemin bilimsel niteliğe sahip olduğunu kabul etmesi tarihçi yöntem taraftarları için bir kazanç sayılabilir.

Bu düşünce biçimi daha ileriye götürülecek olursa Menger ve Schmoller arasındaki tartışmanın esas ağırlık noktasını yöntem sorununun oluşturmadığı bile söylenebilir. Menger tarihçi yöntemin kendisine veya uygulanmasına değil bu yöntemin tek bilimsel yöntem olduğu iddiasına ve tarih araştırmaları sonucunda toplanacak veri yığınından kendiliğinden bir

iktisat teorisi çıkacağı beklentisine karşıdır.[32] Bu anlamda Methodenstreit bir yöntem tartışması değil iktisat biliminin görevlerinin ne olacağı konusunun tartışılmasıdır. Tarihçi yöntem taraftarlarına göre bu görev ulusların iktisadî hayatlarının, çeşitli sektörlerin ve kurumların büyümesi ve değişmesinin araştırılmasıdır. Bu göreve en uygun yöntem ise tarihçi yöntemdir. Diğer taraftan, Menger'e göre asıl önemli olan ise mikro düzeyde araştırmalar yapılmasıdır. Bu araştırmalarda kullanılabilecek yöntem ise "teorik" veya tümdengelimci yöntemdir. Dolayısıyla yöntem sorunu iktisat biliminin ağırlık vereceği konular üzerindeki anlaşmazlığın bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

1894'de Roscher'in ölümü dolayısıyla yazdığı yazıda Menger bu noktayı şöyle açıklıyor:

"Avusturya Okulu ve bazı Alman tarihçi-iktisatçıları arasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları kesinlikle bir yöntem sorunu üzerine değildi. Eğer Alman tarihçi-iktisatçıları genellikle tümevarım ve Avusturya iktisatçıları da genellikle tümdengelim yöntemlerinin temsilcileri olarak tanıtılıyorlarsa bu nitelemeler gerçeklere uymamaktadır. Bu iki okul arasındaki gerçek farklılık, ampirik ve rasyonalist veya tümevarımcı ve tümdengelimci yaklaşımlar arasındaki farklılıklar ile uzaktan yakından ilgili değildir. Her iki okul da bilgi edinme yolunda tümevarım ve tümdengelim yöntemlerinin birbirleriyle yakından ilişkili, birbirlerini destekleyen ve tamamlayan yöntemler olduğunun farkındadır. Bu iki okul arasındaki görüş ayrılıklarının gerçek temeli çok daha önemli bir şeydir: Araştırma amaçlarının ve iktisat biliminin çözmesi gereken sorunların ne olduğu konusundaki görüş ayrılığıdır."[33]

Menger'in bu açıklamasının en az on yıllık bir gecikmeyle yapıldığı bellidir. Çünkü Schmoller başlatılan tartışmayı yöntem konusuyla sınırlamayı tercih etti ve Menger'in tam karşıtı bir tutum içine girdi. İktisadî düşünce tarihçileri Schmoller'in cevabıyla birlikte Methodenstreit'in kırıcı ve verimsiz bir biçim aldığı görüşünde birleşmektedirler. İktisat biliminin geleceği açısından önemli kazançlar elde edilebilecek bu tartışmanın neden soysuzlaştığı sorusuna cevap arayanlar arasında Schumpeter en ilginç ve inandırıcı açıklamayı yapmaktadır.[34]

Schumpeter'a göre bu tür tartışmalarda gözlenebilecek üç unsur vardır. Birincisi, tartışmaya taraf olan gruplar bilinçli veya bilinçsiz olarak birbirlerini yanlış anlama eğilimindedirler. Bu yüzden de tartışmanın ağırlık noktası "düşmanın kalesi" zannedilen fakat yakından bakılınca "zararsız yeldeğirmenleri" olduğu anlaşılan konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. İkinci olarak, yöntem tartışmaları tartışmaya katılanların entelektüel eğilimleri ve sinirlerinin sağlamlık derecesi arasında da bir savaştır. Kişi kendi eserine diğerlerinin eserlerinden çok değer verdiği ve kendini savunurken soğukkanlılığını koruyamadığı sürece o tartışmadan olumlu sonuç almak güçleşmektedir. Schumpeter'in üçüncü gözlemi, Methodenstreit'ın sosyolojik nitelikleri olan iki okul arasında cereyan ettiği olgusudur. Böyle durumlarda liderler izleyicilerinin ilgisi ve bağlılığını kaybetmemek için karşı tarafı bir düşman gibi görmeye yatkın olurlar. Tartışmadan muzaffer veya yenik olarak çıkmak çok önemli bir konudur ve bu tür okulların varlıklarını sürdürme mücadelesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Schumpeter Methodenstreit'da bu üç unsurun da tam olarak mevcut olduğunu, dolayısıyla da her iki tarafın enerjilerinin bu tartışmada boş yere israf edildiğin ileri sürüyor.

Schmoller, Menger'in kitabını ayrıntılı olarak eleştirdiği yazısında Tarihçi Okul'un ve özellikle kendisinin yöntem anlayışını en keskin biçimde ortaya koydu:

"Geleneksel politik iktisat önemli başarılar kazandıktan sonra gerçekle ilgisi olmayan soyut şemalar oluşturma eğilimi yüzünden dinçliğini ve hayatiyetini kaybetti. Soyutlamalarla uğraşmakta direnmek artık yararsızdır. Yapılması gereken şey gerçeği araştırmak için yepyeni bir yaklaşım ve tümüyle farklı bir yöntem yaratmaktır. Tarihçi Okulu'nun bugüne kadar elde ettiği başarılar [...] geleneksel iktisat teorisi temelleri üzerine kurulmuştur. Politik iktisadın yeni ve verimli bir gelişme dönemine gireceği de doğrudur. Fakat bu geçiş ancak ve ancak bugün toplanmakta olan tarihî, betimleyici ve istatistik verilerin kullanılmasıyla olacaktır. Şimdiye kadar yüz kere imbikten geçirilmiş soyut dogmaların bir kez daha imbikten geçirilmesiyle değil."[35]

Böylece Schmoller Verein'ın 1872 yılında kuruluşundan beri yapılan çalışmaların politik iktisadın yeniden kuruluşunun temelini oluşturacağı

görüşünü tekrarlıyor ve soyut tümdengelimci yöntemi kesinlikle reddediyordu.

Menger cevap vermek için hayali bir dosta yazılan mektuplardan oluşan bir kitapçık yayınlama yolunu seçti. Önsöz'de Tarihçi Okul'un politik iktisadı yeni baştan kurmak görevinin kendilerine düştüğü iddiasını cevaplandırdı:

"Tarihçiler kendi dil ve geleneklerini, kendi terminoloji ve tekniklerini bize zorla kabul ettirmek ve kendi yöntemleriyle uyuşmayan her yönteme hoşgörüsüzce savaşmak için yabancı istilâcılar gibi bilimimizin sınırları içine girdiler."[36]

Tarihçi Okul mensuplarını neredeyse bir düşman gibi tanımlayan bu girişten sonra Menger politik iktisadın yeniden kurulmasının yabancı istilacılar değil iktisatçılar tarafından başarılabileceğine dikkat çekiyor:

"Politik iktisatta yapılacak reformun politik iktisadı tarih bilgisiyle zenginleştirmek olduğu yolundaki yanlış varsayım, ki "Tarihçilik" denilen yanlış dogmanın iktisat alanında uygulanması bu demektir; ta başlangıçtan başarısızlığa mahkumdur. Herhangi bir bilimin reorganizasyonu ancak o bilimin içinden, kendi uğraş alanının merkezinden başarılabilir. Reform kendi bilimlerinin sorunlarına gırtlağa kadar batmış öğrencilerin çabalarıyla olmalıdır. Politik iktisat içinde bulunduğu kötü durumdan tarihçiler, matematikçiler, fizyologlar veya bunların yolunu körü körüne izleyenlerin çalışmalarıyla kurtarılamaz. Politik iktisadın dönüşümü kendimizle, bu bilime kendi adayanlarla başlayabilir. Diğer disiplinler ve temsilcileri kendi sorunları konusunda bizleri aydınlatacak ve başarılarını daha mükemmelleştireceklerdir. Bu başarılar ister tarih, istatistik veya psikoloji isterse de mantık veya teknoloji alanlarında olsun bizim bilimimizin gelişmesi açısından anlamlı iseler onları dikkatle ve minnetle kullanırız. Fakat, gelecekte iktisat biliminde yabancı yöntem ve görüş açılarını uygulayarak reform yapmak isteyecek olan dış müdahaleleri şiddetle reddetmeliyiz. Eğer bu yapılmazsa yarım yüzyıl önce olduğu gibi Alman iktisadi düşüncesi yine bir düşkırıklığı dönemiyle karşılaşacaktır."[37]

Menger asıl suçlanması gereken kişinin Roscher olduğu inancıyla devam ediyor:

“Politik iktisadın amacının ve araştırma yöntemlerinin ne olduğu konusunda Alman Tarihçi Okulu’nun kesin bir fikre sahip olmaması bu okulun daha kuruluşunda açıkça belli olan bir eksiklikti. Elli yıldan beri bu eksiklik giderilemedi.”[38]

Untersuchungen’de tarihçi yöntemin geçerli bir araç, iktisat tarihinin de politik iktisadın yararlı bir dalı olduğunu kabul etmesini, tartışmanın sertliği içinde unutmuş görünen Menger istatistik ve iktisat tarihinin politik iktisada ancak veri sağlayan yardımcı dallar olabileceğini[39] ileri sürdükten sonra tarihçi-iktisatçıları son derece ağır bir dille suçluyor:

“Tarihçi-iktisatçılar inşaat sahasına kum ve tuğla taşıyan hamallardan başka bir şey olmadıkları halde kendilerini yapının mimarı sanıyorlar.”[40]

Sonunda da en ağır darbesini indiriyor:

“Peki Alman Tarihçi Okulu’nun iktisat teorisi nasıl gelişti? Teoriyle! Tarihî ve istatistik notlarla oya gibi işlenmiş, tarih içinde yapılan gezintilerle dolu teoriyle! Yani teori adı altında tarih notları ve gezinti anılarıyla! Böyle bir çizgide ilerlemek artık mümkün değildir.”[41]

Schmoller’in bu suçlamalara cevap verebilmesi için dört yıl geçmesi gerekti. Bu cevabında tartışmaya yenilikler getirmek veya Menger’in iddialarını çürütmeye çalışmak yerine eski görüşlerini tekrarlamak ve savunmaya geçmek yolunu tercih etti. Schmoller’in yeni tutumunun en önemli noktası, Alman Tarihçi Okulu’nun teoriyi red veya ihmal etmediğini fakat teorik çalışmaların yeterli ampirik veri toplanıncaya kadar ertelenmesini istediğini kabul etmesi oluyordu. Eğer bu yaklaşıma bir eleştiri yöneltmek gerekiyorsa, Schmoller, eleştirinin ancak toplanan verilerin eksik ve yetersiz olduğu takdirde haklı sayılabileceği düşüncesindeydi.[42] Menger’in de konu üzerinde söyleyecek yeni şeyleri herhalde yoktu ki ertesi yıl Jahrbuch für Nationalökonomie und Statistik’de yayınlanan yazısında Untersuchungen’de ileri sürdüklerini tekrarlamakla yetindi.[43] Menger’in bu son makalesiyle Methodenstreit’ın başlangıç dönemi kapanmış oldu. Daha sonraları her iki okulun Menger ve Schmoller’i izleyen üyeleri yöntem konusundaki tartışmayı başka düzeyde sürdürdülerse de bu tartışmalar konumuz dışında kaldığı için burada incelenmeyecektir.

Menger ve Schmoller'in birbirlerine bu kadar sert ve kırıcı biçimde saldırmalarına yol açan Methodenstreit'ın sonuçları konusunda ileri sürülen görüşler aynı noktada birleşmektedir. Viner biraz şaka yollu olarak Menger'in savaştan büyük bir zaferle çıktığı fikrindeydi: Menger "zayıf düşmanını üç defa bozguna uğrattı ve maktulü üç defa katletti".[44] Veblen ise Methodenstreit'ın özellikle Schmoller üzerindeki etkilerini inceleyerek Schmoller'in son eserinde 1870'lerdeki başkaldırıcı ve bağnaz tutumunu terk ettiğini, hatta yanlışlıklarla dolu olsa bile teorik çözümlemelere girerek tümdengelim yöntemini uyguladığını belirtiyor.[45] Aynı görüş Mitchell[46] ve Schumpeter[47] tarafından da paylaşılmaktadır.

Schmoller'in Menger karşısında yenilgiyi zımnen de olsa kabul etmesinden öteye Methodenstreit'ın iktisat biliminin gelişmesine yaptığı katkılar şöyle özetlenebilir:

"Sosyal bilimlerde ve özellikle iktisatta metod meselesine bu şekilde bir açıklığın getirilmiş olması, bilimde hem teorik düşüncenin, hem de deney ve gözlemin öneminin daha iyi anlaşılmasına yardım etmiştir. Kafasında hiçbir teorik hazırlık olmadan, olaylara kesin olmasa bile, geçici bir çözüm ve izah tarzıyla yaklaşmadan, bir görüş açısına sahip olarak konuya bakmadan, ampirik çalışmaların yapılamayacağı ortaya çıkmıştır. Öte yandan geçici varsayımlar üzerine kurulmuş yanlış teoremlerde ısrar etmenin, teoriyi gerçekler ve ampirik verilerle denetlemeden, bunların kesinliği üzerinde ısrar etmenin de yanlışlığı daha iyi anlaşılmıştır."[48]

Böylece her iki yöntemin savunucuları diğer yöntemin de bilimsel olduğunu isteksizce bile olsa kabullenmişler ve daha önemlisi iktisat tarihinin, niteliği tartışılır olsa da, bağımsız bir disiplin olabileceği Menger'in ağzından ifadesini bulmuştur. Yaygın kanıya uyarak tarihçi-iktisatçıların Methodenstreit'dan yenik çıktıkları kabul edilse bile, iktisat tarihine sosyal bilimler içinde bir yer verilmiş olması küçümsenmeyecek bir kazanç olarak görülmelidir.

TARİHÇİ OKUL VE MARSHALL

İngiliz Tarihçi Okulu'nun önde gelen kişilerinden W. Cunningham'ın Marshall ile olan tartışması ileride ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Burada, Marshall'ın tarihçi yöntemden etkilenip etkilenmediği sorusu kısaca cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

Marshall'ın yeğeni ve Principles of Economics'in dokuzuncu baskısının editörü olan Guillebaud'a göre Marshall, Alman Tarihçi Okulu'na karşı çok derin bir saygı duymaktaydı. Bu okul üyelerinin tarihi verileri toplamak ve yayınlamakta gösterdikleri direnç ve yetkinlik Marshall üzerinde çok olumlu bir etki yapmaktaydı. Alman Tarihçi Okulu'na karşı duyduğu bu saygıya rağmen Marshall bu okulun eski veya yeni bütün temsilcilerinin iktisat bilimine yapıcı bir katkıda bulunamadıklarından yakınıyordu. Topladıkları verilerden çıkarılması gereken sonuçları çıkarmadan daha büyük bir şevkle yeniden veri toplamaya sarılmaları Marshall'da "büyük umutlar uyandırıyor fakat bu umutlar düşkırıklığıyla sonuçlanıyordu."[49]

Guillebaud'un bu görüşü bir başka kaynak tarafından da desteklenmektedir. Hutchison'a göre Marshall, J. Neville Keynes'in The Scope and Method of Political Economy kitabının Schmoller'e bakış açısının daha olumlu (favourable) olmasını yazardan talep etmiştir.[50] Keynes'in yöntem sorununu değerlendirişinin ne kadar nesnel olduğu hatırlanacak olursa, Marshall'ın bu isteğinin, Keynes'i Schmoller'in tarafını tutmaya zorladığı sonucu çıkarılabilir.

Marshall'ın tarihçi yönteme karşı olan tavrını bu iki gözlemcinin ifadelerinden çok Marshall'ın kendisinde aramak daha doğru bir yol olacaktır. Marshall'ın tarihçi yöntemle ilgili ilk yazılı gözlemleri, 1885 yılında Cambridge Üniversitesi Politik İktisat Profesörlüğüne seçildiği zaman yaptığı konuşmada bulunabilir. Bu seçimin özelliği H. Fawcett'in ölümüyle boşalan kürsüye Marshall'ın yanı sıra Cunningham'ın da aday olmasıydı. Cunningham'ın seçimi kazanması durumunda İngiliz Tarihçi Okulu çok önemli bir başarı elde edecek ve yalnız iktisat eğitimini değil İngiltere'nin iktisat politikasını da doğrudan etkilemek fırsatına sahip olacaktı.[51] Marshall seçimi büyük bir farkla kazandı ve İngiliz tarihçi-iktisatçılarının bekleyişleri gerçekleşmedi. Marshall'ın konuşması bu

yüzden, daha yeni mağlup edilmiş bir meslektaşı daha çok küçük düşürmeme isteğinin izlerini taşıyor olabilir.

Marshall konuşmasının başlangıcında Klasik Okul'u ve Ricardo'yu tarihçi yöntem taraftarlarının deyimleri ve mantığıyla eleştiriyordu:

"Yüzyılın başlarında İngiliz iktisatçılarının en büyük yanlışı tarih ve istatistiği ihmal etmeleri değil, Ricardo ve izleyicilerinin büyük bir bölük gerçek olguyu ve şimdi bizlerin çok önemli olduğunun farkına vardığımız bir yöntemi ihmal etmeleriydi."[52]

Marshall'ın ihmal edildiğini ileri sürdüğü yöntem tümevarım yöntemiydi. Konuşması ilerledikçe Marshall, Tarihçi Okul'un iktisat teorisinin yere ve zamana bağlı olarak göreli olabileceği, her zaman ve her yerde geçerli olamayacağı görüşünü açıkça destekliyor ve Klasik Okul'u suçluyordu:

"İngiliz medeni hukukunu Hindistan'ın yerli halkı üzerine zorla empoze eden kafa yapısı iktisatçılarımızı da teorilerini, sanki bütün dünya Londra'nın finansiyerlerinden oluşuyormuş varsayımıyla kurmaya sevketti… Böylece bu iktisatçılar arz ve talep güçlerine sahip olabileceklerinden daha mekanik ve daha düzenli bir çalışma yeteneği atfettiler; kârlar ve ücretler konusunda o zamanın İngiltere'sinde bile geçerli olamayacak yasalar keşfettiler."[53]

Marshall'ın buraya kadar söyledikleri İngiliz Tarihçi Okulu üyelerini son derece hoşnut edecek şeylerdi ama aslında Jevons ile başlayan öznel marjinalist eleştirinin Klasik Okulu yerme yönteminden büyük bir farklılık göstermiyordu. Marshall, Jevons'ın yolunu izleyerek Klasik Okul'un ustalarını da eleştiriyor fakat bu kişiler arasından Ricardo'yu özellikle seçerek Klasik Okul'un bütün günahlarını onun üzerine yıkıyordu:

"Soyut akıl yürütme süreciyle aşırı derecede içli dışlı olmalarına gelince, bu tutum İngiliz olmayan ve İngilizlerin düşünce biçimiyle çok az uyuşan bir dahinin etkisine bağlanabilir. Ricardo'nun dehasının erdemleri ve eksiklikleri o'nun Sami kökeninde aranabilir. Hiçbir İngiliz iktisatçısı onun düşünce biçimine sahip değildi."[54]

Klasik Okul'un eksiklik ve yanlışlıklarında Ricardo'nun payı Marshall'dan önce de söz konusu edilmişti ama bu eksiklik ve yanlışlıkların Ricardo'nun Musevi asıllı olmasında aranması ilk defa Marshall ile gerçekleşiyordu.

Guillebaud ve Hutchison'ın gözlemlerini doğrular bir biçimde Marshall tarihçi-iktisatçılara sayfalar dolusu övgü yağdırıyor[55] ve tarihçi-iktisatçıların bulgularını ve çalışmalarını "çağımızın en önde gelen başarısı", "bilgimizi genişletmek için şimdiye kadar yapılanlardan daha fazlasının başarılması" gibi nitelemelerle değerlendiriyordu.[56]

Marshall'ın tarihçi yönteme karşı eleştirisi yok değildi. Fakat bu eleştiri Tarihçi Okul'un Whewell gibi sempatizanlarının da aşırılıklara karşı yaptığı uyarıların sınırlarını aşmıyordu:

"Gerçek şudur ki olgular kendi başlarına bırakıldığı zaman sessizdirler. Gözlemler olayların nedenleri konusunda doğrudan hiçbir şey keşfedemezler. Yapabildikleri tek şey, ancak zaman içinde olayların birbirini izlemesini ortaya çıkarmaktadır."[57]

Marshall, Principles of Economics'in ilk bölümlerini oluşturan ve tarihi araştırmalara geniş yer veren çözümlemelerinin Cunningham tarafından yerden yere vurulması karşısında bile tarihçi yönteme dengeli yaklaşımını değiştirmedi. (Bu konu ileride daha ayrıntılı olarak incelenecektir). Yalnız, ilk kez eleştirilere cevap vermeme geleneğini terk etti ve Cunningham'ın suçlamalarının çok haklı olmadığını belirtmek gereğini duydu.[58] Eleştirilerin kesilmemesi üzerine de eleştiri konusu olan bölümleri Principles'ın 5. baskısından sonra kitabın metninden çıkardı.

19. yüzyılın son yıllarında Marshall öznel marjinalist yaklaşımın ve tümdengelim yönteminin iktisatta kullanılmasının en önde gelen savunucusu ve uygulayıcıydı. Fakat bu durumu o'nun tarihçi yönteme karşı diğer marjinalistler gibi düşmanca bir tutum takınmasına yol açmadı. 1897'de Cambridge Economic Club'ın kuruluş toplantısında yaptığı konuşmada Jones'dan başlayarak bütün tarihçi yöntem taraftarlarını ve eserlerini uzun uzun övdü. Tarihçi yöntemi tümevarım yöntemiyle özdeşleştirmese bile, bilimsel çalışmalarda tümevarım ve tümdengelimin birlikte kullanılmasının ne kadar gerekli olduğunu ısrarla vurguladı. Her iki

yöntemin de kullanılmasının doğa bilimlerinden daha çok sosyal bilimleri ve özellikle iktisadı zenginleştirip geliştireceğini savundu.[59]

NEVILLE KEYNES VE BUZLARIN ÇÖZÜLMESİ

Marshall'ın üzerinde bu kadar önemle durduğu tarihçi yöntemin diğer Cambridge iktisatçılarını da etkilemesi beklenir. Gerçekten de, eski ve yeni iktisadî düşünce tarihçileri tarafından çok övülen[60] ve J.S. Mill ve A. Smith ile birlikte birinci sınıf İngiliz düşünürleri arasında sayılan[61] J. Neville Keynes'in bu etkiyi duyup yansıtmaması imkânsızdı.

Keynes'in tarihçi yöntem karşısındaki tutumunu, Marshall'ın Principles'ı ile aynı yılda yayınlanan kitabında ve Palgrave's Dictionary'ye yazdığı makalelerde görebiliriz. Keynes'in kitabı[62] iki amaçlıydı: Bir taraftan Marshall'ın önderliğini yaptığı öznel marjinalist akımın dayandığı tümdengelim yönteminin açıklanıp Klasik Okul'un yönteminden farklı olduğu noktaların gösterilmesi, diğer taraftan da tümevarım yöntemini temsil eden Tarihçi Okul ile bir anlaşma zemini aranması. Keynes'in ele aldığı konulara kitabında ayırdığı yer eğer bir kıstas olabilirse, bu ikinci amacın daha ağır bastığı söylenebilir.

Keynes, Alman ve İngiliz tarihçi okullarının gelişimi, temel görüşleri ve tümdengelime yönelttikleri eleştirileri kitabının çeşitli yerlerinde geniş biçimde özetledikten sonra tümevarım yönteminin yalnız yararlı olmakla kalmayıp bazı konuların araştırılmasında kullanılabilecek tek yöntem olduğu sonucuna vardı.[63] Eğer iktisatçının amacı soyut öncüllerden veya ampirik gözlemlerden genel kurallar çıkarmak değil de belirli bir yer ve zamanda varolan somut koşulları incelemek veya bu koşulların zaman içinde karşılaştırmasını yaparak nasıl değiştiklerini anlamaya çalışmaksa, tümevarım yönteminden daha uygun ve verimli bir yöntem bulamazdı.

Keynes'in bu görüşü tarihçi yöntem taraftarlarına verilmiş bir ödün olarak yorumlanmaya elverişlidir. Fakat, aynı zamanda, Methodenstreit'ın önemli anlaşmazlık noktalarından birisi olan ampirik verilerden kural türetmek konusunda, Schmoller tarafından temsil edildiği biçimiyle, tarihçi yönteme karşı ve Menger'in tarafını tutar niteliktedir. Diğer taraftan, Marshall'ın Whewell'den esinlenerek 1885'te ileri sürdüğü görüşün bir başka biçimde tekrarlanmasıdır.

Keynes'in Rikardocu yöntem hakkındaki değerlendirmesi o zamana dek soyut tümdengelimci yönteme yöneltilen eleştirilerin en dengelisidir. Keynes'e göre Ricardo'nun yöntemi dahice bir araçtır fakat kendi eksikliklerini de içinde taşımaktadır. Kullanılan öncüllerin gerçek hayattan yapılmış soyutlamalar ve ulaşılan sonuçların bu soyutlamaların sınırları içinde göreli bir niteliğe sahip olduğu belirtilmediği için Ricardo'nun yöntemi aşırı soyut ve mutlaklık iddiasında bulunuyor izlenimi vermektedir.[64] Böylece Keynes tarihçi yöntemin aşırılığa kaçmayan taraftarlarının görüşleri doğrultusunda, tümdengelim yönteminin kendisinin değil, Ricardo'nun uyguladığı biçimiyle yanlış olduğu sonucuna varmaktadır.

Keynes, iktisat tarihinin bilimsel yeri ve önemi konusunda olumlu görüşlere sahiptir. Kitabının uzunca sayılabilecek bir bölümünü[65] iktisat tarihinin incelenmesine ayırarak şu sonuçlara varmaktadır: İktisadî koşulların nasıl oluştuğu ve geliştiğinin araştırılması a priori olarak yapılamaz. Mutlaka tarihî veriler toplamak ve bu verilerin yol göstericiliği altında çözümlemelere gitmek gerekir. Bu çözümlemeler tarihi olguları aydınlığa kavuşturmaktan daha önemli bir göreve sahiptirler. İktisat teorisinin çağdaş koşullardan esinlenerek vardığı sonuçların tarihte ne biçimler aldığını göstererek, teorinin gerekli nitelemeler ve sınırlamalar içinde geçerli olabileceğini kanıtlamak iktisat tarihinin önde gelen görevleri arasındadır. Böylece iktisat tarihi, iktisat doktrinlerinin mutlak olmadığını, yer ve zaman ile sınırlı bir geçerliliğe sahip olduğunu gösterecektir. Keynes, çağdaş İngiliz iktisatçılarının hemen hemen hepsinin bu görelik kavramını kabul etmelerinin Tarihçi Okul'un en çarpıcı başarılarından birisi olduğu görüşündedir.[66]

Keynes bu görüşlerini daha da geliştirerek Palgrave's Dictionary'nin ilk baskısında tekrarladı. Palgrave's Dictionary'ye zamanın önde gelen iktisatçıları tarafından çeşitli konularda yazılan makaleleri kısaca incelemek bile 19. yüzyılın son yıllarında tarihçi yöntem ile karşıtları arasındaki çekişmeyi gözler önüne sermeye yeterlidir. Örneğin "teori" maddesi, teori konusunu incelemekten çok tarihçi yöntemi eleştirmekte ve bu yöntemin geçersizliğini kanıtlamaya çalışmaktadır.[67] Bu örneklere karşıt olarak, kendisi bir Tarihçi Okul üyesi olmadığı halde, H. Sidgwick tarihçi yöntemin bu yöntemi uygulayan iktisat tarihçilerinin bilimsel niteliğini kabul etmekte ve iktisat tarihinin artık politik iktisadın bir dalı durumuna geldiğinin

tartışma götürmeyecek bir gerçek olduğunu ileri sürmektedir.[68] Keynes ise iktisat tarihi ile doğrudan ilgili olmayan makalesinde[69] tarihçi yöntemin iktisadî doktrinlerin ancak göreli olabileceği görüşünü Tarihçi Okul üyelerinde bile az bulunabilecek bir yetkinlikle savunmaktadır.

Klasik İktisadın çökmesiyle ortaya çıkan boşluğu doldurmak iddia ve çabasında olan tarihçi ve öznel marjinalist akımlar arasındaki tartışmanın 1890'ların başlarında eriştiği aşamanın en büyük özelliği, tarihî araştırmaların iktisat tarihi adı altında bağımsız bir bilim dalı ve araştırma alanı olduğunun kabul edilmesi oldu. Bu uzlaşma ortamının bir ateşkes durumu olduğu ve her iki tarafın da gayretleriyle sürekli bir barışa dönüştürülebileceği ileri sürüldü.[70] İktisadi olayların incelenmesinde hem tümevarım hem de tümdengelim yöntemlerinin, incelenen konunun özelliklerine bağlı olarak, meşru yöntemler olduğunun kabulü, fakat bu yöntemlerden birisinin diğerine üstün olması nedeniyle iktisat biliminin tek yöntemi olması gerektiği iddiasının çürütülmesi, bu bölümün başlangıcında söz edilen Bronfenbrenner ve Blaug tezlerinden birincisinin gerçeğe daha yakın olduğunu doğrular niteliktedir. Blaug'ın iddiasının aksine, 1890'lar tarihçi görüşün mutlak egemenlik dönemi değil, öznel marjinalist yöntemle giriştiği mücadele sonunda kendisini bilimsel bir disiplin olarak kabul ettirdiği bir dönemdir.[71]

Diğer taraftan, tarihçi görüşün etki alanını öznel marjinalist akımdan koparılan bu ödünlerle sınırlamamak gerekir. İktisat teorisinin yer ve zamana bağlı olarak göreli olduğu yolundaki tarihçi görüşün tümdengelim yöntemi taraftarlarınca sınanması ve bu amaçla yapılan istatistiki çalışmalar, burada incelenmesi gereken konular arasındadır.

KLASİK İKTİSAT İLKELERİNİN TÜMEVARIM YOLUYLA SINANMASI: GIFFEN, BOOTH, BOWLEY

İktisadî olayların istatistik veriler toplanarak ve istatistik teknikler kullanarak incelenmesiyle, tarihçi görüşün gelişmesi ve amaçları arasında iki yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir. Tarihçi görüşün ampirik verilerin toplanmasına verdiği önem istatistiki serilerin oluşturulmasıyla yakından ilgili olduğu gibi, tarihçi görüşü benimsesin veya benimsemesin, çeşitli araştırmacıların bu verileri kullanarak yaptıkları incelemeler de tarihçi görüşün amaçlarının gerçekleşmesine doğrudan katkıda bulunuyordu. Bu ikili ilişkinin biçimlenişi ve gelişiminde, İngiltere'de 19. yüzyıl başlarından itibaren kurulan çeşitli istatistik derneklerinin ve bunların desteklediği araştırmaların özel bir yeri vardı. Tooke, Newmarch, Levi, Giffen ve Booth gibi araştırmacıların tarihçi yöntemle bir ilişkileri olmamasına rağmen bu derneklerde çalışmaları, araştırmalarının bulgularını bu derneklerin toplantılarında ve dergilerinde kamuoyuna açıklamaları önemli gelişmelerdi. Böylece, tarihçi görüşün iktisadî olayların a priori kavramsallaştırmalar yoluyla değil de somut olarak incelenmesi gerektiği kuralı bu araştırmacılar tarafından yerine getirilmiş oluyordu.

1830'larda İngiltere ve İrlanda'da başta Londra, Manchester ve Dublin olmak üzere birçok şehirde istatistik dernekleri kuruldu. Veri kaynakları açısından çeşitli resmi dairelere ve özellikle de Ticaret Dairesi'ne (Board of Trade) bağımlı olan bu dernekler hükümetin uyguladığı iktisat politikasının irdelenmesi ve eleştirilmesinde son derece çekingen davranıyorlardı.[72]

British Association for the Advancement of Science'ın 1832 yılı toplantısında istatistikle ilgili teorik ve uygulamalı çalışmaların yapılacağı bir bölümün bu dernek bünyesinde kurulması kararlaştırıldı. 1833 yılı toplantısında ise Malthus ve Jones'un desteğiyle bir bölüm derneğin bir parçası olarak kabul edildi ve F Bölümü olarak adlandırıldı. F Bölümü'nün derneğe kabulü çok kesin bir kurala bağlandı: F Bölümü "politik iktisadın hammaddesi olan" istatistik konusuyla ancak ve ancak politik ve iktisadi genellemelere gitmemek koşuluyla uğraşabilecekti. Bu genellemeler "ihtiras ve duyguların en duyarlı olduğu konular" olduğu için F

Bölümü'nün çalışmaları veri toplamak ve toplanan verileri düzenlemekle sınırlı tutulacaktı.[73]

Malthus, Jones ve dönemin ünlü matematikçisi C. Babbage F Bölümü'ne verilen bu dar çalışma alanından hoşnut olmadıkları için 1834 yılında London Statistical Society'yi kurdular. Daha sonraları Royal Statistical Society adını alan bu dernek İngiltere'de tümevarımcı iktisat araştırmalarının 20. yüzyıl başlarına kadar en büyük destekleyicisi oldu.

Derneğin ilk büyük projesi, 1793-1857 yılları arasındaki fiyat değişikliklerinin kaynaklarını belirlemek amacıyla Thomas Tooke tarafından başlatılan, William Newmarch'ın katılmasıyla sürdürülen ve sonuçları altı cilt halinde yayınlanan bir fiyat tarihi araştırması oldu.[74] Tooke ve Newmarch'ın çok geniş kapsamlı fiyat serilerinden çıkardıkları sonuç, fiyatların tümüyle para arzı gibi iktisadî değil fakat aynı zamanda mevsimlik değişmeler, savaşlar gibi iktisat dışı faktörlere de bağlı olduğu yolundaydı.

Klasik İktisadın a priori akıl yürütmeyle eriştiği sonuçların istatistik veriler karşısında sınanması da bu derneklerin başlıca faaliyet alanlarından birisi oldu.[75] Klasik Teori'ye göre mal ve üretim faktörlerinin ülkeler arasında veya bir ülke içinde hiçbir engele rastlamadan serbestçe hareket edebilmesi ülkelerin refah düzeyini yükseltecek, fiyat, ücret ve kâr oranlarının eşitlenmesini sağlayacaktı. Tarihçi görüş taraftarları ise serbest ticaret politikasının bir ülke için yararlı olup olmadığına a priori akıl yürütmeyle değil, o ülkenin somut durumunun tümevarım yöntemiyle incelenerek karar verilebileceği görüşündeydi. Bu iddialarına karşı, tarihçi-iktisatçılar o zamana kadar böyle bir araştırma çabasına girmemişler ve yalnız ilkelerini tekrarlamakla yetinmişlerdi. Serbest ticaret konusundaki tarihçi görüşün doğruluğunun sınanması ilk defa Leone Levi tarafından yapıldı.

Londra Üniversitesi King's College'da Ticaret Profesörü olan Levi, 1850-1880 yılları arasında yaptığı araştırmalarla İngiltere'de hayat standartlarının yükselmesinin temel nedeninin uygulanan serbest ticaret politikası olduğunu göstermeye çalıştı. Levi'nin araştırmalarının temel ağırlık noktası, dış ticaret üzerine konan yasal kısıtlamaların giderek kaldırılmasıyla İngiltere'de artan refah arasından doğrudan bir ilişki kurulmasıydı. Levi'nin vardığı sonuç, serbest ticaret ile refahın artması arasında her zaman ve her

yerde olumlu bir etkileşme olduğu ve Klasik İktisadın bu ilkesinin yalnız İngiltere için değil diğer bütün ülkeler için de geçerli olduğuydu.[76]

Sir Robert Giffen'ın araştırmaları da aynı amaca ve Klasik İktisat ilkelerini istatistik verilerle doğrulamaya yönelikti.[77] Giffen 1868-1876 yılları arasında Economist dergisinin editör yardımcılığını yaptıktan sonra Board of Trade'de baş istatistikçi görevine getirilmişti. Bulunduğu mevkiler dolayısıyla sürekli olarak istatistiklerle uğraştığı için politik iktisadın soyut ve hipotetik sonuçlarının uygulamada yol gösterici olamayacağı görüşünü benimsemişti. Giffen'a göre politik iktisadın önermelerinde ileri sürülen eğilimlerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği istatistik veriler aracılığıyla sınanmalıydı.[78]

Bu sınama girişiminin ilk aşaması, sanayi devriminin İngiltere işçi sınıfı üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelikti. Giffen'a göre sanayi devrimi, sermaye birikimi ve iktisadi büyümeyi o güne kadar görülmeyen boyutlara ulaştırdığı için işçi sınıfının refahını da yükseltmişti.[79] İşçi sınıfının 1833-1883 yılları arasında artan refahının en iyi göstergesinin gerçek ücretler olduğunu düşünen Giffen bu amaçla gerçek ücretlerin gelişmesini yansıtan endeksler düzenledi. Bu endekslerin gösterdiğine göre gerçek ücretler, ele alınan dönemde, çeşitli sektörlere göre %50 ile %150 arasında artışlar kaydetmişti. Giffen'a göre bu sonuç sanayi devriminin meyvalarının kapitalistler tarafından toplandığını iddia edenlerin ne kadar yanıldığını kanıtlıyordu.[80] Giffen yanlışlığını gösterdiğine inandığı bu iddianın, paranın satın alma gücündeki, nüfusun ve toplumun yapısındaki değişiklikleri hesaba katmamaktan ve yanlış istatistik teknikler kullanmaktan kaynaklandığı görüşündeydi.[81]

Giffen'ın araştırmalarının ikinci aşaması, Levi gibi, serbest ticaret politikasının getirdiği uzmanlaşmaya bağlı olarak refah artışının istatistiki olarak gösterilmesiydi. Klasik İktisadın karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre serbest ticaret sonucunda her ülke üstünlük sahibi olduğu malların üretiminde uzmanlaşacak ve böylece ticarete açılan ülkelerde refah düzeyi yükselecekti. İngiltere'nin üstünlük sahibi olduğu sanayi kolları, sermaye yoğun olan dokuma, demir-çelik ve gemi yapımıydı. Giffen, İngiltere'nin serbest ticaretle birlikte bu sanayi kollarında uzmanlaşmasının bu sektörler üzerinde geliştirici etki yaptığı kanısındaydı. Fakat, ampirik gözlemlerinin

sonuçları, beklenenlerin zıddı oldu. İstatistikler İngiliz dokuma, demir-çelik ve gemi yapımı sanayilerinin hızlı bir çöküntü içinde olduğunu ortaya koydu. Giffen'ın bu incelemeden çıkardığı sonuç İngiltere'nin geleneksel olarak üstünlüğe sahip olduğu sanayilerde bu üstünlüğü özellikle Almanya'ya kaptırmakta olduğuydu. Dolayısıyla İngiltere eğer hâlâ serbest ticaret ilkelerini uygulamakta devam edecekse karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu yeni sanayi dallarında uzmanlaşmalıydı.[82] Fakat Giffen bu yeni sanayi dallarının hangileri olabileceği konusunda en ufak bir ipucuna sahip değildi.

Giffen'ın bir başka bulgusu kendisi için de o kadar beklenmedik oldu ki serbest ticaret ilkelerinin evrensel geçerliliği konusundaki inançları kökten yıkıldı. Bu bulgu, İngiltere'nin cari işlemler dengesindeki fazlalığın mal ihracatının ithalattan büyük olmasının değil de görünmeyen kalemler dengesindeki fazlalığın bir sonucu olduğuydu. İstatistiklerin açıkça gösterdiğine göre İngiltere uzun süreden beri mal dengesinde açık veriyor fakat sigortacılık ve taşımacılıktan elde ettiği gelirler bu açtığı finanse ettikten başka bir fazlalık bile bırakıyordu. Giffen'a göre başta Almanya ve A.B.D. olmak üzere diğer devletler kendi sigortacılık ve taşımacılık hizmetlerini geliştirdikçe İngiltere'nin bu hizmetlerden elde ettiği gelir azalacak ve sonunda cari işlemler dengesi açık verecekti. Halbuki Giffen o zamana kadar serbest ticaretin İngiltere'ye sürekli bir ihracat fazlası sağlayacağını savunmuştu. 20. yüzyıl başlarında görünmeyen kalemler dengesi de mal dengesi gibi açık vermeye başlayınca Giffen, serbest ticaretin İngiltere için yararlı bir dış ticaret politikası olamayacağı sonucuna vardı ve İmparatorluk Tercihler Sistemi savunucularının yanında yer alarak eski görüşlerini terk ettiğini açıklamış oldu.[83]

Giffen'ın serbest ticaretin etkileri konusundaki beklenmedik bulguları kısa bir süre sonra A.L. Bowley tarafından da doğrulandı. Bowley'nin araştırması İngiltere'nin geleneksel ve ihracata yönelik sanayilerinin gerilemekte olduğunu meydana koydu. Buna ek olarak Bowley, kömür üretimindeki artışın da azalan bir hızla gerçekleştiğini gösterdi.[84] Bowley'e göre bu sonuçlar Klasik İktisadın serbest ticaret konusundaki öğretisini yanlış çıkarıyordu. İngiltere'nin serbest ticaret sonucunda elde ettiği refahın hem mutlak hem de göreli olarak artması gerekirken, refah mutlak olarak artıyor fakat göreli olarak azalıyordu. Kömür üretimi ve

ihracatı 20-25 yıl içinde en yüksek noktasına vardıktan sonra mutlak olarak azalmaya başlayınca, İngiltere'nin refah düzeyi de mutlak olarak azalacaktı. Bowley bütün bunların serbest ticaret politikasından vazgeçilmesini gerektirmediği görüşündeydi. Toplam dünya refahının artırılması için "bir ülkenin refahı feda edilebilir"[85] diyen Bowley bu ülkenin İngiltere olduğunu işaret ediyordu.

Klasik İktisat önermelerinin Giffen ve Bowley tarafından tümevarımcı yöntemle sınanmasından elde edilen ve olumsuz kabul edilen sonuçlar tarihçi görüş taraftarları için önemli bir başarı sayılabilirdi. Bu başarının daha da pekiştirilmesi Booth tarafından gerçekleştirildi.

Bazıları tarafından modern ampirik sosyolojinin kurucularından birisi olarak kabul edilen[86] Booth zengin bir işadamıydı. Politik görüşleri açısından Liberal Parti'ye çok yakın olan Booth seçim kampanyaları sırasında özellikle sanayi şehirlerinde gördüğü sefalet ve fakirliğin ortadan kaldırılabilmesi için sefaleti doğuran nedenlerin bilimsel olarak incelenmesi gerektiği görüşünü ileri sürdü. Bu amaçla Londra halkının hayat standartları konusunda yaptığı pilot araştırmanın ilk sonuçlarını, daha sonra başkanı seçileceği Royal Statistical Society'nin 1887 yılı toplantısında açıkladı. Booth'un geçici sonuçlarına göre Londra nüfusunun en az üçte biri asgari geçim düzeyinin altında ve sefalet içinde yaşıyordu. İngiltere halkının refah düzeyine ilişkin olarak Giffen'ın elde ettiği olumlu bulgulara ters düşen bu sonuçlar şiddetli tartışmalara yol açtı. Bunun üzerine Booth araştırmasının sınırlarını bütün Londra'yı kapsayacak biçimde genişletti.

O zamana kadar görülmeyen büyüklükte bir araştırmacı kadrosu Londra'yı sokak sokak inceledi ve elde edilen sonuçlar 17 cilt halinde yayınlandı.[87] Daha geniş kapsamlı bu araştırmanın bulguları Booth'un pilot çalışmasının bulgularını kesinlikle doğruladı. Booth, Giffen'ın iyimser sonuçlarının elde edilmesinde sürekli ve geçici işsizlik olgusunun hesaba katılmamasının büyük rol oynadığını gösterdi. Booth'a göre "sürekli iş bulamama ve buna bağlı olarak ortaya çıkan düzensiz hayat biçimi" sefaletin en önemli nedeniydi.[88] Çalışmak isteyen işçilerin hiç iş bulamaması veya ancak kısa süreli işlerde çalışabilmeleri ise "ne ilahi bir buyruk, ne fakir halkın tembelliği ne de işverenlerin kötü kalpliliği" yüzündendi. Modern kapitalizmin serbest rekabet sistemi tam istihdam sağlayamadığı veya sık

sık tekrarlanan devresel bunalımlar kitle halinde işten çıkarmalara yol açtığı için bu durum ortaya çıkıyordu.[89] Booth kısa dönemli çare olarak, sefaletin azaltılması için fakirlere kamu yardımı yapılması veya ihtiyarlık sigortası tesis edilmesini, sanayide sürekli ve düzenli istihdamın sağlanması için de serbest ticaret politikasının terkedilerek gümrük duvarlarının sanayii koruyucu biçimde yükseltilmesini önerdi. Her iki önerinin de daha sonraki yıllarda hükümet programlarına alınması ve gerçekleştirilmesi Booth'un çalışmalarının ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Konumuz açısından Booth'un araştırmalarının önemi, Giffen ve Bowley'nin başarısızca kanıtlamaya çalıştıkları politik iktisat ilkesinin, yani serbest ticaret ve serbest rekabetin refah artışına yol açacağının, yanlışlığını göstermesidir. Fakat unutmamak gerekir ki Giffen ve Bowley'nin başarısızlığı, Booth'un ise başarısı İngiltere'nin o dönemde içinde bulunduğu özel koşullardan son derece etkilenmiştir. 19. yüzyılın son çeyreğinde İngiltere'de hüküm süren bunalımın boyutları iktisadî hayatın her yönünü olumsuz biçimde etkilerken Giffen ve Bowley'nin hem mutlak hem de göreli olarak artan bir refah düzeyinin varlığını kanıtlamaları imkânsızdı. Aynı çalışmalar 19. yüzyılın ortalarında yapılsaydı Giffen ve Bowley haklı, Booth haksız çıkabilirdi.[90]

Booth, İngiliz Tarihçi Okulu'nun bir üyesi veya sempatizanı değildi. Fakat bulguları bu okul üyeleri tarafından sevinçle karşılandı ve benimsendi. İngiliz Tarihçi Okulu, Booth'un şahsında tümevarım yöntemini, tarihin olmasa bile çağdaş sorunların incelenmesinde büyük bir yetenekle uygulayan bir araştırmacı bulmuştu.

DRUMMOND KÜRSÜSÜ’NDE BİR TARİHÇİ-İKTİSATÇI:

J.E. THOROLD ROGERS

Rogers’ın olaylarla dolu renkli akademik hayatı ve araştırmalarını İngiliz Tarihçi Okulu’nun etkilediği bir örnek olarak ele almak yanlış olabilir. Bazı çok önemli konularda bu okul üyelerinin şiddetle karşı çıktıkları görüşlerin sahibi olan Rogers bir iktisatçı olduğu kadar, iktisat tarihi konusundaki araştırmalarıyla ve kendi deyimiyle aynı zamanda bir tarihçi-iktisatçıdır. Bu iki yönlü niteliği dolayısıyla Rogers’ı değerlendirmek oldukça güçleşmektedir.

Rogers, 1846 yılında Oxford Üniversitesi Magdalen College’dan mezun oldu ve rahipliğe başladı. 1859 yılında Londra Üniversitesi King’s College’da iktisat ve istatistik profesörlüğüne seçilince ertesi yıl kilise görevinden istifa ederek ayrıldı. 1862 yılında Drummond Kürsüsü’nde profesör seçildi. Bu kürsüdeki yerini korumak için 1868 yılında tekrar girdiği seçimi, “iktisadın bir bilim olmadığına inanan”[91] Bonamy Price’a karşı açık farkla kaybetti. Rogers’ın seçimi kaybetmesinde, bir taraftan o zamana göre radikal sayılabilecek politik görüşleri[92] diğer taraftan da Anglikan kilisesine karşı takındığı başkaldırıcı tutum önemli rol oynadı.[93]

1880 ve 1885 yıllarında Southwark ve Bermondsey bölgelerinden Liberal Parti milletvekili seçildi. 1886 yılında yapılan ara seçimleri kaybetti. Bonamy Price’ın 1888 yılında ölmesiyle boşalan Drummond Kürsüsü’ne aynı yıl yeniden profesör seçildiyse de 1890 yılında öldü.[94]

Rogers’ın yaygın bir üne sahip olmasında, dört önemli özelliği kendisinde birleştirmesinin belirleyici bir rolü vardı: Kavgacı, sözünü esirgemeyen kişiliği; politik görüşlerinin alışılmamış niteliği; iktisat teorisi konusunda kararsız tavrı ve tarih araştırmaları. Kişiliği ve politik görüşlerinin diğer özellikleri üzerinde etkili olduğu açıksa da bu niteliklerinin incelenmesi bu çalışmanın sınırları dışında kalıyor.

Rogers’ı tarihçi bir iktisat teorisinin kurucusu olarak görmeye imkân yoktur. Fakat ortaya çıkardığı iktisat tarihi çalışmaları, tarihçi yöntemin o zamana kadar görülmedik ölçekte bir uygulanması olduğu için İngiltere

iktisat tarihinin bilimsel bir biçimde araştırılmaya başlamasının Rogers ile gerçekleştiği ileri sürülmüştür.[95]

İktisat tarihi yöntemi ve araştırmalarının Rogers’dan sonra aldığı biçim ve gelişmeler dikkate alınırsa Rogers’ın çok daha önemli bir rol oynadığını söylemek gerekir. Rogers’ın iktisat tarihi disiplinine kazandırdığı şey, tarihçi-iktisatçıların çalışma alanlarının, iktisat teorisini tarihçi temeller üzerinde kurma çabaları değil de iktisat tarihi olması gerektiği örneğidir. Tarihçi-iktisatçıların bu örneği hemen kavramadıkları, tarih verilerinden tümevarım yoluyla yeni bir iktisat teorisi türetmeye çabaladıkları ve bu çabaların en yoğun olarak Almanya’da sürdürüldüğü bellidir. Fakat, Rogers’ın araştırmaları ve öğretisi tarihçi-iktisatçıların en verimli olabilecekleri alanın iktisat tarihi olduğunu göstermiştir.

Rogers’ın en önemli eseri yedi ciltlik fiyat ve ücretler tarihidir.[96]96 Oxford Üniversitesi Bodleian Kütüphanesi, All Souls ve Merton kolejleri arşivlerinde 25 yıla yakın bir araştırma sonucunda, hiçbir yardımcı kullanmadan, hareketli ortalama veya endeks gibi en basit istatistik tekniklerden bile yararlanılmadan meydana çıkarılan bu eser, kararlı ve düzenli çalışma sonunda neler başarılabileceğinin çok öğretici bir örneğidir. 1259 yılından Tooke ve Newmarch’ın fiyat serilerinin başladığı 1793 yılında kadar olan dönemde akla gelebilecek her türlü fiyatın çeşitli bölgelerdeki yıllık ortalamalarını sürekli seriler halinde düzenleyen Rogers, daha sonraki araştırmaların da geniş biçimde kullandığı bir kaynak eser oluşturmuştur.[97] Rogers’ın bu dev eserinde, özellikle 1451-1600 yılları arasındaki fiyat serilerinde, bazı aritmetik yanlışları varsa da[98] bu yanlışlıklar Rogers’ın eserinin, Ashley’in deyimiyle, İngiliz dehasının yarattığı harikalar arasında yer almasını engelleyecek kadar önemli değildir.[99]

Rogers’ın John Bright ve Richard Cobden üzerine yazdığı, politik yanı daha ağır basan kitaplarının yanı sıra önemli diğer eserleri, yukarıda sözü edilen fiyat tarihinin özeti olarak tasarlanan kitabı[100], Oxford Üniversitesi Worcester College’da verdiği derslerin notları[101] ve Drummond Kürsüsü’ne ilk seçildiği zaman yazdığı teori kitabıdır.[102]

ROGERS’DA YÖNTEM SORUNU

Rogers’ın yöntemi ve bu yönteme uygun olarak gerçekleştirdiği ampirik ve teorik araştırmalar zaman içinde gittikçe Tarihçi Okul’a yakınlaşan bir seyir izledi. İlk ders kitabının basılış tarihi olan 1868’den ikinci ders kitabının basılış tarihi olan 1888’e kadar geçen dönemde Rogers, ortodoks teori ve yöntemin savunuculuğundan tarihçi yöntemin savunuculuğuna kaydı. Yöntem konusunda geçirdiği bu değişikliğe rağmen Klasik İktisat öğretisinin temel teorik görüşlerini hâlâ savunuyor olması, yukarıda da belirtildiği gibi, Rogers’ın değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Bu ikili niteliğiyle Rogers tarihçi yöntemi uygulayıp ampirik iktisat tarihi araştırmaları yapan ve aynı zamanda da Klasik İktisadın hemen hemen bütün ilkelerini savunan bir iktisatçı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rogers’ın yöntem konusundaki görüşlerinin biçimlenip billurlaşması 1869-1882 yılları arasında gerçekleşti. Manual’da Rogers en az Senior veya Ricardo kadar tümdengelimcidir. Teorik çözümlemelerinin dayandığı varsayımlar tümüyle soyuttur ve Rogers bu varsayımların nasıl türetildiği konusunda hiçbir ipucu vermez. Manual, politik iktisada herhangi bir yenilik getirmeyen, Ricardo’nun görüşlerini basitleştirip yaygınlaştırma amacı güden birçok sıradan ders kitabı arasından birisi olarak değerlendirilebilir. Manual’ın yazıldığı dönemde Rogers fiyat ve ücret tarihi araştırmasının ilk aşamalarındaydı. Topladığı verilerin önemine giderek daha inanmaya başlaması o’nu tümevarım yöntemini daha yakından incelemeye itti. 1869 yılında bu yeni arayışın ilk belirtisi ortaya çıktı. O yıl Wealth of Nations’ın yeni bir baskısına yazdığı önsözde A. Smith’in öneminin ve etkisinin asıl kaynağının kullandığı tümevarım yöntemi olduğunu ileri sürdü.[103]

Wealth of Nations’ın yüzüncü yıldönümü dolayısıyla Political Economy Club’ın düzenlediği toplantı, Rogers’ın yöntem görüşünü açıklaması için iyi bir fırsat oldu. Maliye Bakanı Lowe, Adam Smith’i politik iktisatta tümdengelim yönteminin en usta uygulayıcısı olarak niteleyince Rogers isyan etti:

“Maliye Bakanı’nın A. Smith’i tümdengelimci olarak tanıtmasına çok şaşırdım. Teorisini kendi bilincinin derinliklerine veya hipotetik

varsayımlara en az dayandıran bir kişi varsa o da A. Smith'dir. Smith her zaman gerçeklerden hareket etti; yani, ulaştığı sonuçları her zaman tümevarımla elde etti. Bana göre Smith'in yöntemiyle izleyicilerinin yöntemi arasındaki fark kadar önemli bir fark yoktur. Eminim ki, eğer Smith'in izleyicileri onun yöntem kurallarını kabul edip uygulasalardı, bugün bilimimizi gözden düşüren safsatalarla karşılaşmayacaktık.[104]

Rogers'ın bu karşı çıkışını sistemleşmiş bir düşünce yapısının ürünü olarak kabul etmeye imkân yoktur; çünkü, aşağıda da gösterileceği gibi, safsata diye küçümsediği bütün politik iktisat ilkelerine kendisi kıskançlıkla sahip çıkmaktaydı.

Tarihçi yönteme yakınlığını ilk defa kesinlikle belirtmesi ise fiyat tarihinin dördüncü cildinin yayınlandığı 1882 yılıdır:

"İngiliz iktisatçılarının çoğu sistemlerini metafizik yöntem üzerine kurmuşlardır. Çıkardıkları sonuçlar, kafalarındaki soyut düşüncelerin, kanıtlanmamış genellemelerin, bulanık eğilimlerin ürünüdür."[105]

İki yıl sonra Rogers doğruluğunu kabul ettiği tümevarım yönteminin görevini şöyle açıklıyordu:

"Bu ülkenin insanları, gerçek iktisatçıların keşfetmekle görevli olduğu olay ve süreçlerin sonunda bugünkü durumlarına geldiler. Bu iktisatçılar, birkaç aksiyom ve bir sürü varsayımdan bir sistem yaratan diğer iktisatçıların tam karşısında yer almaktadır."[106]

Tümdengelim yöntemine karşı aldığı tavır, Rogers'ı kendi yönteminin amaçlarını açıklamaya yöneltti:

"Kendi araştırmalarım sayesinde, popüler iktisatçıların doğal olduğuna inandığı şeylerin çoğunun yapay, politik iktisat yasaları diye ileri sürdüklerinin aceleci, üzerinde iyi düşünülmemiş ve sakat genellemeler, reddedilmesi imkânsız diye iddia ettiklerinin de doğrulanması imkânsız şeyler olduğunu anlamaya başladım… Politik iktisat kendi kendini bir tanımlamalar seli içinde boğmuş. Kılı kırk yararak tanımlamalar yapmak çok çekici bir meşgaledir; çünkü bilgi değil kıvrak bir zekâ gerektirir…

Benim görevim, seçme verilerle içi doldurulacak bir teori kurmak değil, gerçeklerin tarihini araştırmak ve [bu gerçekleri] açıklamaktır.”[107]

ROGERS VE SERBEST REKABET SİSTEMİ

Tümdengelim yöntemini ve bu yöntemin Klasik İktisatta kullanılış biçimini bu kadar şiddetle yeren Rogers, buna karşılık, Klasik İktisadın hem teorik hem de iktisat politikası ilkelerine büyük ölçüde sahip çıkan bir görüşe sahipti. Örneğin, J.S. Mill'in ücret fonu teorisini reddedişinden sonra bile bu teoriyi savunuyor[108] ve işçilerin ücretleri yükseltmek için girişimlerde bulunmasının politik iktisat yasalarına müdahale etmek anlamına geldiğini belirtiyordu.[109] Çok sonra ücret fonu teorisini reddedip işçi sendikalarını savunduğu[110] doğruysa da, Rogers'ın bu yeni tutumu, herhangi bir teorik gerekçeden çok düşük ücretlerin işçilerin hayat biçimleri üzerindeki olumsuz etkisini görmüş olmasından kaynaklanıyordu.

Diğer taraftan, Rogers ücretlerin ve kâr oranlarının eşitlenme eğiliminde olduğu ilkesini ve Rikardocu rant teorisini itirazsız kabul ediyordu.[111] Halbuki bu konular, Jones ve Leslie gibi önde gelen tümevarımcıların Klasik İktisat ile en çok anlaşmazlığa düştükleri ve soyut olmaları yüzünden Ricardo'yu şiddetle eleştirdikleri noktalardı.

Rogers'ın ortodoks görüş açısı iktisat politikası konusunda çok daha belirgindir. Rogers devletin iktisadî hayata herhangi bir biçimde müdahale etmesine karşıdır:

"Servetin bölüşümünü belirleyen kuralları kendi doğal işleyişlerinde serbest bırakmazsak, servetin üretiminin nasıl olduğunu öğrenmek yararlı bir amaca hizmet etmiş olmayacaktır."[112]

Piyasa güçlerinin dışardan bir müdahale olmadan çalışmasının toplumda doğal dengelerin sağlanmasına yol açacağına kuşku duymayan Rogers bu yüzden korumacılığa "soygunculuk"[113] diyerek her biçimiyle karşı çıkmakta; J.S. Mill'in yeni gelişmekte olan sanayi kollarının korunmasının yararlı olabileceği görüşünü de "şimdiye kadar hiçbir yerde görülmemiş bir cehaletin belirtisi"[114] nitelemesiyle reddetmektedir.

Demiryollarını devletleştirme girişimleri, kamuya ait dokuma, silah fabrikaları ve tersaneler, Rogers'a göre, devletin iktisadî hayata gereksiz ve zararlı bir biçimde müdahale etmek isteğinin sonuçlarıdır. Bu müdahale

olmasa demiryolu hizmetleri, ordu ve donanma için gemi, silah, mühimmat ve üniforma özel girişim tarafından rekabetçi koşullar altında daha etkin ve daha ucuz olarak üretilebilecektir.[115] Rogers yasa çıkarmak yoluyla işgününün sekiz saate indirilmesine de karşıdır. Sekiz saatlik işgünü toplumsal hayatta önemli bir reform niteliği taşısa da devletin müdahalesiyle değil, işçiler ve işverenler arasında serbest pazarlık yoluyla gerçekleştirilmelidir. Devletin müdahalesi, işgücü piyasasının serbest rekabete dayanması gereken yapısını bozacaktır.[116]

Tümevarıma dayanan tarihçi yöntemi benimseyip tümdengelim yöntemini reddeden Rogers'ın, tümdengelim yönteminin en soyut biçimde uygulanmasıyla elde edilen bu görüşleri böylesine savunması açıklaması güç bir çelişki olarak değerlendirilebilir. Tümdengelimi reddeden bir kişinin bu yöntemin ürünleri olan sonuçları da reddetmesi, veya, sonuçları kabul ediyorsa bu sonuçların ortaya konmasını sağlayan yöntemi de kabul etmesi beklenirken Rogers, yöntemi reddedip sonuçları kabul etme tutarsızlığını gösteriyordu.

Bu çelişkili tutumu kısmen de olsa açıklama çabasında olan iki görüşe değinmek gerekir. Ashley'ye göre Rogers'ın iktisat politikası konusundaki ortodoks görüşü daha çok psikolojik nedenlere bağlanabilir. Rogers "Manchester Okulu"nun kurucusu sayılan Cobden'in yakın akrabası ve arkadaşıdır. Dolayısıyla da Cobden'in görüşlerini tutarsızca olsa bile savunmasını doğal karşılamak gerekir. Aynı zamanda Rogers, öğrenimini serbest ticaret akımının en etkili olduğu dönemde, Tahıl Yasaları'nın kaldırılması döneminde, yapmıştır. Toplum hayatının her cephesini etkileyen serbest ticaret kampanyasının genç bir üniversite öğrencisini de derinden etkilemesi gayet doğaldır.[117] Ashley'ye göre bu etki Cobden'in kişisel etkisiyle birleşmiş ve Rogers kullanılan yöntem ile ulaşılan sonuçlar arasındaki ilişkiyi unutarak yöntemini reddettiği bir öğretinin sonuçlarını savunma yoluna gitmiştir.

Rogers'ın çelişkili tutumu konusunda rastladığımız ikinci görüş Marchi'ye aittir. Marchi, serbest ticaret hareketi ve Cobden'den hiç söz etmeden sorunu Rogers'ın Bastiat'ya olan hayranlığına bağlamaktadır. Marchi'ye göre Bastiat'nın serbest rekabet mekanizmasının müdahaleci devlet politikasının doğuracağı sonuçlara karşı üstünlüğü konusundaki görüşleri,

Rogers’ı 1840’larda çok etkilemiş ve iktisat politikası hakkındaki tutumunu belirlemede önemli rol oynamıştır.[118] Bastiat’nın öğretisinin temelinde yatan ilham kaynağının Cobden ve serbest ticaret hareketi ile olan yakın bağ olduğu hatırlanacak olursa, Marchi’nin bu görüşünün aslında Ashley’nin görüşünün dolaylı yoldan ifadesi olduğu ortaya çıkar.

ROGERS’IN İKTİSAT TARİHİ GÖRÜŞÜ:

HAYIR VE ŞER GÜÇLERİ ÇATIŞMASI

Rogers'ın İngiliz İktisat tarihine yaptığı katkı, ampirik verilerin toplanması ve yayınlanması ile sınırlı değildir. Rogers, İngiltere iktisat tarihinin yorumlanıp açıklanması konusunda özgün bir görüşün geliştiricisi ve uygulayıcısıdır. Bu özgün görüş, İngiltere iktisat tarihinin 14. yüzyıldan sonra hayır ve şer güçleri arasındaki bir mücadele olduğu görüşüdür. Burada hayır güçleri tarım işçileri, küçük çiftçiler, sanayi işçileri, esnaf ve zanaatkârlar, şer güçleri ise toprak aristokrasisi ve onun temsilcisi olan parlamento tarafından temsil edilmektedir. Rogers'ın yorumu şöyle özetlenebilir:

14. yüzyıla gelindiğinde feodal lordlar ve serfler arasındaki ilişkiler, hizmet sunularak ödenen toprak kiralarının paraya çevrilmesiyle sonuçlanmıştı. Haftanın belirli günlerinde feodal lordun malikanesinde çalışmak zorunda olan serfler artık bu hizmetler yerine parasal kira ödeyerek toprak işleme hakkına sahip olmuşlardı. Parasal kaynakları artan feodal lordlar, özgür kiracılara ve serflere tahsis etmedikleri toprakları işlemek için ücretli tarım işçisi tutmak yoluna gitmişlerdi.

Bu durum 1349 yılında büyük bir değişikliğe uğradı. O yıl patlak veren veba salgınının çok sayıda ölüme yol açması işgücü arzını azalttı. Ücretli tarım işçileri daha yüksek ücret talep ederek büyük artışlar elde ettiler. Toprak sahiplerinin kiralardan elde ettiği parasal kaynaklar bu yüksek ücretlerin ödenmesine yeterli değildi. Bu yüzden toprak sahipleri artık ortadan kalkmış olan hizmet yükümlülüklerini geri getirme yolunu denediler. Parasal kira üzerine kurulmuş olan kira sözleşmeleri toprak sahipleri tarafından tek taraflı olarak yürürlükten kaldırıldı ve yerine hizmet esasına dayalı sözleşmeler getirildi. Kazandıkları hakların toprak sahipleri tarafından gasp edilmesine karşı çıkan serfler 1381 yılında büyük bir isyan başlattılar.[119]

İngiltere iktisat tarihinde hayır ve şer güçlerinin çatışmasının ilk ve önemli örneklerinden birisi olan 1381 köylü ayaklanmasının Rogers tarafından bu şekilde açıklanması ilginç bir sorunu da beraberinde getirmektedir. Rogers 1381 ayaklanmasını ilk defa açıklamaya çalıştığı 1866 yılında bu açıklama

biçimini destekleyecek hiçbir somut kanıta sahip değildi. Ayaklanmanın neden olduğunu değil neden olmuş olabileceğini hipotetik biçimde inceleme çabasındaydı. Çeşitli açıklama biçimleri arasından veba salgını ve etkileri konusunu akla en yakın olarak görüyordu. Rogers, toprak sahiplerinin zorlamaları sonucunda değişen kira sözleşmeleri konusunda somut verilere sahipti fakat veba salgınının neden olduğu ölümler ve gerçekleştiğini sandığı ücret artışları konusunda bir bilgisi yoktu. 1381 ayaklanmasını kira sözleşmelerinin değişmesine bağlıyor, kira sözleşmelerinin değişmesini ise, kanıt göstermeden, veba salgınının bir sonucu olarak yorumluyordu. Hipotetik olduğunu kendisinin de kabul ettiği[120] bu açıklama Rogers'ın daha sonraki kitaplarında sanki gerçeğin kendisiymiş gibi sunulmaktadır.[121] Böylece, tarihi bir olayın nasıl meydana gelmiş olabileceği yolundaki a priori akıl yürütme zamanla tarihi gerçek mertebesine yükseltilmektedir.

1381 ayaklanmasından hangi tarafın ne kazanç elde ettiği sorunu, tarihçiler arasında anlaşmazlık konusudur. Rogers, ayaklanmanın köylüler yararına sonuçlandığı görüşündedir. Tarım işçilerinin daha yüksek ücretler, köylülerin ise uzun süreli ve güvenceye bağlanmış kira sözleşmeleri (copyhold) elde etmeleri ayaklanma sayesinde olmuştur. Bu kazançlar, kırsal kesimde 150 yıla yakın bir refah döneminin başlangıcını temsil etmektedir. Toprak sahibinin keyfi kararlarıyla toprağının elinden alınması tehlikesini atlatan köylüler, yeni üretim teknikleri uygulama fırsatına kavuşmuşlar ve gelirlerinin artmasına paralel olarak o zamana kadar kullanılmayan toprakları kiralayarak üretimi arttırma imkânına sahip olmuşlardır.

Kırsal kesimdeki refah dönemi, "şer güçlerinin" üstünlüğü tekrar ele geçirdiği 16. yüzyıl ortalarına kadar devam etti. Rogers'a göre, para biriminin içerdiği değerli metal miktarının 8. Henry ve 6. Edward devirlerinde azaltılması, dengenin "hayır güçleri" aleyhine dönmesine yol açtı. 1540-1582 yılları arasında fiyatların geçen 140 yıla göre % 271, buna karşılık ücretlerin ve tarımsal gelirlerin ancak % 164 oranında artması nüfusun büyük çoğunluğunun satın alma gücünü azaltarak bu kesimleri sefalete itti.[122]

Daha sonraki yıllarda uygulanan yasalar kır ve kent emekçilerinin yoksulluğunu kat kat arttırmak amacına hizmet etti. Bu uygulamalardan birisi zanaatkâr loncalarının sahip olduğu toprakların Somerset Dükü tarafından hazine malı haline getirilmesidir. Bu kamulaştırma işlemi zanaatkârları önemli bir ek gelir kaynağından mahrum etti:

“İngiliz emekçisinin toplum içindeki yerinin bozulması Henry’nin ölüm dönemiyle başlar. Üçyüz yıla yakın bir süre zanaatkâr köylüyle birlikte acı çekti.”[123]

Kraliçe Elizabeth tarafından 1563 yılında çıkarılan Çıraklık Yasası (Statute of Apprenticeship) Rogers’a göre, yoksul halkın bir daha içinden çıkamayacağı bir sefalet döneminin başlangıcı oldu. Bu yasa, kent ve köylerde işçi ücretlerinin belirlenmesi görevini toprak sahipleri arasından seçilen sulh yargıçlarına verdi. Sulh yargıçları aynı zamanda işçilerin hangi nedenle olursa olsun örgütlenmelerini, grev yapmalarını, iş ve yer değiştirmelerini yasaklamak yetkisine de sahip oldu. Rogers 16. ve 17. yüzyıllarda ücret ve fiyat düzeylerini karşılaştırarak bu dönemin toprak sahipleri ve tüccarlar dışında herkes için koyu bir sefalet dönemi olduğunu ileri sürdü.[124] Bu durumun sorumlusu Rogers’a göre belliydi:

“Elizabeth’in bu yasası İngiliz mevzuatı içinde en korkunç olanıdır. Bu yasa, yoksul halkın her türlü hakkına hatta yaşama hakkına tecavüze yöneliktir. […] Bu yasa yoksulların yoksulluğunu en üst düzeye çıkardı, yoksulluğu kaçınılmaz ve evrensel yaptı.”[125]

Tarihteki olaylar arasından, toplumun bir veya diğer kesimini olumlu ya da olumsuz biçimde etkileyen olayları seçip bütün tarihî süreci bu etkileşimle açıklamaya çalışması, Rogers’ın tarih anlayışının en zayıf yönüdür. Rogers’ın tarih anlayışı son derece basit bir öncül üzerine kurulmuştur: Politik iktidar ve yasa yapma gücü toprak sahiplerine aittir. Toprak sahipleri de bu gücü kendi çıkarlarını korumak ve pekiştirmek, topraksız köylüleri ve ücretle çalışanları ezmek için kullanmışlardır.[126] Rogers’a göre iktisat tarihi, kesinlikle belirlenmiş amaçlara yönelik eylemlerin tarihidir:

“İddia ediyorum ki, 1563’ten 1824’e kadar, İngiliz işçilerinin kazançlarına göz diken, onları toprağa bağlayan, umutlarını ellerinden alan ve giderek artan bir yoksulluğa mahkum eden bir fesat hazırlandı. Bu fesat hukuk

tarafından meşrulaştırıldı ve başarısında çıkarları olanlar tarafından uygulandı.”[127]

Rogers’ın İngiliz iktisat tarihinin bir fesat senaryosu olduğu yolundaki özgün görüşleri daha sonraki tarihçiler özellikle de Cunningham ve Ashley tarafından eleştirildi. Birçok yargısının veriler tarafından doğrulanmadığı gösterildi. Amacının “seçme verilerle içi doldurulacak bir teori kurmak” olmadığını belirtmesine rağmen, keşfettiğini iddia ettiği fesadı ancak seçme verilerle kanıtlayabileceği ortaya çıkarıldı. Bütün bu eksikliklerine karşılık iktisat tarihi disiplininin gelişme sürecinde Rogers’ın çok önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Tarih ve iktisat teorisinden bağımsız fakat bu iki bilim dalından da yararlanan ve bulgularıyla her ikisine de katkıda bulunan; ayrı ve kendine özgü bir ilgi alanına sahip bir iktisat tarihi disiplininin mümkün olabileceğinin ilk kez anlaşılmasını Rogers’a borçluyuz diyebiliriz.

ARNOLD TOYNBEE: İKTİSATÇILARIN SAF DEĞİŞTİRMESİ VE İKTİSAT TARİHİ

Arnold Toynbee'nin otuz yıllık kısa hayatı (1852-1883) toplumsal reform uğrunda çalışmakla geçti. Geniş halk tabakaları için daha iyi yaşama ve çalışma koşulları, eğitim, sağlık hizmetleri, insan onuruna yakışacak konut ve beslenme, Toynbee'nin kısa hayatının amacı oldu. Bu amaç o'nun Klasik İktisat ve iktisat tarihi karşısındaki konumunu belirledi.

Toynbee 1873 yılında Oxford Üniversitesi Pembroke College'a girdi ve daha sonra Balliol College'a geçerek buradan 1878 yılında mezun oldu. Aynı okulda öğretim üyeliği yaparken 1883 yılında menenjitten öldü.[128]

Öğrenciliği sırasında, Oxford Üniversitesi'nde T.H. Green tarafından geliştirilmiş olan "pozitif liberalizm" görüşünü benimsedi. Bu görüşe göre Anglikan Kilisesi toplumun ihtiyaçlarına karşı daha duyarlı olmak göreviyle karşı karşıyaydı. Kilisenin böylesine bir görevi yerine getirebilmesi ise kamu yararını ön planda tutan laik bir felsefenin benimsenmesini gerektiriyordu. Bireyci ve faydacı rasyonalizme karşıt olarak "pozitif liberalizm" toplumsal reformların gerçekleştirilmesini amaçlıyor, kişinin manevi kurtuluşunu bu reformlar için çaba harcamakta görüyordu.[129]

Toynbee'ye göre, Klasik İktisat, toplumun her tarafını saran yaraları iyileştirilemez olarak gördüğü için, toplumsal reformların karşısında duran büyük bir engeldi. Klasik İktisat devlet müdahaleciliğini reddettiği ve kendi başına bırakıldığı zaman bu toplumsal yaralar iyileşmeyip daha kötüye gittiği için de iktisatçıların saf değiştirmesi gerekiyordu. Klasik İktisadın toplumsal sorunlar karşısındaki çaresizliği artık anlaşılmış, Ricardo ve izleyicilerinin öğretisi sonunda "entelektüel bir sahtekârlık" olarak reddedilmişti.[130] Bu çaresizlik iktisatçıların dikkatini ampirik gözlemlerin önemine çekmiş ve iktisatçılar o zamana kadar ihmal ettikleri gerçek olguların araştırılmasının toplumsal sorunların çözümünde sahip olabileceği rolü kavramaya başlamışlardı:

"Artık soyut iktisat bilimi insan hayatının gerçek bilimi ile karıştırılmayacak. İktisatçılar ve insanlar arasındaki acı mücadele

iktisatçıların saf değiştirmesiyle son buldu.”[131]

Toynbee’nin sözünü ettiği saf değiştirme soyut tümdengelim yönteminden somut tümevarıma, tarihçi yönteme doğru olan bir saf değiştirmeydi. Toynbee tarihçi yönteme büyük önem veriyor fakat ampirik verilerin toplanmasıyla ortaya daha gerçekçi bir iktisat teorisi çıkacağı yolundaki görüşe kesinlikle karşı çıkıyordu.[132] Tarihçi yöntemin önemi ve başarması gereken görev konusunda Toynbee şimdiye kadar incelediğimiz bütün tarihçi-iktisatçılardan farklı bir görüşe sahipti:

“Olayların tarih içinde izlediği yolu daha yakından inceledikçe insanların tahammül etmek zorunda bırakıldıkları acıların gereksizliğine daha çok şaşmamak elde değil. Doğa yasaları veya gelişmenin kaçınılmaz sonuçları konusunda hiçbir genelleme, iyi bir şey olduğuna inandığımız toplumsal ilerlemenin büyük haksızlıklar ve adaletsizlikler pahasına elde edildiği gerçeği karşısında gözlerimizi kapamamıza izin vermez. Bu haksızlıklar ve adaletsizlikler kaçınılmaz şeyler değillerdi. Belki de bunun en belirgin biçimde ortaya çıktığı yer toprak mülkiyeti sistemimizdir. Toprak mülkiyetinin gelişmesiyle ilgili olarak tarihçi araştırma yöntemini uyguladıkça daha reformcu olmak gereğini duyuyoruz. Çünkü, her ne kadar tarihçi yöntem eski kurumların gelişme sürecini inceliyormuş gibi görünüyorsa da aslında bugün varolan birçok kurumun temellerini sarsacak bulgular ortaya koyuyor. Tarihçi yöntem genellikle tutucu olarak nitelendiriyor çünkü saygı duyduğumuz o kurumların yavaş ve muhteşem gelişmesini inceliyor. Ama, tarihçi yöntem, bu gelişme sırasında körcesine işlenen büyük adaletsizlikleri gözler önüne sererek kendisine atfedilen niteliğin tam tersi bir işlevi de yerine getirebilir. Tarihçi yöntemden, iktisadî gelişmenin, doğal yasaların kaçınılmaz sonucu olduğunu kanıtlaması isteniyor. Tarihçi yöntem, kaçınılmaz sonuç sanılanların aslında toplumda egemen olan güçlerin bencil eylemleri olduğunu gösteriyor.”[133]

Bu uzun alıntı Toynbee’nin yalnız tarihçi yöntem değil, bilimsel bir uğraş olarak tarih konusundaki görüşlerini de ortaya koyduğu için önem taşımaktadır. Toynbee’ye göre, tarih bugünkü toplumsal sorunların ışığı altında incelenmelidir. Tarihçi yöntem ise bu incelemenin bilimsel olmasını sağlayacak bir araçtır.

Toynbee’ye göre 1880’ler İngiltere’sinin çözülmesi gereken en büyük sorunu toplumsal reformların bilimsel biçimde tasarlanıp uygulanması sorunuydu.[134] Toplum üyeleri arasında birlik ve dayanışmayı sağlamak; konut, eğitim, iş koşullarının iyileştirilmesi gibi sorunlara çare bulmak; iş barışını gerçekleştirmek bu toplumsal reform hareketinin amaçları arasındaydı. Böylesine geniş kapsamlı bir amacı hakkıyla gerçekleştirebilecek araçların bulunması ise bu sorunların tarihte nasıl gelişip bugüne geldiğini anlamakla mümkündü. Toynbee, tarihçi yöntemin uygulama alanı olarak iktisat tarihini bu anlama sürecinin tek yolu olarak görüyordu.[135]

Çağının sorunlarından sorumlu olacak bir suçlu aramak isteği, daha önce de değinildiği gibi, yalnız Toynbee’ye özgü bir davranış biçimi değildi. Rogers da İngiltere iktisat tarihini “hayır” ve “şer” güçlerinin çatışması olarak yorumlarken aynı yolu izlemiş ve aradığı suçluyu toprak sahipleri ve onların kontrol ettiği parlamentoda bulmuştu. Toynbee ise aradığı sorumluyu toplumsal gruplar veya kurumlarda değil birbiriyle iç içe girmiş iki tarihi süreçte buldu: Serbest rekabet sistemi ve Sanayi Devrimi.

Toynbee’ye göre, serbest rekabet mekanizmasının kaynak dağılımını en etkin biçimde gerçekleştirme işlevi artık unutulmuş ve herkes serbest rekabeti bir varolma mücadelesi olarak anlamaya başlamıştı. Bu yanlış algılama, topluma ve insanlara büyük zararlar verecek boyutlara ulaşmıştı. Daha da kötüsü, varolma mücadelesiyle özdeşleştirilen serbest rekabetin aynı zamanda bir doğa yasası olduğu ve müdahale edilmemesi gerektiği anlayışı da silinemeyecek biçimde yerleşmişti. Toynbee, yanlış ve zararlı olduğuna inandığı bu iki anlayışa şiddetle karşı çıkıyordu:

“Uygar olabilmenin anlamı bu vahşi mücadeleye müdahale etmektir. Bu savaşan dehşetini ortadan kaldırmak, güçsüzlerin ayaklar altında ezilmesini önlemek gerekir.”[136]

Toynbee serbest rekabetin kendisine değil İngiltere’de gerçekleştiği biçime karşıydı. İnsanların öznel niyetlerinden bağımsız bir toplumsal güç olduğu için, serbest rekabet, güçsüzlerin güçlüler tarafından en acımasız biçimde ezilmesine yol açmıştı. Klasik İktisat bu tablo karşısında kayıtsız kalmış, rekabet sürecine müdahaleyi yanlış saymıştı:

“Rekabet, kendi başına, ne iyi ne de kötü bir şeydir: öğrenilmesi ve denetlenmesi gereken bir güçtür. Rekabeti, gücü ve yönü yakından gözlemlenmesi gereken bir nehire benzetebiliriz. Bu nehrin görevlerini kimseye zarar vermeden yerine getirmesini sağlamak için bazen kıyılarına setler çekmek gerekebilir. Ama, bizim incelediğimiz dönemde serbest rekabete tanrı buyruğu gibi inanılıyor ve mutlaka gerekli olduğu fikri tekrarlanıyordu. Engelsiz ve evrensel bir rekabet varsayımından iktisat yasaları türetiliyor, bu yasalar pratik iktisat politikası kurallarına dönüştürülüyordu. Bu kurallara aykırı davranmak nerdeyse ahlâksızlık sayılıyordu.”[137]

Kontrol edilmeyen ve kontrol edilmesine karşı çıkılan serbest rekabet sisteminin İngiltere toplumuna en büyük zararları verdiği dönem, Toynbee’ye göre, Sanayi Devrimi dönemiydi. 1760-1820 yılları arasında İngiliz tarım ve sanayiinin geçirdiği köklü değişiklerin Sanayi Devrimi olarak adlandırılması ilk defa Toynbee tarafından yapıldı. Toynbee bu dönemde tarım ve sanayi üretiminin hızla arttığını, mekanik buluşların sanayide uygulanmasıyla üretkenliğin yükseldiğini, sabit sermaye yatırımlarının o zamana kadar görülmeyen bir hızla geliştiğini ilk defa gösterdi. Yalnız bu niceliksel değişikliklere bakıldığı zaman Sanayi Devrimi’nin topluma çok şey kazandırdığı görüşünün kabul edilebileceğini söyleyen Toynbee, madalyonun öteki yüzüne de bakıldığı takdirde Sanayi Devrimi’nin büyük bir “felaket” (catastrophe) olarak nitelendirilmesi gerektiğini ileri sürdü:

“… şimdi daha karanlık bir döneme yaklaşıyoruz; bir ulusun geçebileceği en korkunç ve felaketlerle dolu bir döneme. Felaketlerle dolu ve korkunç, çünkü bu dönemde zenginliklerin artmasının yanısıra sefaletin daha da arttığını görüyoruz. Serbest rekabet sonucu kat kat artan üretim, sınıfların hızla birbirine yabancılaşmasına ve büyük bir üretici kitlesinin toplum içindeki saygınlıklarının kaybolmasına yol açtı.”[138]

Sanayide fabrika sisteminin egemen olması ve işçi-işveren ilişkilerinin eskiden olduğunun aksine kişisel temel üzerine değil de para temeli üzerine kurulması, Toynbee’ye göre toplum hayatında onulmaz bir yaraydı. “Sendikalar, işverenler sanki can düşmanlarıymış gibi savaş açtılar.”[139] Bazı sanayi kollarında gerçek ücretlerin yükselmesine karşılık çoğunda

nominal ücretleri bile korumak mümkün olmadı. Zorunlu ihtiyaç maddelerinin ve Tahıl Yasaları feshedilinceye kadar olan dönemde gıda maddeleri fiyatlarının artması sanayi işçilerini sefalete itti. Üretim ve ticaret hacmindeki devresel dalgalanmalar işsizliğe, milyonlarca insanın aç kalmasına yol açtı.

“İngiltere’de yaşanan dehşet verici olayları hepimiz biliyoruz… Sanayi Devrimi’nin sonuçları, serbest rekabetin refah getirmeden zenginlikler üretebileceğini kanıtlamaktadır.”[140]

Toynbee, kendi başına bırakılan rekabet mekanizmasının arzu edilmeyen sonuçlar doğuracağına inanıyordu. Sanayi Devrimi konusundaki araştırmasının bu inancını doğruladığı görüşündeydi. Toynbee için iktisat tarihi, salt gerçeklerin değil, reform amacına yönelik gerçeklerin öğrenilmesine hizmet ettiği sürece yararlı ve bilimsel bir uğraştı. İktisat tarihi araştırmalarını bu amaç için kullandı ve (sonradan birçok eksikliği ve yanlışlığı olduğu kanıtlamasına rağmen) Sanayi Devrimi döneminin ilk bilimsel incelemesini üretti. Genç yaşta ölmesi o’nun iktisat tarihi disiplinine daha özgün katkılar yapmasını engelledi.

[1] M. Bronfenbrenner, "The 'Structure of Revolutions' in Economic Thought," History of Political Economy, c.3, 1971, s.144. Bronfenbrenner'in bu görüşü, T.S. Kuhn'un bilimsel gelişmeyi açıklamak üzere geliştirdiği sorunsal kayması (paradigm shift) kavramının iktisadi düşünce tarihinde uygulanamayacağı konusundaki örneklerinden birisidir.

[2] M. Blaug, Economic Theory in Retrospect, Homewood, Ill., 1962, s.280.

[3] 1862-1878 tarihleri arasında çeşitli yerlerde yayınlanmış bu çalışmaların tümü için bkz., W.S. Jevons, Investigations into Currency and Finance, (ed. by H. S. Foxwell), London, 1884, (1964).

[4] W.S. Jevons, The Coal Question, London, 1865.

[5] W.S. Jevons, Letters and Journal, (ed. by H. A. Jevons) London, 1886, (1972), s.166.

[6] ibid., s.192.

[7] W.S. Jevons, "The Future of Political Economy," Principles of Economics and Other Papers, (ed. by H. Higgs), London, 1905, (1965), s.195.

[8] W.S. Jevons, The Theory of Political Economy, London, 1871, (Kelley Millman reprint, New York, 1957), s.xvi-xvii.

[9] ibid., s.xvii.

[10] T.E.C. Leslie, "Jevons' Theory of Political Economy," Essays in Political Economy, (2nd ed.), Dublin, 1888, (1969), s.72.

[11] J.K. Ingram, A History of Political Economy, (ed. by R.T. Ely), London, 1915, (1967), s.226-227.

[12] W.C.Mitchell, Types of Economic Theory, c.2, New York, 1949, s.179-183.

[13] J. Viner, “The Economist in History” American Economic Review Papers and Proceedings, c.53, 1963, s.14.

[14] E. Roll, A History of Economic Thought, London, 1938, s.307.

[15] E. Nasse, “The Economic Movement in Germany,” Quarterly Journal of Economics, c.1, 1887, s.504.

[16] F. Lane, “Some Heirs of Gustav von Schmoller,” Venice and History: The Collected Papers of Frederic C. Lane, Baltimore, 1966. s.464-465.

[17] J.A. Schumpeter, History of Economic Analysis, New York, 1954, s.803-804.

[18] C. Menger, Grundsatze der Volkswirtschaftslehre, Wien, 1871. Bu kitabın İngilizce çevirisi için bkz., Principles of Economics, (trans. by J. Dingwall, B. F. Hoselitz), New York, 1950.

[19] ibid., s.259-261.

[20] ibid., s x1viii.

[21] C. Menger, Untersuchungen uber die Methode der Socialwissenschaften und der Politischen Oekonomie insbesondere, Wien, 1883. İngilizce çevirisi: Problems of Economics and Sociology, (trans. by F.J. Nock), Urbana, Ill., 1963, s.189. Bu kitaptan yapılan bütün alıntılar İngilizce çeviriye aittir.

[22] K. Wicksell, Selected Papers on Economic Theory, (ed. by E. Lindahl), Cambridge, Mass., 1958, s.190.

[23] T.W. Hutchison, “Some Themes from Investigations into Method.” J.R. Hicks, W. Weber, (eds.), Carl Menger and the Austrian School on Economics, Oxford, 1973, s.32.

[24] F. A. Hayek, “The Place of Menger’s Grundsatze in the History of Economic Thought,” ibid., s.11-12.

[25] Menger, Problems, s.35-38.

[26] ibid., s.38-39.

[27] ibid., s.41-46.

[28] ibid., s.48.

[29] ibid., s.49.

[30] ibid., s.55-56.

[31] ibid., s.79.

[32] ibid., s.119.

[33] Collected Works of Carl Menger, (ed. by F.A. Hayek), c.3, London, 1935, s.279'dan aktaran Hutchison, op. cit., s.35.

[34] Schumpeter, op. cit., s.816.

[35] G. Schmoller, "Zur Methodologie der Staats – und Socialwissenschaften," Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaultung, und Volkswirtshaft im Deutschen Reich, c.7, 1883, s.978'den aktaran F.C. Lane, J.C. Riemersma, "Introduction to Arthur Spiethoff," F.C. Lane, J.C. Riemersma (eds.), Enterprise and Secular Change, Homewood, Ill., 1953, s.435.

[36] C. Menger, Die Irrthümer des Historismus in der Deutschen Nationalökonomie, Wien, 1884, s.iii'den aktaran J.N. Keynes, The Scope and Method of Political Economy, (4th ed.), Cambridge, 1917, (1963), s.324, n.1.

[37] Menger, Irrthümer, s.iv-vi'dan aktaran Lane, Riemersma, op. cit., s.435-436.

[38] Menger, Irrthümer, s.3'den aktaran Hutchison, op. cit., s.33.

[39] Menger, Irrthümer, s.37'den aktaran T.W. Hutchison, A Review of Economic Doctrines, Oxford, 1953, s.147.

[40] Menger, Irrthümer, s.46'dan aktaran Hutchison, "Some Themes", s.34.

[41] Menger, Irrthümer, s.50'den aktaran Lane, Riemersma, op. cit. s.436.

[42] G. Schmoller, Zur Litteraturgeschichte der Staats-und Sozialwissenschaft, Leipzig, 1888, s.279'dan aktaran, Keynes, op. cit. s.324.

[43] Menger'in "Gründzuge einer Klassifikation der Wirtschaftwissenschaften" başlığını taşıyan bu makalesinin "Toward a Systematic Classification of the Economic Sciences" adı altında İngilizce çevirisi için bkz., L. Sommer, (ed.), Essays in Europen Economic Thought, Princeton, N.J., 1960, s.1-38.

[44] Viner, op. cit., s.14.

[45] Veblen, Schmoller'in Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftlehre, (Leipzig, 1900) adlı kitabının birinci cildini inceleyerek bu yargıya varıyor. Bkz., T. Veblen, "Gustav Schmoller's Economics," Quarterly Journal of Economics, c.16, 1901, s.69-93.

[46] Mitchell, op. cit., s.188-189.

[47] Schumpeter, op. cit., s.813.

[48] A. Yalçın, İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi, Ankara, 1976, s.382.

[49] C.W. Guillebaud, "Some Personal Reminiscences of Alfred Marshall," History of Political Economy, c.3, 1971, s.7

[50] Hutchison, Review, s.21-22.

[51] J. Maloney, "Marshall, Cunningham, and the Emerging Economics Profession," Economic History Review, (Second Series), c.29, 1976, s.441.

[52] A. Marshall, "The Present Position of Economics," A.C. Pigou, (ed.), Memorials of Alfred Marshall, London, 1925, (Kelly-Millman reprint, New York, 1956), s.154.

[53] ibid., s.155.

[54] ibid., s.153.

[55] ibid., s.165-169.

[56] ibid., s.165.

[57] ibid., s. 166.

[58] Cunningham'ın eleştirisi ve Marshall'ın cevabı için bkz., Economic Journal, c.2, 1892, s.491-506, 507-519

[59] A. Marshall, "The Old Generation of Economists and the New," Memorials, s.295-311

[60] Schumpeter, op. cit., s.823-824.

[61] H.W. Spiegel, The Growth of Economic Thought, Englewood Cliffs, N.J., 1971, s.84.

[62] J.N. Keynes, The Scope and Method of Political Economy, (4th ed.), Cambridge, 1917, (1963).

[63] ibid., s.203-204.

[64] ibid., s.236-243.

[65] ibid., s.268-327.

[66] ibid., s.278.

[67] W.E. Johnson, "Theory", Palgrave's Dictionary of Political Economy, (revised ed.), c.3, London, 1926, (1963), s.532d-534b.

[68] H. Sidgwick, "Political Economy," ibid., özellikle, s.133d-135c.

[69] J.N. Keynes, "Principle of Relativity in Political Economy," ibid., s.276d-279d.

[70] W.J. Ashley, "On the Study of Economic History," N.B. Harte, (ed.), The Study of Economic History: Collected Inaugural Lectures 1893-1970. London, 1971, s.3-6.

[71] Schumpeter da iktisadî analiz tarihi konusundaki temel kitabının amaçlarından birisinin, herhangi bir zaman dilimi içinde iktisat biliminin tümevarım veya tümdengelim yöntemi taraftarlarının egemenliği altına girmediğinin gösterilmesi olduğunu söylemektedir, bkz., Schumpeter, op. cit., s.807.

[72] Bu derneklerin 1850'lere kadar olan gelişmeleri ve faaliyetleri için bkz., M.J. Cullen, The Statistical Movement in Early Victorian Britain: The Foundations of Empirical Social Research, Hassocks, 1975.

[73] Royal Statistical Soicety, Annals of the Royal Statistical Society 1834-1934, London, 1934, s.66.

[74] T. Tooke, W. Newmarch, The History of Prices and the State of the Circulation, c. 1-6, London, 1838-1857.

[75] H.S. Foxwell, "The Economic Movement in England", Quarterly Journal of Economics, c.2, 1887, s.95.

[76] L. Levi, The History of British Commerce and of the Economic Progress of the British Nation, 1763-1878, (2nd ed.), London, 1880, (Irish University Pres Reprints, Shannon, 1971,) s.viii.

[77] F.Y. Edgeworth, "Sir Robert Giffen," Economic Journal, c.20, 1910, s.318-321.

[78] R. Giffen, "The Use of Import and Export Statistics," Economic Inquiries and Studies, c.1 London, 1904, (Irish University Press Reprints, Shannon, 1971), s.380.

[79] R. Giffen, "The Progress of the Working Class in the Last Half Century." ibid., s.382-422.

[80] ibid., s.388-389.

[81] ibid., s.414-415

[82] R. Giffen, “The Recent Rate of Material Progress in England.” ibid., c.2, s.104-110.

[83] R. Giffen, “The Dream of a British Zollverein,” ibid., s.387-404; “The Present Economic Condition and Outlook for the United Kingdom,” ibid., s.405-430.

[84] A.L. Bowley, England’s Foreign Trade in the Nineteenth Century, London, 1905, (Irish University Press Reprints, Shannon, 1972) s.108-119.

[85] ibid., s.148-149.

[86] T.S. Simey, Charles Booth: Social Scientist, London, 1960.

[87] C. Booth, Life and Labour of the People in London (3rd ed.), c.1-17, London, 1902-1903, (1969). Bu devasa eserin geniş bir özeti için bkz., A Fried, R.M. Elman,.Charles Booth’s London, New York, 1968.

[88] C. Booth “Inaugural Address as President of the Royal Statistical Society,” Journal of the Royal Statistical Soicety, c.55, 1892, s.554.

[89] Booth, Life and Labour, c.5, s.308.

[90] Boot’un kullandığı tekniklerin modern istatistik teorisi açısından incelenmesi ve bulgularının güvenirlik derecesinin belirlenmesi için bkz. T.C. Smout, (ed.), The Search for Wealth and Stability, London, 1979.

[91] A.W. Coats, “Sociological Aspects of British Economic Thought (ca. 1880-1930),” Journal of Political Economy, c.75, 1967, s.714.

[92] N.B. de Marchi, “On the Early Dangers of being too Political an Economist: Thorold Rogers and the 1868 Election to the Drummond Professorship,” Oxford Economic Papers, c.28, 1976, s.364-380.

[93] S. Rashid “The Price-Rogers Election: Politics or Religion,” Oxford Economic Papers, c.30, 1978, s.310-312.

[94] Rogers'ın kısa bir biyografisi için bkz., W.J. Ashley, "James Edwin Thorold Rogers," Palgrave's Dictionary, c.3, s.319b-d.

[95] W. Cunningham, Hints on the Study of Economic History, London, 1919, s.10.

[96] J.E.T. Rogers, A History of Agriculture and Prices in England 1259-1793, c.1-7, Oxford, 1866-1902.

[97] Rogers'ın fiyat ve ücret serilerinin G. Wiebe, E.J. Hamilton ve J. M. Keynes tarafından nasıl kullanıldığının sergilenmesi için bkz., J.U. Nef, "Prices and Industrial Capitalism in France and England, 1540-1640," Economic History Review, (First Series), c.7, 1937, s.155-185.

[98] H.L. Lutz, "Inaccuracies in Rogers' History of Prices," Quarterly Journal of Economics, c.23, 1909, s.350-358.

[99] W.J. Ashley, "James E. Thorold Rogers," Political Science Quarterly, c.4, 1889, s.381-407.

[100] J.E.T. Rogers, Six Centuries of Work and Wages: The History of English Labour, London, 1884, (Allen and Unwin reprint, London, 1949).

[101] J.E.T. Rogers, The Economic Interpretation of History, Oxford, 1888.

[102] J.E.T. Rogers, A Manual of Political Economy, Oxford, 1868.

[103] A. Smith, Wealth of Nations, (ed. by J.E.T. Rogers) Oxford, 1869, s.xli'den aktaran V.W. Bladen "Mill to Marshall: The Conversion of the Economists," Journal of Economic History (Supplement) c.1, 1941, s.21.

[104] ibid., s.22.

[105] Rogers, History of Agriculture, c.4, 1882, s.xii'den aktaran Ashley, "Rogers." Political Science Quarterly, s.383.

[106] Rogers, Six Centuries, s.435'den aktaran, ibid., s.397.

[107] Rogers, Economic Interpretation, s.vi-vii'den aktaran ibid., s.400.

[108] Rogers, History of Agriculture, c.1, 1866, s.261; Manual, s.95-96’dan aktaran ibid., s.383.

[109] ibid., s.384.

[110] Rogers, Six Centuries, s.563; Economic Interpretation, s.308-317’den aktaran, ibid., s.392.

[111] ibid., s.393.

[112] Rogers, History of Agriculture, c.1, 1866, s.viii’den aktaran ibid., s.406.

[113] Rogers, Economic Interpretation, s.375’den aktaran ibid., s.394.

[114] ibid., s.395.

[115] ibid., s.396.

[116] bid., s.395.

[117] ibid., s.382.

[118] Marchi, op. cit., s.366.

[119] Rogers, History of Agriculture, c.1, 1866, s.81-83’den aktaran Ashley, “Rogers,” Political Science Quarterly, s.397.

[120] loc. cit..

[121] Rogers, Six Centuries, s.253; Economic Interpretation, s.29-30’dan aktararak bu yargıya ulaşan ibid., s.397.

[122] Rogers, History of Agriculture, c.4, 1882, s.vi’dan aktaran ibid., s.393.

[123] ibid., s.399.

[124] Rogers, Economic Interpretation, s.246’dan aktaran loc. cit..

[125] ibid., s.240-241'den aktaran loc. cit..

[126] Marchi, op. cit., s.369.

[127] Rogers, Six Centuries, s.398'den aktaran Ashley, "Rogers" Political Science Quarterly, s.406.

[128] F.C. Montague, "Arnold Toynbee 1852-1883", Palgrave's Dictionary, c.3, s.555c-556c.

[129] M. Richter, The Politics of Conscience: T. H. Green and His Age, Cambridge, Mass., 1964.

[130] A. Toynbee, Lectures on the Industrial Revolution of the Eighteenth Century in England, London, 1913. s.137'den aktaran, Bladen, op. cit., s.29. Toynbee'nin Oxford Üniversitesi'nde verdiği derslerin bir araya toplanmasıyla oluşturulan ve Toynbee'nin ölümünden sonra yayınlanan bu kitabın 1956'da yapılan baskısında, diğer bazı bölümlerle birlikte bu alıntının yapıldığı "Ricardo and the Old Political Economy" başlıklı bölüme de yer verilmemiştir. Toynbee'den yapılan alıntıların hepsi kitabın 1956 baskısına aittir. A. Toynbee, The Industrial Revolution, Boston, Mass., 1956.

[131] 1913 baskısından aktaran, V.W. Bladen, From Adam Smith to Maynard Keynes: The Heritage of Political Economy, Toronto, 1974, s.321.

[132] Montague, "Toynbee," s.556b.

[133] Toynbee, op. cit., s.31-32.

[134] ibid., s.68.

[135] ibid., s.2-6.

[136] ibid., s.59.

[137] ibid., s.60.

[138] ibid., s.57.

[139] ibid., s.65-66.

[140] ibid., s.66.

7. BÖLÜM

Wıllıam Cunnıngham:

İktisat Tarihçisi

ve İngiliz Milliyetçisi

William Cunningham’ın politik iktisat ve iktisat tarihi konularındaki görüş ve düşüncelerini anlayabilmek için o’nun hayatında çok önemli rol oynayan üç etkeni bir arada incelemek gerekir. Bu etkenlerden birincisi Cunningham’ın dinadamı olmasını sağlayan dindarlığı; ikincisi, iktisat ve tarihten bağımsız bir iktisat tarihi disiplinini akademik program olarak gerçekleştirme çabalarının A. Marshall tarafından engellenmesinin yarattığı intikamcı duygular; sonuncusu ise Cunningham’ın ateşli bir İngiliz milliyetçisi olmasıdır.

Cunningham’ın yöntem, teori ve iktisat tarihi hakkındaki görüşleri bu üç etkenin biçimlendiriciliği altında ortaya çıkmıştır denebilir. Bu görüşleri, Cunningham’ın politik iktisat ve iktisat tarihi üzerine yazdığı, sayısı 100’ü aşan kitap ve makaleleri arasından bulup çıkarmak ve sistematikleştirmek uzun ve yorucu bir çalışmayı gerektirir. Ne var ki, öğrencisi ve yardımcısı Lilian Knowles’un belirttiği gibi, Cunningham’ın bu konulardaki görüşlerini esas olarak çok daha az sayıda fakat temel kaynak niteliğine sahip bazı eserlerinde de bulmak mümkündür.[1] Bu bölümde yararlanılan kaynaklar bu eserlerden oluşmaktadır.

WILLIAM CUNNINGHAM:

DİNADAMI VE İKTİSAT TARİHÇİSİ

Cunningham 1849 yılında Edinburgh'da doğdu. Katolik bir rahip olan babasının etkisiyle çok dindar olarak yetiştirildi. Edinburgh Üniversitesi'nde felsefe öğrenimi görürken 1868 yılında gittiği Tübingen'de dini görüşleri büyük bir değişikliğe uğradı. Orada tanıştığı kişiler Cunningham'ı Anglikan Kilisesi'nin akidelerine kazanmayı başardılar. Cunningham'ın koyu bir Katolik iken, hükümdarı dini önder olarak kabul eden Anglikan Kilisesi'nin öğretisini benimsemesi o'nun milliyetçilik konusundaki inançlarını da köklü bir biçimde belirledi. 8. Henry tarafından Katolik Kilisesi'nden ayrı bir Anglikan Kilisesi'nin kurulması, Cunningham'a göre, İngiltere'nin milli bir devlet olmak yolunda attığı ilk ve en önemli adımdı. Daha sonra da inceleneceği gibi, milli devlet idealini en yüksek düzeylere çıkaran Cunningham bu idealin gerçekleşmesine en büyük katkıyı yaptığına inandığı için Anglikan Kilisesi'ne de büyük bir saygı ve inanç duydu.

Cunningham İngiltere'ye döndükten sonra Cambridge Üniversitesi Trinity College'da din ve felsefe öğrenimi gördü. 1873 yılında, üniversiteyi bitirdikten bir yıl sonra, Anglikan Kilisesi rahipliğine kabul edildi. 1880-1908 yılları arasında Cambridge'in ünlü kiliselerinde rahiplik yaptı. 1908 yılında, Anglikan Kilisesi'nin Canterbury Başpiskoposluğundan sonra en yüksek mevkii olan Ely Başdiyakosluğuna atandı ve 1919 yılındaki ölümüne kadar bu görevi yürüttü.

Cunningham dini görevindeki başarısının yanı sıra bulunduğu akademik mevkilerde de başarılı oldu. 1874 yılında Cambridge Üniversitesi'nde tarih okutmanlığına atandı. İktisat tarihine verdiği önem, derslerinde iktisadî konuları da işleme isteğiyle birleşince, kaynak olarak kullanabilecek bir ders kitabının yokluğu Cunningham'ı böyle bir kitap yazmaya yöneltti. İngiliz iktisat tarihi konusunda yazılmış geniş kapsamlı bu ilk kitap 1882 yılında yayınlandı. 1884 yılında Cunningham'ın görevi iktisat tarihi öğretimi yapmak olarak değiştirildi. İktisat tarihini Cambridge'de akademik bir dal olarak kurmaya yönelik bu çabalar A. Marshall tarafından sınırlanınca Cunningham 1888 yılında üniversiteden istifa etti. Aynı yıl Trinity College üyeliğine seçildiği için, tasarladığı iktisat tarihi eğitimi

planını Marshall'ın baskısından uzak olarak uygulamaya çalıştı. 1891 yılında Londra Üniversitesi King's College'da politik iktisat profesörlüğüne atandı. 1897 yılında bu görevinden ayrıldı ve 1899'da W.J. Ashley'nin daveti üzerine Harvard Üniversitesi'ne giderek Ashley ile birlikte Ortaçağ iktisat tarihi dersleri verdi. İngiltere'ye döndükten sonra çalışmalarını Trinity College'da sürdürdü ve 1906 yılında emekliye ayrıldı.[2]

CUNNINGHAM'DA YÖNTEM SORUNU

Cunningham politik iktisadın en önde gelen görevinin, günün çözüm bekleyen iktisadî ve toplumsal sorunlarına pratik çareler önermek olduğu görüşündeydi. Bu yüzden de politik iktisatta ampirik çalışmalara daha çok yer verilmesi gerektiğini savunuyordu. Kendisinden önceki bütün tarihçi-iktisatçılar gibi o da gerçeklere uygun olmayan varsayımlardan türetilecek kuralların ancak bu varsayımların sınırlılığı içinde geçerli olabileceğine, dolayısıyla da iktisat politikalarının belirlenmesinde pratik bir değer taşımayacaklarına inanıyordu. Soyut varsayımlar yerine ampirik gözlemlerden elde edilen öncüller üzerine kurulacak bir teori gerçekleri yansıtacağı için, uygulanması tasarlanan iktisat politikasına yol gösterecek pratik kurallar önermek mümkün olabilirdi.[3] Jevons'ın teorik çözümlemelerine büyük bir hayranlık duyan Cunningham da Jevons gibi politik iktisadın alt dallara ayrılması taraftarıydı. Böylece, ilgi alanları kesinlikle tanımlanmış saf teori, uygulamalı iktisat ve iktisat tarihi dalları ortaya çıkacağı için politik iktisat hem gereksiz çekişmelerden kurtulmuş olacak hem de bir bilim olarak hızla ilerlemek imkânına kavuşacaktı. Cunningham, bu uzmanlaşmanın aynı zamanda akademik hayata da yararlı katkılarda bulunacağına inanıyordu. Cunningham'ın gözlemlerine göre 19. yüzyılın ilk yarısında Oxford'da tümdengelim, Cambridge'de ise tümevarım yöntemlerinin egemenliği köklü bir değişikliğe uğramış ve bu iki üniversitedeki bilim adamları, özellikle de iktisatçılar, 1830'larda karşı çıktıkları yöntemleri benimseyerek adeta rol değiştirmişlerdi. 1830'ların tümevarımcı Cambridge Üniversitesi artık o kadar tümdengelimci olmuştu ki iktisatçılar "eşyanın incelenmesinden insanları tanımaya vakit bulamıyorlardı."[4] Politik iktisadın uzmanlaşmış alt dallara ayrılması Cambridge'li iktisatçıların ayaklarını yere bastırabileceği gibi Oxford'luların da teorik çalışmalara daha çok önem vermesini sağlayabilecekti. Cunningham'ın bu görüşü genel bir biçimde formüle edilmiş olmasına rağmen aslında Oxford'da J.E. Thorold Rogers'a, Cambridge'de de Alfred Marshall'a yöneltilmişti. İleride gösterilmeye çalışılacağı gibi Cunningham, hem Rogers hem de Marshall için dostça olmayan duygulara sahipti. Bu yüzden, politik iktisadın alt dallara ayrılmasını savunurken aynı zamanda Rogers ve Marshall'ın kendilerini

uzmanlık alanlarıyla sınırlamaları gerektiği yolundaki eleştirisini de dile getirmiş oluyordu.

Uzmanlaşmış alt dalların varlığı, uzmanlık konularına uygun yöntem sorunundan bağımsız düşünülemezdi. Cunningham'ın bu konudaki görüşü J.N. Keynes'in uzlaştırıcı tutumunun bir yansıması olarak görülebilir. Keynes politik iktisadın alt dallara ayrılması koşulunu çok vurgulamadan hem tümdengelim hem de tümevarım yöntemlerinin kullanılabileceğini belirtmişti. Cunningham'a göre ise değişik yöntemlerin kullanılması, değişik konuların incelenmesi zorunluluğundan kaynaklanıyordu. Saf teorinin ilgi alanı, uygulamalı iktisadın veya iktisat tarihinin ilgi alanlarından ayrı olduğu için kullanması gereken yöntem tümdengelim olmak zorundaydı. Buna karşılık uygulamalı iktisat ve iktisat tarihi ise tümüyle olmasa bile çok büyük ölçüde tümevarım yöntemini kullanmak durumundaydı.[5] Cunningham'ın bu görüşü Keynes'in uzlaşma önerisinin tarihçi görüş tarafından kabulü gibi yorumlanabilirse de aslında Jevons'ın daha önce ileri sürdüklerinin bir tekrarıdır (bkz. s.127).

Politik iktisadın ampirik gözlemlerden de yararlanan bir bilim olması Cunningham'a göre önemli değişiklikleri de beraberinde getirecekti. Saf teorinin aksine iktisat tarihi ve uygulamalı iktisat araştırmaları, doğruluğu önceden kabul edilmiş öncüllerle başlamayacak, gerçek hayatta uygulanabilecek ilkeleri keşfedebilmek için ampirik gözlemlere ağırlık verecekti. Cunningham ampirik veri toplamaya verilecek önemin politik iktisadın doğa bilimleri gibi kesin (exact) bir bilim olmasını uzun bir süre engelleyeceği görüşündeydi. Veri toplamak iktisatçıyı gözlem yapan, bu gözlemleri tasnif edip olguları betimleyen bir araştırmacı durumuna düşürecekti ama bu bile politik iktisadın gelişmesini sağlayabilecek bir kazanım olarak görülmeliydi.[6] Çünkü, Cunningham'ın öngördüğü bu ampirik iktisat, iktisat biliminin pratikleşmesine yol açacaktı:

"[Politik iktisadın] varlık nedeni belirli bir amacın gerçekleştirilmesini sağlamaktan başka bir şey olamaz. Politik iktisat bu hedefe giden yolları bilgi edinmek için değil, insanları bu hedef doğrultusunda yönlendirmek için inceler."[7]

Cunningham'ın yukarıda özetlenen görüşlerinden çıkarılabilecek sonuçlardan birisi, o'nun yöntem anlayışının temelinde tümüyle pragmatik

bir kaygının yattığıdır. Diğer tarihçi görüş taraftarlarının aksine Cunningham, politik iktisadın yönteminin tümdengelim veya tümevarım veya bu ikisinin bir karışımı olup olmaması sorunuyla akademik planda ilgilenmemektedir. Cunningham ampirizm yanlısıdır; çünkü, politik iktisat ampirik gözlemlere ne kadar çok önem verirse gerçek koşullara uygun bir iktisat politikasına yol gösterme şansı da o ölçüde artmaktadır. Bu görüşüyle Cunningham bu çalışmanın 4. bölümünde özetlenen ve en uç biçimiyle Senior ve Cairnes tarafından temsil edilen iktisat bilimi-iktisat sanatı anlayışının tümüyle karşısında yer almaktadır.

CUNNINGHAM’A GÖRE TARİHÇİ OKUL’UN TEORİ ANLAYIŞI

Tarihçi-iktisatçıların teorik çözümlemelere karşı oldukları hâttâ, Schmoller örneğinde olduğu gibi, teoriye değer vermedikleri yolundaki suçlamalar, Cunningham’a göre, düzeltilmeleri gereken yanlış izlenimlerdi. Bu izlenimin yaratılmasında tarihçi-iktisatçıların suçu yok değildi. Klasik ve marjinalist teoriyi soyut oldukları için reddeden ve gerçekçi bir politik iktisat teorisinin ancak tarihi gözlemlerden kaynaklanabileceğini ileri sürerek bütün bilimsel çabaları ampirik veriler toplanmasına yönelten anlayışın böyle bir izlenim uyandırması kaçınılmaz bir şeydi. Tarihçi-iktisatçıların bu tutumlarının amaçlarını aşan bir davranış olduğuna inanan Cunningham, Tarihçi Okul’un bu yolla zedelenen itibarını düzeltmeyi kendine görev bildi.

Cunningham’a göre bütün bilimlerin ilerleyip gelişmeleri iki ana çizgi doğrultusunda oluyordu. Bilimler inceledikleri doğal veya toplumsal görüngüleri bir taraftan tanımlayıp sınıflandırıyorlar, diğer taraftan ise bu görüngüleri açıklamaya çalışıyorlardı. Açıklama süreci tümdengelim yönteminin en rahat biçimde kullanılabileceği bir alandı. Tanımlama ve sınıflandırma süreci temel olarak betimleyici bir uğraştı ve tümevarımın uygulanmasını gerektiriyordu.[8] Tarihçi görüş taraftarlarının teori düşmanlığıyla suçlanmalarına neden olan nokta, betimleyici çalışmalarda kullanılacak ampirik verilerin toplanmasında herhangi bir kıstasa sahip olmayı reddetmeleriydi. Tarihi veriler tarihi oldukları için değerliydiler ve bu nedenle toplanmaya lâyıktılar. Cunningham’a göre, bazı tarihçi-iktisatçılar aşırılığa kaçıp böyle bir görüş ileri sürmüş olsalar bile bu görüşün ardında yatan niyet teoriyi toptan reddetmek değildi. Zaten ampirik gözlem aşamasında bile geçici de olsa bir hipoteze sahip olunmadan başarı kazanmak imkânsızdı. Tarihçi-iktisatçıların teoriye değer vermedikleri suçlaması ise mantıki olarak yanlıştı; çünkü, ampirik gözlemlerden kaynaklanacak bir teori yaratmak özlemi, teoriye verilen değeri gösteren bir kanıttı.[9]

Cunningham tarihçi görüş taraftarlarının teori konusunda söyledikleriyle uygulamada yaptıkları arasında farklılıklar olduğunu, bu farklılıkların

incelenmesinin tarihçi görüşü temize çıkaracağı inancındaydı. Cunningham'ın tarihçi görüşü savunması iki aşamada gerçekleşti. 1891 yılında British Association'ın F Bölümü başkanı olarak yaptığı konuşmada bütün araştırmalarda olduğu gibi tarihî araştırmaların da bir hipotezle işe başlaması gerektiği üzerinde durdu. Tarihçinin sahip olduğu hipotez, tarihçinin amaçları için uygun olan verilerin diğer verilerden ayrıt edilebilmesini sağlayacaktı. Bu hipotez sayesinde tarihçi hangi tarihi gerçeklerin önemli hangilerinin önemsiz olduğuna karar verebilecekti. Hipotez kullanmanın bir diğer yararı da, varılacak olan sonuçların ancak hipotezin içerdiği koşullar çerçevesinde geçerli olacağını belirtmekti.[10]

Cunningham 1894 yılında bu görüşlerini daha geliştirmek fırsatını buldu. Cunningham'a göre "teori" sözcüğü, yerleşmiş kullanım biçimiyle, iki değişik anlama sahipti: hipotez ve genel yasa. Tarihçi görüş taraftarları sözcüğün bu iki anlamıyla da teoriyi reddetmiyorlar, araştırma ve yayınlarında teoriyi hipotez ve yasa olarak sürekli kullanıyorlardı. Tarihi gözlemlerin anlamlı bir biçimde bir araya getirilebilmesi ve önemlinin önemsizden ayırt edilebilmesi için önkoşul bir hipoteze sahip olmaktı. Tarihçi-iktisatçıların hepsi, hipotez kullandıklarının bilincinde olsun veya olmasınlar, bir hipotezle işe başlıyorlardı. Bu yolla toplanan verilerden genellemeler elde etmeye çalışmaları da, tarihçi-iktisatçıların genel yasa anlamında olmak üzere teori kullandıklarını gösteriyordu. Bütün ampirik araştırmalarda olduğu gibi tarih araştırmalarında da varılan sonuçlar, incelenmeyen fakat benzer durumlar için genelleştirilmedikleri takdirde bilimsel bir yarar sağlayamazlardı.[11]

“UYGUN TEORİ-UYGUN OLMAYAN TEORİ”

Cunningham, tarihçi görüşü teori düşmanlığı suçlamasından aklama çabalarının yanlış anlaşılabileceğinin farkındaydı. Kendi durumunu açıklığa kavuşturmazsa, tarihçi görüşün her türlü teorik çözümlemeyi geçerli ve yararlı gördüğü izlenimi edinilebilirdi. Halbuki Cunningham’a göre:

“teoriye teori olduğu için karşı çıkmak bir şeydir; uygun olmayan teoriye karşı çıkmak başka bir şeydir.”[12]

Cunningham’ın teorinin uygun olmasından kastettiği şey, teorinin açıklama gücünün yeterli olup olmadığıydı. İktisat teorisi doğru olduğu varsayılan öncüller üzerine kurulduğu için, ancak bu öncüllerin gerçekleştiği bir dünyayı açıklayabilirdi. Varsayılan koşulların mevcut olmadığı durumları açıklama çabaları boş bir uğraş olmaktan öteye geçemezdi ve bu çabaları eleştirmek gerekirdi:

“’[Modern iktisat teorisi] derinlemesine bilgi sahibi olduğumuz olguları incelemek için eşsiz bir araçtır. Bu gerçeği kabul edenleri, bizim toplumumuza benzemeyen ve uzak geçmişte varolan toplumları açıklamayı hedeflediğini iddia eden teorileri uygun olmayan araştırma araçları nitelemesiyle reddettikleri zaman, tutarsızlıkla suçlamamak gerekir.”[13]

Teorinin uygun olmaması, yani açıklama gücünün zayıflığı veya yetersizliğinin belli başlı iki nedeni olabilirdi. Birinci neden, kullanılan kavramlarla ilgiliydi. Teorinin içerdiği kavramlar, zorunlu olarak, açıklanması amaçlanan görüngünün niteliklerinden türetiliyordu. Örneğin, “fayda” kavramı, tüketimin nihai amacının insanın gereksinimlerinin tatmin edilmesi olduğu görüşünden türetilmişti. Bu gereksinime hizmet eden malların insanlara fayda sağlaması ancak bu koşul altında söz konusu olabilirdi. Bu yüzden de teoride kullanılan kavramlar ve teorinin açıklamayı amaçladığı olgu arasında kopmaz bir bağ vardı. Aynı anlayış, tarihî süreçlerin açıklanmasına uygulandığı zaman kullanılan kavramların incelenen dönemin gerçeklerine uygun olması gerektiği ortaya çıkıyordu. İnsanların davranış biçimlerini grup veya toplum çıkarının belirlediği dönemleri, kişisel fayda kavramını kullanarak açıklamaya çalışmak yanıltıcı olurdu. Aynı şekilde, Ortaçağ zanaatkârlarının iktisadi faaliyetlerini modern

iktisat teorisinin “kâr” kavramı çerçevesinde incelemek de yanlış bir yoldu; çünkü, modern kâr kavramının kaynaklandığı iktisadi olgu o dönemde mevcut değildi.[14]

Tarihçi görüş taraftarlarının kabul etmeye yanaşmayacakları teorilerin yetersiz olmalarının ikinci nedeni ise, bu teorilerin sonuçlarının geçmişe uzatılamayacağıydı. Teori geçmişte varolan veya gelecekte varolacak koşulları yansıtan kavramlar kullansa bile ne geçmişi ne de geleceği tahmin etmek (predict) için kullanılamazdı. Politik iktisat, dünya ve insan doğası konusunda kendisinin inceleyip kanıtlamadığı fakat doğru olduğunu kabul ettiği varsayımlara dayanıyordu. Doğa yasaları insan varlığından bağımsız olduğu ve insanların geçirdikleri değişikliklerden etkilenmedikleri için her zaman geçerli yasalardı. Halbuki insan doğası ve insanların yarattıkları kurumlar sürekli olarak değişiyordu. Politik iktisat ilkeleri insan doğası konusunda önermeler oldukları için bu değişikliklere duyarlı olacak bir biçimde formüle edilmek zorundaydılar. Cunningham’a göre Jevons’ın marjinal fayda kavramı üzerine kurduğu teori “hayranlık uyandıracak” bir çözümleme aracıydı. Bu teori serbest rekabet koşulunu zorunlu olarak varsaymadığı için tüketimin insan gereksinimlerinin tatminine yöneltildiği her dönemde geçerli olmak iddiasını da taşıyordu. Bu niteliği yüzünden de Klasik Teori’den daha tehlikeliydi. Klasik Teori 19. yüzyıl Manchester insanı gibi tanımlanabilir bir varlığı temel aldığı için geçerliliğinin sınırları bu insanla belirlenen bir özelliğe sahipti. Marjinal fayda teorisi ise öznel psikolojik faktörlerden kaynaklanıyor ve ampirik sınamayı imkânsız kıldığı için her yer ve her zaman için geçerliymiş gibi görülüyordu.[15] Cunningham’ın uygun teori-uygun olmayan teori ayrımının vardığı mantıki sonuç, tarihçi görüş taraftarlarının kıskançlıkla ve başarıyla savundukları, teorinin göreliliği iddiasıydı.

TEORİNİN GÖRELİLİĞİ: BULYONİZM'İN ÇÖKÜŞÜ

Teorilerin görevli olduğu görüşü Cunningham'dan önceki tarihçi-iktisatçılar tarafından hep ilke düzeyinde ve mantıki bir çerçeve içinde tartışılmıştı. Cunningham bu görüşü hem yeni bir biçimde formüle etti, hem de ampirik bir temel üzerine oturttu.

Cunningham'a göre:

"İktisadî doktrinlerin yeni kalıplara dökülmesi, hâlâ geçerli olan eski gerçeklerin yeni gerçekler tarafından takviye edilmesi zorunluluğundan değil, bu doktrinlerin temelinin tümüyle geçersiz duruma gelmesi yüzündendir."[16]

Cunningham'ın işaret etmek istediği nokta, toplum hayatında meydana gelen değişikliklerin, daha önce geçerli olan bir teoriyi artık gerçekleri açıklayamaz duruma getirdiğidir. Bu önermeyi ampirik olarak sınamak için Cunningham uzmanı olduğu Merkantilizm dönemini seçti.

Cunningham'a göre Merkantilist doktrin, refah ve politik güce sahip olabilmek için özel öneme sahip bir dizi öğeye ağırlık veren bir politika uygulanmasını öngörüyordu. Bu öğelerden bir tanesi değerli metallerdi. Ulaşılmak istenen amaca hizmet edeceğine inanılan değerli metallerin ülke içinde mümkün olduğunca çok toplanması, Merkantilist politikanın temelini oluşturuyordu. Merkantilist doktrin, ülke içinde refahı sağlamak ve uluslararası politika sorunlarında söz sahibi olabilmek için değerli metal stoklarının yüksekliğini bir önkoşul olarak görüyordu. "Bulyonist" diye adlandırılan bu politikanın Merkantilizmin ilk aşamasında mı yoksa diğer aşamalarında da mı egemen olduğu tartışması, iktisadi düşünce tarihçileri arasında bugün bile sürmektedir.[17]

Cunningham'ın amacı, bulyonist politikanın gerekçelerini ortadan kaldıran koşulların gelişmesiyle Merkantilist doktrininin de nasıl değiştiğini göstermekti. Cunningham'a göre bu değişikliği yaratan durum, 16. yüzyılın son çeyreği ve 17. yüzyılın ilk yıllarında kredi ve bankacılığın gelişmesiydi. 1. Elizabeth ve 1. James dönemlerinde hem İngiltere'de hem de Anvers'te daha sonra ise Hamburg'da gelişmiş borç alma mekanizmalarının ortaya

çıkması ve faizciliğin hâlâ yasak olmasına karşı 1545 ve 1571 yıllarında çıkarılan yasalarla azami faiz oranları belirlenmesinin para piyasalarına kazandırdığı meşruiyet devlet borçlanmalarını kolaylaştırmıştı. Elizabeth'in yabancı bankalardan ve özellikle de Londra tüccarlarından almayı başardığı yüksek miktarda borçlar, bir devletin içte ve dışta güçlü olması için her ne pahasına olursa olsun altın ve gümüş sağlamak zorunda olduğunu ileri süren bulyonist görüşe öldürücü bir darbe indirdi. Yurttaşlarını refah içinde yaşatmak isteyen ve güçlü bir donanma ve ordu besleyerek uluslararası güç dengesinde söz sahibi olmayı amaçlayan bir devletin artık mutlaka altın ve gümüş peşinde koşması gerekmiyordu. Bu amaçlar için kullanılacak malî kaynaklar, yasaların belirlediği azami faiz oranlarını ödeyerek, tüccar-bankerlerden veya bankalardan kolaylıkla sağlanabiliyordu. Böylece, bulyonist görüşün maddi temeli ortadan kalktığı için 1. James döneminde Merkantilizm yeni bir aşamaya ulaştı. "Ticaret dengesi" üzerine kurulu bu aşamada amaç, eskiden olduğu gibi, ihracatın ithalattan fazla olmasını sağlamaktı; fakat bu defa, ihracat fazlasından elde edilen gelirin altın veya gümüş olarak ödenmesi koşulundan vazgeçildiği gibi, gerekli olduğuna karar verilecek durumlarda değerli metal ihracatına izin verilmesi benimsendi.[18] Bu değişiklik Cunningham'a göre çok önemliydi:

"Değişen toplum koşulları, politik güç için birincil öneme sahip bir servet türü olan altın ve gümüşün artık bu amaç için gerekli olmadığını ortaya çıkardı."[19]

Bulyonist görüşün varsaydığı koşulların yok olması, bu görüşün formel olarak reddedilmesi demek değildi. Bulyonist görüş, koşulların değişmesiyle birlikte geçerliliğini kendiliğinden yitirdi. Teorinin göreliliği konusunda Cunningham'ın ulaştığı sonuç, gözden düşen doktrinlerin değersiz spekülasyonlar olmadığı, değişen koşulları artık açıklayamaz duruma gelince bir kenara bırakıldıklarıydı. İleri sürüldüğü dönemlerde bulyonist görüş devlet politikasının amaçlarına hizmet eden önermeler içerdiği için doğru ve uygun bir doktrindi. Bu önermelerin değişen koşullar karşısında uygulanabilirlikleri kalmadığı için bulyonist görüş iflas etmişti.[20]

MARSHALL VE ROGERS'IN İKTİSAT TARİHİNİ "ÇARPITMASI"

Marshall'ın tarihçi görüşten nasıl etkilendiği ve Rogers'ın iktisat tarihi çalışmaları daha önce incelenmişti. (s.141-145; 162-166). Cambridge ve Oxford gibi iki ünlü üniversitenin politik iktisat kürsülerini ellerinde tutan Marshall ve Rogers'ın durumları, tarihçi görüş taraftarları arasında büyük hoşnutluk uyandırırken Cunningham olumsuz bir tutum içindeydi.

Marshall 1885 yılında Bristol Üniversitesi'nden Cambridge'e döndüğü zaman Cunningham 11 yıldır tarih ve iktisat tarihi okutuyordu. Kürsü profesörü olarak Marshall'ın ilk yaptığı iş, Cunningham'ın geliştirmeye çalıştığı iktisat tarihi programını engelleyici önlemler almak oldu. Marshall'dan önce her yıl üç dönem iktisat tarihi dersi veren Cunningham, Marshall'ın emriyle iktisat tarihi derslerini bir döneme indirmek ve iki dönem iktisat teorisi dersi vermek zorunda bırakıldı. Kendi görüşü alınmadan yapılan bu değişiklik Cunningham'ın onurunu yaraladığı gibi, iktisat tarihini akademik bir program olarak geliştirme planını da bozdu. Profesörlük seçimini Marshall'a karşı büyük farkla kaybetmiş olmasının verdiği eziklik de buna eklenince Cunningham, Marshall'a karşı büyük bir düşmanlık duymaya başladı.[21]

Marshall'ın bu tutumu iktisat tarihi öğretimine karşı olduğundan değildi. Marshall, artık bağımsız bir disiplin olarak önde gelen bütün İngiliz üniversitelerinde kabul edilen iktisat bilimini, ayrı bir sınav sistemi ve diploması olan akademik bir konu olarak geliştirmek istiyordu. Bu amaca ulaşabilmesi için 18 yıl mücadele etmek zorunda kaldı. Cambridge Üniversitesi 1903 yılında ilk defa iktisat sınavları grubu (economic tripos) koyduğu zaman Cunningham'ın özlediği iktisat tarihi programı artık gerçekleşmesi çok güç bir düş olmuştu.[22] İktisat tarihi üzerinde uzmanlaşmak isteyenlere Marshall'ın tanıdığı şans, konularını 19. yüzyıl ile sınırlamak koşuluyla, hem tarih hem de iktisat sınavlarını başarmalarıydı.[23]

Principles of Economics 1890 yılında yayınlandığı zaman ilk iki bölüm, konuya tarihi bir giriş olmak üzere, İlkçağlardan başlayan bir iktisat tarihi

özeti niteliği taşıyordu. Bu bölümler “kanıtları gösterilmeyen geniş genellemeler” ile doluydu.[24] Bazıları tarafından tarihçi ve öznel marjinalist görüşler arasında bir uzlaşma girişimi olarak görülen[25] bu bölümler Cunningham’a duygularını dile getirmek fırsatını verdi.

Cunningham eleştirisine iktisatçıların iktisat tarihine birdenbire neden ilgi duymaya başladıklarını sorarak giriyordu. Bunun tek nedeni, Tarihçi Okul’un kazanmış olduğu saygınlıktı. İktisatçılar tarihçi akımı ihmal edemeyeceklerini anladıkları için kitaplarına iyi veya kötü tarihi çözümlemelerle başlamak zorunluluğunu duyuyorlardı. Bu yapmacık ilginin sonucu olarak ortaya çıkan ürünler ise iktisat tarihini çarpıtıyordu. Tarihi belgeleri tartma ve değerlendirme yeteneğine sahip olmayan kişiler, dikkatsizce seçilmiş iki, üç kitabı okuduktan sonra tarihçilerin yıllardır çözemedikleri sorunları çözüveriyor, dünya tarihini birkaç sayfada yeniden yazıyorlardı.[26]

Cunningham’a göre Marshall’ın iktisat tarihini çarpıtması, tarihi gerçeklerin ciddi biçimde incelenmemesinden kaynaklanıyordu. Marshall iktisat teorisi aracılığıyla geçmişi anlamaya çalıştığı için gerçekleri araştırmaya gerek görmüyordu. Örneğin, Rikardocu rant teorisini kullanarak hem doğu toplumlarında hem de Tudor dönemi İngiltere’sinde toprak rantının nasıl oluştuğunu açıklamaya çalışıyor ve tarihi gerçekleri bir kenara itiyordu:

“[Toprak rantını oluşturan] güçler zaten biliniyorsa, bu güçlerin gerçek hayatta almış olduğu biçimlerin araştırılması, gereksiz yere ukalâlık etmek gibi görülüyor [...] Eğer gerçekler [Marshall’ın] doktrinini doğruluyorsa [Marshall] bu gerçeklere değinmek için istekli; ama doğrulamıyorlarsa bu gerçekler daha önceden formüle edilmiş İktisat Yasalarına gölge etmekten başka işe yaramadığı için göz ardı ediliyorlar.”[27]

Cunningham’a göre, Rikardocu rant teorisini Marshall’ın kullandığı biçimde kullanarak ne doğu toplumları ne de Tudor dönemi hakkında aydınlatıcı bilgiler edinilemezdi. Ricardo’nun rant kavramı, ürünün pazarda oluşan fiyatı ile üretim maliyeti arasındaki farka bağlı olduğu için, ürünün satıldığı bir piyasa yapısını zorunlu olarak varsayıyordu. Marshall eski doğu toplumlarında rant olgusunu açıklamaya çalışırken bu noktaya dikkat etmiyor ve böyle bir piyasanın varlığını zımnen kabul etmiş oluyordu. Fakat doğu toplumları, piyasaların egemenliğine değil, geçimlik üretime bağlı

toplumlardı. Ricardo’nun teorisinin varsaydığı en önemli koşul bu toplumlarda mevcut olmadığı için bu toplumlara uygulanamazdı.[28]

Tudor dönemi İngiltere’sinde geçerli olan ve angarya yerine ikame edilen rant biçiminin (quit rent) Rikardocu rant teorisi ile açıklanmaya çalışılması da, benzer bir yanılgıyı içeriyordu. Bu rantlar toprağın verimliliğine bağlı değildi. Serflerin daha önce feodal lord için yerine getirmekle yükümlü bulundukları hizmetlerin para olarak karşılığını temsil eden quit rent, Rikardocu çerçeve içinde düşünülemezdi[29]:

“Ortaçağ döneminin rantlarını bu teoriye göre açıklamaya çalışmak anakronizmdir ve kırsal hayatın koşullarını hiç anlamamak demektir.”[30]

Cunningham, tarihi gerçeklerin titiz biçimde incelenmemesinin iktisat teorisi açısından bağışlanabilir bir kusur olsa bile, iktisat tarihi açısından bakıldığı zaman bir “felaket” olduğu görüşündeydi. Çünkü bu kusur, iktisat teorisini her dönemde geçerli bir gerçekler demeti olarak görmekten de öteye gidebiliyor ve tarihi olguları olduklarından başka biçimlerde sunmaya kadar varıyordu. Marshall’ın yaptığı bu tür yanlışlardan örnekler veren Cunningham’ın öfkesini dile getirmede kullandığı nitelemeler çok sertti: “Gerçeklere aykırı”; “kanıtlanmamış”; “dayanaksız”; “nereden alındığı belli olmayan”; “yanlış”; “düş ürünü” v.b.[31]

Bir iktisatçının, iktisat tarihini bu kadar çarpıtmasına karşı sessiz kalınamazdı. Eğer Marshall’ın yaptığı yanlışlar ve kendi uzmanlık alanı dışına çıkma girişimleri eleştirilmezse, tarihçi görüşün varoluş nedeni ortadan kalkacaktı. Cunningham, kullandığı dil ve üslubun kırıcı olduğunun farkındaydı. Ama daha yumuşak biçimde yöneltilen bir eleştirinin istenen sonucu yaratmayacağı görüşündeydi.[32]

Gerçekten de Cunningham istediği tepkiyi yaratmayı başardı. Marshall, eleştirilere karşılık vermeme kuralını hayatında ilk ve son defa çiğneyerek Cunningham’a cevap verdi.[33] Cunningham’ın yönelttiği eleştirilerin bazılarının haksız olduğunu ileri sürerken kendisinin de “suçlamayı gerektirecek bazı dikkatsizlikler” yaptığını kabul etti.[34] Ortaçağ loncalarının zanaatkarlar üzerinde kurduğu denetim mekanizmasının boyutlarını yanlış değerlendirdiğini; bazı kaynaklardan yaptığı alıntıların

gerçeğe uymadığını veya kanıtlamak istediği şeyi kanıtlayacak biçimde değiştirildiğini itiraf etti.

Cunningham'ın sevinci sonsuzdu: Marshall köşeye kıstırılmıştı. Eleştirilerini daha ayrıntılı olarak ve daha sert bir dille yeniden kaleme alarak Economic Journal'a gönderdi. Derginin editörlüğünü yapan F.Y. Edgeworth Marshall'ın özel ricası üzerine, makaleyi yayınlamayı reddetti. Cunningham'ın ısrarı sonuç vermedi. Marshall'ı gücendirmekten çekinen diğer dergiler de aynı biçimde davranınca Cunningham makalesinin Pall Mall Gazette'de okuyucu mektubu olarak yayınlamak zorunda kaldı.[35] Makale, sınırlı bir okuyucu kitlesine ulaştığı için Cunningham'ın umduğu ilgiyi yaratamadı.

Cunningham'a göre Marshall tarihi gerçekleri incelemediği için iktisat tarihini çarpıtmaktan ne kadar sorumluysa, Rogers da incelediği gerçekleri yanlış yorumladığı için o kadar suçluydu. Rogers, İngiltere'nin politik tarihini iktisadî açıdan yorumluyor fakat ülkenin iktisadî gelişmesini bundan ayrı ve sistematik bir araştırma konusu olarak kabul etmiyordu.[36]

Cunningham'a göre Rogers'ın temel yanlışı Klasik İktisat ilkelerini benimsemesiydi.

"[Rogers] kendisini çok dar ve özel bir araştırma çizgisi içine hapsetti; kişiler arasındaki ilişkileri fiyat serilerinde kaydedildiği biçimde inceledi. Değişik dönemlerdeki iktisadî hayatın genel koşullarını yansıtan belgeleri incelemeyi ihmal etti… [Geçmişteki] iktisadî hayatı yeni baştan kurmak için fiyat serilerinin yetersiz bir temel olduğunu anlamadı."[37]

Rogers'ın dar görüşlülüğü, olayların belirli bir yönünü incelemesine neden olmakla kalmıyor, toprak sahiplerinin yalnız kendi çıkarlarını düşündükleri yolundaki a priori varsayıma bağlı olarak gerçeklerin yanlış yorumlanmasına da yol açıyordu. Bu yüzden Rogers, Kraliçe Elizabeth devrinde sulh yargıçlarına verilen ücretleri belirleme yetkisinin işçilerin aleyhine kullanıldığını ileri sürüyordu.

Cunningham bu iddianın yanlış olduğu görüşündeydi. Bedfordshire, Glamorganshire, Shropshire ve Norfolk sulh mahkemeleri arşivlerinde yaptığı araştırmalara dayanarak Cunningham, sulh yargıçlarının bu

yetkilerini çok az kullandıklarını, yetkinin kullanıldığı sınırlı sayıda örnekte de ücretlere üst sınır getirilmediğini göstermeye çalıştı. Ücretlerin işçilerin aleyhine olarak belirlenmesini sağlayacak yasanın Parlamento’dan geçtikten hemen sonra unutulduğunu, 1747 yılında çıkarılan yeni bir yasayla sulh yargıçlarının bu yetkiye sahip olduklarının yeniden onaylandığını, fakat bu tarihten sonra da yetkinin kullanıldığını gösteren bir kanıt olmadığını gösterdi.[38]

Rogers, İngiltere tarihini hayır ve şer güçleri arasında bir çatışma olarak gördüğü için tarihi belge ve kanıtları da bu çatışmanın çizdiği çerçeve içinde yorumlamaktan kendini alamıyordu. Bu yüzden Merkantilist dönemi de bu önyargı içinde değerlendiriyor ve kullandığı kavramlar o dönemin koşullarından değil de Klasik İktisadın yapısından kaynaklandığı için Merkantilist dönem hakkında yanlış sonuçlara varıyordu.

CUNNINGHAM VE MERKANTİLİZM'İN MİLLİYETÇİ YORUMU

Cunningham, İngiltere tarihinin 19. yüzyıl başlarına kadar kesintisiz bir fesat senaryosu olduğunu iddia eden Rogers'a şiddetle karşı çıktı. Cunningham'a göre Merkantilizm uygulanabilecek politikalar arasında çağına en uygun olan politikaydı. Cunningham'ın bu görüşü, iktisat tarihi ve milliyetçilik anlayışına sıkı sıkıya bağlıydı.

Cunningham'a göre iktisat tarihi "özel bir grup olgunun incelenmesi değil, bir ulusun tarihindeki bütün olguların özel bir bakış açısından incelenmesidir."[39] Bu görüş açısı iktisadî görüş açısıydı. Cunningham nasıl iktisat teorisinin pratik amaçlara hizmet etmesi gerektiğini savunuyorsa, iktisat tarihinin de aynı amaç doğrultusunda incelenmesi gerektiğini ileri sürüyordu. İktisat tarihi araştırmaları geçmiş dönemlere ışık tuttuğu kadar, modern hayatın anlaşılmasına yardım edeceği için de yapılmalıydı.[40] Modern toplumların yöneticileri eski toplumların tarihleri hakkında derinlemesine bilgi sahibi olsaydılar, insanlık bu kadar büyük ölçekli israf, yıkım ve savaş felaketlerine uğramayabilirdi.[41]

Cunningham'ın tarih görüşü "anlayış" ilkesi üzerine kurulmuştu. Tarihçi, incelediği dönemin insanlarını, kurumlarını, politikalarını modern toplumların standartlarına göre değil de o dönemin koşullarına göre anlayıp değerlendirebiliyorsa görevini yapıyor demekti. Tarih yazıcılığının ve tarihçinin görevi eleştirmek değil, anlamaya çalışmaktı. İncelediği insanlara ve politikalara sempati duymayan bir tarihçi bu konuları açıklayamazdı; çünkü, o insanları davrandıkları gibi davranmaya yönelten güçler ve o politikaların uygulanmasını gerektiren koşulların zorlayıcılığını içinde duymayan, yaşamayan bir tarihçi açıklamaya çalıştığı konu hakkında tam bilgi sahibi sayılamazdı.[42] Rogers gibi iktisat tarihçileri ve Klasik İktisatçılar, Merkantilizm dönemini anlamak için bir çaba göstermiyorlar; bu dönemi 19. yüzyıl liberalizminin ilkeleri açısından inceledikleri için Merkantilizm'de her türlü yanlışlık ve akılsızca davranış belirtisini kolaylıkla bulabiliyorlardı.

Cunningham bir İngiliz milliyetçisiydi. Bu yüzden de 19. yüzyıl liberalizminin kozmopoliten, bireyci ve materyalist çerçevesinin Merkantilizm'i anlamaya yeterli olmadığına inanıyordu:

"Vatanseverliği kaba bir duygu sanan ve kendi ülkesinden başka her ülkeye dost olan bazı modern entelektüellerin tersine Cunningham, İngiltere'nin geçmişteki ihtişamından büyük bir gurur duyuyordu."[43]

Cunningham'a göre İngiliz milliyetçiliği 16-18. yüzyıllarda ifadesini Merkantilizm'de bulmuştu. İngiltere'nin milli bir devlet olması, Tudor ve Stuart hanedanları döneminde uygulanan Merkantilist politikalar sayesinde başarılmıştı. Bu dönemde İngiltere'nin iktisadî ve askeri gücü ve çıkarları ön planda tutulmuş, yöneticiler ve iktisatçılar bütün çabalarını bu amaçların gerçekleştirilmesi uğruna harcamışlardı.

Merkantilizm dönemi iktisatçılarının geniş kapsamlı bir iktisat teorisi geliştirmedikleri doğruydu; fakat, bu iktisatçıların hepsi milli bir devlet kurmanın pratik iktisadî sorunları ile uğraşmış ve uygulanacak politikalara yol gösterecek önermeler geliştirmişlerdi. Cunningham'a göre Merkantilist doktrin hem İngiliz milliyetçiliğine hizmet ettiği hem de pratiğe yönelik olduğu için "uygun" bir teoriydi.[44] Milli bir devlet kurma amacını gerçekleştirmenin o dönemde daha başka bir yoldan başarılması imkânsızdı.

"İngilizlerin bütün yetenekleri İngiltere'yi bağımsız milli bir organizma olarak inşaya yöneltildi. İngiltere rakibi olan diğer devletlerle ancak bu sayede başa çıkabilirdi."[45]

İngiltere'yi büyük yapan sanayi devrimi veya 19. yüzyıl liberalizmi değil Merkantilizmdi. Tarihçiler ve iktisatçılar sanayi devriminin Merkantilizmin sağladığı güçlü temel üzerinde yükseldiğini görmezlikten geliyorlardı. 19. yüzyıl liberalizmi ise İngiltere'nin sahip olduğu birçok yüce değerin aşınmasına yol açmıştı:

"[Büyüklük] ideali unutuldu. İngiltere'yi artık bağımsız ve milli bir organizma olarak değil, daha büyük ve kozmopoliten bir bütünün küçük bir parçası olarak görüyoruz."[46]

Liberalizm İngiliz halkının refah konusundaki düşüncelerini de kökten değiştirmişti. Merkantilist dönemde refah kavramı milli refah ile eşanlamlı olarak kullanılırken 19. yüzyılda kişisel refah ile özdeşleştirilmişti.[47] Kişinin kendi çıkarları peşinde koşarken toplumun çıkarlarına da kendiliğinden hizmet edeceği görüşünün egemen olması, Cunningham'ın yücelttiği bütün değerlerin yıkılmasına neden olmuştu.

Merkantilizme olan hayranlığı yüzünden Cunningham bu konuda çok geniş kapsamlı araştırmalar yaptı ve gelecek kuşak iktisat tarihçilerinin kaynak olarak kullanacağı büyük bir eser bıraktı.[48] Merkantilizm'i alışılmamış bir biçimde yorumlaması yüzünden Cunningham'ın kitabı ilgi uyandırdıysa da kendisine akademik açıdan herhangi bir kazanç sağlamadı. Bu yorumlayış biçimi ve daha sonra Marshall ile giriştiği mücadele, Cunningham'ı iktisatçıların gözünde küçük düşürdü. Dönemin önemsiz sayılan mevkilerinden birisi olan King's College politik iktisat profesörlüğünden başka bir akademik mevki elde edemedi. Keynes iktisadının gelişmesiyle birlikte devlet müdahaleciliğinin tarihte aldığı biçimlerin araştırılmaya başlaması, Cunningham'ın görüşlerinin yeniden değerlendirilmesini de beraberinde getirdiği zaman Cunningham öleli neredeyse çeyrek yüzyıl olmuştu. Aşağıdaki alıntı, Cunningham'ın göğüslemek zorunda kaldığı güçlüklerin kendi ağzından ifadesi olarak değer taşır:

"Yaşadıkları toplumda hüküm süren modayı izlemeyi kabul etmeyenler aforoz edilmeyi göze almalıdırlar. Akademik moda, Bond Street veya Saville Row'un modasından daha zalimdir. Son yıllarda İngiltere'de egemen olan akademik modaya uymayanlar da kendi çalışma alanlarını geliştirme ve başkalarını bu yola yöneltmek konusunda büyük güçlüklerle karşılaşmışlardır. Üniversitelerin yetkili kurullarının uyguladığı ahlaksızca sansüre ek olarak yayınevleri ve editörler yazdıklarını basmayı reddetmişlerdir. Akıntıya karşı yüzmeye çalışanların kaderi budur. İngiliz Tarihçi Okulu'nun üyeleri, çalışmaları engellendiği ve yayın yolları kendilerine kapatıldığı zaman yakınmamalıdırlar. Ama, eleştirildikleri, yöntemlerinin yanlış olduğu ileri sürüldüğü veya İngiltere'de egemen olan iktisat teorisi görüşünün kendilerini eleştirmesine neden olarak gösterilebilecek bir davranış içinde bulundukları belirlendiği zaman seslerini yükseltmek hakkına sahip olmalıdırlar."[49]

NEDEN İNGİLTERE'DE BİR "YÖNTEM SAVAŞI" OLMADI?

Cunningham gibi hırçın bir eleştiricinin ve daha genel olarak İngiliz Tarihçi Okulu üyelerinin Rikardo İktisadı'na yöneltikleri saldırılar karşısında neden İngiltere'de de sert ve kırıcı bir "yöntem savaşı"nın cereyan etmediği sorusu haklı olarak sorulabilir. Böyle bir soruya verilebilecek iki cevap vardı:

1 T.E. Cliffe Leslie ve J.K. Ingram'ın soyut-tümdengelimci yönteme yönelttikleri eleştiriler hemen hemen tümüyle Ricardo'nun kendisini hedef almıştı. Bu eleştiriler yayınlandığı zaman Ricardo öleli epey bir zaman olduğu için Ricardo'nun cevap vererek bir "yöntem savaşı" başlatması ve sürdürmesi düşünülemez. Kaldı ki Ricardo eleştirilere cevap verecek durumda olsaydı bile gerek kendisinin gerek diğer Klasik Okul üyelerinin özellikle yöntem konusunda hiçbir şey yazmamış olmaları böyle bir tartışmanın başlamasını engelleyebilirdi.

2 Menger ve Schmoller arasında cereyan eden "yöntem savaşı"na benzer bir durumun ortaya çıkması için en uygun vesile Cunningham'ın Marshall'a yönelttiği eleştiridir. Zaman zaman, değil bilimsel tartışma üslubunu terbiye sınırlarını bile aşan bu eleştiriye aynı biçim ve içerikle verilecek bir cevap İngiltere'de Menger ve Schmoller'inkinden daha sert ve kırıcı bir tartışmanın başlamasını sağlayabilirdi. Fakat Marshall kendisine yöneltilen eleştirileri cevaplamamayı kural edinmiş bir iktisatçıydı. Bu kuralı hayatında ilk ve son defa olarak Cunningham karşısında çiğnedi. Cunningham'a verdiği cevap ağırbaşlı olduğu kadar kendi yaptığı yanlışları da kabul eden bir bilimsel dürüstlük örneği oldu. Cunningham'ın tartışmayı kendi düzeyinde sürdürme isteği Marshall tarafından boşa çıkarıldığı için sorun Menger ve Schmoller tartışması kadar büyümeden bastırılmış oldu.

Polemik düzeyinde belirginleşmeyen bu "yöntem savaşı"nın kurumsal düzeyde bir "kürsü savaşı"na dönüşüp dönüşmediği incelemeye değer bir konudur. İlk bakışta, İngiliz Tarihçi Okulu üyelerinin akademik mevkilerden uzak tutulmaya çalışıldığı izlenimini elde etmek mümkündür. Gerçekten de, örneğin, Cairnes'den boşalan King's College kürsüsüne

Leslie’nin atanmasını Cairnes’in engellediği ileri sürülmektedir.[50] Diğer taraftan, bazı araştırmacılar W.J. Ashley’nin ne Oxford’da ne de Cambridge’de bir kürsüye kavuşamamasını Marshall’ın etkisini Ashley’nin aleyhine kullanmasına bağlamaktadırlar. Thorold Rogers’ın ölümünden sonra Drummond Kürsüsü için yapılan seçimde Ashley’ye karşı F.Y. Edgeworth’ü[51] Cambridge’deki kürsü seçiminde ise gene Ashley’ye karşı A. Pigou’yu desteklediği söylenen[52] Marshall’ın gerçekten böyle davrandığı kesinlikle kanıtlanmış değildir. Marshall’ın nüfuzunu Ashley’nin aleyhine olarak kullandığı ortaya çıkarılsa bile Marshall’ın bu davranışının sırf yöntem ayrılığı sorunundan kaynaklandığı söylenemez. Edgeworth ve Pigou gibi sonraları büyük üne kavuşan iki iktisatçının Marshall tarafından tercih edilmiş olmalarının nedeni her ikisinin de bilimsel yeteneklerinin Ashley’den daha çok belirginleşmiş olması olabilir.

[1] L. Knowles, “Archdeacon Cunningham,” Economic Journal, c.29, 1919. s.391.

[2] W.R. Scott, “William Cunningham,” Palgrave’s Dictionary of Political Economy, (revised ed.), c.1, London, 1925, (1963), s.858a-860b; H.S. Foxwell, “Obituary: Archdeacon Cunningham,” Economic Journal, c.29, 1919, s.382-390.

[3] ibid., s.388.

[4] W. Cunningham, “Nationalism and Cosmopolitanism in Economics,” Journal of the Royal Statistical Society, c.54, 1891, s.644.

[5] W. Cunningham, “The Comtist Criticsm of Economic Science,” R.L. Smyth (ed.), Essay in Economic Method, New York, 1962, s.99-100.

[6] W. Cunningham, Political Economy Treated as an Empirical Science: A Syllabus of Lectures, Cambridge, 1887, s.8.

[7] W. Cunningham, Politics and Economics: An Essay on the Nature of the Principles of Political Economy, London, 1885, s.12.

[8] Cunningham, “Comtist Criticsm,” s.108.

[9] W. Cunningham, “Plea for Pure Theory.” Economic Review, c.2, 1892, s.29.

[10] Cunningham, “Nationalism and Cosmopolitanism,” s.654.

[11] W. Cunningham, “Why had Roscher so Little Influence in England,” Annals of the American Academy of Political and Social Science, c.5, 1894, s.328-329.

[12] ibid., s.330.

[13] ibid., s.333.

[14] Cunningham, “Comtist Criticism,” s.110; “Nationalism and Cosmopolitanism,” s.655-660.

[15] Cunningham, “Roscher,” s.322-326, s.330.

[16] W. Cunningham, “The Relativity of Economic Doctrine,” Economic Journal, c.2, 1892, s.5.

[17] Örneğin bkz., M. Bowley, Studies in the History of Economic Theory before 1870, London, 1973; A.W. Coats, “The Interpretation of Mercantilist Economics,” History of Political Economy, c.5, 1973, s.485-495; H. Landreth, History of Economic Theory: Scope, Method, and Content, Boston, Mass., 1976, s.19-24.

[18]1W. Cunningham, The Growth of English Industry and Commerce, (5th ed.), c.2, London, 1910, (1968), s.142-177.

[19] Cunningham, “Relativity,” s.9.

[20] Cunningham’ın bulyonist doktrinin çökmesi konusundaki görüşlerine karşı çıkan veya bu görüşleri destekleyen incelemeler için bkz., J. Viner “Power versus Plenty as Objectives of Foreign Policy,” D.C. Coleman (ed.), Revisions in Mercantilism, London, 1969, s.61-91; C. Wilson, “Treasure and Trade Balances: The Mercantilist Problem,” Economic History and the Historians: Collected Essays, London, 1969, s.94-113.

[21] A.W. Coats, “Sociological Aspects of British Economic Thought (ca. 1880-1930),” Journal of Political Economy, c. 75, 1967, s.712-713.

[22] B. Glassburner, “Alfred Marshall on Economic History and Historical Development,” Quarterly Journal of Economics, c.69, 1955, s.591-594.

[23] A. Marshall, “Cambridge Economic Tripos,” Palgrave’s Dictionary, c.1, s. 877b-879c.

[24] J.M. Keynes, “Alfred Marshall, 1842-1924” A.C. Pigou, (ed.), Memorials of Alfred Marshall, London, 1925, (Kelley-Millman reprint, New York, 1956), s.46.

[25] V.W. Bladen, "Mill to Marshall: The Conversion of the Economists," Journal of Economic History, (Supplement), c.1, 1941, s.26.

[26] W. Cunningham,, "The Perversion of Economic History," Economic Journal, c.2, 1892, s.491-492.

[27] ibid., s.493-494.

[28] ibid., s.494.

[29] ibid., n.2.

[30] loc. cit..

[31] ibid., s.495-497.

[32] ibid., s.498.

[33] A. Marshall, "A Reply," Economic Journal, c.2, 1892, s.507-519.

[34] ibid., s.517.

[35] J. Maloney, "Marshall, Cunningham and the Emerging Economics Profession," Economic History Review, (Second Series), c.29, 1976, s.443.

[36] Kaynak göstermeden Cunningham'dan aktaran, Foxwell, op. cit., s.386.

[37] Cunningham, "Roscher," s.320.

[38] Cunningham, "Perversion," s.499-502; Growth of English Industry, c.2, s.37-43; App. A., s.887-897.

[39] ibid., c.1, s.8.

[40] Cunningham, "Comtist Criticsm," s.109.

[41] Kaynak göstermeden Cunningham'dan nakleden, Foxwell, op. cit., s.389.

[42] Cunningham, Growth of English Industry, c.1, s.20.

[43] Foxwell, op. cit., s.384-385.

[44] Cunningham, “Nationalism and Cosmopolitanism,” s.648-650.

[45] ibid., s.649.

[46] ibid., s.650.

[47] Cunningham, Growth of English Industry, c.2, s.881-883.

[48] Cunningham’ın bu konudaki araştırma sonuçları için bkz., ibid., c.1, s.473-566; c.2, s.1-608.

[49] Cunningham, “Roscher,” s.327.

[50] “T.E. Cliffe Leslie and Political Economical Heterodoxy,” Westminster Review, c.120, 1883, s.231.

[51] H.W. McCready, “Sir William Ashley: Some Unpublished Letters,” Journal of Economic History, c.15, 1955, s.35.

[52] Coats, “Sociological Aspects,” s.714; R.H. Coase, “The Appointment of Pigou as Marshall’s Successor,” Journal of Law and Economics, c.15, 1972, s.473-485.

8. BÖLÜM

Wıllıam J. Ashley:

İlk Akademik İktisat Tarihçisi

Sir William James Ashley’nin akademik hayatı birbirinden farklı fakat birbiriyle yakından ilgili iki ayrı dönemde incelenebilir. Birinci dönem, Toronto Üniversitesi’nde Siyaset Bilimi Kürsüsü’nü kurduğu 1888 yılından, Birmingham Üniversitesi Ticaret Okulu’nun kuruculuğunu üstlendiği 1901 yılına kadar sürer. Ashley, iktisat tarihi yöntemi ve Ortaçağ iktisat tarihi konularında en önemli eserlerini bu dönemde verdi. 1888-1901 dönemi Ashley’nin iktisat tarihçiliği dönemidir. 1901’den ölüm tarihi olan 1927 yılına kadar olan ikinci dönemde ise Ashley karşımıza bir uygulamalı iktisatçı olarak çıkar. Bu iki dönem arasındaki yakın ilişki, Ashley’nin iktisat teorisinin göreli olduğu yolundaki görüşünün, ikinci dönemde, günün en önemli iktisat politikası sorunlarına uygulanmasından kaynaklanır. Ashley birinci dönemde öğrendiklerini ve öğrettiklerini, ikinci dönemde somut sorunlara uygulayan bir iktisatçıdır.

TOYNBEE, SCHMOLLER VE STUBBS'IN ETKİLERİ

J. Clapham'a göre Ashley, "Alman Tarihçi Okulu ve Toynbee'nin etkisi altında kalan ve Stubbs'ın Oxford Okulu'na mensup bir tarihçidir.[1] Ashley'nin Toynbee'nin etkisi altında kalmasının belli başlı nedeni, Balliol College'da öğrenci iken Toynbee'nin Sanayi Devrimi konulu derslerine devam etmiş olmasıdır. Ashley'nin bu derslerde edindiği en değerli bilgi, kendi sözleriyle, "tarihçi yönteminin önemi" oldu.[2] Tarihçi yöntemin, iktisadî ve politik tarihin incelenmesinde yeni ve geniş ufuklar açabileceğini anlayan Ashley bu konu üzerinde daha derinliğine çalışmak amacıyla Toynbee'nin yol göstermesini istedi. Toynbee, Cliffe Leslie ve Alman Tarihçi Okulu üyelerinin kitaplarını okumayı önerdi. Bu öneri Ashley'nin bilimsel hayatının biçimlenişinde önemli rol oynadı.[3] Bir evliyaya benzettiği Toynbee'nin hatırasını hep canlı tutmak isteyen Ashley, en önemli kitabını Toynbee'ye ithaf etti.[4]

Ashley'nin düşüncelerinin biçimlenişinde rol oynayan ikinci kişi Schmoller oldu. Oxford Üniversitesi'ni bitirdikten sonra sık sık Almanya'ya giden Ashley, "Yeni" Alman Tarihçi Okulu'nun önderiyle kişisel ilişkiler geliştirmek fırsatını buldu. Ashley'nin Schmoller'den edindiği bilgiler Schmoller'i körü körüne izlemesine yol açmadı. Schmoller'in tarihi verilerden yeni bir iktisat teorisi türetme çabalarını hiçbir zaman ciddiye almayan Ashley, diğer taraftan, bu çalışmaların iktisat tarihini başlı başına bir disiplin olarak kurmaya elverişli olduğunu gördü ve kendi çalışmalarını bu yönde geliştirmeye çaba harcadı.

Schmoller'in Ashley üzerindeki etkisini Ashley'nin kendi sözleriyle incelemek için Schmoller'e ithaf edilen kitabına bakmak gerekir. Bu ithaf yazısında Ashley şöyle diyordu:

"Sizin görüşlerinizle her zaman aynı doğrultuda olmak imkânını bulamadım. İngiltere'nin 18. yüzyıldaki ve çağımıza daha yakın dönemlerdeki iktisat politikası ile ilgili olarak son sıralarda yazdıklarınızı eleştirme arzusu duyduğumu da itiraf etmeliyim. Fakat inanıyorum ki […] sizin yazılarınızdan elde ettiğim teşvik ve yönlendiriciliği başka hiç kimsenin yazılarında bulamadım. Sizin teşvikinizle […] tarihçi olmayı terk etmeden iktisatçı oldum. Kendi örneğinizle bana tarihçi ruhun iktisatçının

çalışmalarına, iktisatçının ilgisinin de tarihçinin çalışmalarına nasıl taşınabileceğini gösterdiniz.”[5]

Tarih temeline dayanan bir iktisat teorisi yaratmaya çalışan tarihçi-iktisatçıların ilham kaynağı Schmoller’in bu yöndeki etkisini duymayan Ashley, Schmoller’i çalışmalarıyla yol gösteren bir rehber olarak kabul ediyordu.

Ashley’yi etkileyen üçüncü kişi olan William Stubbs’ın rolünün önemini anlamak için tarih felsefesinin ve tarih disiplininin 19. yüzyılda geçirdiği değişiklikleri kısa da olsa incelemek gerekir.

TARİH, TARİH FELSEFESİ VE STUBBS'IN OXFORD OKULU[6]

Genellikle kabul gören bir yargıya göre tarih disiplininin bağımsız bir araştırma ve öğretim dalı olması 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu dönemde tarih iç içe bulunduğu felsefe, edebiyat ve filoloji ile olan ilişkilerinden yavaş yavaş sıyrılmış ve akademik bir alan olarak tanınmaya başlamıştır. Devlet arşivlerinin tarihçilerin kullanımına açılmasıyla birlikte orijinal belgelerin eleştirici bir yaklaşımla değerlendirilip yayınlanması; Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki üniversitelerinde tarih kürsüleri tesis edilmesi; tarihçileri bir araya getiren derneklerin kurulması ve bu derneklerin yayın organı olarak 1859'da Historische Zeitschrift'in, 1876'da Revue Historique'in ve 1886'da English Historical Review'un yayın hayatına atılması, bu gelişmeden kaynaklanan ve aynı zamanda bu gelişmeye ivme kazandıran öğelerdir. Tarihçilerin konular ve dönemlere göre uzmanlaşması da, üretilen bilimsel eserlerin giderek daha ayrıntılı ve kapsamlı araştırmalara dayanmasını sağladığı için bu gelişmede önemli bir başka öğe olarak görülmelidir.

İngiltere'de tarih araştırmaları ve tarih yazıcılığı 19. yüzyılın ilk yarısında genellikle politik, diplomatik ve askeri konular üzerinde yoğunlaşmıştı. Yapılan araştırmalar arşiv belgelerinden çok hatırat, biyografi veya mektuplara dayanıyordu. İkincil kaynak olarak değerlendirilebilecek bu kaynakların geniş ölçüde kullanılması iki nedene bağlanabilir: Birinci neden, akademik tarihçilerin çoğunlukla tarih eğitimi görmemiş olmaları ve tarih yazıcılığını bir edebiyat türü olarak algılamalarıydı. T.B. Macaulay, T. Carlyle ve J.A. Froude'ın ellerinde, tarih yazıcılığı popüler edebiyat görünümüne büründü ve J.R. Green tarafından "davul ve borazan tarihçiliği" diye nitelendirildi.[7] İkinci neden ise İngiltere'de arşiv belgelerinin tasnif, çözümleme ve yayınlama faaliyetlerinin çok geç gelişmiş olmasıydı. Fransa'da 1829 yılında kurulan Ecole des Chartes paleografi öğretimi yapıyor ve belgelerin tarihçilerin kullanımına hazırlanması için gerekli bilgileri sağlıyorken İngiltere'de böylesine uzmanlaşmış bir kurum yoktu. Benzer amaçlar için kurulmuş olan Records Commission 1800'den 1838'e kadar kayda değer herhangi bir başarı

gösterememiş ve çok önemli olmayan bazı belgelerin yayınlanmasıyla yetinmişti.

William Stubbs'ın 1863 yılında bu komisyona üye olarak atanması, İngiltere'de mevcut Orta ve Yeni Çağlara ait orijinal belgelerin yayınlanmasını hızlandırdı. 1866 yılında Oxford Üniversitesi Kraliyet Modern Tarih Kürsüsü profesörlüğüne atanan Stubbs ile birlikte İngiltere'de tarih araştırmaları ve tarih yazıcılığı yeni bir döneme girdi. Bu yeni dönemin belirleyici özelliği, arşiv belgelerinin olağanüstü önem kazanmasıydı.

Fransa'da ve özellikle Almanya'da bu önem, Leopold von Ranke'nin tarihçinin temel görevini "tarihte olayların gerçekte nasıl olduğunu göstermek" diye tanımladığı 1830'lardan beri kabul edilmişti. Ranke'nin görüşünün İngiltere'de benimsenip uygulanması için Oxford Okulu olarak adlandırılan ve E.A. Freeman, J.R. Green ve W. Stubbs'dan oluşan tarihçi grubun arşiv belgelerini ortaya çıkarıp yayınlamalarını beklemek gerekmişti. İngiliz arşiv belgelerinin sistematik ve eleştirici bir biçimde değerlendirilmesinde Stubbs en önemli rolü oynadı. Belki de bu yüzden Oxford Okulu bazen Stubbs Okulu diye adlandırılır.

Ranke'nin Avrupa'daki etkisinin Stubbs'ın çalışmaları aracılığıyla İngiltere'ye geçmesi, İngiliz tarihçilerini o zamana kadar çok ilgilendirmeyen felsefi bir sorunu da beraberinde getirdi. Bu sorun "tarihi gerçek" sorunuydu. "Tarihte olayların gerçekte nasıl olduğunu göstermek," tarihçinin arşiv araştırmaları sonucunda ortaya çıkarılan tarihi gerçekler arasından bir seçme yapmasını ve seçilen bu gerçekleri belirli bir düzen içinde sıralamasını gerektiriyordu. Bunu yapabilmek, hatta hangi gerçeklerin arşivlerde aranıp bulunmaya değer olduğuna karar verebilmek için ise tarihçinin tarih süreçleri konusunda daha önceden edinilmiş bir fikre sahip olması lazımdır. Kavramsal bir çerçeveye sahip olmayan bir tarihçi, tarihi gerçeklerin hangilerini araştıracağını ve ortaya çıkardığı tarihi olgular arasındaki neden-sonuç ilişkilerini belirleyemezdi. Tarihçiyi yönlendirecek kavramsal bir çerçevenin gerekliliği tarih yazıcılığına uygulandığı zaman, tarihçinin kullandığı arşiv belgeleri üzerinde yorum yapması kaçınılmaz oluyordu.

Stubbs'ın ve Oxford Okulu'nun benimsediği görüş, a priori bir kavramsal çerçevenin kullanılmasını baştan reddeden bir ampirizmdi. Bu aşırı amprizim, gözlemci rolündeki tarihçi ile gözlem konusu olan tarihi gerçekler arasında tam bir bağımsızlık ve ayrılık olduğunu varsayıyordu. Yüzeysel olarak bakıldığı zaman gerçekten de gözlemci ve gözlem konusu birbirinden bağımsızdı. Tarihçinin geçmişte olup bitenleri etkileyip değiştirmesi imkânsızdı. Fakat burada söz konusu olması gereken ilişki, tarihçinin tarihi gerçekler arasından seçme yapmasıydı. Bu seçimin sonucuna bağlı olarak bazı olgular "tarihi gerçek" niteliği kazanıyor, seçilmeyip elenenler ise unutulmaya veya ileride kendilerini seçecek bir tarihçiyi beklemeye mahkum oluyordu.

Oxford Okulu, gözlemci ve gözlenen arasındaki ilişkiyi yok varsayarak, tarihi yeniden yaratmanın, tarihi gerçekleri belirleyip bir araya getirmekten ibaret olduğunu ileri sürdü. Tarihi gerçekler, arşiv belgelerinde yazılıydı. Bu belgeler ne kadar büyük miktarlarda gün ışığına kavuşturulursa tarih de gerçeğe o kadar bağlı kalınarak yeniden yaratılmış olurdu.

Tarih araştırmalarında ve tarih yazımında teorik çerçevelere ve yorumlamalara yer vermeyen bu ampirist tarih görüşünün yarattığı belge fetişizmi, ürün olarak son derece ayrıntılı ve o derece de sıkıcı tarih kitaplarının yazılmasına yol açtı. Ashley, belge fetişizmini en üst düzeylere vardıran ve arşiv belgelerine kutsal gözüyle bakan Stubbs'ın öğrencisi olarak yetişti ve arşiv araştırmaları tekniğini öğrendi.

Toynbee'den tarihçi yöntemin, Schmoller'den iktisat tarihinin, Stubbs'dan ise belgelere dayanan araştırmaların önemini öğrenen Ashley'nin bilimsel faaliyetlerini iki ayrı başlık altında inceleceğiz. Önce iktisat tarihi araştırmalarına yaptığı ampirik katkıya örnekler vererek değineceğiz sonra da Ashley'nin iktisat tarihi yönteminin gelişmesi ve iktisat teorisi ile olan ilişkiler konusundaki görüşlerini inceleyeceğiz.

ORTAÇAĞ İKTİSAT TARİHÇİSİ OLARAK ASHLEY

1880'lere kadar İngiliz tarihçileri arasında Ortaçağ İngiltere'sinde iktisadî ve toplumsal yapının köy toplulukları temeline dayandığı görüşü egemendi. Bu görüşe göre Romalıların İngiltere'yi terk etmesinden sonra, 5-7. yüzyıllar arasına yayılan Sakson istilâsından 11. yüzyılda gerçekleşen Norman istilâsına kadar, İngiltere'deki tarım toplumu özgür köy toplulukları çerçevesinde örgütlenmişti. Köy topluluklarının Sakson krallarına olan bağımlılığı nominal düzeydeydi ve bu topluluklar kendilerini yönetecek özerk bir yapıya sahiptiler. Topluluk üyeleri kişisel olarak özgürdüler. Tarım yapılan topraklar ve otlaklar köy topluluğunun ortak malıydı. Başlangıçta kan bağıyla birbirlerine bağlı oldukları kabul edilen topluluk üyeleri zamanla bölgesel ve politik değişikliklerden etkilenerek diğer köy toplulukları ile kaynaşmışlar ve kan bağı temeline dayanan aşiret yapısı yavaş yavaş ortadan kalkmıştı.

Özgür insanlardan oluşan bu köy toplulukları, Norman istilâsından sonra istilâcı feodal lordların egemenliğine geçmeye başlamıştı. Özerk köy topluluklarının feodal malikâneler biçiminde örgütlenmesiyle birlikte topluluk üyeleri özgürlüklerini kaybederek, değişen ölçülerde toprağa bağlı köleler (serf) durumuna gelmişlerdi. Topluluğun özerk yapısı yok olmuş, yönetim ve yargı fonksiyonları feodal lorda geçmişti. Aynı zamanda, toprak üzerindeki ortak mülkiyet biçimi de değişmiş ve toprak feodal lordun mülkü olmuştu. Feodal lord çok çeşitli kira sözleşmeleriyle toprağı serflere kiralıyor, kendisine ayırdığı toprakları da serfler üzerine yüklenen angarya hizmetleriyle işletiyordu.[8]

Köy toplulukları teorisi, Roma döneminin tarımsal örgütlenme biçimi olan villa ile feodal dönemin malikâne (manor) biçimi arasında 600 yıl kadar süren bir özgürlük dönemi olduğunu kanıtlamaya yönelikti. Sir Henry Maine'in köy toplulukları üzerine yaptığı araştırmalar[9] özellikle George von Maurer'in Almanya konusundaki bulgularına dayanarak Kuzey Almanya ve Güney Danimarka'da Mark diye adlandırılan özgür köy topluluklarının son derece yaygın olduğu sonucuna varmıştı. Maine aynı türden toplulukların İngiltere'de de olabileceğini iddia etmemesine rağmen Stubbs, Maine'nin bulgularını aynen İngiltere'ye uygulamıştı.[10]

Mark benzeri özerk köy topluluklarının İngiltere’de de uzun bir süre egemen örgütleniş biçimi olduğu yolundaki bu teoriye Ashley karşı çıktı. Ashley’ye göre özerk köy topluluklarının varlığı konusunda yeterli belgesel kanıt yoktu. Dolayısıyla, bu konuda daha ayrıntılı araştırmalar yapılması gerekliydi.[11] Yeterli kanıt olduğu kabul edilse bile, bu teori Sakson ve Norman istilâları arasında İngiltere’nin her bölgesinde görülen, yazılı belgeler ve arkeolojik bulgularla da kanıtlanan iki önemli olguyu açıklayamıyor, bu olgularla tamamen çelişiyordu. Birinci olgu, tarıma açılan toprakların hemen hemen her yerde aynı biçimde işlenmesiydi.

Bu tarım sistemine göre ekilebilir topraklar üçe ayrılıyor ve iki parçada değişik ürünler yetiştirilirken üçüncü parça nadasa bırakılıyordu. En çok rastlanan biçimde, birinci parçada buğday veya çavdar, ikinci parçada yulaf veya arpa üretiliyordu. Nadasa bırakılan üçüncü parça ertesi yıl buğday veya çavdar üretimi için kullanılırken birinci parçada yulaf ve arpa yetiştiriliyor, ikinci parça ise nadasa bırakılıyordu. Toprağın verimliliğini korumayı amaçlayan bu ilkel rotasyon sisteminde toprağın ortak mülkiyet konusu olduğu özerk köy toplumu kavramına aykırı herhangi bir şey yoktu. Böylesine bir sistem ortak, feodal veya özel mülkiyetin egemen olduğu bir toplumsal örgütlenme biçimiyle uyuşabilirdi.

Ashley, yazılı Sakson ve Norman belgelerine dayanarak ve ikincil kaynakların bulgularını kullanarak, nadasa bırakılan parça da dahil olmak üzere topluluğun sahip olduğu bütün toprakların furlong adı verilen daha küçük parçalara bölündüğünü gösterdi. Her furlong da kendi içinde daha küçük birimlere bölünüyor ve bu birimler dar ve sürülmemiş bir toprak şeridi ile birbirinden ayrılıyordu.[12]

Ortak mülkiyetin egemen olduğu bir toplumda tarım teknolojisinin gereği olarak toprakların üç büyük parçaya ayrılması mümkün olsa bile ortak mülkiyet teorisi bu parçaların giderek daha küçülen alt birimlere ayrılmasını açıklayamazdı.

Ashley daha somut ve ayrıntılı veriler elde etmeden köy toplulukları teorisinin yanlış olduğunu ileri sürmeyi bilimselliğe aykırı bir davranış olarak görüyordu. Toprakların bölünmesi, köy toplulukları teorisi tarafından açıklanamıyordu ama kendisi de bu olguyu tatmin edici bir biçimde açıklayamıyordu. 1883-1892 yılları arasında yapılan bazı araştırmalar Mark

benzeri toplulukların İngiltere'de de mevcut olduğunu iddia etmenin çok sağlam temellere dayanmadığını gösteriyordu. Bunlardan Seebohm'un kitabı, çok kaynaşmış ve bütünleşmiş olmaları nedeniyle ve yalnız bu anlamda Ortaçağ kırsal İngiltere'sinde köy topluluklarından söz edilebileceğini, ama bu toplulukların özerk olmadıklarını, üyelerinin de kişisel özgürlüğe sahip olmadıklarını ileri sürüyordu.[13] Seebohm'a göre:

"İngiliz iktisat tarihi, kırsal nüfusun Sakson egemenliği altında serf olmasıyla başlar. İnsanları bu serflikten kurtarmak bin yıldan fazla sürdü."[14]

Vinogradoff ise Mark teorisini reddetmeden eleştiriyor, fakat feodal malikâne teorisinin de henüz kanıtlanamadığını söylüyordu.[15] Ashley'yi en çok cesaretlendiren araştırma ise Fustel de Coulanges'ın Alman kaynaklarının incelenmesiyle ilgili bulgularıydı. Coulanges, iddia edildiğinin tersine, Mark teorisinin Almanya için bile geçerli olamayacağını çünkü bu konuda hiçbir somut kanıt bulunamadığını ileri sürüyordu. Bu nedenle Coulanges Mark teorisinin "Töton aklının bir uydurması" olduğu görüşündeydi.[16]

Coulanges'ın bulguları Ashley için özellikle değerliydi. Özerk köy toplulukları teorisi, İngiltere için hiçbir kanıt olmadan, fakat Almanya'daki Mark topluluğu örnek gösterilerek ileri sürülüyordu. Almanya'da Mark topluluğu olmadığı gösterilebilirse, İngiltere için de a priori olarak öneriler köy topluluğu modelinin temelsizliği ortaya çıkacaktı.

Köy topluluğu teorisinin açıklayamadığı ve çeliştiği ikinci olgu, köylülerin yerine getirmekle yükümlü oldukları hizmet çeşitleriydi. 1890'lara kadar Ortaçağ tarihçilerinin kullandıkları en önemli kaynak Domesday olarak adlandırılan bir tür tarım sayımıydı. Norman istilâsından yirmi yıl sonra 1086'da Fatih William'ın emri üzerine yapılan bu sayım, daha sonra 12. yüzyıl ortalarında Inquisitio Comitatus Cantabrigiensis adıyla kısaltılmış ve bu kısaltmanın da özetlenmesiyle ortaya Domesday Book çıkmıştı.[17] Tarihçiler, Norman istilâsından sonra meydana getirilmiş olmasına rağmen Domesday Book'un içerdiği bilgilerin istilâ öncesi dönemin koşullarını da doğru olarak yansıttığını varsayıyorlardı. Domesday Book'da köylülere yüklenen kişisel hizmetler konusunda herhangi bir kayıt yoktu. Köylülerin kişisel hizmet yükümlülükleri konusunda kanıt olmamasını İngiliz

tarihçileri hizmet yükümlülüklerinin olmaması olarak kabul ediyorlardı. Bu varsayım, özgür insanlardan oluşan özerk köy toplulukları teorisiyle de uyuştuğu için “doğruluğu kuşku götürmeyen haşmetli bir gerçek” olmuştu.[18]

Ashley, Domesday öncesi ve sonrası dönemlere ait iki kaynağı inceleyerek Norman istilâsından önce ve sonra köylülerin kişisel hizmet görmekle yükümlü olduklarını kanıtladı. Bu kaynaklardan birincisi, 10. yüzyıl ortalarında yazılmış Rectitudines Singularum Personarum idi. Burada, köylülerin özgür olup olmadıkları konusuna hiç değinilmeden, köylüler thegn, geneat, cotsetla ve gebur olarak dört gruba ayrılıyor ve her grubun yükümlülükleri listeler biçiminde belirtiliyordu. Rectitudines bu yükümlülüklerin kimin için yerine getirilmesi gerektiği sorusuna bir cevap vermiyordu. Ashley’nin incelediği ikinci kaynak, Peterborough Manastırı’nın sahip olduğu topraklar üzerinde yaşayan köylülerin kiracılık koşullarını belirleyen Chronicon Petroburgense idi.[19] 1125-1128 yılları arasında yazılan Chronicon, Rectitudines’de sayılan hizmet yükümlülüklerini hemen hemen aynen tekrarlıyor ve bu hizmetlerin, toprağı mülkiyetinde tutan Peterborough Manastırı için ifa edilmesi gerektiğini belirtiyordu.[20]

Her iki kaynakta da belirtilen hizmet türleri, düzenli veya talep üzerine yerine getirilen hizmetler (precariae) olmak üzere iki bölüme ayrılıyordu. Düzenli hizmet, köylünün her hafta iki veya üç gün toprak sahibinin gösterdiği işte çalışması anlamına geliyordu. Precariae ise ekim ve hasat mevsiminde toprak sahibinin köylüden talep ettiği birkaç günlük fazladan hizmet demekti. Bu tür hizmetlerin Norman istilâsından 130 yıl önce bile mevcut olduğunun Ashley tarafından ortaya çıkarılması, köy topluluğu teorisinin inanılırlığı konusunda ciddi kuşkuların belirmesine yol açtı. Eğer İngiltere’nin kırsal halkı Normal istilâsından önce kişisel özgürlüğe sahip idiyse kişisel hizmet yükümlülüğü diye bir şeyin söz konusu olmaması gerekirdi. Diğer taraftan, eğer kişisel hizmet yükümlülüğü gerçekten mevcutsa, o zaman da köylülerin kişisel özgürlüğe sahip olmadığı sonucuna varmak gerekiyordu. Ashley, bulgularının özerk köy topluluğu teorisini sarstığı, fakat bu konuda son söz söylenmeden önce daha ayrıntılı araştırmalar yapılması gerektiği görüşündeydi.[21]

A priori köy topluluğu teorisinin İngiltere tarihini çarpıttığına inanan Ashley, 1894 yılında bu yönde önemli bir çalışma daha yayınladı.[22] Ashley bu makalesinde köy topluluğu teorisinin dayanak noktalarından birisi olan “township” kelimesinin kökenini araştırdı. İngiliz tarihçileri Ortaçağ incelemelerinde, “meskûn yer” veya “yerleşme birimi” anlamına gelmek üzere “township” kelimesini kullanıyorlardı. Bu kullanım o derece yerleşmişti ki “township” kelimesi, en küçük yerel yönetim birimi ile eşanlamlı olmuştu.[23] Böylece “township” söz konusu edildiği zaman bu kelimenin modern dildeki kullanımının yaptığı çağrışım, özerk bir topluluğun oturduğu bir yerleşme birimini akla getiriyordu.

Ashley “township” kelimesinin kökeninin Sakson İngilizcesinde mevcut “tunscipe” kelimesi olduğunu buldu. Bu kelime yazılı olarak ilk defa Sakson kralı Edgar dönemine (959-975) ait yasalarda görülüyordu. Ashley bundan sonra “tunscipe” kelimesine yüklenen özerk olma niteliğinin nereden kaynaklandığını araştırdı. Bulgularına göre, bütün sorun bir çeviri yanlışlığı üzerinde düğümleniyordu. Bu yanlışlık, 731 yılında yazılan Historia Ecclesiastica’nın Latince’den Sakson İngilizcesine çevrilmesi sırasında yapılmıştı. Historia’nın anonim çevirmeni “tunscipe” kelimesini Latince “vicani” karşılığı kullanmıştı. Halbuki “vicani” kelimesinin “yerleşme birimi” anlamıyla bir ilgisi yoktu ve köylü kelimesinin çoğuluydu.[24] Ashley’ye göre, çoğul isim olan “vicani” kelimesinin “yerleşme birimi” anlamında “tunscipe” olarak Sakson İngilizcesine çevrilmesi ve bu kelimenin daha sonra modern İngilizce’de “township” biçimini alması, özerk köy toplumu teorisine uygun düştüğü için hiç sorgulanmamış ve a priori akıl yürütmenin ayrılmaz bir parçası olarak tarih yazımına yerleşmişti. Ashley bu yanlışlığın düzeltilmesi gerektiği düşüncesindeydi:

“ ‘Township’ dendiği zaman bu kelimeye günümüzdeki anlamını yakıştırmak eğilimini önleyemeyiz; çünkü ‘township’ ile kastedilen şeyin özgür insanların oturduğu, yerel bir kurul ve yerel görevliler aracılığıyla yönetilen bir yer olduğunu düşünürüz. ‘Township’in özerk olduğu varsayımıyla işe başlamış oluruz.”[25]

Böylesine bir varsayım ise, doğruluğu kanıtlanmaya muhtaç bir öncülü doğruymuş gibi kabul edip ona göre akıl yürütmek olacağı için mantıkî

olarak yanlıştı.

Ashley'nin köy topluluğu teorisini eleştirmeye yönelik olan 1888-1894 yıllarını kapsayan çalışmaları geniş ilgi uyandırdı. Ortaçağ tarihi konusunda o zamana kadar en büyük otorite olarak kabul edilen Stubbs'ın görüşleri ilk defa titiz bir eleştiri süzgecinden geçiriliyor ve yanlış olabilecekleri iddia ediliyordu. Bu iddianın arkasında Harvard Üniversitesi İktisat Tarihi Profesörü'nün olması, soruna ciddiyet ve ağırlık kazandırıyordu. Ashley'nin eleştirici yaklaşımı kısa sürede etkisini gösterdi ve tarihçiler özerk köy toplumu teorisinin geçerliliği konusunda ciddi itirazlar içeren çalışmalar yapmaya ve yayınlamaya başladılar. Bu araştırmalar arasında J.H. Round ve F. Seebohm'a ait olanlar, Ashley'nin eleştirilerini daha geniş kapsamlı olarak tekrarlıyor ve yeni bulunan birincil kaynakları kullanarak daha önce Ashley'nin işaret ettiği fakat kanıtlayamadığı birçok noktaya ışık tutuyordu.[26] Örneğin Round, Ashley'nin varlığını belirlediği fakat varoluş nedenini açıklayamadığı furlong ve alt birimlerinin vergi matrahı olabileceği yolunda ilginç bir teori geliştiriyor; Seebohm ise Galler bölgesinde özerk köy topluluklarının hiçbir zaman mevcut olmadığını, Romalıların villa sisteminin gelişerek Norman istilâsından önce feodal manor sistemine dönüştüğünü iddia ediyordu.[27]

İngiltere'nin Ortaçağ iktisat tarihi konusundaki çalışmalar 1897 yılında F.W. Maitland tarafından bir senteze ulaştırıldı.[28] Maitland'ın bulguları Ashley'yi doğrulamakla kalmıyor, Sakson ve Norman istilâları arasındaki dönemde özerk köy topluluklarından söz edilemeyeceğini, bu dönemin en temel niteliğinin feodal malikâne sistemi olduğunu kanıtlıyordu. Maitland'a göre, Ashley'nin varlığını ileri sürdüğü furlong ve alt birimleri toprağın köylülere kiralanması sonucunda ortaya çıkmıştı. Aile reisi olan her köylü, feodal malikânenin topraklarından 500 dönüme yakın bir bölümünü (hide) kiralamak hakkına sahipti. Kiralanan toprak birleşik bir bütün olmayıp, 8-10 dönümlük parçalar halinde malikânenin her tarafına serpiştirilmiş durumdaydı. Böylece, feodal lordun mülkiyetine sahip olduğu toprakların 100 dönümlük bir bölümünü kiralayan bir köylü, en büyüğü 10 dönümlük en az 10 tarlaya tasarruf etme hakkına sahip oluyor fakat bu tarlalar birbirlerine bitişik olmadıkları gibi, rotasyon yönteminin gerektirdiği üç büyük toprak parçasının çeşitli köşelerine dağılmış bulunuyorlardı. Ashley'nin varlığını kanıtladığı dar ve sürülmemiş toprak şeritleri bu küçük

tarlaları birbirlerinden ayırmak amacıyla bir sınır çizgisi gibi kullanılıyorlardı. Kişisel hizmet yükümlülükleri ise feodal lord ile yapılan kira sözleşmelerinin ayrılmaz bir parçasıydı. Lord köylülere kiralamayıp kendisine ayırdığı toprakları (demesne) ancak bu kişisel hizmet yükümlülükleri sayesinde işleyebiliyordu. Yani, bu yükümlülükler feodal lord için her zaman kullanılabilecek sabit bir işgücü arzıydı.[29]

Ortaçağ İngiltere'sinde Mark benzeri bir tarımsal ve toplumsal örgütlenme biçiminin hiçbir zaman varolmadığı; villa ve manor sistemleri arasında bir geçiş döneminin bulunmadığı gibi tarihi gerçeklerin gün ışığına çıkartılması Ashley'nin ektiği ve yeşermesine önemli katkılarda bulunduğu kuşku tohumlarının filizlenip meyve vermesi sonucunda oldu. Ashley'nin bu katkısı, belgelere dayanan iktisat anlayışının ilk ve çok önemli başarısı olduğu kadar, a priori öncüllere dayanan tarih görüşünün yetersizliğinin kanıtlanması açısından da iktisat tarihinin gelişme sürecinde özel bir yer tutmaktadır.

ASHLEY VE ORTAÇAĞ'DA "HAKÇA FİYAT" SORUNU

Ashley'nin özerk köy topluluğu teorisini çürüten görüşlerinin önemi bütün iktisat tarihçileri tarafından kabul edilmektedir. Bu, aynı zamanda, Ashley'nin Ortaçağ iktisat tarihi konusundaki en büyük otoritelerden birisi olarak tanındığı anlamına da gelmektedir. Bir efsaneyi yıkmış olması nedeniyle kazandığı ün, Ashley'nin bir başka efsaneyi iktisat tarihi literatürüne sokmuş olmasını uzun süre gözlerden gizleyebilmiştir. Bu efsane, "hakça fiyat" kavramıdır.

Ortaçağ iktisat tarihi ile ilgili bütün kitaplar, tüccar ve zanaatkâr loncalarının fiyatlandırma uygulamalarının "hakça fiyat" kavramından kaynaklandığı konusunda görüş birliği içindedir. Bu görüşe göre, hakça fiyat Ortaçağ Avrupa toplumunda yürürlükte bulunan toplumsal hiyerarşi kavramı ile yakından ilgilidir.

Toplum düzeninin sağlanması ve sürdürülmesi, günümüzde de önemini koruyan bir sorundur. Ortaçağ Avrupa'sında bu soruna bulunan çözüm yollarından bir tanesi, toplumu meydana getiren bireylerin doğuştan sahip oldukları toplumsal konumları korumaları, tabakalararası hareketliliği önleme biçiminde ortaya çıkmaktır. Bireyler sahip oldukları konumları korudukları sürece toplumdaki denge de korunmuş ve sürdürülmüş olacaktır. Bireylerin konum değiştirmesini önlemenin en etkin yolu ise iktisadi durumlarının daha iyiye ve kötüye gitmesini önlemekten geçmektedir. Hakça fiyat uygulaması, bireylerin iktisadî durumlarını değişmeden tutmanın en önemli aracıdır.

Bu görüşe göre, satılan mallar üzerine konulan fiyat veya yapılan hizmet için alınan ücret, malı satanın veya hizmeti yapanın toplum içindeki konumunu koruyacak bir düzeyde olmalıdır. Fiyatın düşük olması durumunda kişi toplumsal konumundan daha aşağı bir konuma düşme tehlikesiyle karşılaşabileceği gibi, fiyatın yüksek olması da kişinin toplumsal konumundan daha yüksek bir konuma geçmesine yol açabilir. Her iki durum da statükonun değişmesine neden olacağı için arzulanmaz. Dolayısıyla, hakça fiyat statükoyu korumanın aracıdır.

Toplumsal hiyerarşi ve hakça fiyat arasında yukarda özetlenen ilişki İngilizce iktisat literatürüne ilk defa Ashley tarafından geçirilmiştir.[30] Ashley bu görüşü olduğu gibi Roscher'den almıştır.[31] Roscher'in bu konuda kullandığı kaynak ise 14. yüzyıl yazarlarından Heinrich von Langestein'dır. Ashley, Roscher'in yöntemine duyduğu güvenden dolayı, Roscher'in Langenstein'den yaptığı alıntının, orijinal kaynağı doğru olarak yansıtıp yansıtmadığını kontrol etmek gereğini duymamıştır. Dolayısıyla, hakça fiyat kavramı, yukarıda özetlenen anlamda, İngilizce iktisat tarihi literatürüne yerleşmiş ve uzun yıllar doğru olarak kabul edilmiştir. Roover'ın 1958 yılında yayınlanan araştırması, Roscher'in ve Ashley'nin Langenstein'ı yanlış olarak yorumladıklarını ortaya çıkardı.[32] Roover'ın Langenstein'ı orijinalinden inceleyerek gösterdiğine göre Langenstein'da hakça fiyat kavramı, Roscher'in Langenstein'a atfettiğinden çok daha başka bir bağlam içinde söz konusu edilmektedir. Langenstein, fiyatların bazen zanaatkâr loncaları bazen de yerel yönetimler tarafından narh listeleri yoluyla belirlendiğini söylemekte, bu uygulamanın kalkması halinde belirlenecek fiyatın hakça fiyat olması gerektiğini eklemektedir. Roover'ın bundan çıkardığı sonuç, hakça fiyatın uygulama alanı olan gerçek bir fiyat değil, kısıtlamaların kalkması durumunda uygulanması gereken ideal bir fiyat kavramı olduğudur. Narh listelerindeki fiyatların böyle bir ideale ne kadar yaklaştıkları konusunda Langenstein'da bir ipucu bulunmadığına göre, hakça fiyat ve toplumsal hiyerarşi arasındaki bağ da hayali bir ilişki olmaktan ileriye geçemezdi.

BAĞIMSIZ BİR BİLİM DALI OLARAK İKTİSAT TARİHİ

İktisat tarihinin tarih ve iktisattan ayrı, bağımsız bir bilim dalı olarak kabul edilmesinin ilk göstergesi, 1892 yılında Harvard Üniversitesi'nde kurulan iktisat tarihi kürsüsü oldu. Ashley için özel olarak yaratılan bu kürsü dünyada türünün ilk örneğiydi. Açılış dersinde Ashley, iktisat tarihinin gelişme sürecini ve ulaştığı noktayı belirlemeye çalışıyordu.[33]

Ashley'ye göre politik iktisadın 1890'larda erişmiş olduğu aşama, bir dönüm noktasıydı. Leslie, Ingram ve Schmoller gibi tarihçi-iktisatçıların umdukları gerçekleşmemiş, iktisat biliminin tarihçi temeller üzerinde yeniden kurulması başarılamamıştı. Bu başarısızlık iki temel nedenden kaynaklanıyordu: Tarihçi-iktisatçılar iktisat biliminin yöntem ve kapsamını iyi kavrayamamışlar, politik iktisadı ustaların değil taklitçilerin sunduğu biçimde algılamışlar ve eleştirilerini buna göre yöneltmişlerdi. Böylece, her ne kadar bu taklitçilerin sunduğu biçimiyle politik iktisatta derin yaralar açmışlarsa da bilimin özünü oluşturan ilkeler sağlam kalmıştı. Başarısızlığın ikinci nedeni, tarihçi-iktisatçıların ampirik verilerden genel gelişme yasaları türetme tutku ve inadıydı. Bu boşuna çaba, enerji ve kaynak israfına yol açtığı gibi, tarihçi yöntemin yanlış tanıtılmasına da neden olmuş ve tümdengelim yöntemi taraftarları Schmoller-Menger tartışmasının kendileri için bir zafer olduğunu ilan edebilmişlerdi.

Bu başarısızlıkların yanı sıra tarihçi-iktisatçılar çok önemli sayılabilecek kazançlar da elde etmişlerdi. Bilimsel kamuoyu tarihçi-iktisatçıların kaygı ve uyarılarının gelip geçici bir ilgi sonucu değil, köklü bir yöntem anlayışının ürünü olduğunu anlamıştı. Aynı zamanda, tarihçi-iktisatçıların etkisi altında, iktisatçılar yeni düşünce biçimleri edinmişler, sorunlara o zamana kadar bakmadıkları açılardan da eğilmeyi öğrenmişlerdi. Artık hiç kimse iktisat teorisinin mutlak geçerliliğe sahip olduğunu ileri sürmüyor, varılan sonuçların varsayılan koşullara bağlı olduğu kabul ediliyordu. En şiddetli tümdengelim taraftarları bile tümevarımın bilimsel bir yöntem olduğu konusunda ikna edilmişlerdi. O kadar ki, saf teorinin yuvası diye bilinen Harvard'ın yayın organı olan Quarterly Journal of Economics giderek artan oranlarda ampirik çalışmalar yayınlamaya başlamıştı.[34]

İktisat bilimini ve iktisatçıları böylesine derin bir biçimde etkileyen tarihçi akım, yavaş yavaş kendine özgü yeni bir yola girmiş ve bilime yapacağı asıl katkının bu yolda olacağını göstermişti. Bu yeni yol iktisat tarihiydi. Leslie, Toynbee ve Schmoller gibi tarihçi-iktisatçılar kelimenin tam anlamıyla iktisat tarihçisi olarak nitelenemezlerdi. Ampirik araştırmaların ve tarihçi yöntemin önemine dikkat çekmede inkâr edilmez katkıları olsa bile bu ustalar iktisat tarihini bağımsız bir bilim dalı olarak görememişler, bütün enerjilerini politik iktisadın yeni temeller üzerinde kurulması uğrunda harcamışlardı. Ashley'ye göre artık bu inattan vazgeçmenin zamanı gelmişti. İktisat tarihinin bağımsızlığı elle tutulup gözle görülecek bir somutlukta ortada duruyordu.[35]

Tarih ve iktisat bilimlerinden esinlenen fakat her ikisinden de bağımsız bir iktisat tarihi,

"Yaygın iktisat doktrinlerinin yanlışlıklarının düzeltilmesi veya sınırlarının genişletilmesi amacına değil, iktisadî gelişme aşamalarının nitelik ve sırasının belirlenmesine yönelik olacaktır."[36]

Ashley'ye göre iktisat tarihinin bir bilim olarak hareket noktası toplumların gelişme yön ve hızlarının belirlenmesiydi. Bu gelişme sırasında her toplum varolan koşullar çerçevesinde yararlı olan kurumlar ve toplumsal mekanizmalar geliştiriyor[37] ve bunlar değişen koşullara bağlı olarak değiştiriliyor ve yararlılıklarını kaybettikleri için kendiliğinden yok olmaya mahkum oluyorlardı. İktisadî olaylar ve kurumlar gibi iktisadî düşünce de aynı gelişme sürecinden geçiyordu. Değişen koşullara uymayı başaramayan iktisadî doktrinler, yeni koşulları daha iyi yansıtan doktrinlerin önünde yenilgiye uğrayıp bilimsel hayatın dışına itilmekten kurtulamazlardı.[38] İktisadî olayları ve doktrinleri bir arada ele alıp incelemek zorunda olan iktisat tarihi, Ashley'ye göre, dünü bugüne bağlayan bir köprüydü. İktisat tarihi yalnız geçmişi değil bugünü de anlamak için gerekliydi. Araştırmalarının büyük bir bölümü Ortaçağ iktisat tarihi üzerine olmasına rağmen Ashley kendisini herhangi bir dönem üzerinde uzmanlaşmış bir iktisat tarihçisi olarak görmüyor, görevini "tarihi gelişmenin bütünselliğini gözler önüne sermek" olarak algılıyordu.[39]

İktisat tarihinin gönüllü olarak üstlendiği bu kapsamlı görev ne tarih ne de iktisat tarafından başarılamazdı. Bu yüzden iktisatçılar ve tarihçiler, iktisat

tarihçilerine karşı olan tavırlarını değiştirmeliydiler:

“Yirmi yıl kadar birbirimizi rahat bırakalım ve sonucun ne olacağını bekleyelim. Eğer vakit bulursak birbirimizin yazdıklarını okuyalım. Belki fikrimizi değiştiririz, belki yararlı bir iki şey öğreniriz. Birbirimize hak vermesek bile sessiz olalım […] Onurlu bir barış imzalamanın vakti geldiğine göre bundan kaçmayalım.”[40]

Ashley tarihçi yöntemin aşırı taraftarlarının iktisat teorisini reddetmekle bir yanlışlık yaptıkları düşüncesindeydi. Nasıl tümevarım bilimsel bir yöntemse, tümdengelim de bilimsel bir yöntemdi. Bu yöntemin kullanılmasıyla elde edilen iktisat ilkeleri, iktisat tarihçisi için yararlı olabilirdi. Tarihi araştırmalarda neden-sonuç ilişkileri önemli bir rol oynadığına ve bu ilişkilerin belirlenmesi için kavramsal bir çerçeveye gerek olduğuna göre iktisat tarihçileri modern iktisat ilkelerini öğrenmek zorundaydılar. Daha da önemli olarak, modern iktisat, çağdaş tarım, sanayi ve ticaretin belirgin niteliklerini ortaya çıkarmıştı. Bu yüzden iktisat teorisine aşina bir iktisat tarihçisi, geçmişle bugünü karşılaştıracak kıstaslara sahip olacağı için, tarihi gelişmenin ayırdedici niteliklerini daha iyi anlamak fırsatına sahipti.[41]

İktisat teorisini toptan reddetmek kadar büyük bir başka yanlış da tarih ve iktisat teorisiyle iktisat tarihini çok keskin çizgilerle birbirinden ayırmaktı. Her bilim dalının ilgi alanlarının farklı olduğu doğruydu ama bu farklılık aslında bir kolaylık olsun diye yaratılan ve sürdürülen bir durumdu. Gerçek hayatta bu kadar keskin ayrılıklar yoktu. Nasıl hukuk tarihi hem hukuk hem tarih bilimlerine ait olabiliyorsa, iktisat tarihi de hem iktisat hem de tarihe aitti. Araştırma yöntemini ve kullandığı kaynakları tarihten, ilgi alanı ve konusunu iktisattan alıyordu.[42]

Ashley iktisat tarihinin bu ikili niteliğini daha iyi belirtmek için herhangi bir tarih kitabında bulunabilecek bir önermeyi örnek vererek iktisat tarihinin bu önerme karşısındaki görevlerini açıklıyor. Ashley’ye göre bir iktisat tarihçisi, “15. yüzyıldaki Alman bürokrasisi pazar ilişkilerinin gelişmesi sonucunda ortaya çıkmıştır” biçiminde bir önermeyle karşılaştığı zaman bu önermenin doğruluğu veya yanlışlığını belirlemek için şunları yapmak zorundadır:

1 15. yüzyılda Almanya’da bir bürokrasi olduğunu veya olmadığını göstermek;

2 15. yüzyılda Almanya’da pazar ilişkilerinin gelişmiş veya gelişmemiş olduğunu göstermek;

İktisat tarihçisi eğer bürokrasinin ve pazar ilişkilerinin gelişmiş olduğunu kanıtlayabilirse, önermeyi doğru olarak kabul edebilmek için,

3 Bürokrasinin pazar ilişkilerinin sonucu olduğun;

4 Bürokrasi olan her ülkede pazar ilişkilerinin mevcut olduğunu;

5 Pazar ilişkilerinin olduğu her ülkede bürokrasinin ortaya çıktığını kanıtlamak zorundadır.[43] Böylece, söz konusu önerme ayrıntılı ampirik araştırmalar sonunda doğru olarak kabul edilecek veya yeterli kanıtlara sahip olmadığı için reddedilecektir. Fakat her iki durumda da iktisat tarihçisi, iktisat ve tarihten esinlenerek fakat bunlardan bağımsız olarak yeni bir bilgi üretmiş olacaktır.

Ashley’ye göre iktisat tarihi, iktisat teorisinin yerini alabilecek bir bilim değildi. Ama iktisat tarihi, iktisat teorisinin bulgularının tarihi gerçekler karşısında sınanmasına yardımcı olan bir “hizmetçi” de değildi.[44] Ashley, J.E.T. Rogers’ın iktisat tarihine bu rolü atfettiği görüşünde olduğu için Rogers’ı şiddetle eleştiriyordu.[45] İktisat tarihinin niteliği konusundaki bu yanlış görüş, her çağ ve her toplumda geçerli olan iktisadî sorunlar olduğu düşüncesinden kaynaklanıyordu. Arz ve talep güçlerinin karşılıklı etkileşimi sonucunda piyasa fiyatlarının veya ücretlerin belirlenmesi bu tür sorunlardan birisiydi. Fiyatlar veya ücretler her çağ ve her toplumda hep aynı biçimde belirlendiğine göre, iktisat tarihçisinin görevi bu belirlenmenin geçmişte nasıl olduğunu göstermekti. Ashley, iktisat tarihinin bağımsız bir bilim dalı olma niteliğine gölge düşürdüğü için bu görüşün reddedilmesi gerektiğine inanıyordu.

Ashley’nin aynı şiddetle karşı çıktığı bir başka görüş de iktisat tarihinin iktisat teorisini denetleyici ve yanlışlarını gösterici bir mekanizma olduğu iddiasıydı. Aksiyomatik öncüllerin gerçekleri yansıtmaması durumunda, iktisat tarihçisini bu öncülleri gerçeklerle uyumlu hale getirmek için tarihi

ve çağdaş koşulları incelemekle görevli bir denetleyici olarak gören bu görüş Ashley'ye göre yanlıştı; çünkü hiçbir iktisat tarihçisi kendisini böyle bir yükümlülük altında kabul etmiyordu. İktisat tarihi araştırmalarının iktisat teorisinin dayandığı varsayımların yersizliğini göstermesi mümkündü ama bu iktisat tarihçilerinin ne birincil göreviydi ne de ilgi alanlarının sınırları içindeydi.[46]

Ashley'nin iktisat tarihine yapmış olduğu katkıları şöyle özetlemek mümkündür: İktisat tarihi araştırmalarında birinci elden kaynaklara dayanan incelemelerin önemini göstermiş olması; kendisinden önce başarılamayan bir işin üstesinden gelerek, iktisat tarihini akademik bir program olarak ilk defa üniversitelere kabul ettirmesi.

Önceden belirlenmiş sorunlara yönelik arşiv araştırmalarının önemi, Ashley'nin Ortaçağ iktisat tarihi konusundaki çalışmalarının, yerleşmiş ve genel kabul gören bazı yargıları çürütmesiyle kanıtlandı. İktisat tarihinin akademik düzeye ulaşması ise, bu çalışmanın ikinci bölümünde özetlendiği gibi, iktisat tarihinin günümüzde eriştiği gelişmenin başlangıcını oluşturdu.

[1] J. Clapham, “W.J. Ashley,” Economic Journal, c.37, 1927, s.78.

[2] W.J. Ashley, “Arnold Toynbee,” Surveys Historic and Economic, London, 1900, (1966), s.428; H.W. McCready, “Sir William Ashley: Some Unpublished Letters,” Journal of Economic History, c.15, 1955, s.35.

[3] Ashley, op. cit., s.430-431.

[4] W.J. Ashley, An Introduction to English Economic History and Theory, c.1, London. 1888, s.v.

[5] Ashley, Surveys, s.v.

[6] Bu konu hakkında genel bir bilgi vermek amacını güden bu bölümün yazılışında aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır: G.P. Gooch, History and Historians in the Nineteenth Century, London, 1913; F. Stern (ed.), The Varieties of History, (2nd ed.), New York, 1972; E.H. Carr, What is History?, London, 1961; G.R. Elton, The Practice of History, London, 1976; G. Clark, “History and the Modern Historian,” The New Cambridge Modern History, c.1, Cambridge, 1957. s.xvii-xxxvi.

[7] Tarih yazıcılığının bir edebiyat türü olarak uygulanmasının en ilginç örneği, Theodor Mommsen’in 1902 yılı Nobel Edebiyat Ödülünü kazanmasıdır.

[8] C.M. Andrews, “Mark System” Palgrave’s Dictionary of Political Economy, (revised ed.), c.2,London, 1925, (1963), s.693c-695c; R. Howlett, “Village Communities,” ibid., c.3, s.621d-624a.

[9] H. Maine, Village Communities in the East and West, London, 1871.

[10] W. Stubbs, Constitutional History, Oxford, 1873, den aktaran W.J. Ashley, “The History of English Serfdom”, Surveys, s.40-41. Mark teorisinin İngiltere’ye uygulanmasının eleştirici bir incelemesi için bkz., M.M. Postan, The Medieval Economy and Society, London, 1972, s.81-87.

[11] Ashley, Introduction, c.1, s.13-15.

[12] Ashley, "English Serfdom," Surveys, s.39-60.

[13] F. Seebohm, The English Village Community, London, 1883, (Kennikat Press reprint, New York, 1971), s.ix.

[14] ibid., s.5.

[15] P. Vinogradoff, Villeinage in England, Oxford, 1892.

[16] F. Coulanges, Recherches sur quelque Problems d'Historie, Paris, 1885'den aktaran, Ashley, Introduction, s.5.

[17] F.W. Maitland, "Domesday Book," Palgrave's Dictionary, s.1, s.628a-631a.

[18] Ashley, "English Serfdom," Surveys, s.41.

[19] Ashley, Introduction, c.1, s.3-5.

[20] ibid., s.8-9.

[21] ibid., s. 13.

[22] W.J. Ashley, "The Anglo-Saxon 'Township', Quarterly Journal of Economics, c.8, 1894, s.345-361. Bu makalenin yeniden basılmış biçimi için bkz., Ashley, Surveys, s.61-79.

[23] ibid., s.61-62.

[24] ibid., s.63-64.

[25] ibid., s.70.

[26] J.H. Round, Feudal England: Historical Studies of the Eleventh and Twelfth Centuries, London, 1895; F. Seebohm, The Tribal System in Wales, London, 1895. Ashley'nin bu kitaplar konusundaki görüşleri için bkz., Surveys, s.83-86, s.92-106.

[27] Seebohm'un villa ve manor arasında doğrudan bir ilişki kuran bu görüşü uzun yıllar doğru olarak kabul edildiyse de 1960'larda yapılan yeni araştırmalar sonucunda reddedildi; bkz., C.F. Slade, "Villa", S. H. Steinberg, I.H. Evans, (eds.), Dictionary of British History (2nd ed.), London, 1974, s.392.

[28] F.W. Maitland, Domesday Book and Beyond: Three Essays in the Early History of England, Cambridge, 1897.

[29] W.J. Ashley "Professor Maitland's Domesday Book and Beyond," Surveys, s.87-91

[30] Ashley, Introduction, c.2, 1893, s.391; "Justum Pretium," Palgrave's Dictionary, c.2, s.500c-501a.

[31] W. Roscher, Geschichte der Nationalökonomik in Deutschland, Münich, 1874, s.20-21'den aktaran, Ashley, Introduction, c.2, s.474, n.45.

[32] R. Roover, "The Concept of the Just Price: Theory and Economic Policy," Journal of Economic History, c.18, 1958, s.418-434.

[33] W.J. Ashley "On the Study of Economic History," N.B. Harte, (ed.), The Study of Economic History: Collected Inaugural Lectures 1893-1970, London, 1971, s.3-17.

[34] Ashley, Surveys, s.5-6.

[35] ibid., s.6.

[36] ibid., s.7.

[37] Ashley, Introduction, c.1, s.xi.

[38] Ashley Harvard Üniversitesi'nde iktisat tarihi derslerinin yanı sıra iktisadî doktrinlerin göreli olduğunu vurgulayan iktisadî düşünce tarihi dersleri de veriyordu; bkz. W.J. Samuels, "Ashley's and Taussig's Lectures on the History of Economic Thought at Harvard, 1896-1897," History of Political Economy, c.9, 1977, s.384-411.

[39] A.P. Usher, "William James Ashley: A Pioneer in the Higher Education," Canadian Journal of Economics and Political Sciences, c.4, 1938, s.157.

[40] Ashley, "Study," Harte, op. cit., s.8-9.

[41] ibid., s.13.

[42] W.J. Ashley, "A Plea for Economic History," Surveys, s.25-26.

[43] ibid., s.28-29.

[44] W.J. Ashley, "Economic History," Palgrave's Dictionary, c.1., s.675c.

[45] W.J. Ashley, "James E. Thorold Rogers," Political Science Quarterly, c.4, 1889, s.390, J.N. Keynes'in de iktisat tarihini iktisat teorisinin bir yardımcısı olarak gördüğüne bu çalışmanın 2. bölümünde değinilmişti.

[46] W.J. Ashley, "The Enlargement of Economics," Economic Journal, c.18, 1908, s.188-189.

9. BÖLÜM

Sonuç

ÖZET

İktisat tarihi disiplininin 20. yüzyıl başlarına kadar olan gelişimi, Klasik İktisada karşı başlatılan, yerleşik teorilerin ve iktisadi politika uygulamalarının eleştirisiyle biçimlenen bir başkaldırmanın ürünü olarak değerlendirilebilir.[1] Bu başkaldırma, çeşitli kanallarla Alman Tarihçi Okulu'nun görüşleri ve uygulamalarından beslendiyse de, asıl olarak İngiliz Klasik İktisadının 1870'lerde içinde bulunduğu bunalımlı durumun yarattığı koşullar üzerinde gelişti. Ücret fonu teorisinin reddiyle birlikte başlayan ve yaygınlaşan eleştiri dalgası ve iktisat biliminin hızla profesyonelleşmesi, bir taraftan öznel marjinalist akımın gelişmesi için uygun bir ortam yaratırken, diğer taraftan da iktisat teorisini ampirik-tarihi veriler üzerine yeniden kurmak eğiliminin de güçlenmesine yol açtı.

Klasik iktisadın ve özellikle Rikardo Okulu'nun yöntem ve sonuçlarını eleştirmekle başlayan tarihçi başkaldırı, Almanya'da Schmoller'ın çalışmalarından da esinlenerek, 1870'lerde Leslie ve bir dereceye kadar da Ingram'ın etkisiyle, iktisat biliminin toptan değiştirilerek tümevarımcı temeller üzerinde kurulmasının mücadelesine girişti. Böylesine bir uğraşın başarılı olamayacağının anlaşılması üzerine İngiliz Tarihçi Okulu'nun üyeleri, çabalarını iktisat tarihi araştırmaları ve iktisat tarihinin akademik yönlerinin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaştırmaya başladılar.

Jevons, Marshall ve Neville Keynes'in uzlaştırıcı tutumları İngiliz Tarihçi Okulu'na güç kazandırdı. Klasik İktisat ilkelerinin istatistikçiler tarafından ampirik biçimde sınanmaya başlaması, tarihçi görüşün savunduğu ilkelerin hayata geçirilmesini sağladı. Bu kazanımları pekiştiren daha önemli bir gelişme de Rogers, Toynbee, Cunningham ve Ashley'in iktisat tarihi araştırmaları oldu. Ciddi ve titiz biçimde yapılan ampirik çalışmaların tarih olduğu kadar iktisada da yararlı olacağının anlaşılması, iktisat tarihinin üniversite programlarında yer almasını kolaylaştırdı. Cunningham'ın başlattığı iktisat tarihi ders programları, Ashley için Harvard'da kurulan iktisat tarihi kürsüsü ile önemli bir gelişme aşamasına ulaştı.

DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ

Bu çalışmada İngiliz Tarihçi Okulu olarak tanımlanan ve Jones'dan Ashley'ye kadar bir dizi iktisatçıyı kapsayan grubun üyeleri, tümevarım yöntemini tümdengelimden üstün görmek gibi ortak bir niteliğe sahiptiler. Aynı zamanda, Rogers dışında hepsi, serbest rekabet sistemine karşı büyük bir güvensizlik duyuyorlardı. Bu güvensizlik yüzünden de devletin iktisadi hayata müdahale etmesi gereğini savundular. Devlet müdahaleciliği, Toynbee örneğinde olduğu gibi, toplumsal reformların başarılması amacına yönelik olabileceği gibi, Cunningham ve Ashley tarafından dış ticaret politikasının korumacı biçimde değiştirilmesi amacıyla da savunulabiliyordu.[2] Ashley daha da ileri giderek, devlet müdahalesinin gerçekleştirilemediği durumlarda, serbest rekabetin yarattığı kargaşalığın önlenebilmesi için en etkin araç olarak tekelleri görüyor ve tekelci bir piyasa yapısının serbest rekabete göre daha etkin olacağını ileri sürüyordu.[3] İngiliz Tarihçi Okulu'nun serbest rekabet sistemine karşı çıkan bu görüşlerinin kaynağı, serbest rekabet sisteminin Klasik İktisatta ele alındığı biçimde çalışmadığı gözlemiydi. Teori ve gerçeklik arasındaki bu aykırılık ise, Klasik İktisadın gerçeği yansıtmayan öncüllerden hareket etmesinin sonucuydu. Tarihçi görüşün Klasik İktisada yöneltti̇ği bu eleştiriyi daha yakından incelemek gerekir.[4]

RİKARDO OKULU’NUN KATEGORİK VE

KOŞULLU TASIMLAMALARI

Rikardo Okulu üyelerinin kullandıkları tümdengelimci akıl yürütme iki temel biçimde gerçekleşiyordu. İngiliz Tarihçi Okulu üyelerine göre bu iki biçimin de kullanılışı önemli yanlışlıklar içeriyordu. Birinci akıl yürütme biçimi, özne-yüklem önermeleri (categorical propositions, mutlak kaziye) aracılığıyla sonuca ulaşan kategorik tasımlama (categorical syllogism) idi. İkincisi ise hipotetik bir öncülden kategorik bir başka öncül aracılığıyla sonuca giden koşullu tasımlama (conditional syllogism) idi. Bu tür bir tasımlama, en genel biçimiyle, bir önbileşen (antecedent, mukaddem) ve bir artbileşen (consequent, tali) içeren hipotetik bir öncülden sonra önbileşeni doğrulayan kategorik bir öncül ve bu iki öncülden türetilen bir sonuç biçimindedir.

Her iki akıl yürütme biçimi de, doğru kullanıldıkları takdirde, mantıki geçerliliğe (logical validity) sahiptirler. Öncüllerin doğruluğu kabul edildiği zaman kaçınılmaz olarak sonucun da geçerli olduğunu kabul etmek gerekir. Diğer taraftan, bu akıl yürütme biçimlerinin maddi geçerliliğe (material validity) sahip olmaları ancak ve ancak büyük ve küçük öncüllerde içerilen kategorik önermelerin maddi gerçekliği yansıtmasıyla mümkündür. Dolayısıyla, maddi geçerliliğe sahip bir tasımlama her zaman mantıki geçerliliğe de sahip olduğu halde mantıki olarak geçerli olan bir tasımlama maddi olarak geçerli olmayabilir.

İngiliz Tarihçi Okulu üyeleri Rikardo Okulu'nun kategorik tasımlamalarında kullanılan öncüllerin maddi geçerliliğe sahip olmadığı görüşündeydiler. Mantıki olarak geçerli fakat gerçekliğe aykırı sonuçların çıkarılmasını önlemenin tek yolu da öncüllerin gerçekliği yansıtıp yansıtmadığını araştırmaktı. Bu yüzden de Klasik İktisat ilkelerinin ampirik olarak sınanması ve gerçekliğe uygunluk derecelerinin gösterilmesi gerekiyordu.

Tarihçi görüş taraftarlarının Rikardo Okulu'nun koşullu tasımlamalarına karşı yöneltikleri eleştiriler ise çok daha ayrıntılıydı. Koşullu tasımlamalarda gerçeğe uygun sonuca varılabilmesi için hipotetik öncülde ileri sürülen, önbileşen ve artbileşen arasındaki ilişkinin doğru olması

gerekir. Bu durum, kategorik tasımlamada büyük ve küçük öncüllerin gerçekliği yansıtması gerektiğini ileri sürmekle eşanlamlıdır. Eğer bu ilişki gerçeğe uygun değilse, varılan sonuç mantıki olarak geçerli olduğu halde gerçek hayata aykırı olacaktır. Tarihçi görüş taraftarları, Rikardo Okulu üyelerinin kullandığı hipotetik öncüllerde ileri sürülen ilişkilerin gerçekten varolmadığı görüşündeydiler. Bu yüzden de Rikardo İktisadı'nın koşullu tasımlamalardan çıkardığı sonuçlar, kategorik tasımlamalardan çıkarılan sonuçlar kadar yanlıştı.

Koşullu tasımlamanın önbileşenin formüle edilmesi sırasında gereken titizliğin gösterilmemiş olması İngiliz Tarihçi Okulu'nun eleştirdiği diğer bir konudur. Bu eleştiriye göre önbileşende yer alması gereken birçok koşul arasından yalnız bir tanesi artbileşenin nedeni gibi gösterilmiş ve kategorik küçük öncül yalnız bu koşulu doğruladığı için varılan sonuç yalnız bu koşulun ürünü olarak formüle edilmiştir. Hipotetik öncülde belirtilmeyen koşulların neden soyutlandığının Rikardo Okulu üyeleri tarafından hiç tartışılmaması İngiliz Tarihçi Okulu'na göre önemli bir eksiklikti. Rikardo İktisadı bu yüzden aşırı soyut olarak nitelendiriliyordu. Tarihçi görüş taraftarları önbileşende yer alması gereken koşulların hepsinin artbileşen üzerindeki etkilerini araştırmanın çok zor veya bazı durumlarda imkânsız olduğunu kabul ediyorlardı. Ne var ki, Rikardocuların hiç olmazsa bu koşulların sabit kaldığı varsayımını açıkça belirtmelerini istiyorlardı. Bu yapıldığı takdirde, tasımlamadan elde edilen sonuç gerçekliğe uygun olmadığı zaman sabit varsayılan koşullardan bir veya birkaçının aslında sabit kalmadığı ortaya çıkacak ve teorinin bu yeni durum karşısında yeniden formüle edilmesi mümkün olabilecekti.

Koşullu tasımlamalar konusundaki üçüncü eleştiri özellikle Ricardo'yu hedef alıyordu. Bu eleştiriye göre Ricardo, tasımlamalarında hipotetik büyük öncülü genellikle hiç belirtmiyor ve kategorik küçük öncülden doğrudan doğruya sonuca ulaşıyordu. Ricardo önbileşen ve artbileşen arasındaki ilişkiyi açıklamadığı için okuyucuları bu öncülü kendileri bulmak zorunda kalıyorlardı. Hipotetik öncül açık seçik belirtilirse tasımlamanın mantıki geçerliliğe sahip olup olmadığı görüleceği gibi önbileşen ve artbileşen arasındaki ilişkinin gerçekliğe uygun olup olmadığı da anlaşılabilecekti. Fakat, Ricardo'nun tasımlamalarının bir bütün olarak mantıki geçerliliğe ve gerçeğe uygunluğa sahip olup olmadıklarının

araştırılması hipotetik öncülün belirtilmemesi nedeniyle mümkün olmuyordu.

İngiliz Tarihçi Okulu üyeleri kategorik veya koşullu tasımlamaların mantıki geçerliliğe sahip olmasının bu tasımlamaların içeriğinin değil fakat biçiminin gerektirdiği bir özellik olduğunu keşfetmişlerdi. Geçerlilik (validity, muteberiyet) ve gerçeklik (truth, hakikat) arasındaki farkın Rikardo Okulu tarafından ihmal edilmesi bu iki özelliğin sanki aynı şeylermiş gibi düşünülmesine yol açmıştı.

Tarihçi görüş taraftarlarının farkına varamadığı ve tümdengelimci yönteme karşı belki daha da temelli bir eleştiri oluşturabilecek nokta ise tümdengelim yoluyla elde edilen sonuçların aslında öncüllerde zımnî olarak içerildiğiydi. Bu anlamda tümdengelimci çıkarım (deductive inference, talili istidlal) öncüllerde zımnî olarak varolan özelliklerin açık (explicit, sarih) biçime getirilmesinden başka bir şey değildir.

İngiliz Tarihçi Okulu üyeleri bilim yöntemi olarak tümdengelime karşı değillerdi. Bu yönteme yönelttikleri eleştirilerin gerektirdiği düzeltmelerin yapılması durumunda tümdengelimin iktisatta kullanılabileceğini kabul ediyorlardı. Fakat gerek iktisat biliminde gerek iktisat tarihinde kullanılması gereken temel yöntemin tümdengelim değil tümevarım olduğunu ileri sürüyorlardı.

BİLİM YÖNTEMİ OLARAK TÜMEVARIM

İngiliz Tarihçi Okulu üyelerinin tümevarım yöntemini algılama ve kullanma biçimleri iktisat bilimini ve iktisat tarihini tamamen ampirik birer bilim olarak geliştirme isteklerinden kaynaklanıyordu. Tekil olgulardan genel sonuçlar çıkarmak diye özetlenebilecek olan tümevarım, gözlenen bir küme olgunun sahip olduğu özelliklerin bu kümeyi içeren fakat henüz gözlenmemiş veya hiçbir zaman gözlenemeyecek olan bütün olgular için de geçerli olduğunu kabul eder. Bu akıl yürütme biçiminin uygulanabilmesi, genel sonuçların çıkarılabileceği bir gözlemler demeti gerektirir. Gözlemler ise ancak ampirik olarak elde edilebilirler. Tümevarımı temel bilimsel yöntem olarak ileri süren İngiliz Tarihçi Okulu üyelerinin ampirik gözlemlere önem vermeleri bundan dolayıdır.

Kökleri Aristo'ya kadar geri götürülebilecek bir tarihe sahip olan tümevarım, en açık anlatımına F. Bacon tarafından kavuşturulmuştur. En ileri durumunda bile gözlem, betimleme (tasvir) ve sınıflama aşamalarından ileriye geçmeyen tümevarımın tek bilimsel yöntem olması gerektiği iddiasına karşı çeşitli eleştiriler yöneltilebilir.

Tümevarım, gözlemleri sınıflandırmak yoluyla genellemelere gitmekte fakat yalnız betimleyici (descriptive, tasvirî) nitelikte olan bu genellemeleri sanki açıklayıcı (explanatory) genellemeler imiş gibi sunmaktadır. Bilimsel araştırma girişimlerinin başlangıcında, gözlemler yoluyla elde edilen bir veri kümesinin olması gerektiği görüşünde büyük bir doğruluk payı vardır. Fakat bu gözlemlerden elde edilen betimleyici genellemelerin açıklayıcı genellemeler yerine konulması, bilimin temel niteliği olan açıklama görevinin ihmal edilmesi anlamına gelir. Genel olarak, tümevarım, bir önermenin doğru olmadığını gösterebilir. Diğer taraftan ise bir önermenin doğru olduğunu kanıtlama gücüne sahip değildir. Bunu yapabilmek için o önermenin ileri sürdüğü özelliğin her zaman mevcut olduğunu ampirik olarak göstermek gerekir. Gözlenen bütün olguların bu özelliği doğruladığı kanıtlansa bile gözlenemeyen veya ancak ileride gözlenebilecek olan olguların da bu özelliği ortaya sereceği mantıki olarak ileriye sürülemez.

Tümevarımın geçerli tek bilim yöntemi olarak mutlaklaştırılmasına karşı ileri sürülebilecek ikinci eleştiri toplanması gereken verilerin niteliği ile

ilişkilidir. Herhangi bir konunun bilimsel olarak araştırılmasına başlamak için kullanılacak veriler bu araştırmanın amacına uygun olmak zorundadır. Bu tür verileri toplamak için ise, kullanılacak verilerin bu özelliğini belirleyen bir seçme kıstasına ihtiyaç vardır. Sonsuz sayıda veri arasından hangilerinin toplanmaya değer olduğunu belirleyecek bu kıstas bir ön-hipotez niteliği taşıyacaktır. Tümevarım yönteminin en aşırı biçimde uygulanması bile zımnî olarak böyle bir ön-hipotez içermektedir. Bu durum ise gerçekliğin incelenmesi sırasında hiçbir önyargı (preconception) olmaması gerektiğini savunan pür tümevarım yöntemine aykırıdır. (Bkz. s.115-116 ve s.140-141).

Tümevarımcı akıl yürütmenin zımnî bir ön-hipoteze dayanması gerektiği ve mantıki olarak eksik olduğu bu tartışmaların cereyan ettiği 19. yüzyılda biliniyordu. Tümevarım yönteminin aslında tümdengelimci bir temel üzerine kurulu olduğu ve belirtilmeyen bir kategorik öncülü kullanarak sonuca ulaştığı gerçeği ise ancak daha sonraları yapılan çalışmaların ürünü olarak ortaya çıktı.[5] Tümevarımcı akıl yürütmede gözlem ve sonuç arasındaki bağ, gözlemlenen durumların sahip olduğu özelliklerin gözlemlenmeyen durumlar için de geçerliği olduğunu ileri süren fakat açıkça belirtilmeyen bir kategorik küçük öncül tarafından sağlanmaktadır. Bu kategorik küçük öncül belirtilse de belirtilmese de sonucun mantıki geçerliliğe sahip olması bu öncülün zımnen bile olsa kabul edilmesine bağlıdır. İngiliz Tarihçi Okulu bilimin temel amacının gözlemlerden tümevarım yoluyla sonuç çıkarmak olduğunu ileri sürer ve tümdengelim yöntemini kıyasıya eleştirirken, hangi akıl yürütme biçiminde olursa olsun, sonuç çıkarma aşamasının mantıki bir zorunluluk olarak tümdengelimi içermesi gerektiğini bilmiyordu.

İngiliz Tarihçi Okulu tarafından tek bilimsel yöntem olarak önerilen tümevarımın yapısının ve uygulamadaki eksikliklerinin eleştirilmesi bu Okul’un iktisadi düşünce tarihi içindeki yerinin belirlenmesi için yeterli değildir. Bu belirlemeyi yapabilmek için İngiliz Tarihçi Okulu üyelerinin içine düştükleri çelişkilerin ve yaptıkları yanlışlıkların da incelenmesi gerekir.

İNGİLİZ TARİHÇİ OKULU'NUN ELEŞTİRİSİ

İngiliz Tarihçi Okulu'nun eleştirisine R. Jones ile başlamak doğru görülmeyebilir çünkü bu çalışmada Jones bu Okul'un bir üyesi olarak kabul edilmemiştir. (Bkz. s.87) Ne var ki Jones'un temel yanlışlarından birisinin daha sonra Cliffe Leslie ve Ingram tarafından başka biçimlerde tekrar edilmiş olması, eleştiriyi Jones ile başlatmayı haklı gösterebilir.

Jones, Rikardocu rant teorisini eleştirirken ve Rikardo İktisadı'nın temel ilkelerinin ampirik veriler aracılığıyla ve tümevarım yöntemiyle irdelenmesi gerektiğini ileri sürerken temel bir yanlışlık yapmıştır. Bu yanlışlığın kaynağı, Jones'un Ricardo'yu gereken titizlikle incelememiş olması ve dolayısıyla da Rikardo İktisadı'nın temel kavramlarından birisi olan rant kavramını anlayamamasıdır.

Rant denildiği zaman Jones toprağın tasarruf hakkının devredilmesi karşılığında toprak sahibine yapılan parasal veya aynî ödemeyi anlamaktadır. Gözlemlenebilen gerçeklikte, toprak sahibi ile toprağın tasarruf hakkını kullanan kimse arasındaki ilişkinin bu tür bir ödeme üzerine kurulduğu doğrudur. Jones bu ödemelerin çeşitli toplumlarda ve çeşitli zaman dilimleri içinde aldığı biçimi inceleyerek Rikardocu rant teorisinin gerçekliği açıklayamayacağı sonucuna varıyordu. Çünkü, Jones'a göre, bu tür ödemeler daha verimli toprak parçalarını tasarruf etmek için girişilen rekabetin sonucu olarak değil fakat genellikle toplumda hüküm süren gelenek ve göreneklere göre belirleniyordu. Toprak sahibine yapılan ödemenin en iyi ve en kötü toprak parçaları arasındaki verimlilik farkını yansıtmaması, Jones'a göre, Rikardocu rant teorisini geçersiz kılıyordu.

Eğer Rikardocu rant teorisinin konusu ile Jones'un incelediği rant aynı şeyler olsaydı Jones'u haklı görmek gerekirdi. Fakat, Ricardo'nun rant teorisi, üretimin sonunda ortalama kâr oranından fazla olarak ortaya çıkan bir artığın nasıl bölüşüldüğünü açıklamak amacına yönelikti. Ricardo rant kavramını yalnız bu anlamda kullanmıştı. Jones'un incelediği olgu ise kira olarak toprak sahibine yapılan parasal veya aynı ödemelerdi. Ricardo bu tür ödemeleri inceleme konusu dışında bıraktığını kesinlikle vurguladığı için[6] Jones'un ısrarlı tutumunu açıklayacak gerekçeler bulmak güçleşmektedir.

Jones'u yanılgıya sürükleyen neden Ricardo'nun soyutlama çerçevesini iyi kavrayamaması olabilir. Ricardo incelediği rant konusunu toprağın özel mülkiyete ait olduğu bir toplum yapısı içinde düşünmektedir. Ricardo bu öncülünü hiçbir zaman açık olarak belirtmiyorsa da kullandığı bazı ifadeler ve varsaydığı koşullar bu konuda şüpheye yer bırakmaz. Halbuki Jones, Ricardo'nun rant teorisini yanlışlamak amacıyla ampirik gözlemlere başvurduğu zaman hep bu çerçevenin dışına çıkmakta, toprağın özel mülkiyet konusu olmadığı toplum yapılarından örnekler vermektedir. Daha soyut bir biçimde ele alındığı zaman, Jones'un öz (essence) ve görüntü (appearance) arasındaki farkı kavrayamadığı söylenebilir. Ricardo kapitalist toplumdaki toprak rantı olgusunu belirleyen nedenleri araştırırken Jones bu olgunun görüntüsü ile uğraşmaktadır.

Ricardo'yu yanlış anlamak ve bir eleştiri dalgasını bu yanlış anlamadan kaynaklandırmak yalnız Jones'a özgün bir tutum değildir. Leslie de aynı yanlışlığa, hem de birkaç defa düşmüştür. Ricardo'yu gereken titizlikle incelememiş olmanın yarattığı yüzeysellikle Leslie, Ricardo ve A. Smith'in değer teorilerini birbirine karıştırmaktadır. Böylece Ricardo'yu eleştirdiğini sanırken aslında Ricardo'nun da eleştirdiği A. Smith'i eleştirmekte fakat bunun farkına varamamaktadır.

Leslie'nin en az bu yanlışlık kadar önemli bir başka yanlışı da Ricardo'nun bölüşüm teorisini eleştirdiği sırada ortaya çıkmaktadır. Bir üretim döneminde yaratılan ürün miktarının ücret, kâr ve rant olarak nasıl bölüşüleceğini Ricardo dört ana bileşenden meydana gelen bir teori aracılığıyla açıklamaktaydı. Bu bileşenler, değer teorisi, rant teorisi, tarımda azalan verim ve kâr oranının düşme eğilimi teorisi ile geçimlik ücret teorisi idi.

Leslie, Rikardocu değer teorisini yalnız üretim maliyeti teorisine indirgiyor ve bu teoriyi bölüşüm teorisi ile özdeşleştiriyordu. Böylece, üretim maliyeti teorisini eleştirmek ve eksikliklerin göstermekle Rikardocu bölüşüm teorisini eleştirip geçersizliğini gösterdiğini sanıyordu. Halbuki değer teorisi, Ricardo tarafından Leslie'nin eleştirdiği biçimiyle kullanılmadığı gibi Ricardo'nun bölüşüm teorisinin yalnız bir cephesini oluşturuyordu.

Üretim maliyeti teorisinin öngördüğü doğal fiyat, üretim faktörlerinin doğal ödüllerinin toplamıydı. Piyasa fiyatının altında veya üstünde oluşabilecek

olan doğal fiyat, kavramsal olarak iki temel varsayımdan türetiliyordu: Piyasa koşulları, ücret ve kâr oranlarının eksiksiz olarak herkes tarafından bilindiği; işgücü ve sermayenin üretim dalları arasında hiçbir engelle karşılaşmadan hareket edebildiği. Bu iki soyutlamanın öngördüğü koşullar gerçekleştiği oranda ücretler ve kâr oranları çeşitli sektörler arasında eşitlenebiliyor ve fiyatlar üretim maliyetlerine göre belirlenebiliyordu.

Leslie üretim maliyeti teorisinin bu soyut niteliğini bilime aykırı buluyor, ücretlerin ve kâr oranlarının değil sektörler arasında, herhangi bir sektör içinde bile eşitlenmemesinin bu teorinin yanlışlığının kanıtı olarak ileri sürüyordu. Jones'un Rikardocu rant teorisini eleştirirken düştüğü öz ve görüntü arasındaki farkı kavrayamamak yanlışına Leslie de üretim maliyeti teorisini eleştirirken düşüyordu.

Soyutlamanın yalnız aklî (mental) bir süreç ve bu sürecin bir sonucu olarak yanlış biçimde algılanması, Jones ve Leslie'de olduğu kadar Ingram'da da görülebilir. Belirli sınırlar içinde kalması koşuluyla tümdengelimin bilimsel bir yöntem olarak kullanılabileceğini kabul eden Ingram, Rikardo İktisadı'nın bu sınırlar dışına çıktığını ve bu yüzden bilimsel niteliğini kaybettiğini söylüyordu. Ingram'ın çizdiği sınır, temel öncüllerin elde edilmesi sırasında kullanılan soyutlamanın derecesiydi. Soyutlama "aşırı" düzeylere vardırılırsa, elde edilecek olan temel öncüller gerçeği yansıtmayacak ve bu öncüller üzerine kurulacak bir teoride de gerçeği açıklayamayacaktı. Ingram "aşırı" kavramından ne anladığını açık seçik olarak belirtmiyordu. Böylece bazı soyutlamaları "aşırı" olarak nitelendirip reddetmek bazılarını da ılımlı bularak kabul etmek serbestliğine sahip oluyordu. "Aşırı" ve ılımlı soyutlamalar arasında bu kadar kolay bir ayırım yapabilmesi, büyük bir ihtimalle, soyutlamaların hangi düşünce süreci sonucunda elde edildikleri konusundaki düşüncesi olsa gerekir. Gerçekten de, yazdıkları arasında, yalnız bir yerde, bu türden bir kıstas kullandığını gösteren bazı ipuçlarına rastlamak mümkündür.[7]

Ingram'a göre önemliyi önemsizden, belirleyiciyi belirleyici olmayandan ayıracak soyutlama, tarihin ve toplumun bir zaman kesiti içindeki durumunun gözlemlenmesi üzerine kurulduğu zaman "aşırı" olmaktan kurtuluyordu. Soyutlamayı "aşırı" kılan şey ise yalnız aklî bir süreç olarak kullanılmasıydı. Böylesine durumlarda soyutlama süreci gerçeği daha yalın

kavrama işlevini tamamen kaybediyor ve bir zihin egzersizi haline dönüşüyordu. Soyutlamayı yapan kişi yalnız kendi kafasında varolan bir dünyada yaşayan insana gene yalnız kendisinin yakıştırdığı nitelikler atfediyor ve bu niteliklerin kaçınılmaz sonuçlarını doğal insan davranışıymış gibi ileri sürüyordu.

Ingram'ın ve genel olarak İngiliz Tarihçi Okulu'nun bütün üyelerinin sık sık yineledikleri bu görüş aslında soyutlamanın bu kişiler tarafından yanlış anlaşılmasından kaynaklanıyordu. İdealize etmek, genel nitelikleri ortaya sermek anlamında kullanıldığı zaman[8] soyutlama, gerçekliği algılamanın (cognition, idrak) bir yolu olarak tanımlanabilir. Bu anlamda kullanıldığı zaman da herhangi bir soyutlamanın gerçeklere dayalı veya gerçeklerden kopuk olarak sınıflandırılması imkânsızdır. Bütün soyutlamalar, derecelerine bakılmaksızın, gerçekliğin bir yansımasıdır. Soyutlama, somutun karşıtı değil fakat somutun bilinmesi sürecinin bir parçasıdır. İngiliz Tarihçi Okulu'nun bu gerçeğin farkına varamaması, Rikardo İktisadı'nın soyutlamalarını gerçeklerden kopuk, pür bir aklî süreç olarak nitelendirmesine ve bu soyutlamalar üzerine kurulu teorileri haksız biçimde eleştirmesine yol açmıştır.

İngiliz Tarihçi Okulu'nun tarihçi-iktisatçı kanadını oluşturduğunu söyleyebileceğimiz Leslie ve Ingram'a yöneltilen bu eleştiriler Okul'un iktisat tarihçisi olarak nitelendiren diğer üyeleri (Rogers, Toynbee, Cunningham ve Ashley) için de geçerlidir. Diğer taraftan, iktisat tarihinin bir bilim dalı olarak gelişmesinde inkâr edilemeyecek katkıları bulunan bu dört kişinin ayrı bir planda da eleştirilmesi gerekir.

Rogers'ın fiyat ve ücretler tarihi, çok zahmetli çabaların ürünü olmasına rağmen, zaman zaman ciddi boyutlara varan hesap yanlışlarıyla doludur. Aynı zamanda Rogers'ın "gerçekleri kayda geçtikleri biçimiyle yansıtma" kaygısı bu eserin kaleme alınması sırasında en basit istatistik tekniklerinin bile kullanılmasını engellemiştir. Bu ham veri yığınının baş edilmez büyüklüğe ulaşan ayrıntılarının gereksiz olduğu düşüncesi, daha sonra, bu kitabın bir bölümünün özetlenerek yeniden yayınlanmasına yol açmıştır.

Biçimle ilgili sayılabilecek bu eleştiriden daha önemli bir eleştiri konusu ise Rogers'ın yöntem konusundaki tutarsızlığıdır. Bir taraftan tarihçi yöntemi ve bu yöntemin bir aracı olarak tümevarımı savunurken diğer taraftan

tümdengelimin uygulanmasıyla elde edilen ortodoks iktisat ilkelerine de kıskançlıkla sahip çıkması bu tutarsızlığın belirtisidir. İngiliz Tarihçi Okulu’nun Rikardo İktisadı’nı en çok eleştirdiği konularda Rogers, Rikardo İktisadı’nın yönteminin eleştirilmesine katılmakta fakat bu yöntemle elde edilen sonuçları benimsemektedir. İngiliz Tarihçi Okulu üyeleri arasında, ücretlerin ve kâr oranlarının sektörler arasında eşitlenme eğiliminde olduğunu kabul eden hiç kimse olmadığı gibi Rikardocu rant teorisi de bu Okul üyeleri tarafından reddedilmektedir. Halbuki Rogers bu konularda İngiliz Tarihçi Okulu’nun diğer üyelerinden farklı düşünmekte ve bu görüşlerin doğru olduğunu savunmaktadır.

Yöntem konusundaki bu tutarsızlığı Rogers’ı tarih araştırmalarında önemli bir maddi yanlışlık yapmaya bile yöneltmiştir denebilir. 1381 yılında İngiltere’de meydana gelen köylü ayaklanmasını açıklamaya çalışırken, uyguladığını söylediği tarihçi yönteme aykırı olarak, ayaklanmanın nedenini veba salgınının yol açtığı değişikliklere bağlaması aslında hiçbir kanıta dayanmamaktadır. Geçmişte cereyan eden bir olayın nasıl olduğunu tarihi verilerle açıklamaya alışan tarihçi yöntem, bu olayın nasıl olmuş olabileceğini elde hiç veri olmadan a priori akıl yürütmeyle açıklamak iddiasında olan bu yaklaşıma tamamen yabancıdır. Rogers kullandığı açıklama biçiminin savunduğu ve uyguladığını ileri sürdüğü tarihçi yönteme ters düştüğünü görmüş ve açıklamasının hipotetik bir nitelik taşıdığını kabul etmiştir. Fakat bu kabulleniş daha sonraları unutulmuş veya ihmal edilmiş ve Rogers’ın diğer eserlerinde kanıtlanmış tarihi bir gerçek gibi sunulmuştur. Böylece, 1381 köylü ayaklanmasının neden patlak vermiş olabileceği yolundaki a proiori akıl yürütme zaman içinde biçim değiştirerek sanki kanıtlanmış bir tarihi gerçek durumuna getirilmiştir.

Bir iktisat tarihçisi olarak değil fakat bir tarihçi olarak ele alındığı zaman Rogers’ın çok zayıf bir tarih anlayışına sahip olduğu da görülebilir. Bu zayıflık doğal olarak Rogers’ın iktisat tarihi çalışmalarına da yansımıştır.

Rogers İngiliz İktisat tarihinin incelediği dönemlerini hep “hayır” ve “şer” güçleri arasında cereyan eden bir çatışma olarak görmek ve yorumlamak eğilimindedir. Tarihi süreçlerin zenginliği ve karmaşık yapısı, Rogers’da çok yalınlaştırılmış ve yalnız iki etkenin açıklayabileceği bir basitlik düzeyine indirgenmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiliz tarihindeki

herhangi bir olay, çıkarılan herhangi bir yasa, fiyatların artması veya azalması, v.b., Rogers tarafından hep siyah-beyaz zıtlığında görülmüş, ya "hayır" ya da "şer" güçlerinin çıkarına olarak değerlendirilmiştir. Bu siyah-beyaz tabloda her iki tarafı da değişik derecelerde fakat aynı yönde etkileyen olaylar yoktur. Rogers tarihi sıfır toplamlı bir oyun (zero-sum game) olarak görmektedir. Tarihteki olaylar arasından, toplumun bir veya diğer kesimini olumlu ya da olumsuz biçimde etkileyen olayları seçip bütün tarihi süreçleri bu çerçeve içinde açıklamaya çalışmak çok kısır bir tarih görüşünün ürünü olsa gerektir. Rogers'ın tarih anlayışı böylesine zayıf bir temelden kaynaklanmaktadır.

Çağının sorunları için aradığı sorumluyu Rogers nasıl tarihteki bir "hayır" ve "şer" güçleri çatışmasında bulmuşsa Toynbee de aynı sorunlar için başka iki sorumlu bulmuştur. Toynbee'ye göre 1880'ler İngiltere'sinin sorunlarını anlayabilmek için geriye gitmek ve Sanayi Devrimi ile serbest rekabet sisteminin başlangıcını incelemek gerekir. Birbiri içine geçmiş bu iki süreç Toynbee'ye göre maddi zenginlikleri arttırırken sefaleti ve sınıf karşıtlıklarını da arttırmıştır. Toynbee bunun arzu edilmez bir durum olduğunu fakat gerçeğin kendisini yansıttığı için kaçınılmaz olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürüyordu.

Rikardo İktisadı'na karşı Toynbee'nin temel itirazı, insanlık onuru açısından bakıldığı zaman tartışmasız reddedilmesi gereken olguları bu Okul üyelerinin rasyonalize edip haklı gösterme çabalarıydı. Serbest rekabet üretimin artmasını sağlarken bu artışın refahı yaygınlaştıracak ve sefaleti azaltacak biçimde dağılmasını gerçekleştiremiyordu. Rikardo Okulu serbest rekabet kuralını mutlaklaştırdığı için rekabet mekanizmasına müdahale edilmesinin yanlış olduğunu ileri sürüyor ve böylece serbest rekabet mekanizmasının ortaya çıkardığı sonuçları savunmuş oluyordu.

Tarihçi yöntem taraftarlarının teori düşmanlığı ile suçlanmasına karşı çıkan Cunningham'ın teori konusundaki görüşleri tümdengelimi doğmatik olarak reddeden anlayışın aşılmasında önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu önemli katkısına rağmen Cunningham'ın bilim anlayışının önemli bir yanlışlık içerdiği de belirtilmelidir.

Cunningham'a göre bilimin ve özel olarak da politik iktisadın temel görevi uygulamaya dönük teoriler üretmektir. Bilimsel çabanın varlık nedenini

somut amaçların gerçekleştirilmesine bağlayan bu görüş temel ve uygulamalı bilimler arasındaki farkı ihmal etmektedir. Üretilen bilginin ne zaman ve hangi koşullar altında uygulamaya koyulacağı, çok özel amaçlı sonuçlara yönelik bilimsel araştırmalar dışında, başlangıçta bilinemez. Teknolojinin gelişmişlik düzeyi veya iktisadi politika araçlarının niteliği gibi faktörler üretilen bilginin uygulamada kullanılmasını geciktirebildikleri gibi bu uygulamayı imkânsız da kılabilir. Bu yüzden, doğa veya toplum bilimlerinin ulaştığı sonuçları pragmatik bir açıdan yargılamak, tek yönlü ve bilimin gelişmesini engelleyici bir kıstas olarak değerlendirilebilir.

Cunningham, bilimsel yöntemin tümevarım veya tümdengelim veya bu ikisinin bir karışımı olup olmaması sorunuyla akademik açıdan ilgilenmemektedir. Ampirik temellerden hareket edecek olan bir yöntem, uygulamaya dönük sonuçlar elde etme şansına daha çok sahip olacağı için Cunningham ampirizm ve tümevarım yanlısıdır.

Son olarak değerlendirilmesi gereken kişi Ashley'dir. İktisat tarihinin bir bilim dalı olarak tanınması ve akademik bir statüye kavuşturulmasında Ashley'nin rolü çok önemlidir. Aynı zamanda tarihçi-iktisatçıların iktisat bilimini tümüyle tarihi-ampirik temeller üzerine kurma çabalarının gereksiz ve anlamsız bir mücadele olduğunu gösteren ilk İngiliz Tarihçi Okulu üyesi de Ashley'dir. Ashley'ye göre temel görev iktisat tarihini bağımsız bir bilim dalı olarak geliştirmektir. Böylesine yapıcı bir tutum içinde bulunan Ashley'nin iktisat tarihini geliştirme biçimi olarak önerdiği yol ise "arşiv fetişizmi" diye nitelendirilebilecek bir araştırma ve açıklama tekniğini yaygınlaştırdığı için eleştirilmelidir.

Tarih yazımında Ranke tarafından en uç biçimine vardırılan bu tutumun Ashley'nin iktisat tarihi araştırmaları için de geçerli olduğu söylenebilir. Üzerinde araştırma yapılacak tek kaynağın arşiv belgeleri olduğunu ve arşiv belgelerinde kayıtlı olmayan hiçbir şeyin açıklayıcı değeri olmadığını ileri süren bu görüş iki temel yanlışı da beraberinde getirmiştir.

Birincisi, arşiv belgesi olmayan veya hakkında tutulmuş tarihi kayıtların zamanla yok olduğu olaylar ve süreçler karşısında zorunlu olarak hiçbir şey söyleyememek; ikincisi, mevcut belgelerin "dokunulmaz" niteliğinden hareket ederek bu belgelerin tanımladığı olaylar ve süreçler hakkında yorum yapmaktan kaçınmak. "Arşiv fetişizmi" genel olarak tarih ve özel

olarak da iktisat tarihini “doğruluğu” arşiv belgeleri tarafından belirlenen kuru bir “tarihî gerçek” sıralaması durumuna indirgemiştir. Akademik normların gerektirdiği yazım biçimlerine uyulduğu ve arşivlerin içerdiği “tarihî gerçekler” bu biçime uygun olarak sunulduğu sürece her makale ve her kitap tarihte olayların nasıl olduğunun bilimsel anlatımı olarak kabul edilmiştir. Ele alınan konunun araştırmaya değer olup olmadığı sorusu bir yana “nasıl oldu?” sorusu “neden oldu?” sorusunun sorulmasını sürekli olarak engellemiştir. “Neden oldu?” sorusunun cevabı bir neden-sonuç ilişkisinin ortaya konmasını gerektirir. Ashley ve içinden yetiştiği Stubbs Gurubu, neden-sonuç ilişkilerinin doğa bilimlerinde olduğu gibi kesin biçimde belirlenemeyeceği, ilişkinin niteliği ve yönünün tarihçinin yorumuna bağlı olduğu görüşündedir. Arşiv belgelerinin içermediği konularda yorum yapmaya çalışacak olan bir tarihçi kaçınılmaz olarak, kendi yetişme ve eğitim biçimini, çağının egemen olan yargılarını ve kendi dünya görüşünü bu yoruma yansıtacaktır. Geçmişi bugünün gözüyle görmeye çalışmak ise yanlıştır çünkü her tarihi olay kendi özgün koşulları içinde değerlendirilmelidir. Bu özgün koşulları yeniden yaratmak imkânsız olduğu için tarihçi yorum yapmaktan kaçınmalıdır. “Arşiv fetişizmi” belgelerin tarihi gerçeği açıklama niteliğini mutlaklaştıran ve yorum yapmayı yasaklayan bir tarih anlayışıdır. Arşiv belgelerinin sınıflandırılıp eleştirici bir gözle kullanıma hazırlanması tarih ve iktisat tarihinin gelişmesinde ne kadar önemli bir rol oynamışsa “arşiv fetişizmi” de bu olumlu katkıyı körelten bir faktör olmuştur denebilir.

İngiliz Tarihçi Okulu üyelerinin yukarıda yapılmaya çalışılan eleştirisinin yanı sıra bu Okul’un genel olarak bilimin özel olarak da iktisadın gelişmesi içinde nasıl bir yere sahip olduğu incelenmelidir. Bunun için de önce, İngiliz Tarihçi Okulu’nun görüşlerinin, bilimin niteliği konusunda günümüzde kabul gören görüşlerle ilişkisi araştırılabilir.

Kurmak istedikleri tarihe dayalı iktisat bilimi ve kurmayı başardıkları iktisat tarihi disiplini açısından bakılınca İngiliz Tarihçi Okulu üyelerinin temel niteliği, ampirik verilerden tümevarım yoluyla genel ilkeler elde etmeye çalışmaktır. Bu yolun çeşitli eksiklikler içerdiği gibi açıklama gücünden de yoksun olduğu yukarıda gösterilmeye çalışılmıştı.

Bu Okul üyelerinin mevcut iktisat teorisine yönelttikleri eleştirilerin günümüzde cereyan eden yöntem tartışmaları açısından değerlendirilmesi ilginç sonuçlar ortaya çıkarabilir. İngiliz Tarihçi Okulu, iktisat teorisinin gerçeklere dayalı varsayımlardan hareket eden hipotezlerinin gerçekler karşısında sınanması gerektiğini ileri sürmektedir. Hipotezin doğrudan doğruya sınanamayacağı durumlarda ise hipotezden türetilen tahminlerin (prediction) sınanması gerekir.

İktisat biliminin yapısının nasıl olması gerektiğini tanımlayan bu görüş, günümüzde çok az taraftarı olan fakat etkisini duyurabilen bir yöntem olan apriorism ile taban tabana zıttır. Apriorism, iktisat teorisinin dayandığı temel varsayımların başlangıç olarak maddi gerçekliğe sahip olduğunu kabul eder. Bu maddi gerçeklik, herhangi bir deney veya gözlem aracılığıyla ortaya çıkarılmış bir sonuç olmayıp insan düşüncesinin yapısında başlangıçtan beri varolan (inherent) bir niteliktir. Maddi gerçekliğe sahip olan öncüllerden tümdengelim yoluyla elde edilen sonuçlar da maddi gerçekliğe sahip olacağı için, apriorism'e göre ampirik veriler kullanarak yapılan sınama tümüyle gereksizdir. Sınama ancak sonuçların öncüllerden zorunlu olarak türetilip türetilmediğini kontrol etmek için başvurulacak bir yoldur. Bu tür bir sınama ise ampirik değil mantıki bir süreçtir.

Bilimin yapısı konusunda çok uç bir görüşü temsil eden apriorism ile İngiliz Tarihçi Okulu'nun görüşleri arasında büyük bir karşıtlık olduğu açıktır. Aynı karşıtlık, başka bir düzeyde, analitik görüş ile karşılaştırıldığı zaman da ortaya çıkmaktadır.

Analitik yöntem, başlangıç noktasını oluşturan öncüllerin maddi gerçekliğe sahip olduğunu a priori kabul etmemesine rağmen bu öncüllerin maddi gerçekliğe uygunluğunun herkes tarafından görülebilecek gerçekler olduğunu ileri sürer. İstendiği takdirde bu uygunluk ampirik verilerle sınanabilir fakat genellikle gereksizdir. Apriorism ve analitik yöntem öncüllerin maddi gerçekliği konusunda birbirlerinden farklıdırlar fakat bu ayrılık analitik yöntemin İngiliz Tarihçi Okulu'nun görüşüne ters düştüğü gerçeğini değiştirmez.

Popper-Friedman çizgisi olarak adlandırılabilecek ve teorinin doğrulanması (verification) yanlışlanması (falsification) veya geçerliliğin sınanması

(validation) gibi varyantlara sahip pozitivzm de İngiliz Tarihçi Okulu'nun bilim görüşüyle önemli farklılıklar içerir. Aynı gerçekliği açıklamaya çalışan teoriler arasından tahminleri daha sağlam olanının diğerine tercih edilmesi gerektiğini ileri süren Popper-Friedman pozitivizmi İngiliz Tarihçi Okulu'nun ilham kaynaklarından birisi olan Comte'çu Pozitivizm'den çok farklıdır. Taksonomik niteliği ağır basan Comte'çu Pozitivizm bilimin gelişmesini aşamalar biçiminde sınıflandırıyor ve erişilebilecek en yüksek aşama olan pozitif evrede doğa ve toplum olayları teolojik veya metafizik nedenlerle değil gerçeklerle açıklanıyordu.

Günümüzün Popper-Friedman pozitivizmi ise teorilerin bilimsel değerinin ölçülmesi konusunda Comte'çu Pozitivizmin kabul edemeyeceği bir kıstas getirmektedir. Bu kıstasa göre teori, varsayımlarının gerçekçi olup olmadığına göre değil fakat tahminlerinin doğruluğuna veya yanlışlığına bakılarak yargılanmalıdır. Ampirik veriler karşısında sınandığı zaman bir teorinin gerçeklerle uyum içinde olduğunun veya yanlışlanabileceğinin gösterilmesi İngiliz Tarihçi Okulu tarafından da arzu edilir bir özellik olarak kabul edilmektedir. Ne var ki İngiliz Tarihçi Okulu bu teorinin varsayımlarının da gerçekliğe uygun olması gerektiği konusunda son derece ısrarlıdır. Popper-Friedman pozitivizmi, bir önermeden sınanabilir sonuçlar elde edilebildiği takdirde varsayımların gerçekçi olup olmamasının hiçbir önem taşımadığını ileri sürerken İngiliz Tarihçi Okulu yalnız sonuçların değil varsayımların da maddi gerçekliğe sahip olmasını temel kıstas kabul etmektedir.

Soruna daha formel açıdan bakıldığı zaman, İngiliz Tarihçi Okulu'nun p-alanı (protocol domain) ile c-alanı (construct domain) arasında her zaman bire-bir ilişki (one-to-one correspondence) kurulmasını amaçladığı gösterilebilir. Gözlemlenebilir gerçekliği kapsayan p-alanı, varsayımlar ve bu varsayımlardan türetilen hipotezlerden oluşan c-alanı ile bir kontrast oluşturur. C-alanındaki önermelerin genellik düzeyi, varsayımlardan başlayarak hipotezlere ve oradan da hipotezlerin sınanabilir sonuçlarını içeren tahminlere inildikçe azalır. Bu iki alan arasındaki ilişkiyi belirleyen bir kurallar dizisi mevcut değildir. Her bilim ve her yöntem görüşü böyle kuralları kendisi geliştirir ve yeri geldikçe değiştirilir. İngiliz Tarihçi Okulu, c-alanındaki her önermenin (varsayım, hipotez veya tahmin) p-alanında bir karşılığı olması gerektiğini ve bu karşılığı belirleyecek değişmez (invariant)

bir kurallar dizisi olduğunu ileri sürmektedir. Doğa ve toplum bilimlerinin bugüne kadar olan gelişmesi göz önüne alındığı zaman böyle bir kurallar dizisinin mevcut olmadığı, bazı bilim dallarında bu kuralların son derece müphem olduğu bazılarında ise birbiriyle rekabet eden ve değişmezlik iddiası taşımayan birden çok dizinin kullanıldığı görülebilir.

[1] A.W. Coats, “The Historist Reaction in English Political Economy 1870-1890,” Economica, (New Series), c.21, 1954, s.143-153.

[2] Joseph Chamberlain’ın tarifelerin koruyucu biçime getirilmesi politikasında Ashley’nin yanı sıra Cunningham’ın da oynadığı rol için bkz., B. Semmel, Imperialism and Social Reform, London, 1960, s.188-201.

[3] W.J. Ashley, “American Trusts,” Economic Journal, c.9, 1899, s.162-172.

[4] Tasımlayıcı akıl yürütme konusunda yazılmış birçok kitap arasından örneğin, bkz., I.M. Copi, Introduction to Logic, (3rd ed.) New York, London, 1968, s.123-177; W.H. Werkmeister, An Introduction to Critical Thinking, (3rd ed.), Lincoln, 1963, s.293-343. Veri olarak alınan öncüllerden hareketle sonuçlar elde etme yönteminin iktisat teorisindeki kullanımı ve anlamı için bkz., I.M.T. Stewart, Reasoning and Method in Economics, Maidenhead, 1979, s.13-30.

[5] Copi, op. cit., s.305-307.

[6] D. Ricardo, The Principles of Political Economy and Taxation, London, 1911, s.33-34.

[7] J.K. Ingram, “The Present Position and Prospects of Political Economy,” R.L. Smyth (ed.), Essays in Economic Method, New York, London, 1962, s.59.

[8] C. Yıldırım, Science: Its Meaning and Method, Ankara, 1971, s.274.